

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI TOPRAKLARINDA KAZAKLAR

DOKTORA TEZİ

VEDAT KANAT

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**TARİH
ANABİLİM DALI**

**MERSİN
MAYIS - 2017**

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI TOPRAKLARINDA KAZAKLAR

DOKTORA TEZİ

VEDAT KANAT

**MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

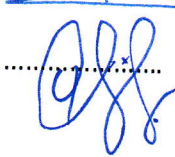
**TARİH
ANABİLİM DALI**

**Danışman
Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ**

**MERSİN
MAYIS - 2017**

ONAY

Vedat KANAT tarafından Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ danışmanlığında hazırlanan "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Topraklarında Kazaklar" başlıklı bu çalışma aşağıda imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından 12 Mayıs 2017 tarihinde yapılan Tez Savunma Sınavı sonucunda oy birliği ile Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Görevi	Ünvanı, Adı ve Soyadı	İmza
Başkan	Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ	
Üye	Prof. Dr. Şerife YORULMAZ	
Üye	Prof. Dr. Hülya TAŞ	
Üye	Prof. Dr. Jülide AKYÜZ ORAT	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Doğan GÜN	

Yukarıdaki Jüri kararı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 17/05/2017 Tarih ve 2017/127 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Süleyman DEĞİRMEN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Bu tezde kullanılan özgün bilgiler, şekil, tablo ve fotoğraflardan kaynak göstermeden alıntı yapmak 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine tabidir.

ETİK BEYAN

Mersin Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliğinde belirtilen kurallara uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
  - Görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
  - Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
  - Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak kullandığımı,
  - Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
  - Bu tezin herhangi bir bölümünü Mersin Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı,
  - Tezin tüm telif haklarını Mersin Üniversitesi'ne devrettiğimi
- beyan ederim.

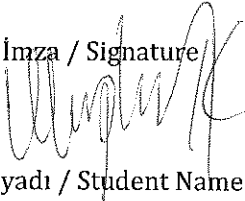
ETHICAL DECLARATION

This thesis is prepared in accordance with the rules specified in Mersin University Graduate Education Regulation and I declare to comply with the following conditions:

- I have obtained all the information and the documents of the thesis in accordance with the academic rules.
- I presented all the visual, auditory and written informations and results in accordance with scientific ethics.
- I refer in accordance with the norms of scientific works about the case of exploitation of others' works.
- I used all of the referred works as the references.
- I did not do any tampering in the used data.
- I did not present any part of this thesis as an another thesis at Mersin University or another university.
- I transfer all copyrights of this thesis to the Mersin University.

12 Mayıs 2017 / 12 May 2017

İmza / Signature

Öğrenci Adı ve Soyadı / Student Name and Surname

Vedat KANAT

ÖZET

XVIII. YÜZYILDA OSMANLI TOPRAKLARINDA KAZAKLAR

Doğu Avrupa coğrafyasında Don ve Dinyeper (Özi) nehirlerinin kıyılarında yaşamış olan Kazaklar, XVII. yüzyılda komşu ülke topraklarını yağmalayarak güç toplamaya başlamışlardır. Bu andan sonra komşularından biri olan Osmanlı Devleti'nin Karadeniz kıyılarına hakim olmasıyla birlikte, Kazaklarla karşılaşmaları daha sık görünür hale gelmiştir. Ancak 1648 İsyanı'ndan sonra karşılıklı yağmalar ve seferler, yerini diplomatik ilişkilerin tesisine bırakmıştır.

Osmanlı Devleti, yeni bir politika eşliğinde 1669 yılında Dinyeper (Özi) Kazaklarını himaye etmeye başlamıştır. Himaye süreci, Osmanlı-Kazak ilişkilerini doğrudan etkilemiş; Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılda yükselişe geçen Rusya karşısında Kazak mücadelelerini desteklemeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti, Poltova'da Mazepa'nın, Bulavin İsyanı sonrasında Nekrasov'un başarısızlıkla sonuçlanan mücadeleleri sonrasında, zorda kalan Kazaklara sınırlarını açarak iskanlarını mümkün kılacak şartlar oluşturmuştur.

Bu çalışmada, XVIII. yüzyılda Osmanlı topraklarında iskan edilen Potkalı (Özi) ve Ağnad (Don) Kazaklarının, Osmanlı Devleti ile ilişkileri ve bu ilişkilerin Doğu Avrupa siyasetine etkileri incelenmiştir. Bunun yanında söz konusu Kazak gruplarının, Osmanlı Devleti sınırları içerisindeki siyasal, sosyal ve ekonomik rolleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: XVIII. Yüzyıl, Osmanlı Devleti, Kazaklar, Himaye, İskan.

Danışman: Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ, Mersin Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Mersin.

ABSTRACT

THE COSSACKS ON THE OTTOMAN TERRITORIES IN THE 18TH CENTURY

The Cossacks who lived on the shores of Don and Dnieper (Ozi) in the geography of Eastern Europe, began to get the strength by plundering the territories of neighboring countries in the 17th century. After this moment, with the domination of the Ottoman Empire which was one of their neighbors, on the Black Sea, his encounter with the Cossacks became more frequent. However, after the Uprising of 1648 the reciprocal booties and expeditions were replaced by the establishment of diplomatic relations.

The Ottoman Empire started to protect the Cossacks (Ukrainian) in 1669, accompanied by a new policy. The protection process directly effected the relations of the Ottoman-Cossacks, and the Ottoman Empire tried to support the Cossackian freedom movements against Russia in the rise in the 18th century. After the failed fights of Mazepa in Poltava and Nekrasov after the Bulavin Uprising, the Ottoman Empire created the conditions for the settlements of the Cossacks by opening his borders to them.

In this study, the relations of the *Potkali* (Ukrainian) and the *Agnad* (Don) Cossacks who were inhabited on territories of the Ottoman Empire in 18th century, with the Ottoman Empire and the effects of these relations on Eastern European policy have been examined. Moreover, it has been tried to determine the political, social, and economic roles of these Cossacks groups inside the boundaries of the Ottoman Empire.

Keywords: 18th Century, the Ottoman Empire, The Cossacks, Protection, Settlement.

Advisor: Assoc. Prof. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ, Department of History, University of Mersin, Mersin.

ÖNSÖZ

Uygarlık tarihi boyunca bir çok farklı halk ve kültür, birbirleriyle etkileşime girmiş ve bu etkileşim sonucunda aralarında çatışma ya da uzlaşma türünden ilişkiler ağı örülmüştür. Bu doğrultuda çalışmamızın öznelerinden biri olan Osmanlı Devleti'nin, Doğu Avrupa coğrafyasındaki topluluklardan biri olan Kazaklarla girdiği etkileşim çerçevesinde; siyasal, sosyal ve ekonomik temasların oluştuğuna tanık olunmuştur. XVIII. yüzyıldaki temas alanları Kazakları, Osmanlı Devleti'nin himayesine ve hatta topraklarında iskanına kadar götürmüştür.

Söz konusu iskanın öncesinin ve sonrasının değerlendirildiği bu çalışma, uzun fakat bir o kadar merak uyandıran bir sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. Kişisel olarak Doğu Avrupa coğrafyasına ve burada yaşayan halkların kadim tarihlerine duyulan ilgi, böylesi bir konunun incelenmesine yol açmıştır. Dolayısıyla, bu coğrafyada unutulmaması gereken bir aktör olarak Kazakların tarihine yeni bir yorum getirmek, kendi açımdan büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, seçilmiş olan arşiv malzemesi kapsamlı bir ön araştırmanın ardından temin edilmiş; büyük bir titizlikle incelenip analiz edilerek değerlendirilmeye alınmıştır. Elde edilen veriler, konunun daha yalın bir şekilde anlaşılması amacıyla önceden belirlenen başlıklara göre tasnif edilerek kullanılmıştır. Bu çerçevede yapılmış olan çalışmada; Don ve Dinyeper (Özi) Kazaklarının, XVIII. yüzyılda Osmanlı topraklarına yerleştikleri tespit edilmiş ve çalışma boyunca söz konusu Kazakların yerleşme süreçleri incelenmiştir. Yerleşen bu halkların özgün tarihsel geçmişlerinin yanı sıra XVIII. yüzyıl öncesinde Osmanlı Devleti ile ilişkileri de çalışmaya dahil edilmiştir. Bu bilgilerle oluşturulmuş olan çalışmanın, ülkemizde Doğu Avrupa çalışmaları konusunda yeni araştırma konularına kapı açmasıyla birlikte; mevcut eksikliğin giderilmesine de bir nebze katkı sunması beklenmektedir.

Çalışmamız, "1059B141400938" proje numarasıyla 2014/2 döneminde "TÜBİTAK-BİDEB 2214/A-Yurt Dışı Araştırma Burs Programı" tarafından desteklenmiştir. Bu kapsamda Polonya'da konuyla ilgili yapılan araştırma sonunda; konumuza kaynak olabilecek önemli bir malzeme bulunamamıştır. Tespit ve temin edilen malzemenin tamamına yakın bir bölümü XVII. yüzyıl hakkında olup, çalışma konumuzun dönemini kapsayan sınırlı sayıda kaynak bulunmuştur. Dolayısıyla buradan alınan malzeme; Kazakların tarih sahnesindeki yükselişine ve bunların XVII. yüzyılda, komşu devletlerle yaşadığı olaylara ışık tutmuştur. Kazakların XVIII. yüzyılı ve Osmanlı topraklarına yerleşme süreçleri ise Türkiye'den, özellikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki malzemeden takip edilmiştir.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde; bilimsel birikimini esirgmeden beni sonuna kadar destekleyen, görüş ve tavsiyeleriyle çalışmaya kalite kazandıran, tecrübesiyle akademik bakışma yön veren değerli danışmanım Doç. Dr. Şenay ÖZDEMİR GÜMÜŞ'e en derin saygılarımla teşekkürlerimi sunarım. Tez süresince çalışmalarımı değerlendirerek emeklerini ve değerli zamanlarını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Şerife YORULMAZ ve Prof. Dr. Hülya TAŞ'a da bu satırlar aracılığıyla, ayrıca teşekkür etmek isterim.

Polonya'daki çalışmam boyunca, bu çalışmaya sağladıkları katkılardan dolayı oradaki danışmanım Dariusz Kołodziejczyk'a, Varşova Üniversitesi Tarih Enstitüsü'nde uzman olan Piotr Kroll ve Andrzej Gliwaj'a ve adını sayamadığım tüm enstitü hocalarına ve enstitünün kütüphane çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim. Keza Harvard University bünyesindeki Ukranian Research Institute'ün sağladığı elektronik kaynaklar ve uzmanlarından sayın Lubomyr Hajda ve Hüseyin Oylupınar'a ilgilerinden ve desteklerinden dolayı teşekkür ederim. University of Toronto'dan Victor Ostapchuk ve Rusya'nın Southern Federal University'sinden Dr. Dmitry Senj, çalışmalarımı doğru yönlendirmemde önemli bir role sahip olan bilim insanlarıdır. Katkılarından dolayı kendilerine teşekkürlerimi iletme isterim.

İstanbul'daki araştırmalarım boyunca sonsuz cömertlikleriyle bana ev sahipliği yapan değerli dostlarım Selim GÜNDÜZ ve Gökhan ÖZDEMİR'e sonsuz şükranlarımı sunarım. Varlığıyla hayatımı anlamlandıran; saygısı, hoş görüsü ve tahammülüyle bu zorlu sürecin daha kolay

geçmesini sağlayan eşi bulunmaz akademik yoldaşım Şeyda ÖZÇELİK'e teşekkürlerimi bildiririm. Son olarak maddi ve manevi desteklerini esirgemeyerek, büyük bir sabır içerisinde her zaman yanımda yer alan değerli geniş aileme şükran ve minnettarlığımı sunarım.

Vedat KANAT

Mersin, 2017

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLOLAR DİZİNİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Tarihsel Çerçeve ve Araştırmanın Problem İfadesi	1
1.2. Literatür Taraması	19
1.3. Kaynak ve Yöntem	21
2. XVIII. YÜZYILDA DOĞU AVRUPA	24
2.1. Karlofça Sonrası Doğu Avrupa'da Değişen Dengeler	24
2.2. Rusya'nın Yükselişi	27
2.2.1. I. Petro Rusya'sı	27
2.2.2. İsveç'le Baltık Mücadelesi	29
2.3. Veraset Savaşları	31
2.3.1. İspanya Veraseti	31
2.3.2. Lehistan Veraseti	32
2.3.3. Avusturya Veraseti	34
2.4. Doğu Avrupa Siyasetinde İngiltere ve Fransa	37
2.5. XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa Politikası	39
3. KAZAKLARIN OSMANLI HİMAYESİNE GİRDİĞİ DÖNEMLER	46
3.1. XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı	46
3.1.1. Poltova Sonrası Ukrayna Kazaklarının Himayesi	46
3.1.2. Prut Seferi ve Sonrası Dönem	52
3.1.3. Bulavin İsyanı Sonrası Don Kazaklarının Himayesi	61
3.1.4. 1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı ve Sonrası Dönem	65
3.2. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrasında Ukrayna Kazaklarının Yeniden Himayesi	69
4. XVIII. YÜZYILDA OSMANLI TOPRAKLARINDA KAZAKLAR	76
4.1. Osmanlı Devleti'nin İskan Politikası	76

4.2. Kazakların Osmanlı Topraklarında İskan Edilmesi	79
4.2.1. Kazakların İskan Edildiği Bölgeler	79
4.2.2. Tuna Havzasının Önemi	82
4.3. Osmanlı Ordusunda Kazakların İstihdamı	84
4.3.1. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı Sırasında Kazaklar	84
4.3.2. Kazakların Maaşları ve Tayinatları	92
4.4. Kazaklara Tanınan Vergi Muafiyetleri	97
4.5. İskan Edilen Kazakların Ekonomik Faaliyetleri	99
4.6. Toplumsal Yaşam İçerisinde Kazaklar	103
4.7. Osmanlı Topraklarındaki Kazakların Statüleri: Himaye'den Tabiiyet'e	107
5. SONUÇ	111
KAYNAKÇA	117
EKLER	131
ÖZGEÇMİŞ	159

TABLÖLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 1: Kazakların Mâhiyye Tutarları	92
Tablo 2: Özi'ye Gönderilen Potkalı Kazaklarına Verilen Tayinatlar	94
Tablo 3: Kazaklara Verilen Destekler	96

KISALTMALAR LİSTESİ

Kısaltma	Tanım
A. DFE.d.	: Bab-1 Asafi Defterhane-i Amire Defterleri
A. DVN. MHM.d.	: Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Mühimme Kalemi
A. DVNS. MHM.	: Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri
a.g.b.	: Adı Geçen Bölüm
a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
AE. SABH. I.	: Ali Emiri Abdülhamid I
AE. SAMD. III.	: Ali Emiri Ahmed III
AE. SMST. III.	: Ali Emiri Mustafa III
AE. SSLM. III.	: Ali Emiri Selim III
AGAD	: Archiwum Główne Akt Dawnych
AKW	: Archiwum Koronne Warszawskie
Bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. ADL.	: Cevdet Adliye
C. AS.	: Cevdet Askeriye
C. BH.	: Cevdet Bahriye
C. BLD.	: Cevdet Belediye
C. DH.	: Cevdet Dâhiliye
C. HR.	: Cevdet Hariciye

C. ML.	: Cevdet Maliye
C. MTZ.	: Eyalet-i Mümtaze
C. NF.	: Cevdet Nafia
Çev.	: Çeviren
D. BŞM. ZCR. d.	: Bab-ı Defteri Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defterleri
Der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
H.	: Hicri
HAT.	: Hatt-ı Hümayun
Haz.	: Hazırlayan
İ. HR.	: İrade Hariciye
İE. DH.	: İbnülemin Dahiliye
İE. HR.	: İbnülemin Hariciye
M.	: Miladi
MAD.d.	: Maliyeden Müdevver Defterler
Mikr.	: Mikrofilm
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfadan sayfaya
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
vd.	: Ve diğerleri

1. GİRİŞ

1.1. Tarihsel Çerçeve ve Araştırmanın Problem İfadesi

Osmanlı Devleti, tarihi boyunca pek çok farklı medeniyet ve unsurla tanışmış ve bunlarla belirli dönemler siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerde bulunmuştur. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra, Anadolu ve Balkanlar'daki hakimiyetini tesis ettiği sıralarda, Karadeniz'in kontrolünü de ele alarak kuzeye doğru genişlemeye başlayan Osmanlı Devleti, buradaki yerel halklarla etkileşime girmiştir. Bu halklardan biri de uzun yıllar temasta bulunduğu, geniş kuzey bozkırlarında yaşayan Kazaklardır.

Hıristiyanlığı benimsemiş olan bu Kazaklar, üç büyük grup halinde örgütlenmiş ve Türk tarih literatüründe, kıyılarında yaşadıkları nehirlerle anılmışlardır. Dinyeper'de yaşayanlara *Dinyeper* ya da *Özi Kazakları*, Don nehri boyundakilere *Don Kazakları* ve Terek nehri boyundakilerine de *Terek Kazakları* denilmiştir.¹ Bu çalışma XVIII. yüzyılda Osmanlı topraklarına yerleşen, kökenleri bakımından Ruslara bağlı olan Don ve Lehistan'a bağlı olan Dinyeper (Özi) Kazaklarını kapsamaktadır.

Kazakların kökenleri ve ortaya çıkışları, tarihçilik alanında başlıbaşına bir konu olmuş ve bu konu etrafında teoriler ortaya sürülmüştür. Bu teoriler, üç farklı Slav topluluğu olan Rus, Ukraynalı ve Polonyalı² tarihçiler tarafından ileri sürülmüştür. Bu teoriler birbirinden farklı olmakla birlikte, ortak özellikleri, Kazakları sahiplenme ve kendi tarihlerine dahil etme yönünde olmasıdır. Bunlara bir ek olarak Türk tarihçiliği de; dilin fonetik yapısındaki bazı özellik ve benzerliklerden yola çıkarak Kazakları Türk tarihine ait bir unsur olarak kabul etme teorisi ortaya atmıştır. Dolayısıyla bu konunun yeteri kadar tartışılıp aydınlanması, günümüz Rusya, Ukrayna, Polonya ve Türkiye'deki tarihçiler açısından önemli bir konu haline gelmiştir. Şimdi, bu teorilere sırasıyla gözatmaya çalışalım.

Rus tarihçileri, öncelikle, Rusya'nın oluşumundan önce stepleri yabancı unsurlara karşı koruyan Kazakların "çapulcu, serseri, maceracı" insanlar olmadıkları konusunda hemfikirdirler. Kazak tarihini incelerken kökenlerinin kesinlikle Slavlar'a dayanması gerektiğini düşünmüş, onların, Altın-Orda'dan çok önce steplerde yaşayan Slav yığınlarından meydana geldiklerini ifade etmişlerdir. Rus tarihçiliği, siyasi rejimle ve ideolojiyle sıkı bir paralellik göstermekte olup, tarihsel olayları günün koşullarına göre yorumlamaktadır. Çarlık dönemindeki Pan-Slavist bakış açısına göre Slavlaştırılmaya çalışılan Kazakların, 1917 Devrimi'nden sonra sınıfsal bir figür

---

¹ Halil İncalcık, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede" Çanakkale Tarihi, I. Cilt, (Ed. Mustafa Demir), Değişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 59.

² Bu kısımda günümüzle ilgili kuramsal bir değerlendirme yapıldığı için bu devletin orjinal adı olan "Polonya" tabiri kullanılmıştır.

olarak değerlendirildiği görülmüştür. Sovyet tarih yazımı Kazakları bir “step proleteryası” olarak kabul etmiştir. Öyle ki bu proleterya, sosyal hürriyet için mücadele etmiş mülkiyetsiz bir sınıftan oluşmaktadır. Bir başka Sovyet teorisi de Kazak oluşumunu, toprak köleliğinden firar edenlerin bir araya gelmelerine dayandırmaktadır. Ayrıca bu düşünceye ek olarak, Kazaklar tarafından Moskova ve Polonya’ya karşı gerçekleştirilen isyanlar da sınıf mücadelesine dayalı hareketler olarak görülmektedir. Rus tarihçiliği, “Kazak” kelimesinin etimolojik oluşumunu ise Tatarlarla olan temasla açıklamaktadır. Buna göre, yerleşik konumlarından göçebe konumuna geçen Slavlar, Tatarlar ile ilişkide bulunarak zaman içerisinde, Türkçe orjinli “Kazak” adını almışlardır. Bir başka ifadeyle, toprak kölesi yerleşik Ruslar, hür ve başıboş Kazak hayatına duyulan özlemle göçebeleşmiş ve Türkçe olan Kazak kelimesi altında teşkilatlanmışlardır. Dolayısıyla XVI. yüzyıldan itibaren toprağa bağlı bu özgür yaşam tarzı, bütün Rus steplerinin nehir ve ormanlarına kadar yayılmıştır.³

Ukrayna tarihçiliği, Ukrayna ve Kazaklık kurumunu birbiriyle bağdaştırarak her iki kavram arasında birliktelik ve devamlılık ilişkisi kurmuştur. Günümüz Ukrayna’sını, Kazakların bir devamı olarak görmekte ve bunların Ukraynalı’ların ataları olduğunu kabul etmektedir. Kazakların Rusya steplerinden kaçan başıboş insanlardan oluştuğu düşüncesine karşı çıkan Ukrayna tarihçilerine göre; Kazaklar, toprak aristokrasisinden kaçan Ukraynalı köylülerden oluşmuşlardır. Bu düşünceyi destekleyen Bantys Kamensky, Kazakların XV. yüzyılın sonlarında Polonya’nın baskılarından kaçan Ukraynalılar’dan meydana geldiğini ve Tatarlarla sık sık yapılan muharebeler sırasında kendilerine bu ismin verildiğini savunmuştur.⁴

Diğer bir Ukraynalı tarihçi Hrushevsky’e göre ise Kazaklar, Altın Orda Devleti’nden çok önceleri steplerde var olmuş bir halktır. XVI. yüzyılda Kazaklık (Cossackdom) isim ve organizasyon olarak oluşmadan önce de benzer yaşam tarzı, Ukrayna topraklarında hep var olagelmıştır. Hrushevsky’e göre Kazaklar ile Ukrayna birbiriyle ilintili ve hatta aynı kavramlardır. XVI. yüzyıl öncesinde Ukrayna topraklarında yaşayan Slav halkları, Kazaklarla aynı yaşam tarzını benimsemiş, farklı gruplar olarak düşünülmelidir. Çünkü Ukrayna tarihi incelendiğinde, her dönem Kazak türevi bir halkla karşılaşmak mümkündür. Hrushevsky bu düşüncesini, Ukrayna steplerinde yaşamış olan Brodnikler (Brodnyks)’i örnek vererek desteklemektedir. Brodnikler, medeniyet ortamından uzakta, yabani hayata ayak uydurabilmek için her türlü zorluğa göğüs geren bir yaşam sürmüşlerdir. Hrushevsky, XVI. yüzyılda Kazakların oluşumuna kadar Ukrayna coğrafyasında benzer yaşam tarzını benimseyerek yaşamış olan tüm

---

³ Günter Stökl, *Die Entstehung des Kosakentums*, Isar Verlag, München, 1953, s. 28’den aktaran: Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Rus Kazakları Etrafında Nazariyeler ve Bir Ek*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mecmuası, 23. Cilt, sayı 3-4, İstanbul, 1963, s. 158-160.

⁴ Mykhailo Hrushevsky, *History of Ukraine Rus’*, Vol. 7, Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, Toronto, 1999, s. 56.

Slav halkların, Kazakların öncülleri olarak kabul etmiştir. Bu halkların, Kazaklarla aynı yaşam tarzını ve aynı coğrafyayı paylaştıklarını ileri sürerek bunların, Kazakların ilk prototipleri olduğunu savunmuştur.⁵

“Kazak” ve “Kazaklık” kelimelerinin etimolojik kökeninin çok eski olduğunu düşünen Hrushevsky, bu kelimenin Türkçe’den geçtiği fikrini de tam olarak kabul etmemektedir. 1303 yılına ait bir Kuman sözlüğünde (Codex Cumanicus) bu kelime, “öncü kol” olarak tanımlanmıştır. Hrushevsky, bu kelimenin de bu halkı tam olarak tanımlayamayacağını savunmuştur. Ukrayna coğrafyasının XIII. ve XV. yüzyıllar arasında yakın ilişki kurduğu Tatar dünyasında, “Kazak” kelimesi; *özgür ve hür kimse, maceracı* anlamlarıyla karşılanmıştır. Ancak, daha aşağı bir kategorizasyonda bu kelime; *serseri, soyguncu, evsiz-barksız kimse* ya da *gerilla* anlamlarına gelmektedir. Hrushevsky⁶, bu kadar geniş ve belirsiz karşılıkları olan bu kelimenin, komşuluk ilişkileri ve geniş stepte yapılan alış-verişlerle Rusya, Ukrayna ve Kırım kentlerindeki diğer insanlara geçtiğini ileri sürmüştür. Bu anlam kargaşalığı içerisinde bu kelimenin, Tatarlara ait özelliklerle örülmüş olsa da direk Türkçe’den geçtiğini söylemenin sağlıklı olmayacağını savunmuştur.⁷

Slavlar’ın tek bir türden meydana gelmediğini ve farklı Slav halklarının olduğunu düşünen Polonyalı tarihçiler; Kazakları bu ırkın dışında bir halk olarak görmüşlerdir. Bilindiği gibi Slavlar⁸, VIII. yüzyıl içerisinde Avrupa kıtasına yayılırken, Doğu Slavlar Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya’ya, Güney Slavlar Sırbistan, Hırvatistan ve Bulgaristan gibi Balkan ülkelerine, Batı Slavlar da Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Doğu Almanya civarına yayılmışlardır.⁹ Batı Slavlar’ı oluşturan Polonyalılar; günümüz Slav kökenli halklar arasında kendi kültür ve medeniyetlerini diğerlerine göre daha önemli olduğunu düşünmüş, geçmişteki bazı tecrübelerini referans alarak Batı Slav halkını kendilerinin temsil ettiğini varsaymışlardır.¹⁰

Polonya’nın ulus-devlet haline geldiği XX. yüzyılda, Polonya tarihçiliği, Kazakları Altın Orda öncesindeki Türk halklarının kalıntısı olarak görmüş ve değerlendirmiştir. Bunların, efendilerine isyan ederek steplere kaçan köylüler tarafından oluşturulmuş bir organizasyon olduğuna inanmışlardır. Tatarlarla komşulukları sırasında onların dilinden ve toplum

---

⁵ Hrushevsky, a.g.e., s. 58-59.

⁶ Tarihçi, Colin Heywood, Hrushevsky’nin Kazak tarihiyle ilgili araştırma yaparken, Osmanlı kroniklerinden yararlanmadığını ve sadece Naima’nın eski bir Lehçe çevirisini kullandığını ifade etmiştir. Bu yüzden de bu konunun incelenmesi açısından Osmanlı kroniklerinin önemli bir yeri olduğunun altını çizmiştir. Colin Heywood, “Mykhail Hrushevsky on the Rise of Ukrainian Cossackdom: An Ottomanist View”, *The Journal of Ottoman Studies*, XXI., İstanbul, 2001, s. 326.

⁷ Hrushevsky, a.g.e., s. 60-61.

⁸ Yapılan arkeolojik çalışmalar ve dile bağlı araştırmalarla, VIII. yüzyıldaki yayılımdan önce, Slavlar’ın önce Tuna ve daha sonra Don nehirlerinin vadilerinde yaşadıkları ortaya konmuştur. Paul Robert Magocsi, *Historical Atlas of East Europe*, University of Washington Press, Seattle, 1993, s. 7.

⁹ Julia Swift Orvis, *A Brief History of Poland*, The Riberside Press, Cambridge, 1916, s. 1-3.

¹⁰ Oscar Halecki, *A History of Poland*, (Translated by M. M. Gardner, M. C. Patkoniowska), Roy Publishers, New York, 1943, s. 4-5.

yapısındaki bazı öğelerden etkilendiklerini ileri süren Polonya tarih yazımı, Rutenyalı asi insanların oluşturdukları bu organizasyonu, Polonya'nın askeri anlamda bir araya getirerek medenileştirdiğini savunmuştur.¹¹ Ayrıca Polonyalı tarihçiler, Kazaklarla ilgili teoriler geliştirirken, zaman zaman diğer teorileri de eleştirmekten sakınmamışlardır. Kazak tarihiyle ilgili birçok çalışmaya imza atmış olan Franciszek Gawronski; özellikle Ukraynalı tarihçilerin "Kazak" kavramını incelerken yanlı davrandıklarını ve anti-Polonya imajı yaratmaya çalıştıklarını ifade ederek Ukrayna tarih ekolüne eleştirilerde bulunmuştur.¹²

Polonyalı kronikçi Jan Długosz, 1469 yılında yazdığı bir kayıta; kaçaklardan ve soygunculardan oluşan bir Tatar ordusunun kendilerini "Kazak" olarak adlandırdıklarını ve bir Tatar hanı tarafından yönetilen bu ordunun, Polonya Krallığı topraklarına ayrı ayrı saldırılar düzenlediğini belirtmiştir.¹³ Çalışmalarını Polonya konusunda yoğunlaştırmış olan tarihçi Norman Davies de bu bilgiden yola çıkarak Kazakların, paralı Tatar askerleri olduğunu ve bunların asıl çekirdeğinin de Slav köylülerden ve haydutlardan oluştuğunu ileri sürmüştür.¹⁴ Długosz'tan hareketle Maciej Franz da Kazakların Tatar yaşam tarzını benimsediklerini ileri sürmüş ve bu halkın oluşum süreci için, Tatar-Kazak ilişkisine dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra, "Kazak" ve "Kazaklık" kavramlarının XVI. yüzyılda Ukrayna'da yaşayan halkı tanımlamak için kullanıldığını ifade etmiştir.¹⁵ Aynı şekilde, II. Dünya Savaşı sonrasında da Władysław Serczyk, Leszek Podhorodecki ve Zbigniew Wójcik gibi Polonyalı tarihçiler Kazakları Ukrayna tarihine ait bir unsur olarak görmeye başlamış ve onları Ukrayna tarihi içerisinde değerlendirmeye başlamışlardır.¹⁶ Bu değerlendirmeyi yaparken en erken tarihlerden başlayarak günümüze kadar olan süreçleri bir bütün olarak incelemişlerdir.

Türk tarihçiliğinde ise Kazakların kökenine dair yapılan en kapsamlı çalışma, Yücel Öztürk'ün *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1* adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada Kazakların dilsel, kavimsel ve örgütsel yönleri değerlendirilerek; Kazakların kim olduklarına dair çıkarımlarda bulunulmuştur. Özellikle günümüz Ukrayna coğrafyasında yaşamış olan Kazaklar üzerinde duran Öztürk, bunların Hazar, Kıpçak-Kuman ve Altınorda gibi, bölgede hüküm sürmüş Türk

---

¹¹ Halecki, a.g.e., s. 153-154.

¹² Franciszek Rawita-Gawronski, *Kozaczyzna Ukrainna w Rzeczypospolitej Polskiej do konca XVIII. wieku*, Warszawa, 1922, s. 17.

¹³ Hrushevsky, a.g.e., s. 61.

¹⁴ Norman Davies, *God's Playground: A History of Poland, Vol. I*, Columbia University Press, New York, 1982, s. 144.

¹⁵ Maciej Franz, *Wojskowość Kozaczyzny Zaporoskiej w XVI-XVII wieku; geneza i charakter*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Torun, 2004, s. 86-87.

¹⁶ Paul Robert Magocsi, *A History of Ukraine*, University of Washington Press, Seattle, 1996, s. 18.

kavimlerinin devamı olduklarını ileri sürmüştür.¹⁷ Ayrıca Kazakların köken açısından Türk olduklarını ileri sürerek, bu kelimenin kesinlikle eski Türkçe'den geldiğini savunmuştur.¹⁸

Bu teorilerin yanı sıra, Kazaklar hakkında fikirlerini ortaya koyarak yorumda bulunan diğer bir tarihçi de Arnold Toynbee'dir. Toynbee, Kazakları tarihteki Spartalılar'a ve Haçlı şövalyelerine benzeterek, onları adanmış bir kardeşlik örgütü olarak tanımlamıştır. Ona göre, Kazaklar barbar göçebelere karşı mücadelede başarılı olabilmek için toprak kültürünün üstün kaynaklarından faydalanmışlardır. Suyu hükmeden yetenekleri sayesinde Don nehrinden Volga'ya, oradan Sibiryaya steplerine, Sibiryaya steplerinden de Pasifik kıyılarına kadar ulaşmış ve dağılmışlardır. Doğadan faydalanma yöntemleri, onları rakiplerine karşı yenilmez kılmış ve savaşma konusunda uzmanlaştırmıştır.¹⁹

Görüldüğü üzere, Kazakların kökeni ile ilgili farklı görüşler olmakla birlikte, verilen bilgilerin çoğunluğu birbirine paraleldir. Bundan sonraki aşamada, farklı bilgileri karşılaştırarak konuyu dağıtmaktan kaçınmak için, Kazakları ve Kazak tarihini aydınlatacak genel bilgilere yer verilecektir. Çalışmamızın öznesi konumundaki Dinyeper ve Don Kazaklarının kimlerden oluştuğunu ve hangi coğrafyada yaşadıklarını açıklamak, sonraki dönemleri anlamamız açısından oldukça faydalı olacaktır. Dinyeper Kazakları olarak adlandırılanlar bugünkü Ukrayna coğrafyasında yaşamış olan Kazaklardır. Don Kazakları da yine bugünkü Rusya sınırları içerisinde yer alan Don Nehri civarında yaşamış olanlardır. Bunların tarihsel gelişim süreçlerini, bu devletlerin tarihine paralel olarak incelemeye çalışacağız.

XIII. yüzyılın sonu ve XIV. yüzyılın başında Ukrayna coğrafyasının bir kısmı Macarlar bir kısmı da Lehistan²⁰ tarafından ilhak edilmiştir. Geriye kalan Ukrayna toprakları ise Litvanya tarafından ele geçirilmiştir.²¹ Litvanyalılar bu bölgede yaşayan halkın gelenek-görenek ve idari hayatlarında bir değişiklik yapmamış aksine buradaki halkın yaşayış tarzından etkilenmiştir. Dolayısıyla buradaki halkın Ortodoks inancı ve konuşulan eski Rus dili bozulmadan ve bir değişikliğe uğramadan aynen korunduğu gibi Litvanya'yı da etkilediği görülmüştür.²²

XIV. yüzyılın sonlarından itibaren Doğu Avrupa'daki devletler, Papa'nın da desteğini alarak Baltık ve Slav topraklarına saldıran Töton Şövalyeleri'nin tehdidi altına girmişlerdir. Bu tehdiye karşı birleşen Litvanya ve Lehistan, Töton Şövalyeleri'ni püskürterek Torun Antlaşması (1411)'ni imzalamışlardır. Bu anlaşmayla pekişen Lehistan-Litvanya birlikteliği; iki ülkenin

---

¹⁷ Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 95-186.

¹⁸ Öztürk, a.g.e., s. 59-76.

¹⁹ Arnold J. Toynbee, *A Study of History*, Oxford University Press, Oxford, 1987, s. 115-116.

²⁰ Bu devlet kurulduğu günden itibaren kendini "Polonya" olarak adlandırmıştır ancak Osmanlı Devleti, bu ülkeyi tanımlarken "Lehistan" adını kullanmıştır. Çalışmamızda, buradan sonra Osmanlı Devleti'nin kullandığı "Lehistan" adı tercih edilmiştir.

²¹ Yuriy Aleksieiev, *History of Ukraine, Caravela*, Kiev, 2007, s. 20-21.

²² Nicholas L. Fr.-Chirovsky, *An Introduction to Ukrainian History, Vol. II, Philosophical Library*, New York, 1981, s. 10-11.

soyluları arasında imzalanan Horodlo Birliği (1413) ile daha da güçlenmiş, Lehistan Krallığı, Litvanya Prenslığı'nin hamisi olmuştur.²³

Lehistan Krallığı'nda XV. yüzyıldan itibaren soylu sınıfının önemi ve ağırlığı artmaya başlamıştır. Soylulara verilen ayrıcalıklar, onları toplumun diğer katmanlarından, yani kentlilerden ve köylülerden üstün kılmış, ülkeyi kralla birlikte yönetme şansı sağlamıştır. Litvanya soylularına da aynı oranda imtiyaz tanıyan Lehistan Kralı II. Zygmunt August, Litvanya'ya 1569 yılında Lublin Birliği Antlaşması'nı kabul ettirmeyi başarmıştır. Bu antlaşmayla her iki ülke Lehistan Krallığı çatısı altında yönetilmeye başlanmış, İki Ulusun Cumhuriyeti (Pol. Rzeczpospolita Obojga Narodów - İng. Polish-Lithuanian Commonwealth) adıyla yeni bir devlet halini almıştır. Böylece, Litvanya Prenslığı'ne bağlı olarak yaşayan Ukrayna halkının ve topraklarının yönetimi de Lehistan Krallığı'na evrilmiştir. Ukrayna toprakları, bu krallık çatısı altında Wolinya ve Podole adında iki voyvodalık merkezi üzerinden idare edilmeye başlamıştır.²⁴ Bu bölgelere akan Lehli soylular, bu topraklar üzerinde kale ve şatolar inşa etmiş, emirlerinde çalışacak köylüler için kasabalar kurmuşlardır. Lehçe'de *szlachta*²⁵ denilen büyük toprak sahipleri ve toprak soyluları, bu coğrafyadaki ekonomik gelirlerini arttırarak, burada yaşayan halkın yoksullaşmasına ve hatta köleleşmesine neden olmuşlardır.²⁶ XVII. yüzyılın ilk yarısında Lehistan ordusunda mühendis olarak görev yapan Fransız, Guillaume Le Vasseur de Beauplan, buradaki halkın ağır bir çalışma ortamına maruz kaldığının altını çizmiştir.²⁷

XV. ve XVI. yüzyılda Ukrayna topraklarında gerçekleşen bu sosyo-politik atmosfer, "Kazak" denilen bir sınıfın oluşmasına neden olmuştur. Lehistan baskısından kaçan ve köleliğe zorlanan Ukraynalı köylülerden meydana gelen bu sınıf, eski Türkçe orjinli Kazak adını almışlardır. Ukrayna'nın yerel güçlerinden oluşan Kazaklar, silahlanarak yaşadıkları yerleri toprak soylularından (*magnat*) kurtarmaya çalışmışlardır. Hatta bazı Kazakların yabancı işgaline karşı Lehli magnatların ordusunda görev aldıkları bile görülmüştür. Kazaklardan ilk

---

²³ Aleksieiev, a.g.e., s. 23.

²⁴ Teresa Chynczewska-Hennel, *Świadomość Narodowa Szlachty Ukrainskiej i Kozaczyzny od Schyłku XVI do Połowy XVII. w.*, Państwowe Wydawnictwo, Naukowe, Warszawa, 1985, s. 35.

²⁵ Lehistan'daki szlachta oluşumu Ortaçağ Avrupa'sındaki gibi kralın imtiyazlarına bağlı olarak oluşmuştur. Ancak burada diğer örneklerden farklı bir şekilde gelişme göstermiştir. Ülkedeki ekonomik ve siyasi ortam szlachtanın lehine gelişmiş; 16. yüzyıldaki "büyük hububat patlaması" büyük toprakları elinde bulunduran szlachta'yı oldukça zengin kılmıştır. Zenginleşen bu soylu tabaka, kraldan imtiyaz elde ederek ülke yönetiminde söz sahibi olmaya başlamıştır. Orest Subtelny, *Domination of Eastern Europe: Native Nobilities and Foreign Absolutism 1500-1715*, McGill-Queen's University Press, Kingston, 1986, s. 14.

²⁶ Leh soylusu Wiśniowiecki ailesinin, Ukrayna topraklarında 1630 yılında 616 olan malikane sayısı, 1640 yılında 7.603'e ve 1645 yılında 38.000'e yükselmiştir. Buralarda bu aileye bağlı olarak yaşayan ve hizmet eden Ukraynalıların sayısı da 230.000'dir. Zbigniew Wójcik, *Dzikie Pola w Ogniu; O Kozaczyźnie w Dawniej Rzeczypospolitej*, Warszawa, 1968, s. 140.

²⁷ Guillaume Le Vasseur de Beauplan, *A Description of Ukraine*, (Translated and noted by. Andrew B. Pernal, Dennis F. Essar), Harvard University Press, Cambridge, 1993, s. 14-15.

defa bahseden bir kayda göre; bu savaşçılar 1489 yılında Tatarlar'a karşı sefer düzenleyen Lehistan ordusuna rehberlik yapmışlardır.²⁸

Lehistan, bu tarihten sonra Kazakların savaşçı yönlerini keşfederek, bir kısmını ordusunda istihdam etmek üzere kendisine bağlamıştır. Lehistan Krallığı çatısı altında, düşman saldırılarını engellemek amacıyla oluşturulan Kazak birlikleri, XVI. yüzyıl boyunca sınırların güvenliğini sağlamışlardır.²⁹ Krallık otoritesini tanımayan hür Kazaklar ise Prens Dmytro Vyshnevetsky önderliğinde birleşerek 1550 yılında Hortitsa (Khortytsia) adasında bir karargah (Sich, Sic, Seç, Seca) kurmuşlardır. Bu karargah, savaşçı olmak isteyen Ukraynalı gençlerin (özellikle soyluların), askeri eğitim yeri haline gelerek, Kazakların ün kazanmasında büyük bir dönüm noktası olmuştur.³⁰ Hortitsa Adası'nın içinde bulunduğu Zaporozhye bölgesi, savaşçı Kazakların mekanı olmuş ve bu bölgede yaşayanlar, Zaporog³¹ Kazakları adıyla anılmışlardır. 1594 yılında Habsburg Kralı'nın Zaporog Kazakları'na gönderdiği diplomat Erich Lassota von Steblau, buradakileri "*Zaporozhyeliler'den oluşan tam bir şövalye birliği*" olarak tanımlamıştır.³² Ayrıca krala yazdığı mektupta, Kazakların da kendilerini "*Özgür Zaporog Karargahı'nın şövalye birliği*" olarak adlandırdığını ifade etmiştir.³³

Kendine özgü kurallar çerçevesinde hiç bir kadının girişine izin verilmeyen Kazak karargahında (Sich) en yüksek güç, "Rada" denilen Kazak Konseyine aittir. Zaporog Kazakları'nın başındakine "Hatman", bu hatmanın vekiline de "Nakaznyj Ataman" denilmiştir. Sich, "kurin" denilen kamplara bölünmüş ve bu kampların başında da "kurin ataman" bulunmuştur. Kazakların askeri temel birliğine "kiş" (koş), bu birliğin başındakine de "Koşevi" adı verilmiştir. Zaporog Kazakları arasında başta Ukraynalılar olmak üzere Lehli, Türk, Alman ve İskoç gibi farklı milletlerden savaşçılar yer almıştır. Bunlar etnik kökenlerine önem verilmeksizin, kendilerini din savaşına eşlik eden özel imtiyazlı bir soylu tabakası olarak görmüşlerdir.³⁴

²⁸ Hrushevsky, a.g.e., s. 63-64.

²⁹ Hrushevsky, a.g.e., s. 100.

³⁰ Chirovsky, a.g.e., s. 31; Omeljan Pritsak, "İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648)", (Çev. Kemal Beydilli), *İlmi Araştırmalar*, 7, İstanbul, 1999, s. 257.

³¹ "Zaporog", *Lehçe ve Rusça ötesinde anlamına gelen "za" ve şelale anlamına gelen "porog" kelimelerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Dnyeper Nehri'nin aşağısındaki şelalelerin ötesini, kendilerine mesken edinen hür Kazaklar, burada bir karargah (Sich, Seç, Seca) inşa ederek etrafına yerleşmişlerdir. Yaşadıkları bu coğrafya nedeniyle kendilerine Zaporog Kazakları denilmiştir. Bunların yerleşim yeri olan Zaporozhye bölgesi, Dnyeper (Özi) Nehri'nin güneye yöneldiği bölgedeki on üç şelalenin bittiği yerden itibaren başlamaktaydı. Öztürk, a.g.e., s. 48; Zaporog Kazakları'nın tarihsel süreç içerisinde özellikle Osmanlı tarihi literatüründe; Barabaş, Sarıkamış, Potkalı gibi farklı isimlerle anıldıkları görülmüştür. Bu gruplandırmalar da yine coğrafi bölge isimlerine ya da "Hatman" denilen Kazak liderlerinin isimlerine göre yapılmıştır. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi, IV. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s. 111.**

³² Erich Lassota von Steblau, *Habsburgs and Zaporozhian Cossacks: The Diary of Erich Lassota Von Steblau, 1594, (Translated by Orest Subtelny), Ukrainian Academic Press, Littleton, 1975, s. 93.*

³³ Lassota, a.g.e., s. 95.

³⁴ Pritsak, a.g.m., 1999, s. 257-258.

Lehistan kralları, yukarıda değindiğimiz Kazak birliklerinin bir kısmını yapılan anlaşmalarla doğrudan kendi hizmetlerine sokarak, bunları istihdam etme konusunda başarılı olmuşlardır. 1572 yılında kral II. Zygmunt August, 300 kişilik bir Kazak grubunu başına Jan Sadowski adında bir komutan atayarak orduda istihdam etmiş ve hazineden maaş bağlamıştır. 1578 yılında kral Stefan Batory zamanında bu sayı 600'e çıkmış, bunlar özel bir listeye kayıt altına alınmıştır. Bu yüzden Kazak tarihçileri tarafından bunlara "Kayıtlı Kazaklar"³⁵ adı verilmiştir. Lehistan Krallığı'na bağlı olan Kayıtlı Kazaklar ile hür Zaporog Kazakları arasında fark olmasına rağmen, iktidara karşı yapılan kimi isyanlarda bir araya gelerek birlikte hareket etmişlerdir.³⁶ Verilen mücadeleler sayesinde savaşçı yönlerini daha da geliştirmiş, Avrupa kıtasında adlarını duyurur hale gelmişlerdir. Öyle ki, 1593 yılında Papa VIII. Clemens ve 1594 yılında da Kayzer II. Rudolf elçiler göndererek, XVI. yüzyılda Avrupa'da güçlenen Osmanlı varlığına karşı, Kazaklardan yardım istemiştir.³⁷

Kazakların yaşadığı Ukrayna, dini açıdan X. yüzyıldan itibaren Ortodoks Bizans'a ve sonrasında Osmanlı Devleti'nin yönetimine geçen Fener Patriği'ne bağlı kalmıştır. Ancak Lublin Birliği ile Ortodoks-Ukrayna'nın idaresi Katolik Lehistan'a evrilmiştir. Bu andan itibaren Lehistan, yukarıda da anlatıldığı üzere Ukrayna halkı üzerinde baskı kurarak katolikleştirmeye çalışmıştır. XVI. yüzyılın sonunda gerçekleşen Brest Birliği de bu sürece katkı sunmuştur. XVI. yüzyıldaki gelişmeler ve Reformasyon hareketleri, Kiev Metropoliti ve çevresindeki piskoposların 1596'da Brest'te bir araya gelerek bir bildiri imzalamalarına neden olmuştur. Brest Birliği'nde piskoposlar; yeni papanın (VIII. Clemens) yetkisini ve egemenliğini tanımakla beraber, Doğu kiliselerinin adetlerini sürmelerini savunan yeni bir mezhebi (Uniat), Slav Ayinli Yunan-Katolik Kilisesi'ni kurmaya karar vermişlerdir. Grek-Katolik olarak da bilinen bu kilise, Roma Katolikleri içinde otonomisi olan, her zaman kendi dili ve ritüelleriyle yaşayan bir kilise olmuştur.³⁸ Brest Birliği'nde alınan kararlar, Ukrayna halkının katolikleşmesi yönündeki baskıları arttırmış; bu kararların lağvedilmesi, Kazak isyanlarının en önemli amacı haline gelmiştir.

Konumuz itibariyle inceleyeceğimiz diğer bir Kazak grubu da Don Kazakları'dır. Çeşitli kaynaklarda Rus Kazakları da denilen bu halk, Don nehri boyunda yaşadığı için bu nehir adıyla anılmıştır. Osmanlı literatüründe de bunlara yine "Don" ya da "Ten Kazağı" adı verilmiştir.

---

³⁵ *Kayıtlı Kazaklar ve faaliyetleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. L. Wynar, "Registered Cossacks", Encyclopedia of Ukraine, Vol. IV, University of Toronto Press, Toronto, 1984, s. 341-342.*

³⁶ *Aleksieiev, a.g.e., s. 29.*

³⁷ *Pritsak, a.g.m., 1999, s. 258; Hrushevsky, a.g.e., s. 152.*

³⁸ *Barbara Skinner, The Western Front of the Eastern Church: Uniate and Orthodox Conflict in Eighteenth Century Poland, Ukraine, Belarus, and Russia, Northern Illinois University Press, Illinois, 2009, s. 24-25; Magocsi, a.g.e., 1996, 164-166; Chirovsky, a.g.e., s. 67-70.*

XVI. yüzyıl ortalarına doğru, bölgede yaşayan köylülerin durumu zorlaşmış, çiftlik sahiplerinin eziyeti ve vergi mükellefliklerinin artması, köylü zümresinin durumunu çok ağırlaştırmıştır. Bu ağır koşullar ve kötüleşen sosyal durum neticesinde birçok bölge boşaltılmış ve köyler ahalsiz kalmıştır. Baskılara dayanamayan halk, yaşadıkları bölgeleri terkederek güneydeki serbest kırlara kaçmaya başlamıştır. Kaçan bu köylülerin oluşturdukları zümrelere de yaşadıkları bölgeden hareketle Don Kazakları denilmeye başlamıştır.³⁹ Bunun yanında Moskova hükümdarlarının ağır vergilerinden ve bölgedeki toprak soylularının ağır çalışma koşullarından bıkan köylüler de Don bölgesindeki Kazaklara katılmışlardır. Böylelikle burası, özgürlük ve bağımsızlık talepleriyle kaçan Slav köylülerinin karargahı haline gelmiştir.⁴⁰

Moğol ve Altın Orda'dan önce de bu bölgede yaşayan Kazaklar, burada kendilerine karargah kurarak (Don Host) etrafında organize olmuşlardır. Don Nehri kıyısında ve kollarında *stanitsa* (çoğulu *stanitsy*) denilen köyler kuran Kazaklar, önemli kararlarını *krug* denilen merkezi toplanma yerlerinde almışlardır. *Ataman* denilen liderler burada seçilmişlerdir. Aşağı yukarı her sene gerçekleşen bu seçimlerde, Ataman adayları *maydan*'da toplanarak, burada kulis faaliyetlerini yerine getirmişlerdir. Kadınlar ve çocuklar *krug*'a kabul edilmemekle beraber, suç işleyen Kazakların da buraya girişleri yasaklanmıştır. Her *stanitsa*, yöneticilerini belirleyecek olan atamanın seçilmesi için oy kullanmıştır.⁴¹ Don etrafında bu denli örgütlenen Kazaklar, güç kazanmaya başlayarak topraklarını özellikle Kırım Hanlığı'na karşı savunmuşlardır. Azak bölgesi için verilen mücadele Kazak tarihinde önemli bir sayfa açmıştır. Güneyde müslüman Tatarlar ve kuzeyde Grek-Ortodoks Moskova arasında kalan Kazaklar, kuzey-güney yönlü ticaret kervanlarını yağmalamış ve kısa süreli çatışmalarla mücadele ruhunu benimsemiş savaşçılar haline gelmişlerdir.⁴²

Osmanlı Devleti'nin Kazaklarla ilk teması ise İstanbul'un fethinden sonra Karadeniz havzasında Osmanlı hakimiyetinin tesis edilmesiyle ve bunun sonucunda yaşanan siyasi gelişmelerle gerçekleşmiştir. II. Mehmed'in İstanbul'un fethinden sonra en acil hamlesi, sahil boyundaki önemli liman ve kaleleri alarak, Karadeniz'i bir Osmanlı gölü haline getirmek olmuştur. Buranın kontrolüyle aynı zamanda imparatorluğun başkenti olan İstanbul'un da ihtiyaçları karşılanmış olacaktır. Karadeniz'in kontrol altına alınmasından kısa bir süre sonra, Osmanlı kontrolündeki Tatarlar, esir toplamak amacıyla Lehistan'ın güneyine, özellikle bugünkü Ukrayna'ya ve Rusya'ya büyük çapta akınlar düzenlemeye başlamışlardır. Bu durum; Osmanlı

---

³⁹ Kurat, a.g.e., 1993, s. 185; Sinan Yüksel, "Don Kazakları'nın Azak'ı İşgalleri (1637-1642)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX. Cilt, 49. Sayı, Ankara, 2011, s. 207; Servet Somuncuoğlu, *Don Kazakları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004, s. 53.

⁴⁰ Cristoph Witzernath, *Cossack and the Russian Empire 1598-1725; Manipulation, Rebellion and Expansion into Siberia*, Routledge, New York, 2007, s. 36.

⁴¹ Lena Pugachyova, "Knights of the Don", *Russian Life*, July/August 2006, s. 26. (ss. 24-36)

⁴² Will Durant, *The Reformation: A History of European Civilization From Wyclif to Calvin, 1300-1564*, Simon and Schuster, New York, 1957, s. 655.

Devleti'nin kuzeydeki komşuları olan Lehistan ve Rusya'yı rahatsız etmiş ve bu devletlerin bölgeden ve Karadeniz havzasından bir süreliğine geri çekilmelerine neden olmuştur. Böylelikle Osmanlı Devleti ile kuzeydeki komşuları arasında bir tampon bölge meydana gelmiş, Osmanlı Devleti daha ilerilere yayılma konusunda bir istek göstermemiştir.⁴³ Kazakların da içinde yaşadığı bu tampon bölge, Osmanlı Devleti ile Kazakların temas alanını oluşturmuş ve uzun yıllar her iki taraf için de önemli olaylara sahne olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Kazaklarla ilişkileri, Lehistan ya da Rusya üzerinden oluşmuştur. Kazaklar bu devletlerin güdümünde Osmanlı topraklarına XVI. yüzyıldan itibaren akınlar düzenlemişlerdir. XVI. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nin Karadeniz sahilleri, Osmanlı kaynaklarında *Dimitraş* olarak bilinen Dmytro Bajda Vyshnevetsky tarafından, sürekli saldırılara maruz bırakılmıştır.⁴⁴ Hatta Sultan I. Süleyman döneminde de Kazakların şayka adını verdikleri küçük gemiler Karadeniz'de dolaşmaya başlamış, zaman zaman Osmanlı filolarıyla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu şekilde karşılıklı saldırı ve taarruzlarla, Osmanlı Devleti'nin Kazaklarla münasebetleri dolaylı da olsa başlamış bulunmaktaydı.⁴⁵

Bunun yanı sıra Macar tarihçi Maria Ivanics, Viyana arşivindeki belgelerden 1592-1606 arasındaki Osmanlı-Avusturya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'nin Kazakları para karşılığında orduda istihdam ettiğine dair bir bilgiye ulaşmıştır. Buna göre; Belgrad'da Avusturya askerlerine esir düşen bir Kazak, Bartholome Wenschik, ifade tutanağında Osmanlı tarafında savaşan Kazakların yedi yüz atlı olduğunu ve komutanlarının da adlarının bilindiğini belirtmiştir. Kazakların XVI. ve XVII. yüzyıllarda sınır güvenliklerinde ve bazı savaşlarda para karşılığında tutuldukları bilinmektedir. Ancak Ivanics, verilen ifade tutanağına bir soru işareti koyarak; Kazakların Osmanlı-Avusturya savaşlarında, Osmanlı tarafında mı yoksa Avusturya tarafında mı istihdam edildiklerinin incelenmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁶ Dolayısıyla, bu, teyit edilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

XVII. yüzyılın başlarında "Hatman" denilen liderlerinin etrafında teşkilatlanmaya başlayan Kazaklar, şaykalarıyla Osmanlı Devleti'nin ve Kırım'ın sahillerini taciz etmeye başlamışlardır.⁴⁷ Bu saldırıların engellenememesi, Osmanlı ekonomisinin can damarı olan

---

⁴³ Victor Ostapchuk, *1648-1681 Yılları Arasında Doğu Avrupa'da (Ukrayna, Rusya, Polonya, Türkiye) Yeni Bir Düzen Kurulma Yolunda Yapılan Mücadeleler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, s. 99-100.*

⁴⁴ İnalçık, a.g.m., 2008, s. 60.

⁴⁵ Mücteba İlgürel, "Osmanlı-Ukrayna Münasebetlerinin Başlaması", *Bellekten, C.LX, sayı 277, Nisan 1996, s. 156.*

⁴⁶ Maria Ivanics, "Nemçe İmparatoru Hizmetinde Bulunan Kazak Kuvvetleri (1593-1606)", *Türk-Rus İlişkilerinde 500. Yıl: 1491-1992, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 89.*

⁴⁷ İlgürel, a.g.m., s. 161.

Karadeniz’de önemli bir güvenlik açığının ortaya çıkmasına neden olmuş, Osmanlı limanlarında yapılan ticaret de genel olarak kesintiye uğramıştır.⁴⁸

Osmanlı Devleti, Özi (Dinyeper) nehrinin ağzına kaleler inşa ederek, Kazakların Karadeniz’e çıkmasını önlemeye çalışmışsa da her zaman başarılı olamamıştır. Hatta Kazakların saldırılarına karşı başka bir önlem olarak, daha XVI. yüzyılın ortalarında Batı Karadeniz bölgesindeki sancaklar birleştirilip Özi Eyaleti (Beylerbeyliği)⁴⁹ oluşturulmuşsa da yapılan saldırılar etkili bir biçimde engellenememiştir.⁵⁰ Oysa ki İstanbul’un fethinden sonra hakimiyetini tüm Karadeniz’e yaymak isteyen Osmanlılar açısından Özi, Kefe ile birlikte önemli bir merkez haline gelmişti. Dobruca’dan Kırım ve Astrahan’a kadar olan steplerde yaşayan halkın beslediği koyun, büyükbaş hayvan ve atlar yılın her döneminde Özi’nin de içinde bulunduğu limanlardan gemilere yüklenerek, İstanbul başta olmak üzere büyük Osmanlı kentlerinin ihtiyacını karşılamak üzere gönderilirdi.⁵¹ Durum böyle iken Lehistan’ın desteğini alarak Karadeniz’deki Osmanlı limanları ile canlı hayvan deposu olan steplere saldırılar yapan Kazaklar, bu hareketleriyle hem Karadeniz’in güvenliğini sarsmışlar hem de bu yoğun ticaret akışını tehlikeye sokmuşlardır.⁵² İstanbul’un fethinden bu yana bu bölgeler, Kazaklar dışında herhangi bir korsan saldırısına da maruz kalmamıştır.⁵³

Osmanlı sahillerine saldırmaya devam eden Kazaklar, 1614 Ağustos’unda Karadeniz’in güney sahil bölgesinin zengin şehirlerinden biri olan Sinop’a baskın düzenlemişlerdir.⁵⁴ Baskında, Sinop halkını kılıçtan geçiren Kazaklar, kaleyi yağmaladıktan sonra esirleri de alıp Karadeniz’e açılmışlardır. Peşlerine düşen Tuna muhafızı İbrahim Paşa, Kazakların bir kısmını yakalayıp ganimeti ve esirleri kurtarmıştır. Bir kısmı da esir edilerek İbrahim Paşa’nın adamları tarafından İstanbul’a getirilmişlerdir.⁵⁵

Lehistan’ın ve zaman zaman Rusya’nın güdümünde olan Kazakların, Osmanlı topraklarına düzenledikleri yağma ve akınlara karşılık, Osmanlı güdümünde bulunan Tatarlar

⁴⁸ Halil İncalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 49.

⁴⁹ Özi Eyaleti’ne tabi sancaklar; Silistre, Niğbolu, Çirmen, Vidin, Kırkkilise, Vize, Akkirman, Bender ve Azak’tır. Mustafa Murat Öntüğ, “Karadeniz’de Kazak Tehlikesi ve Özü Kalesi (1580-1630)”, 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), V. Cilt, Ankara, 2012, s. 2321.

⁵⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname:Rumeli-Solkol ve Edirne*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1984, s. 216-217; Öntüğ, a.g.m., s. 2320-2321.

⁵¹ Halil İncalcık, “Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500. Yıl; 1491-1992*, TTK Yayınlar, Ankara, 1999, s. 32-33.

⁵² İncalcık, a.g.m., 2008, s. 62.

⁵³ Victor Ostapchuk, “The Human Landscape of the Ottoman Black Sea in the Face of the Cossack Naval Raids”, *Oriente Moderno*, (Ed. Kate Fleet), XX (LXXXI), 1, 2001, s. 30.

⁵⁴ Öztürk, a.g.e., s. 342.

⁵⁵ Katip Çelebi, *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan; Tuhfetü’l-Kibar fi Esfari’l-Bihar*, (Haz. Orhan Şaik Gökyay), Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 129; Mustafa Na’ima Efendi, *Na’ima Tarihi, II. Cilt, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1281*, s. 117-119. “Kazak” kelimesinin Osmanlı kroniklerine girişi, bu olayla başlamaktadır. Öztürk, a.g.e., s. 342.

da Lehistan ve Rus topraklarına saldırılarda bulunmuşlardır. Bu akınlar, kimi zaman Osmanlı Devleti'nin bu devletlerle arasının açılmasına ve hatta savaşların çıkmasına neden olmuştur. Öyle ki, Kazaklar meselesi XVII. yüzyıl Osmanlı-Lehistan ilişkilerine bile gölge düşürmüştü ve her iki taraf arasında mücadeleye neden olmuştur.⁵⁶ Ancak buna rağmen Kazak saldırıları aynı şekilde devam etmiştir. 1624 ve 1626 yıllarında Boğaz bölgesine ve 1629 yılında Varna sahillerine defalarca saldırıda bulunmuşlardır.⁵⁷ Bu saldırılar sırasında çok ağır tahribatlar verilmiş, mallar yağmalanmış ve insanlar esir düşmüştür. Özellikle 1624'te Boğaziçi'ne yapılan Kazak saldırısı çok ses getirmiştir. Sarıyer, Tarabya, İstinye, Büyükdere ve Yeniköy'de Kazaklar, yağmalarla ağır zararlar vermişlerdir.⁵⁸ Kıyı şeridinde yaşayan halk heyecan ve korku içinde yaşadıkları bölgeleri boşaltarak içerilere doğru çekilmiştir. Fransız ve İtalyan diplomat raporları, İstanbul'a kadar yaklaşan Kazak saldırılarının insanlarda büyük bir paniğe neden olduğunu ve İstanbul'un yiyecek sıkıntısından dolayı ciddi bir kıtlık tehlikesiyle karşı karşıya kaldığını vurgulamıştır.⁵⁹

Osmanlı topraklarına akınlar düzenleyen bu Kazaklar arasında Rusların kontrolünde bulunan Don Kazakları da yer almıştır. Don Kazakları'nın saldırıları, Osmanlı Devleti ile Ruslar'ı birkaç defa karşı karşıya getirmiştir.⁶⁰ 1637 yılında Ruslar, Don Kazaklarına destek sağlayarak Azak üzerine saldırmışlardır.⁶¹ Ancak daha sonra Rus Çarı Mihail, bu durumun büyük bir felaket getireceğine inanarak kalenin Osmanlı Devleti'ne teslim edileceğini bildirmiştir. Bu karar Nisan 1642'de Don Kazakları'nın hatmanına bildirilmiş fakat bundan memnun olmayan Kazaklar, Azak Kalesi'ni ateşe verip kaçmışlardır. Kale, tamir edildikten sonra muhafızlığına Kefe Beylerbeyi İslam Paşa atanmıştır.⁶²

Lehistan kontrolündeki Kazaklara bakıldığında, ağır baskıların Kazaklar arasında isyana neden olduğu görülmüştür. İsyancıların Lehistan yönetimine ağır bir darbe indirmesinin ardından, hazırlanan güçlü bir ordu, isyancıların üzerine gönderilmiştir. (1637) Bu ordu isyanı bastırarak önemli bir zafer elde etmiş; Leh yönetimi, kendisine bağlı Kayıtlı Kazakları da lağvederek, diğerleriyle birlikte Zaporozje bölgesine göndermiştir.⁶³ Bundan sonra Lehistan

⁵⁶ Dariusz Kolodziejczyk, "1795'e kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler", *Türkler*, Cilt IX, (Ed: Hasan Celal Güzel, vd.), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 681.

⁵⁷ Suraiya Faroqi, "Krizler ve Değişim 1560-1699", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, II. Cilt, (Ed. H. İnalcık, D. Quataert), Eren Yayınları, İstanbul, 2004, s. 558.

⁵⁸ İnalcık, a.g.m., 2008, s. 61; İlgürel, a.g.m., s. 161.

⁵⁹ Victor Ostapchuk, "An Ottoman Gazanama on Halil Pasa's Naval Campaign against the Cossacks (1621)", *Harvard Ukrainian Studies*, Vol. XIV. No. 3-4, Dec. 1990, s. 487.

⁶⁰ Sinan Yüksel, "Don Kazakları'nın Azak'ı İşgalleri (1637-1642)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX. Cilt, 49. Sayı, Ankara, 2011, s. 208.

⁶¹ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi; Başlangıçtan 1917'ye kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 218.

⁶² Uzunçarşılı, a.g.e., Cilt IV, s. 154; daha detaylı bilgi için bkz. Yüksel, a.g.m., ss. 206-217.

⁶³ Maciej Franz, *Idea Państwa Kozackiego na Ziemiach Ukrainnych w XVI-XVII wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Torun, 2006, s. 197-198; Aleksieiev, a.g.e., s. 34-35.

yönetimi ve Kazaklar arasında görülecek on senelik bir sükunet devri (1638-1648) başlayacaktır. Ancak Kazaklar, büyük kayıplara rağmen, kendi topraklarında hüküm süren düşmanlara karşı bağımsızlık mücadelesi vermekten vazgeçmemişlerdir. Bu doğrultuda, dinlenip güç topladıktan bir süre sonra 1648 yılında Hatman Bohdan Khmelnytsky⁶⁴ liderliğinde yeniden büyük bir isyan başlatmışlardır. Birçok güneydoğu eyaletini etkilemiş olan bu isyan sırasında Khmelnytsky, Tatarların fiili yardımını sağlayacak ve Lehistan'a karşı giriştiği mücadelede başarılı olacaktır. İsyen daha başlarken Kazak *starshyna*'sı, bir taraftan da Lehistan yönetimiyle imtiyazlar ve Ortodoksluğun korunması konusunda müzakereler yürütmüştür. Görüşmelerin sonucunda Kazaklar, Lehistan'dan askeri hizmet karşılığında vergi muafiyeti elde etmiş ve toprak sahibi olabilmenin önündeki engelleri kaldırmışlardır.⁶⁵ Ancak bu müzakerelere rağmen, 1648 yazında çatışma yeniden başlamış, Khmelnytsky ve kuvvetleri Volhynia'ya doğru harekete geçmiştir. Bu ilerleme sırasında Kazaklar tarafından 100.000'in üzerinde Yahudinin öldürülüp mallarının yağmalandığı görülmüştür.⁶⁶

Khmelnytsky, bu büyük çatışma öncesinde, Tatarlar'ın vereceği desteği resmileştirmek üzere, 1648 Mart'ında oğlu Tymis ile birlikte Kırım'a, Bahçesaray'a gitmiş ve bu girişiminde başarılı olmuştur. Kırım Hanı İslam Giray, bir habercisini İstanbul'a yollayarak; Kazaklarla bir ittifak kurduklarını ve Lehistan'a karşı ortak bir sefer planladıklarını bildirmiştir. Perekop Mirza'sı Tugay Bey, emrindeki Tatar birlikleriyle Mayıs ayında Kazak karargahı olan Sich'e gelmiş ve burada Kazaklarla ordusunu birleştirerek Lehistan'a karşı saldırıya geçmiştir. Bu ortak hareketle Lehistan'a karşı başarılı olunmuş, Leh ordusu Korsunj'da mağlup edilmiştir.⁶⁷ Ukraynalı tarihçi Pritsak, bu olayın, Kazaklarla Türkler arasında doğrudan ilişkinin kurulmasına neden olduğunu ve 1648 Haziran'ında bir ittifakın oluştuğunu ileri sürmüştür. Ona göre Khmelnytsky, Korsunj zaferinden kısa bir süre sonra İstanbul'a bir sefaret heyeti göndermiş ve heyetin başına atadığı Tatar asıllı Albay Fylon Dzalalij (Celali), burada bir ittifak akdetmiştir.⁶⁸ Bu ittifak kısa sürmesine rağmen, her iki tarafın da birbirini daha iyi tanmasına imkan sağlamıştır. Varşova Devlet Arşivi'nde bulunan belgeler, ittifak sonrasında Khmelnytsky ve

⁶⁴ Bu isim farklı kaynaklarda; Bohdan Khmelnytsky, Bohdan Xmel'nyč'kyj, Bogdan Hmelnicki, Bogdan Chmielnicki şeklinde yer almıştır.

⁶⁵ Orest Subtelny, *Ukraine: A History*, University of Toronto Press, Toronto, 1994, s. 183.

⁶⁶ Heiko Haumann, *A History of East European Jews*, Central European University Press, Budapest, 2002, s. 35.

⁶⁷ Na'ima, a.g.e., IV. Cilt, s. 279-280; Peter Bartl, "17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu", (Çev. Kemal Beydilli), *İlmi Araştırmalar*, 6, İstanbul, 1998, s. 306.

⁶⁸ Omeljan Pritsak, "İlk Türk-Ukrayna İttifakı (1648)", (Çev. Kemal Beydilli), *İlmi Araştırmalar*, 7, İstanbul, 1999, s. 268-270; Bu ittifak on üç madde içermiş ve buna göre; Kazaklar Karadeniz ve Ege'de gemilerini serbestçe dolaştırabilme hakkını elde edecek ve Kazak tüccarlar tüm gümrük vergilerinden muaf tutularak Osmanlı'nın liman ve şehirlerinde antrepo edinebileceklerdi. İstanbul'da bir Kazak temsilciliği kurulacak ve Karadeniz havzasındaki limanlarda bulunan Osmanlı memurları, Kazaklar için gerekli olan izin belgelerini düzenleyeceklerdi. Bu haklara karşılık Kazaklar, Karadeniz'in güneyindeki Osmanlı birimlerini her türlü baskından ve saldırıdan koruyacaklardı. Bartl, a.g.m., s. 307.

Osmanlı Devleti arasında sürekli yazışmaların devam ettiğini göstermektedir.⁶⁹ Bunun yanı sıra 1651 yılında Kazak hatmanı ile Osmanlı Devleti'nin yönetici zümresinden biri olan Yeniçeri Ağası Bektaş Ağa arasında yazışmalar tespit edilmiştir.⁷⁰ Tüm bunları; her iki tarafın bir önceki dönemde birbirine karşı olan saldırı ve çatışma konseptini değiştirerek, birbirini inceleme ve tanıma aşamasına gelmelerinin birer sonucu olarak görmek yerinde olacaktır.

1649 yılından sonra Kazaklarla Lehistan arasında yeniden bir savaş durumu yaşanmıştır. Khmelnytsky, Lehistan'a karşı sürdürülen savaşta destek olması için Kırım Hanı'ndan tekrar yardım talebinde bulunmuştur.⁷¹ Yapılan anlaşmaların Lehistan meclisi tarafından onaylanmamış olması ve Moskova ile giriştiği temasların başarılı olmaması Khmelnytsky'nin Osmanlı Devleti'ne yönelmesine neden olmuştur. 1653 yılında bir elçilik heyetiyle, Kazakların yeniden Osmanlı Devleti'nin himayesine alınmasını rica etmesi üzerine, bu isteği kabul edilmiş ve Khmelnytsky'ye hatmanlık nişanesi olarak kaftan gönderilmiştir.⁷² Osmanlı himayesinde kaldığı sürece de Khmelnytsky'nin giyeceği kıyafetler ve kıyafetlerde kullanılacak malzemenin masrafı bile Osmanlı Devleti tarafından karşılanmıştır.⁷³

Kazak Hatmanı Khmelnytsky'nin Osmanlı Devleti ile yaptığı görüşmeler sırasında buradaki Ortodoks din adamlarının destek ve teşviklerini aldığı görülmüştür. İstanbul Patriği Parthenius bizzat kendisinin Khmelnytsky'ye yazdığı mektupta, onu Katoliklere karşı verdiği mücadelede tebrik ederek destek vermiş ve kendisini Ortodoks dünyasının savaşçısı olarak gördüğünü ifade etmiştir.⁷⁴ Ancak tüm bunlara rağmen Khmelnytsky, iki taraflı bir politika izlemektedir; İstanbul'a elçi göndermesinin hemen ardından aynı taleplerle bir heyeti de Moskova'ya göndermiştir. Moskova'ya, Osmanlı Devleti ile anlaşmaktansa, ortak bir inancı takip ettikleri çarın himayesini tercih ettiğini bildirmiştir. Bu talebi kabul eden Çar, Aralık 1654'te imzaladığı Perejeslav Antlaşması'yla, Kazakların himayesini resmen üstlenmeye karar vermiştir.⁷⁵

Hatman Khmelnytsky'nin 6 Ağustos 1657 tarihindeki ölümünün ardından, yerine kimin geçeceği konusu herhangi bir sürtüşme yaratmamıştır. Çünkü hatman, daha ölmeden önce yerine on altı yaşındaki oğlu Jurij'in geçeceğini herkese kabul ettirmişti. Ancak hemen bir ay sonra, siyasi açıdan yetersiz olan bu genç Khmelnytsky, yerini genel sekreter (pysar) Ivan

---

⁶⁹ AGAD (Archiwum Główne Akt Dawnych), AKW (Archiwum Koronne Warszawskie), Dział Kozackie, Mikr. 32584 (M. 22.02.1651); Mikr. 32591 (M. 1651); Mikr. 32595 (M. 30.09.1651); Mikr. 32611 (M. 1655).

⁷⁰ AGAD, AKW, Dział Kozackie, Mikr. 32590 (M. Mart 1651).

⁷¹ AGAD, AKW, Dział Kozackie, Mikr. 32565 (M. 1651).

⁷² Bartl, a.g.m., s. 310.

⁷³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İE. HR. 2/237 (M. 20.09.1658).

⁷⁴ AGAD, AKW, Dział Kozackie, Mikr. 32585 (M. 04.02.1651).

⁷⁵ Ukrayna ve Rus tarihçilerinin bu anlaşma hakkındaki görüş ve değerlendirmeleri birbirinden oldukça farklıdır. Ukrayna tarihçiliği anlaşmayı bir ittifak anlaşması olarak görürken; Rus tarihçiliği bunu Ukrayna'nın Rusya ile tekrar birleşmesi olarak değerlendirmiştir. Bartl, a.g.m., s. 311.

Vyhovskyj'e bırakmak zorunda kalmıştır. Vyhovsky, hatmanlığının ilk zamanlarında Khmelnytsky'den devraldığı Moskova odaklı dış politikasını aynen takip etmeyi sürdürmüş, bunun yanında bağımsızlığını tanıyan başka güçlerle de ittifak anlaşmaları yapmaktan kaçınmamıştır. Bu amaçla Ekim 1657'de, Vistül'den Berezina Gölü'ne kadarki Ukrayna topraklarını tanıyan İsveç'le bir anlaşma yapmıştır. Vyhovsky'nin güttüğü bu politikadan memnun olmayan Moskova, Kazak muhalefetine destek vermeye başlamıştır. Böyle bir durumda politikasını değiştiren Vyhovsky, Lehistan Krallığı ile 16 Eylül 1658'de Hadiach Antlaşması'nı imzalamıştır.⁷⁶ Kazaklara geniş haklar verilen bu antlaşmayla, Kazak Devleti, *Rus' Büyükdükalığı*⁷⁷ adı altında yeniden Lehistan Krallığı'na bağlanmıştır. Hatmanın Lehistan yönüne çevirdiği bu dış politika, Kazaklar arasında huzursuzluk yaratmış ve birbiriyle mücadele eden iki hizip oluşmuştur. Dinyeper'in sağ kıyısında kalan Kazak bölgesi Lehistan tarafında tutum alırken, sol kıyıda Zaporog Koşevi'si Ivan Sirko liderliğindeki Kazaklar ise Moskova'dan yana bir politikayı desteklemişlerdir.⁷⁸

Osmanlı Devleti, 1660'lı yıllarda Kazakları kendi kontrolüne almak için gerekli gayretleri göstermiş, Moskova ve Lehistan'dan bağımsız bir Kazak devletinin oluşturulması fikrini her zaman desteklemiştir. Bu yüzden, Khmelnytsky'den sonra hatman seçilecekleri takip etmiş, kendi siyasetlerine uygun gördüklerinin seçilmeleri için katkı sağlamıştır. 1666 yılı başlarında Çerkassy'da albay olan Petro Doroshenko, böyle bir destek sonucu hatman seçilerek Kazakların idaresini devralmıştır. Doroshenko hatman olduktan sonra birinci hedefi bütün Kazakları tek bir çatı altında birleştirmek olmuş ve bunun için de Lehistan'ın hükümranlığından kurtulmaya çalışmıştır.⁷⁹ 1667 yılında Lehistan ve Moskova arasında yapılan Andrussovo Barışı ile Ukrayna topraklarında şimdiye kadar var olan bölünme, yasal bir boyut kazanmıştır. Sağ yaka Ukrayna'sı Lehistan'nın elinde kalmakta, Kiev dahil olmak üzere sol yaka Ukrayna'sı ise Moskova'ya bırakılmaktaydı. Bu anlaşma Moskova'yı, Lehistan karşısında daha da güçlü kılmış; Karadeniz bölgesinin siyasi yapısını görece değiştirmiştir.⁸⁰

Böyle bir dönemde Kazakların Osmanlı Devleti ile yolları yeniden kesişmiştir. 1669 yılında Sultan IV. Mehmed Teselya Yenişehir yaylasında iken daha önce Lehistan'a tabi olan

---

⁷⁶ Franz, a.g.e., 2006, s. 354; Bu antlaşma metni için bkz. Biblioteka Czartoryskich w Krakowie (Czartoryski Library in Krakow), rkp. 402, s. 281-290.

⁷⁷ Rus;Kiev, Bratslav ve Chernihiv voyvodalıklarını içine alan bölge için kullanılan coğrafi bir tanımlamadır. Bartl, a.g.m., s. 313.

⁷⁸ Bartl, a.g.m., s. 313.

⁷⁹ Bartl, a.g.m., s. 317.

⁸⁰ Natalia Krolikowska, *Law and Division of Power in the Crimean Khanate; A study On the Reign of Murad Giray (1678-1683)*, Institute of History-University of Warsaw, Warsaw, 2010, s. 60-61.

Ukrayna Kazakları'nın Hatmanı Petro Doroshenko, bir elçi⁸¹ göndermiş ve Osmanlı himayesine kabul edilmesine karşılık Avrupa tarafındaki seferlerde Osmanlı ordusuna katılabileceği teklifinde bulunmuştur.⁸² Osmanlı Devleti de politikasına uygun bulduğu bu teklifi kabul ederek; Doroshenko'ya, "Peremyshl'den Putivl'e kadar" bağımsız bir Ukrayna'nın kurulması için, kendisini destekleyeceğine söz vermiştir.⁸³ Osmanlı Devleti, Sarıkamış, Berabaş ve Potkallı olmak üzere tüm Zaporog (Özi) Kazaklarının hatmanı ünvanıyla Doroshenko'ya tuğ, alem ve sancak göndermiş ve himayesine kabul etmiştir.⁸⁴

Lehistan'ın Kazaklara baskı kurmaya devam etmesi üzerine, Osmanlı Devleti, Lehistan'a karşı savaş açmış; Fazıl Ahmet Paşa yönetimindeki Osmanlı ordusu Lehistan'ın önemli kalesi olan Kamieniec Podolski (Kamaniçe)'yi 27 Ağustos 1672'de fethetmiştir.⁸⁵ Kamaniçe seferinden sonra 18 Ekim 1672 tarihinde imzalanan Bucaş (Buczacz) antlaşmasına göre, Podolya Osmanlı Devleti'ne bırakılmış ve bir Osmanlı eyaleti olmuştur. Ukrayna topraklarındaki Osmanlı hakimiyetinin güç kazanması, Hatman Doroshenko'yu rahatsız etmiş ve Osmanlı taraftarı politikasını terk etmesine neden olmuştur. Doroshenko, IV.Mehmed'in kendisine verdiği tabiiyet nişanlarını Rus çarına göndererek, Rus hakimiyetini tanıdığını ifade etmiştir. Bunu bir ihanet olarak kabul eden Osmanlı Devleti de İstanbul'da Yedikule zindanlarında hapsediği Juriy Khmelnytsky⁸⁶'yi serbest bırakarak Doroshenko'nun yerine tayin etmiştir. Fakat Juriy, Kazaklar üzerinde otoritesini kuramayarak zor bir dönem geçirmeye başlamıştır. Bu durum, XVIII. yüzyılın başlarına kadar bu şekilde devam etmiştir.⁸⁷

Öte yandan Rus himayesine kabul edilen Don Kazaklarının, Kırım'a saldırımları ve Ukrayna'nın Özi Nehri'nin batısında kalan topraklarının Rus hakimiyetine geçmesi; Osmanlı Devleti'nin Ruslarla olan ilişkilerinin gerginleşmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti, Rusların bölgedeki varlığından duyduğu rahatsızlık nedeniyle bir ordu hazırlatmış ve 30 Nisan 1678'de Çehrin (Chyhyryn)'e sefere göndermiştir. Osmanlı ordusu, Ağustos ayında sayıca üstün

⁸¹ Osmanlı Devleti, Kazaklar tarafından gönderilen elçilere ve bu heyette yer alan görevlilere cep harçlığı vermiş ve görevde oldukları sürece yiyecek-içecek masraflarını da hazineden karşılamıştır. BOA, İE. HR. 1/68 (M. 15.02.1668); İE. HR. 1/38; İE. HR. 1/108 (M. 01.10.1678).

⁸² Halime Doğru, *Lehistan'da bir Osmanlı Sultanı; IV. Mehmed'in Kamaniçe-Hotin Seferleri ve Bir Masraf Defteri*, Kitap Yayınevi, İstanbul, s. 17-18; Mehmet İnbaşı, "Kamaniçe'de Türk İdaresi (1672-1699)", *Omellan Pritsak Armağanı*, Sakarya Üniv. Yayınları, Sakarya, 2007, s. 631.

⁸³ Victor Ostapchuk, "Cossack Ukraine In and Out of Ottoman Orbit, 1648-1681", *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteen and Seventeenth Centuries*, (Ed. Gabor Karman, Lavro Kuncevic), Brill, Leiden, 2013, s. 141-142.

⁸⁴ BOA, İE. HR. 1/52 (M. 06.04.1675).

⁸⁵ Doğru, a.g.e., s. 18.

⁸⁶ Bohdan Khmelnytsky'nin oğludur.

⁸⁷ Mehmet İnbaşı, "Osmanlı-Lehistan Harplerinde Sefer Yolu ve Tuna Nehri'nin Stratejik Önemi (XVII. Yüzyıl", *On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri I*, Ankara Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2009, s. 190; Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiât 1*, (Sadeleştiren: Abdulkadir Özcan), Tercüman Yayınları, İstanbul, 1977, s. 139.

olan Rus ordusunu yenerek kaleyi kurtarmıştır.⁸⁸ Savaşın sonunda Osmanlı Devleti, Kırım Hanlığı ve Rusya arasında üç taraflı Bahçesaray Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla, ilk defa Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Dinyeper (Özi) Nehri boyunca ortak bir sınır olduğu kararlaştırılmıştır. Sınır güvenliğinin sağlanması da Kırım Hanlığı'na bırakılmıştır.⁸⁹ Dinyeper Nehri'nin sağ tarafındaki topraklar Osmanlı Devleti'ne, Kiev ve ona bağlı bölgeler ise Ruslar'a bırakılmıştır. Yirmi yıl süren bu antlaşmayla Ukrayna topraklarının büyük bir çoğunluğu Ruslar'ın elinde kalmak üzere iki devlet arasında paylaşılmıştır.⁹⁰

Daha sonra Lehistan ve Rusya'nın kendi aralarında 1686 yılında imzaladığı anlaşmaya göre Osmanlı Devleti'nin kontrolünde olan Ukrayna toprakları bu iki güç arasında bölünmüş; Dinyeper'in sağ yakası Lehistan'a, Kiev dahil olmak üzere sol yaka ise Rusya'ya bırakılmıştır.⁹¹ 1687 yılında sol yaka Ukrayna'sında, hatman olarak yönetimi devralan Ivan Mazepa, Rusya himayesi altında Kazak otonomisini genişletmeyi umarak, Moskova politikalarını aynen takip etmiştir. Bunun yanı sıra Mazepa, 1695 yılında Petro'nun Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği seferde, askerleriyle birlikte Rusya'nın yanında yer almıştır. Rus kuvvetleri Azak Kalesi'ne doğru ilerlerken, Kazaklar da Tatarları Dinyeper'in güneyine doğru sürerek bu bölgeden uzak tutmaya çalışmıştır. 1696 yılında altı Kazak birliği, Azak seferinde yer alarak Osmanlı Devleti için oldukça önemli olan kalenin alınmasını sağlamıştır.⁹²

XVIII. yüzyıl öncesi Osmanlı-Kazak ilişkileri görüldüğü gibi zaman zaman çatışma, ittifak ya da himaye şeklinde devam etmiştir. Şimdiye kadar yapılan çalışmaların da bu bağlamda değerlendirildiği ve incelendiği görülmüştür. Ancak bu ilişkilerin de karanlık kalan yönleri mevcut olmakla birlikte, Kazakların kendileriyle ilgili araştırılmaya ve aydınlatılmaya muhtaç önemli konu başlıkları bulunmaktadır. Bu noktada en önemli eksiklik, arşiv malzemesinin olmasına rağmen Osmanlı-Kazak ilişkilerinin XVIII. yüzyılının daha önce incelenmemiş olmasıdır. Bu açıdan çalışmamızda zamansal açıdan XVIII. yüzyıl değerlendirilerek, literatürdeki mevcut boşluğun doldurulması hedeflenmiştir.

Tercih edilen söz konusu dönem, zamansal açıdan tüm Avrupa ve özellikle Doğu Avrupa tarihi için tam bir kırılma noktasıdır. Bu özelliğiyle, devletler bazında siyasal gelişim ve dönüşümleri barındırması bakımından oldukça önemlidir. Bu dönemde devletler, dengeler

---

⁸⁸ Volodimir Grabovetski, "Kozaklar Türk Himayesi Altında: 17. Yüzyılda Ukrayna-Osmanlı İlişkileri", (Çev. Ferhad N. Gardaşhanoğlu), *Tarih ve Medeniyet*, sayı 26, Nisan 1996, s. 56; Meral Gölgeci Kalfa, "Osmanlı Devleti'nin Kazak ve Kırgızlarla Münasebetleri", *Yeni Türkiye*, VI. Cilt, sayı 31, Ankara, 2000, s. 148.

⁸⁹ Svetlana F. Oreškova, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya*, (Der. G. Kazgan, N. Ulçenko), *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul, 2003, s. 20; *Uzunçarşılı, a.g.e., IV. Cilt*, s. 162-163; *Kurat, a.g.e., 1993*, s. 236-237; *Ostapchuk, a.g.m., 2013*, s. 148.

⁹⁰ *Grabovetski, a.g.e., s. 20.*

⁹¹ *Bartl, a.g.m., s. 326.*

⁹² *Aleksieiev, a.g.e., s. 55-56.*

doğrultusunda çeşitli ittifaklar kurarak gelişmiş ve dönüşüm sağlamışlardır. Özellikle Doğu Avrupa coğrafyası bu değişikliğin ve karmaşıklığın önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Osmanlı Devleti, böylesi bir dönemde mevcut durumunu korumaya ve egemenlik alanını genişletmeye çalışırken Kazaklarla temas kurmuştur. Bu noktada çalışmamızda, dönemin politikaları bağlamında Osmanlı-Kazak ilişkileri incelenmiş, Osmanlı Devleti'nin Kazaklarla nasıl bir ilişki içerisinde olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa siyasetinin ne olduğu ve Kazakların bu siyasette nerede durdukları da ayrıca sorgulanmıştır.

I. Petro'nun ve haleflerinden biri olan II. Katerina'nın gerçekleştirdikleri politikalarla Rusya, bu yüzyılda Doğu Avrupa'nın önemli bir gücü haline gelmiştir. Buna karşılık Osmanlı Devleti de bu gücü kırmak ve etkisiz hale getirmek için politika arayışına girmiştir. Bu noktada da bölgeden bir destek olarak Kazaklarla işbirliğine gitmeyi uygun bulmuştur. XVIII. yüzyıl boyunca bu politikayı ne şekilde gerçekleştirdiği çalışmamızın ana sorularından biri olup; Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa siyasetinin, Kazaklarla olan ilişkileri nasıl etkilediğinin ve bu ilişkilerin nasıl bir sürece evrildiğinin cevabı aranmıştır.

Doğu Avrupa siyasetinin bir devamı olarak gelişen olaylar neticesinde, Osmanlı yönetimi bazı Kazak guruplarıyla ittifak kurarak bölgede bir destek bulmayı amaçlamıştır. Ancak bu ittifak, Doğu Avrupa coğrafyasında yaşanan gelişmelerin sonucunda Osmanlı Devleti'nin ittifak kurduğu Kazak guruplarının Osmanlı topraklarında iskanını zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla XVIII. yüzyılda Osmanlı-Kazak ilişkileri, iki taraf arasındaki siyasi-askeri amaçlı ittifakın boyutlarını aşarak; bazı Kazak guruplarının Osmanlı toplumunun bir parçası olmasıyla sonuçlanmıştır. Bu ilişkilerin seyri açısından önem taşımakla birlikte incelenmesi gereken bir durumdur. Osmanlı Devleti'nin bu iskanlarla ne amaçladığı, Kazakların Osmanlı topraklarında nasıl bir iskan sürecine tabi tutulduğu çalışmada cevabı aranan sorular arasındadır. Bunun yanında Kazakların, Osmanlı topraklarındaki iskanları boyunca siyasi, sosyal ve ekonomik bakımdan ne gibi faaliyetlerde buldukları da bunların Osmanlı toplumuna dahil olma sürecini anlayabilmek üzere ele alınmıştır.

Bu çerçevede çalışmamız, Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıl Doğu Avrupa politikasını Kazaklar üzerinden örnekleyerek; Osmanlı-Kazak ilişkilerini ve Kazakların Osmanlı topraklarında buldukları süreçte sosyo-ekonomik faaliyetleriyle ilgili bilgileri kapsamıştır. Çalışmanın, ifade edilen bu odak noktalarına yoğunlaşmış olması ve birincil kaynaklarla temellendirilerek özgün bir şekilde hazırlanmış olması önem arz etmektedir. Bu haliyle alandaki eksikliği doldurmayı amaçlamaktadır.

Çalışmamız, "Giriş" kısmından sonra üç ana bölümden oluşmaktadır ve bu bölümlerde bilgiler şu ana eksenler etrafında değerlendirilmiştir: Birinci bölümde, Kazaklardan bağımsız

olarak genel anlamda, Doğu Avrupa'da XVIII. yüzyıldaki siyasi olaylara ve bu olaylar sonucunda güç dengelerinin değişimine bakılmıştır. Bilindiği gibi bu yüzyıl, Avrupa açısından önemli bir dönem olup, özellikle Doğu Avrupa'da Rusya'nın yükselişine Lehistan'ın da düşüşüne sahne olmuştur. Bu gelişmeler de dikkate alınarak bu bölümün alt başlıklarında; Osmanlı Devleti ve diğer büyük devletlerin bu coğrafyada hakimiyet kurmak amacıyla geliştirdikleri politikalar irdelenmiştir.

XVIII. yüzyıla girildiğinde Doğu Avrupa'da egemenlik yarışına giren Osmanlı Devleti'nin yolu Kazaklarla kesişmiştir. İttifak ve işbirliği sonucunda Kazakların, Osmanlı Devleti tarafından himaye edilmesi gündeme gelmiştir. Bu himayeye kastedilen, Kazakların Osmanlı topraklarına kabul edilerek Rusya'ya karşı korunmasıdır. Osmanlı Devleti'nin can güvenliğini sağlayarak koruduğu Kazaklar, bu himayeye karşılık olarak ortak düşman Rusya'ya karşı savaşlarda birlikte hareket etmişlerdir. İkinci bölümde politik bir amaç olarak güdülen himaye politikasının ana hatları tespit edilmeye çalışılmış; bunun, Rusya ile girişilen mücadelelerin paralelinde olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda Kazakları himaye etmenin, iç ve dış politikada doğurduğu sonuçlar mevcut konjonktürel durum da göz önünde bulundurularak incelenmiş, Osmanlı-Kazak ilişkilerine, himaye kavramı üzerinden bakılmıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin himaye ettiği Kazak grupları ve bu himayenin ne şekilde gerçekleştirildiği de bölümde izahı yapılan bilgiler arasındadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Kazakların himaye edilmesi boyutunun, gelişen olaylar neticesinde iskan sürecine nasıl dönüştüğü incelenmiştir. Osmanlı iskan politikasının Kazaklara uygulanış biçimi ve iskan edildikleri coğrafyaya yansımaları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bölümde, Kazakların Osmanlı topraklarında hangi statüde buldukları ve nasıl tanımlandıkları verilen haklar doğrultusunda belirlenerek tartışmaya sunulmuş; belirlenen alt başlıklarla Osmanlı topraklarında iskan edilmiş olan Kazak gruplarının, buradaki yaşamları irdelenmiştir. İskan edildikleri yerler ve bu yerlerde siyasal, sosyal ve ekonomik durumları tespit edilerek, demografik yapıya dair gözlemlere yer verilmiştir.

1.2. Literatür Taraması

Ülkemizde, çalışmamızın öznesi konumundaki Kazaklar hakkında, bire bir yapılan çalışmaların makale niteliğinde ve sayılabilecek kadar az olduğu görülmektedir. Bunun yanında Osmanlı-Kazak ilişkileri noktasında yapılan çalışmaların da Osmanlı-Lehistan-Rusya üçgenindeki ilişkilerle anlatılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Buna örnek olabilecek çalışma, Halil İnalıcık'ın "*Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede*" adlı makalesidir. İnalıcık, burada Kazakların ve Rusya'nın XVII. yüzyılda Karadeniz'deki saldırıları üzerine bir

değerlendirmede bulunmuştur. Yine Mustafa Murat Öntuğ, “*Karadeniz’de Kazak Tehlikesi ve Özü Kalesi (1580-1630)*” adlı çalışmasında; Kazakların XVI. yüzyılın sonu ve XVII. yüzyılın başlarında, Karadeniz’de yaptıkları saldırılara karşı Özü Kalesi’nin rolüne dair değerlendirme yapmıştır. Aynı şekilde Mehmet İnbaşı’nın yazdığı makalelerde Kazaklarla ilgili değerlendirmelerini, Osmanlı-Lehistan ilişkileri üzerinden yaptığı görülmektedir. Osmanlı tarihini anlatan diğer çalışmalar içerisinde ise “Kazaklar” isim olarak geçmektedir. Ancak bunların geneline bakıldığında ise sadece Osmanlı Devleti ile çatışmaların yoğun olduğu XVII. yüzyıl ve öncesi dönemlerin incelendiği görülmüştür. Bu durum, özellikle Türkiye’de yapılan çalışmalar için söz konusudur.

Kazakların etnik tarihini anlatan Yücel Öztürk’ün *Özü’den Tuna’ya Kazaklar-1* adlı eseri, ülkemizde şimdiye kadar yapılan tek ve en önemli eserdir ancak bu da özellikle Ukrayna Kazaklarını ve Osmanlı Devleti’nin bu Kazaklarla ilişkilerinin XVII. yüzyılın ortalarına kadar olan kısmını kapsamaktadır. Mücteba İlgürel’in “*Osmanlı-Ukrayna Münasebetlerinin Başlaması*” adlı makalesi de aynı özellikte olup, ilişkilerin XVII. yüzyıldaki boyutu üzerinde durmuştur. Dünyada yapılan çalışmalara bakıldığında ise, Harvard Üniversitesi, Ukrayna Araştırmalar Enstitüsü bünyesinde yapılan çalışmaların Osmanlı ile ilişkileri bağlamında yine XVIII. yüzyıl öncesini kapsadığı görülmüştür. Kazakların tarihi konusunda uzman olan Omeljan Pritsak ve Victor Ostapchuk gibi araştırmacıların çalışmaları da her ne kadar Osmanlı-Kazak ilişkileri hakkındaysa da bunlar, özellikle XVII. yüzyıl ve öncesi Osmanlı-Kazak ilişkilerini kapsamaktadır. Bu alanda önemli bir katkı sunan Peter Bartl, “*17. Yüzyılda ve 18. Yüzyılın İlk Yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu*” adlı çalışmasında ikili ilişkilerin karanlıkta kalan yönlerini açığa çıkarmışsa da; bunu, XVIII. yüzyılın ilk yarısıyla sınırlandırdığı görülmüştür.

Buraya kadar yaptığımız kaynak değerlendirmesi, sadece Ukrayna Kazaklarını kapsamaktadır. Don Kazaklarına dair yapılan çalışmalar ise ülkemizde oldukça sınırlı kalmıştır. Sinan Yüksel, “*Don Kazakları’nın Azak’ı İşgalleri (1637-1642)*” adlı makalesinde Don Kazakları hakkında bilgi vermekle beraber, genel olarak bunların Azak’ı işgal ettikleri dönem üzerinde yoğunlaşmıştır. Servet Somuncuoğlu ise “*Don Kazakları*” adlı çalışmasında, bunların XIX. yüzyıldan itibaren Manyas ve Beyşehir gibi yerlerdeki yaşantılarına ışık tutmuştur. Somuncuoğlu, Ziyaeddin Fındıkoğlu’ndan hareketle; Don Kazaklarına bağlı grupların özellikle Enez, Manyas ve Beyşehir bölgesine XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren geldiklerini ifade etmiştir. Ancak arşiv kaynaklarından, bu dönemle ilgili bu bilgiyi doğrulayacak bir veri bulunmamıştır. Sosyoloji profesörü olan Ziyaeddin Fındıkoğlu, “*Türkiye’de Slav Muhacirleri*” adlı makalesinde söz konusu bu bilgiye, sözlü tarih çalışması yaparak ulaşmıştır. Dolayısıyla kesin olmayan bu bilgi, içerisinde bir tartışma barındırmaktadır. Dünyada Don Kazaklarının, Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında ise Rusya’dan

Dimitr Senj ismi ön plana çıkmaktadır. Ancak Senj'in, bu ilişkileri Don Kazaklarının Kırım'la olan ilişkileri üzerinden yorumladığı görülmüştür.

Dolayısıyla Don Kazakları hakkında yapılan çalışmaların sınırlılığı ve Ukrayna Kazakları konusunda yapılan çalışmaların XVII. yüzyıl ve öncesini kapsamaması, çalışmamıza önemli bir konum kazandırmaktadır. Zira genel olarak bu konuda yapılan araştırmaların az oluşu ve XVIII. yüzyılın boş bırakılması, Kazaklar konusunun yeteri kadar anlaşılmasına neden olmaktadır. Bu açıdan çalışmamızın, Osmanlı Devleti ile ilişkileri noktasında Kazakların XVIII. yüzyılını kapsamaması, önemli bir boşluğu dolduracağını göstermektedir.

1.3. Kaynak ve Yöntem

Literatürün yukarıda anlatıldığı haliyle kısıtlı oluşu, bizi doğrudan arşivlere yönlendirmiştir. Bu doğrultuda öncelikle, döneme ışık tutan arşiv kaynakları belirlenmiş ve araştırma sürecine, başat materyal olarak dahil edilmiştir. Kaynak bulma amacıyla gerek Türkiye'deki ve gerek yurtdışındaki arşivler taranıp, karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye alınmıştır.

Yurtdışındaki arşivler konusunda Lehistan, önemli bir yere sahiptir. Çünkü araştırmamızın öznesi olan Kazaklar, uzun yıllar Lehistan topraklarında yaşamış ve bu noktada tabiiyet ilişkileri kurulmuştur. Bu ilişkilere bağlı olarak burada kaynak nitelikli zengin bir arşiv belgesi üretimi gerçekleşmiştir. *Archiwum Głównie Akt Dawnych* (AGAD), *Biblioteka Narodowa* (National Library), *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie* (Library of Warsaw University), *Biblioteka IHUW* (Library of Institute of History in Warsaw University) ve *Biblioteka Czartoryskich w Krakowie* (Czartoryski Museum and Library in Krakow)'de araştırma konumuza dair önemli kaynaklar bulunmaktadır. Ancak buralarda yapılan araştırmalarda bulunan belge ve kaynakların tamamına yakın bir bölümünün, XVII. yüzyılı kapsadığı görülmüştür. Alanda uzman olanların da görmüş olduğu bu kaynaklar, Kazakların oluşum ve gelişim süreciyle ilgili önemli bilgiler içermiştir. Dolayısıyla burada gerçekleştirilmiş olan araştırma, konumuza giriş mahiyetinde olan XVIII. yüzyıl öncesi için verimli geçmiş; ancak Kazak tarihinin XVIII. yüzyılı açısından zayıf bilgiler sunmuştur. Bu sebeple, Kazakların XVIII. yüzyıldaki durumları, Türkiye'de bulunan kaynaklar ışığında izah edilmeye çalışılmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler, konunun ana hatlarının belirlenmesinde yeterli ölçüde katkı sunmuştur. Zira kullanılan kaynakların tamamına yakın bölümü, arşiv belgelerinden oluşmaktadır. Burada katalog taraması sırasında zamanı, mekanı ve özneyi kapsayan detaylı bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Temin edilen ilgili belgeler, hazırlanmış olan taslak planındaki başlıklara göre tasnif edilerek değerlendirmeye alınmıştır.

Bu süreçte, her bir belge sadece ilgili başlık altında değil, tüm çalışma genelinde düşünülerek işleme konulmuştur.

Çalışmada yararlanılan arşiv kaynaklarını, defterler ve perakende belgeler olarak tasnif edip değerlendirdiğimizde, genel olarak haklarında şu bilgileri vermek mümkün. A. DFE.d. ve A. DVN. MHM.d. fon kodlu defterler, içerik açısından birbirleriyle aynı olup, Potkalı Kazaklarının Tuna boyundaki iskanlarıyla ilgili bilgiler vermektedir. 1785 tarihli MAD.d fon kodlu defter ise Ağnad Kazaklarının Tuna boyunda iskan edildikleri yerler hakkında bilgi vermektedir. Bunlar dışında XVIII. yüzyıla ait mühimme defterlerinden incelenenlerin de verdikleri bilgi açısından, perakende belgelerle paralellik gösterdiği görülmüştür.

Farklı fon kodlarıyla kullanılan perakende belgeler ise büyük oranda, XVIII. yüzyılın son çeyreğine tekabül etmektedir. Bunların çoğu Alî Emiri, İbnülemin ve Cevdet tasniflerine ait kayıtlar olup, Potkalı ve Ağnad Kazaklarının bu dönemdeki yaşamlarıyla ilgili bilgiler sunmaktadır.

Çalışmamızda, XVIII. yüzyılda Osmanlı topraklarında bulunmaları açısından Don ve Dinyeper (Özi) Kazakları olmak üzere iki Kazak grubu incelenmiştir. Konuya dair temin edilen yukarıdaki belgelerin tamamı bu Kazaklar hakkında olup, çalışmamızın ana kaynağı olarak değerlendirmeye alınmıştır. XVIII. yüzyılda Osmanlı-Kazak ilişkilerini ve bu ilişkilerin bir boyutu olan Kazak iskanı hakkında önemli bilgiler veren söz konusu belgeler; tarihleri doğrultusunda kronolojik kurguya göre tasnif edilerek analiz edilmiştir. Bu süreçte, belgelerin bütün yüzyıla cevap veremediği ve zaman zaman suskun kaldığı dönemlerin olduğu tespit edilmiştir. Bir bütün olarak ele alındığı vakit bu belgelerin, himaye ve iskan dönemlerinde yoğunlaştığı ve aradaki dönemlerin karanlıkta kaldığı görülmüştür. Dolayısıyla bu durum, Kazakların himaye ve iskan dönemleri dışındaki süreçleriyle ilgili sınırlı bilgiler vermemize neden olmuştur. Ayrıca diğer gruba kıyasla Don Kazakları hakkında daha az belgenin bulunması da niceliksel olarak çalışmanın başka bir handikabını oluşturmaktadır. İçerik açısından bakıldığında ise konumuzla ilgili arşiv belgelerinin çoğunun askeri konulara ait olduğu görülmüştür. Zira iskan döneminde Kazaklar, genellikle asker olarak görevlendirilmiş; bu durum, bu görevlerle ilgili kayıtların yoğun bir şekilde tutulmasına neden olmuştur. Bu yönlerinin yanı sıra Kazakların, Osmanlı topraklarındaki sosyal ve ekonomik yönünü de incelendiği bu çalışmada, arşiv belgelerinden bu konuda yeteri kadar bilgi çıkmasa da, Osmanlı toplumunda yaşayan bir Kazak'ın genel bir profili çıkarılmaya çalışılmıştır.

Arşiv belgelerinin yanında çalışmamızda yararlanılan diğer bir kaynak türü de kroniklerdir. XVIII. yüzyılı kapsayan kronikler üzerinde yapılan araştırma sonucunda, konuya ilişkin bilgilerinden yararlandığımız eser, Ahmed Vasıf Efendi'nin, *Mehâsin'ül-Âsâr ve Hakâik'l-Ahbâr* adlı eseri olmuştur. Bunun yanı sıra Mustafa Nuri Paşa'nın, *Netayic'ül-Vukuat* ve

Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi'nin, *Mür'it-Tevarih* adlı kroniklerinden de yararlanılmıştır. Dönemin gelişmelerini takip ettiğimiz bu kronikler, Osmanlı Devleti'yle ilgili bilgiler vermekte ancak Kazaklar konusunda suskun kalmaktadırlar. Dolayısıyla yararlanılan kaynakların, bu denli suskunluklarına rağmen, çalışma, titiz bir değerlendirme sürecinden geçerek özgün bir şekilde hazırlanmaya çalışılmıştır.

Genel olarak tarihsel bir süreci kapsamasından dolayı, çalışmanın hazırlanması sürecinde tarihsel yöntem benimsenmiştir. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıl Doğu Avrupa politikası, Kazaklar örnek alınarak açıklandığından örneklem yöntemi esas alınmıştır. Osmanlı-Kazak ilişkilerinin yanısıra, Osmanlı topraklarına yerleştirilmeleri açısından farklı iki Kazak grubu incelenmiş ve bu yüzden karşılaştırmalı yönetime de başvurulmuştur. Ayrıca Osmanlı topraklarındayken, söz konusu Kazakların ekonomik ve sosyal yapılarına dair değerlendirmeler, seçilen bir örneklemden yola çıkarak yapılmıştır. Kazakların bu topraklar üzerindeki bir takım ekonomik ve demografik sayısal verileri baz alınarak nicel değerlendirmelere gidilmiştir.

Sosyal bilimler alanında yapılan bütün araştırmalarda temel alınması gereken araştırma yöntemlerinin başında nitel araştırma yöntemleri gelmektedir. Burada Kazaklar konusunda verilen sayısal rakamların ardında ne olduğunu görmek ve anlamlandırmak için nitel yaklaşımdan yararlanılmıştır. Nitel araştırma yönteminde, belirli bir süreçte insan ve toplum davranışları incelediğinden, nitel araştırma yöntemi süreç analizlerinde de önemli rol oynamaktadır. Bu açıdan araştırma boyunca, nitel araştırma yöntemleri bünyesinde yer alan *doküman ve içerik analizi* teknikleri ve yöntemleri kullanılarak; arşiv belgelerinin tasnifi ve bu belgelerden çıkarılan verilerin incelenmesi, çözümlenmesi ve bulguya dönüştürülmesi süreci izlenmiştir.

2. XVIII. YÜZYILDA DOĞU AVRUPA

2.1. Karlofça Sonrası Doğu Avrupa'da Değişen Dengeler

Milattan sonraki ilk dört yüzyılda, Doğu Avrupa coğrafyası tanımlanırken iki farklı bölgenin sosyo-kültürel gelişmişliği göz önünde bulundurularak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde kalan uygarlaşmış bölge ve bunun dışında kalan yer yer Slavların, Gothların, Vandalların ve Asya kökenli (Hunlar, Alanlar gibi) göçebelerin yerleşip yaşadığı uygarlaşmamış bölge, şeklinde bir ayırım yapılarak siyasi olmayan, sosyo-kültürel bir sınır belirlenmiştir. Bu farklı yaşam alanlarını birbirinden ayıran sınırlar ise Tuna ve Ren Nehri kabul edilmiştir. Roma İmparatorluğu, bu nehirlerin güney ve batı kıyılarında kendisine bağlı şehirler kurmuş ve bu şehirlerde inşa ettiği kalelerle kendi coğrafyasını belirleyerek korumuştur. Bu şehirlerden bazıları şunlardır: Durostorum (Silistra), Singidunum (Belgrade), Aquincum (Budapest), Vindobona (Vienna).⁹³ XVIII. yüzyıldan önce ise bu coğrafya, Avusturya, Lehistan ve Osmanlı Devleti'nin egemenlik alanlarıyla belirlenmiştir. Ancak Doğu Avrupa coğrafyasını belirleyen bu devletlerin sınırları zaman içerisinde değişmiştir. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin batıdaki toprakları Avusturya'ya geçmiş; Lehistan'ın doğusundaki bazı yerleri ise Rusya (Moskova), batıdaki kısmını da Prusya (Brandenburg) ele geçirmiştir.⁹⁴ Dolayısıyla XVIII. yüzyılda Doğu Avrupa coğrafyası tanımlanırken Rusya, Prusya ve Avusturya'nın sınırları referans alınmıştır.

Westphalia Barışı'ndan sonraki dönemde, modern dünyada kalıcı etkileri olacak olan Doğu Avrupa coğrafyası, önemli değişimlere sahne olmuştur. Bu coğrafyada bir zamanların üstün güçleri; Kutsal Roma İmparatorluğu, Lehistan ve Osmanlı Devleti yavaş yavaş güç kaybederek zayıflamıştır. Bu üç devlet de birçok noktada birbirine benzer özellikler göstermiştir. Her üçünde de merkezi otorite zayıflamış, devletin varlığı hükümetten yoksun kalmaya başlamıştır. "Modern devlet" anlayışının olmadığı bu üç devlet de uluslardan oluşmaktaydı ve üzerinde oturdukları geniş toprak parçası, siyasal açıdan zayıf, yani yeni devletlerin egemenlik kurabilecekleri kadar yumuşaktı. ⁹⁵ Bu nedenle, bu devletlerin toprakları üzerinde yeni güç dengelerinin oluşmasına tanık olunmuştur.

Yeni güç dengeleri, dış dinamiklere olduğu kadar iç dinamiklere bağlı olarak da gelişim göstermiştir. XVI. yüzyıldan başlayarak XVIII. yüzyıla doğru giden süreçte Batı Avrupa'da görülen aksine, Doğu Avrupa'da köylü kitlesi giderek özgürlüğünü yitirmiştir. Batı'da güçlü bir

---

⁹³ Paul Robert Magocsi, *Historical Atlas of East Central Europe*, University of Washington Press, Seattle, 1993, s. 5.

⁹⁴ Magocsi, a.g.e., 1993, s. 67

⁹⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara, 1989, s. 70.

tüccar ve burjuva sınıfı yaratan ve emeğiyle çalışanları bir işgücü haline getiren ticaret devrimi, Doğu Avrupa'da büyük toprak sahiplerini güçlendirmiş ve bunlar serflik kurumu sayesinde zorla çalıştırılan geniş işgücüne sahip olmuşlardır. Bu despotik yönetimlerden, XVIII. yüzyılın Doğu Avrupa coğrafyasında yeni güçler doğmuştur.⁹⁶ Doğu Avrupa'nın yazgısını belirleyecek olan bu güçler, mutlak monarşinin hakim olduğu güçlü devletlerdi. Bunlar, değişen dengelere göre politika üreterek gelişmiş ve siyasi dönüşümler gerçekleştirmişlerdir.

Osmanlı Devleti'ne karşı yükselen yeni devletler, güç dengesini sağlamak için Osmanlı Devleti'ni önemli bir faktör olarak görmüşlerdir. Bu amaçla II. Viyana Kuşatması'yla başlayan uzun harp dönemini, Karlofça Antlaşması'yla sonlandırmışlardır. Osmanlı Devleti'nin önemli toprak kayıpları verdiği bu anlaşmayla Avusturya; Macaristan ve Transilvanya bölgesini; Lehistan Podolya ve Ukrayna'yı; Venedik Mora'yı, Rusya da Azak'ı almıştır.⁹⁷ Bu anlaşma sonrası, Avrupa'nın teknik üstünlüğü yavaş yavaş anlaşılmaya başlamıştır. Bununla birlikte Osmanlı tarihinde ilk defa askeri alanda başlayan Avrupa'nın üstünlüğünün kabulü, daha sonra her alanda kendini göstermiştir. Bu da Osmanlı Devleti'nde gelecekteki köklü değişmelerin habercisi olmuştur.⁹⁸ Bu süreçte devlet, zaafalarının farkına varmaya başlamış ve Avrupa'yı daha yakından tanıma ihtiyacı duymuştur. Bunun için daha önce görülmedik bir sıklıkla Avrupa'ya elçi göndermiş ve diplomatik ilişkilerin ivme kazanmasını sağlamıştır. Çünkü bu süreçte Osmanlı yöneticileri, Avrupalı güçlerle diplomasi aracılığıyla ittifak kurmadan devleti savunmanın artık pek mümkün olmayacağını fark etmişlerdir. Bu açıdan Osmanlı Devleti, Avrupa güçler dengesinin unsurlarından biri olarak, Avrupa uluslararası ilişkiler sistemine daha fazla bağımlı hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin özellikle Avrupa'ya karşı dış politik tutumu daha çok tepkici ve savunmacı bir nitelik kazanmıştır. Bu politika değişikliğinde askeri, siyasi ve ekonomik avantajların aşamalı olarak Avrupalı güçlere geçmesi, önemli bir rol oynamıştır.⁹⁹

XVIII. yüzyıla gelindiğinde, Karlofça sonrası Avrupa tarihinde devletlerarası politika ve çıkar çatışmalarında diplomasinin ve ittifakların ön plana çıktığı görülmektedir. Avrupa devletleri makyavelist¹⁰⁰ bir bakış açısıyla hareket etmiş; siyasi ve ekonomik rekabet nedeniyle sık sık birbirleriyle savaşmışlardır. Gerçekleştirilen bu savaşlar Avrupa'nın politik sisteminde ciddi değişikliklere neden olmuş, Doğu Avrupa kavramı önem kazanmış ve bu kavram

---

⁹⁶ Sander, a.g.e., 1989 s. 70.

⁹⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., III. Cilt, s. 592.

⁹⁸ Hüseyin G. Yurdaydın, "Düşünce ve Bilim Tarihi (1600-1839)", *Zirveden Çöküşe Osmanlı Tarihi, II. Cilt, (Haz. Sina Akşin), Milliyet Yayınları, İstanbul, 2004, s. 300.*

⁹⁹ Thomas Naff, "Ottoman Diplomatic Relations with Europe in the Eighteenth Century; Patterns and Trends", *Studies in the Eighteenth Century Islamic History, Illinois, 1977, s. 91.*

¹⁰⁰ 1496-1527 yılları arasında İtalya'da yaşamış olan Machiavelli; siyaset olgusu hakkında fikirler ortaya koymuştur. Siyasal amaçlar için ahlak dışı araçların kullanılmasına ilişkin yorumlarda bulunmuş; ileri sürmüş olduğu düşünceye göre siyasi bir erk, belirli bir amaca ulaşmak için her türlü araca başvurabilir her türlü yöntemi kullanabilir. Bkz. G. Sabine, *Siyasal Düşünceler Tarihi II, (Çev. Alp Öktem), Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s. 10-25.*

çerçevesinde yeni devletler yükselmeye başlamıştır. Bu yüzyılın başlarından itibaren siyasi dönüşümlerle kaydedilen ilerlemeler doğrultusunda bu coğrafyadan Rusya, Prusya ve Avusturya'nın Avrupa sistemi içerisine dahil oldukları görülmüştür.¹⁰¹ Bu yeni güçler, farklı amaçlar ve yöntemler güderek XVIII. yüzyılın güç dengesine eklenmeye çalışmışlardır.

Avusturya ve Rusya'nın Doğu Avrupa'da özellikle Osmanlı Devleti'ne karşı ortak hareketleri, onun için büyük bir tehlike oluşturmuştur. Avusturya-Rusya askeri işbirliğini durdurmak zorlaştığı için; Osmanlı Devleti bir yandan Fransa ile dostluğunu güçlendirerek Doğu Avrupa'daki hasımlarını dengelemiş, bir yandan da mümkün olduğunca savaştan kaçınmaya çalışmıştır.¹⁰² Karlofça'da kaybettiklerinin ardından fütuhat politikasından vazgeçmiş olan Osmanlı devlet adamları, mevcut sistem içerisinde barış ve diplomasiyi kurarak bir dış politika belirlemeye çalışmışlardır.¹⁰³ Bu yüzden de Avrupa'daki gelişmeleri dikkatlice takip etmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin, mevcut konumunu korumak için, bu yüzyılda en çok mücadele ettiği devlet, günden güne genişleyen Rusya olmuş ve bu amaçla yardımlarından faydalandığı tek devlet de Fransa olmuştur. Çünkü Osmanlı memleketleri, Fransa için iyi bir pazar yeri idi. Bu nedenle Fransa, bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan ilişkilerinde belirleyici olmak için elçileri aracılığıyla diplomasi faaliyetlerini arttırmıştır.¹⁰⁴ Elde ettiği kapitülasyonları genişletmek amacıyla Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyduğu uzman ve araç yardımını yapmaktan da geri kalmamıştır.¹⁰⁵ Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile ekonomik ilişkilerinde de önemli bir değişimin yaşandığı görülmektedir. Hey şeyden önce, söz konusu kapitülasyon anlaşmaları, Osmanlı Devleti'nin tanıdığı imtiyazlar olmaktan çıkıp, şartlarını Avrupalı güçlerin kendilerinin belirlediği metinlere dönüşmüşlerdir. Bu güçlerin Osmanlı Devleti'ni bir sömürge aracı olarak görmeye başlamalarında, onlarla olan ilişkileri ve ittifakları belirleyici olmuştur. Kapitülasyonlarla ilgili olan bu süreç, Osmanlı diplomasisinde yeni bir dönemin ortaya çıkışında da etkili olmuştur. Avrupa kökenli diplomatik kavramların ve uygulamaların kullanımının artması, Osmanlı Devleti'nin geleneksel İslami tek-tarafli diplomatik anlayışından uzaklaşmasına neden olmuştur.¹⁰⁶

Karlofça sonrasında yaşanan bu olaylar, Doğu Avrupa'nın denge politikasına yön vermiştir. Her devlet, çıkarlarını gözeterik denge politikası ışığında kendisine siyasi bir plan çizmiştir. Planların ve çıkarların benzer ya da aynı olması durumunda, devletler ortak hareket etmiş ve bunun sonucunda zaman zaman değişebilen bloklar meydana gelmiştir. Çıkarların

---

¹⁰¹ Matthew S. Anderson, *Europe in the Eighteenth Century, 1713-1783*, Longman, London, 1987, s. 466.

¹⁰² Metin Kunt- Sina Akşin ve diğerleri, *Türkiye Tarihi 3-Osmanlı Devleti 1600-1908*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 65.

¹⁰³ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, İmge Yayınları, Ankara, 1993, s. 125.

¹⁰⁴ Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 250.

¹⁰⁵ Joseph von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi, XVIII. Cilt*, İstanbul, 1991, s. 84.

¹⁰⁶ Naff, a.g.m., s. 98.

çatışması durumunda da aynı güçlerin birbirleriyle kıyasıya mücadeleye girdikleri görülmüştür. Bu durum, XVIII. yüzyıl Doğu Avrupa coğrafyası özelinde en sık görünen tablo olarak karşımıza çıkmıştır.

2.2. Rusya'nın Yükselişi

2.2.1. I. Petro Rusya'sı

XVIII. yüzyılın başlarında Doğu Avrupa coğrafyasının önemli gücü olan Rusya, dünyanın sayılı devletlerinden biri haline gelmiştir. Onu bu aşamaya getiren nedenleri, tarihsel arka planında aramak yerinde olacaktır.

Rusya'nın çarlık olarak kuruluşu, XVI. yüzyılın ortalarına kadar gitmektedir. Altınordu Hanlığı'nın Moskova'daki hakimiyetinin XVI. yüzyılda sona ermesinin ardından Moskova Prensiği'nin başına IV. Ivan (Korkunç Ivan) geçmiştir. IV. Ivan, 1547 yılı başlarında Uspenski Katedrali'nde yapılan bir merasimle, Rus tarihinde ilk defa, "Çarlık Tacı"nı Metropolit'in elinden giyerek "Çar"¹⁰⁷ ünvanını almıştır.¹⁰⁸ Çarın bir süre hüküm sürmesinden sonra, 1584 yılında ölmesinin ardından Moskova Çarlığı bir süre karışıklıklar içinde kalmıştır. Nihayet 1613 yılında çarlığa, Mihail Romanov (veya Romanof) getirilmiş ve bundan sonra bu devlet Romanov hanedanı tarafından yönetilmeye başlanmıştır.

Bu hanedan içinde özellikle I. Petro (Deli Petro) (1682-1725), Rusya'yı büyük bir Avrupa devleti haline getirmek için oldukça çaba sarfetmiştir. Gerçekleştirdiği ekonomik ve sosyal reformlarla XVIII. yüzyıl başlarında güçlü bir devlet olan Rusya'nın, daha da kuvvetlenmesi için açık bir denize çıkmasını gerekli görmüştür.¹⁰⁹ Bunun yanı sıra I. Petro tahta çıktığında, Moskova, Avrupalı hiç bir şeye sahip değildi ve batılı devletlerle doğrudan ilişki kuramıyordu. Çünkü bu devleti, Karadeniz'den Osmanlı Devleti, Baltık'tan İsveç eyaletleri, Avrupa'nın merkezinden de Lehistan ayırıyordu. Dolayısıyla I. Petro, bir kara devleti olan Moskova Çarlığı'nı denizlere çıkarmak ve bu devlete, denizler üzerinden bir pencere açmak istemiştir.¹¹⁰ Kendisinin bizzat söylemiş olduğu, "Rusya'nın ihtiyacı olan sudur." sözü I. Petro'nun iktidarında önemli bir yer tutmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği ilk savaşla Azak Denizi'nin kontrolünü ele geçirmeyi hedeflediği gibi; İsveç'e karşı savaşıyla Baltık Denizi'nin; Osmanlı

---

¹⁰⁷ Roma İmparatoru Sezar'dan sonraki devlet adamlarının bazıları, "onun gibi olmak için", adını kendi adlarının başına eklemişlerdir. Avusturya, Alman ve Rus İmparatorları'nın "Kayzer" ve "Çar" gibi adlarının başlarına koydukları ünvanlar, "Sezar" kelimesinden türetilmiştir.

¹⁰⁸ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi; Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 145.

¹⁰⁹ Charles King, *Karadeniz*, (Çev. Zülal Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 176.

¹¹⁰ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s. 4.

Devleti'ne karşı girişilen ikinci savaşıyla Karadeniz'in ve İran'a müdahalesiyle de Hazar Denizi'nin fethini amaçlamıştır. "İnsanoğlu sadece sınırlı bir alana yayılmak isterse kara yeterlidir, ancak dünya çapında büyük bir güç olmak isterse gerekli olan ilk ve tek şey denizdir."¹¹¹ Petro, Moskova'yı kara ülkesi olmaktan çıkarıp, sahillerine deniz dalgaları vuran bir imparatorluğa dönüştürerek, Moğollar'ın dünyayı fethetme eğilimlerinin aynısını göstermiştir. Çarlık tahtının Moskova'dan St. Petersburg'a taşınması, Petro'nun bu amaçladıklarını gerçeğe dönüştürmesi için önemli bir fırsat sunmuştur. "St. Petersburg, Rusya'nın Avrupa'yı görebileceği bir penceredir." demiştir Algarotti¹¹². Bu, gerçekten de başından itibaren Avrupalılar için bir meydan okuma, Ruslar içinse yeni fetihlere ilham olan itici bir güç anlamına gelmiştir.¹¹³ Batıyla daha ileri temaslar kurmanın yolunu açan St. Petersburg, iki yüzyıl boyunca Rusya'ya başkentlik yapmış ve bu yeni şehir, geçmişle bağların bilinçli bir şekilde koparılması anlamına gelmiştir.¹¹⁴

Çar I. Petro, tahta geçmesinden itibaren Rusya'yı dünya siyasetinde bir güç olarak kabul ettirebilmek için askeri ve idari yapıda köklü reformlar gerçekleştirerek işe başlamıştır. Moskova Devleti, XVIII. yüzyılda imparatorluk görünümüne büründüğünde, yeni imparatorluğu modern batılı bir devlete çevirmek için uzun vadeli reformlar uygulanmıştır.¹¹⁵ I. Petro'nun nezdinde reform, Batılılaşmaya eşit görülmüştür. Çar, 1696-98 ve 1717 yıllarında, Batı Avrupa'ya donanma inşasından, sakal traşına kadar herşeyin tekniği hakkında notlar aldığı iki uzun ziyaret gerçekleştirmiştir. Onun ilk ve en önemli isteği, sürekli bir ordu ve bunu desteklemek için gerekli olan mali ve toplumsal kurumları oluşturmaktır. Eski Moskova Devleti, bunun için oldukça yetersizdi. Kışın yok olan karma bir ordu, nüfusun üçte ikisinin ürettiklerini ve devlet gelirinin % 96'ya varan kısmını tüketiyordu. Petro, bütün bunları görmüş ve hükümdarlığının sonunda üç yüz bin üzerinde eğitilmiş adamdan oluşan kalıcı bir ordu oluşturmuş ve bu orduyu, köylülerin zorunlu askerliği ve soyluların yeniden örgütlenmesiyle geliri üç katına çıkaran "baş vergisi" tarafından desteklemiştir.¹¹⁶ Güçlü bir ordunun yanında bir de donanma oluşturan I. Petro, ithalatı sınırlandırarak ihracata destek vermiş ve yine batıyı örnek alarak pek çok akademi ve yüksek okul açarak eğitime önemli derecede ağırlık vermiştir.¹¹⁷ Bu reformlarla, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine gelindiğinde Rusya, dünyanın sayılı büyük devletlerinden birisi olmuştur. İsveç'le girişilen mücadele sonrasında elde edilen zafer, Petersburg ve Moskova'da yapılan görkemli şenliklerle kutlanmış; 22 Kasım 1721 tarihinde Rus

---

¹¹¹ Karl Marx, 18. Yüzyılda Gizli Diplomasi: Rus Despotluğunun Asyatik Kökeni, (Çev. Işık Soner), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1992, s. 117.

¹¹² Francesco Algarotti; İtalyan filozof (1712-1764). II. Friedrich ve Voltaire'in dostu.

¹¹³ Marx, a.g.e., s. 117-118.

¹¹⁴ J. M. Roberts, Avrupa Tarihi, (Çev. Fethi Aytuna), İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 369.

¹¹⁵ Rusya'nın bu yüzyıldaki siyasi ve ekonomik gelişimi hakkında daha fazla bilgi için bkz. Erich Donnert, Russia in the age of Enlightenment, Edition Leipzig, Leipzig, 1986.

¹¹⁶ Norman Davies, Avrupa Tarihi, (Çev. M. Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 700-701.

¹¹⁷ Davies, a.g.e., 2006, s. 701.

Senatosu I. Petro'ya "bütün Rusya imparatoru" ve "Büyük" lakabını vererek güçlü bir imparatorluk olduklarını herkese ilan etmiştir.¹¹⁸

2.2.2. İsveç'le Baltık Mücadelesi

I. Petro, ülkesini Avrupa'nın güçlü bir devleti haline getirebilmek için denizlere açılma politikasını ilkeli bir biçimde takip etmiş; bu nedenle hedefini kuzeye, Baltık Denizi'ne yöneltmiştir.¹¹⁹ Bu kararı almasındaki nedenlerden biri de İsveç tahtına 17 yaşında genç ve tecrübesiz XII. Karl'ın geçmesiydi.¹²⁰ Baltık Denizi'ne çıkma konusu Rusya için sadece ekonomik değil, siyasi anlamda ülkenin kalkınması ve güçlenmesi için de önemli bir adım olacaktı. Çünkü İsveç, XVII. yüzyılda Avrupa kıtasındaki Protestan ülkelerin lideri olarak kabul görüp Baltık'ın askeri, iktisadi ve ticari bakımdan en güçlü devletiydi. Bu yüzden Baltık'a açılmak isteyen Rusya, Danimarka, Lehistan, Avusturya ve Prusya İsveç'e karşı sürececek olan büyük savaşın liderliğini üstlenmiştir. Bu savaşta İsveç'i Fransa; Rusya'yı ise müttefikleri Avusturya, Lehistan ve Baltık ticaretinden istifade etmek isteyen Danimarka ve Prusya destekleyecekti.¹²¹

1700 yılında Çar I. Petro, Lehistan ve Danimarka ile anlaşarak İsveç'ten güney Baltık kıyılarını almak üzere harekete geçmiştir. Lehistan Kralı II. August Riga'ya, I. Petro da Fin Körfezi'ndeki Narva üzerine yürümüştür. Savaşı kısa zamanda bitireceklerini düşünen müttefikler, İsveç Kralı XII. Karl tarafından yenilgiye uğratılmışlardır. Önce müttefikleri İngiltere ve Hollanda ile Danimarka'yı yenerek barışa zorlayan Karl, beklenmedik bir zamanda az kuvvetle Narva'yı kuşatmış olan Petro'nun ordusuna saldırmış ve 30 Kasım 1700 tarihinde kırk bin kişilik Rus ordusunu bozguna uğratmıştır. Bunun ardından Lehistan üzerine yürümüş, birkaç çarpışmadan sonra Lehistan'ı işgal etmiştir. İsveç kralı, Leh tahtındaki II. August'u tahttan vazgeçirerek Saksonya'ya sürmüş, 12 Temmuz 1704 tarihinde Stanislaw Leszczyński'yi Leh kralı ilan etmiştir.¹²²

İsveç kralının Lehistan'ın iç işleriyle meşguliyetinden yararlanan, Çar I. Petro, hazırlıklarını tamamlamış ve XII. Karl'a karşı tekrar harekete geçmiştir. 1707 yılında başlayan İsveç-Rus çatışması, bir savaştan çok, orduların birbirini kovalaması şeklinde gelişmiştir.

---

¹¹⁸ Kurat, a.g.e., 1993, s. 262.

¹¹⁹ Petro, Kuzey ve Güney cephelerinde aynı anda mücadele etmek istemediğinden, daha Kuzey Savaşları'na başlamadan, Osmanlı Devleti ile olan barışın kurulmasına ve korunmasına büyük önem vermiştir. Bundan dolayı barış antlaşmasının bir an evvel imzalanması için İstanbul'daki elçisini çok sıkıştırmıştır. V.E. Şutoy, "Osmanlı Devleti'nin 1700-1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu", (Çev. Ö. Cenap Eren), Belleten, 53. Cilt, sayı: 207-208, 1989, s. 903. (ss. 903-966)

¹²⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 49.

¹²¹ M. Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", Türkler, XII. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 481.

¹²² Kurat, a.g.e., 1993, s. 256.

Çatışmanın büyük bir kısmı Dinyeper (Özi) civarında gerçekleşmiş, XII. Karl Ukrayna topraklarına kadar ilerlemiştir. Burada oldukça iyi karşılanan ve ağırlanan İsveç kralı, buradaki Kazaklarla da işbirliği yapmıştır.¹²³

İsveç kralının Rusya ve Lehistan'a karşı savaşta başarı göstermesi, Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın da dikkatini çekmiş ve Azak Denizi'ne inmiş olan Ruslara karşı İsveç kralı ile temas kurmayı Osmanlı Devleti için yararlı görmüştür. Bu yüzden XII. Karl, Saksonya topraklarında 1707 yılında Özi Valisi ve Bender Muhafızı Yusuf Paşa'ya İsveç kralına bir elçi gönderilmesi emrini vermiştir. Ancak bu emir padişahın haberi olmadan verilmiştir. Yusuf Paşa'nın elçiyle gönderdiği mektupta İsveç kralı, Osmanlı Devleti ile dostça ilişkiler kurmaya davet edilmiştir. İsveç kralı, elçiye Rusya'ya karşı mücadelesinde Osmanlı Devleti'nin yardım edebileceğini sormuş, elçi de Kamaniçe'ye kadar ilerlemesi durumunda devletin yardım edebileceğini bildirmiştir.¹²⁴ Osmanlı Devleti, Rusya'ya karşı Kuzey ve Doğu Avrupa'da gücünü tekrar göstermek, siyasi ve askeri etkinliğini tesis etmek için İsveç Devleti ile askeri ilişki kurarak, dostluğu ve müttefikliği güçlendirmek istemiştir.

XII. Karl, 1700 yılından beri süregelen uzun savaşta sona erdirip, I. Petro'yu yenilgiye uğratmak için 1709 Temmuz'unda Poltova'da büyük bir savaşa girişmiştir. Savaşın sonunda uzun süredir hazırlık yapan I. Petro, emrindeki orduyla İsveç ordusunu büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Bu zafer, Rusya'nın durumunu birdenbire değiştirmiş, I. Petro savunmadan saldırıya geçmiştir. Estonya ve Livonya yönünde ilerleyen çar, Rus donanmasını Baltık Denizi'nde harekete geçirmiştir. İsveç donanmasının büyük bir kısmına Danimarka tarafından zarar verilmiş olduğundan, Rus donanması serbest hareket edebilmiştir. Gönhud yakınlarında Rus donanması İsveç donanmasını bozguna uğratmış (1714); bunun sonucunda ele geçirilen Aland adalarıyla Rusya, Baltık Denizi'nde hakimiyet sağlamıştır. Pomeranya ve Maklenburg'daki İsveç şehirleri Rusya, Danimarka ve Lehistan tarafından zapt edilmiştir.

Bu sıralarda Rusya ile İngiltere'nin arası gittikçe açılmaya başlamış, bu yüzden Çar Petro, Fransa'ya yaklaşarak temas yolları aramıştır. İngiliz devlet adamları, Rusya'nın İsveç topraklarında ilerleyişini endişeyle izlemişlerdir. Çünkü İsveç'in tamamen yok olması çıkarlarını etkileyen bir durum olacaktı. Bu yüzden Rusları düşman ilan ederek İsveç'i desteklemeye başlamışlardır. 1720 ve 1721 yıllarında Baltık Denizi'ne giren İngiliz donanması, İsveç'i koruyacağını duyurmuşsa da Petro, bunu dikkate almayıp İsveç'le savaşmaya devam etmiştir. Rus ordusunun Stockholm'e yakın bir yere çıkarmada bulunması İsveç'i telaşlandırmış ve bunun üzerine barış görüşmelerine başlamak zorunda kalmıştır. Uzun görüşmelerden sonra Fransa'nın da aracılığıyla Finlandiya'nın Nystad kentinde Rusya ve İsveç arasında antlaşma imzalanmıştır

---

¹²³ Kemal Beydilli, "İsveç", *DİA, XXIII. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, Ankara, s. 409. (ss. 407-417)*

¹²⁴ Beydilli, a.g.m., s. 409; Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 59.

(1721). Nystad Antlaşması'yla; Livonya, Estonya, İngriya ve Finlandiya'nın bir kısmını eline geçiren I. Petro; Korkunç Ivan zamanından itibaren Moskova hükümetinin ele geçirmek istediği Baltık Denizi sahillerini Rusya'ya kazandırmıştır.¹²⁵

2.3. Veraset Savaşları

2.3.1. İspanya Veraseti

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Avrupa kralları kız alıp vererek birbirleriyle akrabalık kurmuşlardır. Herhangi bir nedenle boşalan bir krallık için bazen iki, hatta üç kral adayı ortaya çıkıyordu. Her devlet kendi adayının tahta geçmesini istiyor, bundan dolayı aralarında savaş çıkıyordu. XVIII. yüzyılda Avrupa'da meydana gelen savaşların büyük bir çoğunluğu krallar arasındaki akrabalık nedeniyle çıkmış ve bu savaşlar tarihçiler tarafından "veraset savaşları" olarak adlandırılmıştır. Bu savaşların ilki İspanya'da 1702-1714 yılları arasında gerçekleşmiş, tahta kimin geçeceği konusunda veraset sorunu çıkmıştır.

İspanya Kralı II. Şarl, erkek çocuğu olmadığından ölümünden sonra yerine imparatorluğun geleceğini düşünerek, Fransa Kralı XIV. Louis'nin ikinci torunu Filip Danju'nun geçmesini vasiyet etmiştir. 1700 yılında Filip Danju, İspanya tahtına V. Filip ünvanıyla oturmuş, ancak bu durum Avusturya İmparatoru Leopold ve bağlı dükler tarafından kabul edilmemiştir. Bunun üzerine İngiltere ve Hollanda, İmparator Leopold ile ittifak ederek İspanya'ya savaş açmışlardır. Fransa da bu savaşta İspanya'ya yardım etmiştir. Savaşın ilk zamanlarında Fransa, kısmen başarısızlığa uğradıysa da başarılı kumandan Vilar'in sayesinde yeniden üstünlük sağlamıştır. Önce İngiltere daha sonra da Hollanda'nın bu savaştan çekilmesi üzerine yalnız kalan yeni Avusturya İmparatoru VI. Şarl, Raştad Antlaşması'nı imzalayarak bu savaşa son vermiştir (1714). Anlaşma gereğince Filip, İspanya Krallığı'nı garantiye almıştır.¹²⁶ Avusturya ise bu anlaşma sonunda, İspanya'ya ait olan Milan, Napoli ve Sardunya Adası'nı alarak sınırlarını geliştirmiştir.¹²⁷

Karlofça'nın imzalanmasından sonra, Edirne olayıyla tahta çıkan III. Ahmet, barış yanlısı bir politika izlemiş, Osmanlı Devleti'nin İspanya veraseti nedeniyle çıkmış olan savaşa girmesini istememiştir. Söz konusu dönemde sadrazam olan Çorlulu Ali Paşa da, Osmanlı Devleti'nin

---

¹²⁵ Kurat, a.g.e., 1993, s. 261-262.

¹²⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 247.

¹²⁷ Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 238.

Avrupalı güçler arasındaki savaflara katılmasına karşı çıkmış ve savaş taraftarı diğer devlet adamlarının görüşlerine itibar etmemiştir.¹²⁸

Veraset Savaşları sonucunda İspanya'da hanedan değişmiş ve ülke, Osmanlı Devleti'nin yıllardır savaşmakta oldukları Habsburglardan sonra Bourbonların hakimiyeti altına girmiştir. Bu hanedan değişimi, İspanya'da ekonomik ve siyasi alanlarda olduğu gibi özellikle dış politikada da önemli değişikliklere neden olmuştur. İspanya yine Bourbon hanedanının kontrolünde olan Fransa ve Sicilyateyn devletleri ile dış politikada ortak hareket etmeye gayret etmiştir.¹²⁹ Çünkü Fransız olan yeni kral ve yönetimi, ülke idaresinde de Fransız modelini takip etmiştir.

Bourbonların merkezîyetçi yönetim oluşturma girişimleri gibi nedenler, dış politika oluşturabilmenin önündeki engeller arasında yer almaktaydı. İç problemlerle meşgul olan İspanya'nın, dış politika sorunlarına ağırlık vermesinin olanağı yoktu. Avrupa'da denge sorununu çözmek için girişilecek çabalar ve komşularla ortaya çıkacak sorunlar, içeride yapılan yeniliklere ve ekonomik yapıya olumsuz yönde etki edebilirdi. Bu yüzden dış politikada, özellikle İslam dünyasına karşı eğilimleri değişim göstermeye başlamıştır. Tahtın yeni varisleri genel olarak İslam dünyasıyla ve özelde Osmanlı Devleti ile antlaşma yapmanın yollarını aramaya başlamışlardır. Fransızlar, geçmişten beri Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler kurmuş ve kapitülasyonlar yolu ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini sürdürmüşlerdi. Osmanlı ile bir barış yapmanın ne derece önemli olduğunun farkında olan Fransız Bourbon hanedanı, tahta varis olunca daha önceki Avusturyalı Habsburg hanedanının Osmanlı Devleti ile olan politikalarında değişime gitmişlerdir. Osmanlı Devleti ile uzun yıllardır devam eden düşmanlığın son bulması ve bir barış yapılabilmesi için çaba harcamaya başlamışlardır.¹³⁰

2.3.2. Lehistan Veraseti

XVI. yüzyılda Avrupa'nın güçlü devletlerinden biri olan Lehistan, XVII. yüzyılın başlarından itibaren yaşanan olaylar nedeniyle önemini yitirir hale gelmiştir. İç işlerine yabancı devletlerin müdahalesi günden güne artmış ve XVI. yüzyılda kabul edilen seçimli kral ilkesiyle¹³¹

---

¹²⁸ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt I, (Çev. M. Ali Kılıçbay), E Yayınları, İstanbul, 1982, s. 313.

¹²⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 240.

¹³⁰ Faruk Bal, *Osmanlı Devleti-İspanya İktisadi İlişkileri (16.-18. Yüzyıllar)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 178-179.

¹³¹ 1572 yılında, soylu meclisinin kararıyla "liberum veto" denilen seçimli kral ilkesi çıkarılmıştır. Buna göre; kral adayının tahta geçmesi için tüm soyluların oyunu alması gerekmektedir. Bu kararın alınmasından sonra Lehistan, birçok devletin krallık seçimine müdahalesi sonucu taht mücadelelerine ve bundan kaynaklanan çatışmalara sahne olmuştur. Coşkun Üçok, *Siyasi Tarih Dersleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara, 1951, s. 53.

Avrupa'nın büyük devletleri, tahta kendi adaylarını çıkarmaya çalışmışlardır. II. Viyana Kuşatması'nın kahramanı Jan Sobieski'nin 1697 yılında ölmesi üzerine, müdahaleye açık hale gelen Lehistan tahtına Rusya ve Avusturya'nın da baskılarıyla Saksonya Elektörü II. August (1697-1706, 1709-1733) oturtulmuştur.

II. August'un yönetiminde Lehistan'da önemli sıkıntılar ve bölünmeler yaşanmaya başlamıştır. 1717'de toplanan Leh meclisi, seçimli krallık yasasını desteklediği gibi, halka yeni vergiler getirmiştir. 1732'de Rusya, Prusya ve Avusturya aralarında anlaşmaya vararak, Lehistan'ın iç meselelerine müdahale etmeyi meşrulaştırmışlardır.¹³² Bu gelişmelerle birlikte II. August'un 1733 yılında ölmesi üzerine, Lehistan'a yeni bir kral seçimi, devletler arasında siyasi bir çekişmeye neden olmuştur. Krallığa II. August'un oğlu August ve Fransa kralı XV. Louis'nin kayın pederi olan eski Leh kralı Stanislaw Leszczyński aday olmuştur. Kral seçiminde Leszczyński galip gelmiş, fakat Rusya ve Avusturya buna karşı çıkmıştır. Lehistan'a asker sokan Rus ve Avusturya kuvvetleri Leszczyński'yi kaçırmış yerine II. August'un oğlu III. August'u getirerek Leh tahtına oturtmuşlardır. Bunun üzerine Leszczyński'yi destekleyen Fransa ile ölen kralın oğlu III. August'u destekleyen Rusya ve Avusturya karşı karşıya gelmiş, Lehistan Veraset Savaşı'nı başlatmışlardır.¹³³

Rusya-Avusturya blokuna karşı savaştan Fransa, bu savaşta Osmanlı Devleti'nden de yararlanmak isteyerek Osmanlı Devleti'ni savaşa kışkırtmıştır. Ancak Osmanlı Devleti, bu kışkırtmalara kulak asmamış ve savaş teklifini reddederek bu dönemdeki politikası gereği barışı korumaya çalışmıştır. Bundan bir süre sonra özellikle Rusya'nın saldırgan tutumu ve Avusturya ile yaptığı işbirliği Osmanlı Devleti'nin savunma amaçlı bir savaşa girmesine neden olmuştur. 1736 yılında başlayan Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşı, devam eden Lehistan Veraset Savaşı'nı da etkilemiştir. Fransa bu savaş durumundan yararlanarak Avusturya'ya karşı üstünlük sağlamıştır. Avusturya savaşın sonunda ne toprak kazanabilmiş ne de zararlarını karşılayabilmiştir. Rusya ise adayı III. August'un tahta çıkmasını sağlamış, Lehistan'ı daha kolay kontrol edebilir hale getirmiştir.¹³⁴

Bu kral, Lehistan'da otuz yıl hüküm sürmüş ancak ülkeyi içine düştüğü karanlıktan ve kargaşadan kurtaramamıştır. Ülkede merkezi yönetim tamamen yıkılmış, Rusya tarafından desteklenen kral III. August tahttan uzaklaşarak genellikle Dresden'de oturmuştur. Ülkenin diplomasisi, savunması ve hazinesi tamamen çökmüş, halk iyice yoksullaşmıştır. Ülkenin reform

---

¹³² Norman Davies, *God's Playground: A History of Poland, Vol. I, Columbia University Press, New York, 1982, s. 503-504.*

¹³³ Jozef Andrzej Gierowski, *Rzeczpospolita w Dobie Złotej Wolności (1648-1763), Fogra Oficyna Wydawnicza, Krakow, 2001, s. 352-353.*

¹³⁴ Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789, (Çev. Ertürk Demirel), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s. 230.*

yapması gerektiğini savunan grup, yurtdışına kaçmak zorunda bırakılmış ve bu durum, kesintisiz devam edecek olan “Lehistan siyasi iltica geleneğini” başlatmıştır.¹³⁵

Leh kralı III. August’un 5 Ekim 1763’teki ölümü, Yedi Yıl Savaşları’nda yorgun düşen Avrupalı güçler için beklenmedik bir olay olmuş ve yeni bir politik kaosla karşı karşıya kalmışlardır. Ancak bu kaos da Lehistan’da seçimli kral ilkesinin geçerli olduğu günden itibaren başvurulan bilindik bir yöntemle çözülmüştür. Bu yöntemde, yabancı güçlerin Lehistan tahtına müdahalesi söz konusu olmuştur. II. Katerina ve Prusya kralı II. Friedrich ile anlaşarak Lehistan tahtını, çıkarlarına uygun bir hale getirmeye çalışmıştır.¹³⁶ Bu nedenle Czartoryski¹³⁷ ailesinin adayı Stanisław August Poniatowski’nin Leh kralı olarak seçilmesi için çaba harcamış ve nihayet 1764 yılında amacına ulaşmışlardır. IV. August adıyla tahta geçen yeni kral, iyi eğitim görmüş entelektüel biriydi ve her şeyden önce Lehistan’ın çıkarlarını gözetmekteydi. Ancak gerçekleştirmeye çalıştığı reformlar, komşuları Rusya, Prusya ve Avusturya’yı rahatsız etmiş; bu üç devlet Lehistan’a müdahale etmeye başlamışlardır. Bu süreç sonunda 1772 yılında Lehistan ilk kez, Rusya, Avusturya ve Prusya arasında paylaşılmıştır.¹³⁸ Bu paylaşım, aynı güçler tarafından 1793 ve 1795 yıllarında olmak üzere iki kez daha tekrarlanacak ve XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde Lehistan, Avrupa haritasından tamamen silinecektir.¹³⁹

2.3.3. Avusturya Veraseti

Doğu Avrupa’da meydana gelen veraset savaşlarında bölge devletlerinin, siyasetlerini mevcut dengeye göre şekillendirdikleri görülmüştür. Lehistan verasetini müteakiben, 1740 yılından başlayarak 1748 yılına kadar devam eden Avusturya Veraset Savaşları başlamış ve Aix-la-Chapelle Antlaşmasıyla son bulmuştur. Bu antlaşmayı imzalayan Avusturya, Prusya, İngiltere, Hollanda, Fransa, İspanya ve Portekiz gibi ülkeler bu antlaşmadan memnun kalmayarak, antlaşmayı sadece bir ateşkes antlaşması olarak görüp askerlerini dağıtmamış ve amaçlarına ulaşabilmek için fırsat beklemişlerdir. Avusturya’nın 1748’de Prusya’ya kaptırdığı Silezya¹⁴⁰’yu

¹³⁵ Davies, a.g.e., 2006, s. 706-707.

¹³⁶ H. M. Scott, “France and Polish Throne, 1763-1764”, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 53, No. 132, (July 1975), s. 370-371 (pp. 370-388); Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1985, s. 73.

¹³⁷ Bu aile daha önce Petersburg’dan, Lehistan topraklarına sürülmüştür. Alphonse de Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, (Çev. Serhat Bayram), Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 893.

¹³⁸ Lee, a.g.e., s. 232.

¹³⁹ Bu süreçle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Vedat Kanat, *Lehistan’ın Parçalanma Sürecinde Osmanlı Devleti ile İlişkileri (1772-1795)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2011, s. 36-86.

¹⁴⁰ Silezya, Prusya için çok önemliydi çünkü Prusya’nın kalbine düzenlenebilecek bir saldırının geçiş kapısı Silezya idi. Silezya, Prusya’nın elinde olduğu sürece, Avusturya orduları Berlin’e ulaşmadan önce alacağı yol daha da uzuyordu. Burası ticari nedenlerden dolayı da oldukça önemliydi. Çünkü, Baltık Denizi’ne giden ana

geri almak istemesi, İngiltere'nin denizlerde Fransa ile rekabet halinde olması ve Prusya'nın Lehistan sınırına yaklaşarak, bölgeyi tehdit etmesi üzerine Rusya'nın duyduğu kaygı, Avrupa'daki dengeleri bozmuştur.¹⁴¹

Görüldüğü üzere Avrupa'daki dengelerin korunmasında Doğu Avrupa coğrafyasının çok önemli bir belirleyiciliği olmuştur. Bu coğrafyada yükselen Rusya, Avusturya ve Prusya güçlü birer devlet haline gelerek Doğu Avrupa siyasetinde söz sahibi olmuşlardır. Rusya'nın gelişimini önceki başlıklarda değerlendirmekle beraber; gerçekleştirilen reformlarla Avrupalı devletlerin seviyesinde büyük bir imparatorluk olduğunu belirtmek yeterli olacaktır. XVIII. yüzyılın Prusya'sı ise 1618'de Prusya Dükalığı'nın veraset yoluyla, başında Hohenzollern Hanedanı'nın bulunduğu Brandenburg Elektörlüğü'ne geçmesiyle ortaya çıkmıştır. Prusya'yı XVIII. yüzyılda güçlü bir devlet haline getiren hükümdar, "Büyük Friedrich" (Friedrich der Grosse) adı ile anılan II. Friedrich (1740-1786) olmuştur. Friedrich ülkesini güçlü komşularından koruyabilmek için güçlü bir ordu ihtiyacı duymuştur. Küçük de olsa güçlü ve disiplinli bir ordu ile Prusya'nın diğer büyük devletler arasında önemli hale geleceğini ve güç dengesi politikasından bazı avantajlar elde edeceğine inanmıştır. Devlet, kuruluşunu ve varlığını orduya borçluydu ve bu yüzden belki de Avrupa'nın en militarist devleti sayılabilirdi.¹⁴² Görüldüğü üzere Doğu Avrupa'nın bu yeni güçleri, farklı amaçlar ve yöntemler güderek XVIII. yüzyılın güç dengesine eklemlenmeye çalışmışlardır.

Habsburg Hanedanının hüküm sürdüğü Avusturya'da ise, İmparatoriçe Maria Theresa ve oğlu II. Joseph yönetimdedi. XVIII. yüzyıla girerken bu devlet, yöneticilerinin hüner ve iradesiyle güçlenmeye başlamıştır. Güçlü bir orduya sahip olduktan sonra, ekonomisini düzeltmek için yabancı malların içeri girmesini yasaklamış ve düzenli vergi toplamak amacıyla nüfus kayıt işlemlerine önem vermiştir. Katolik kilisesini reforme etmeye çalışan imparatoriçe, ülkesinde ciddi bir eğitim ağı kurmayı başarmıştır.¹⁴³ Bu gelişmişliğin devamı için Habsburg yönetimi, XVIII. yüzyıl Avrupa'sındaki denge politikası gereği, Rusya ile beraber hareket etmiş ve diğer devletlerle sürekli bir mücadele içerisinde olmuştur.

1756'da temeli atılan Fransa-Avusturya ittifakına daha sonra Rusya da dahil olmuş, bu üç devlet de Prusya'ya karşı tavrı almıştır. 4 ay önce İngiltere ile anlaşan Prusya, düşmanlarından önce davranarak Yedi Yıl Savaşları'nı başlatmıştır.¹⁴⁴ Bu savaşta bir tarafta Prusya ile müttefiki İngiltere, diğer tarafta ise Avusturya, Fransa ve Rusya bulunmaktaydı. Gerçekte bu savaş; İngiltere ile Fransa arasında sömürge, ticaret ve deniz gücü rekabetinden ve

---

ticaret yolları onun topraklarındaki Oder Nehri üzerinden geçiyor ve Silezya'yı doğu-batı ticaretinin önemli merkezlerinden biri yapıyordu. Lee, a.g.e., s. 199.

¹⁴¹ *Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 351-352.*

¹⁴² *Sander, a.g.e., 1989, s. 72.*

¹⁴³ *Davies, a.g.e., 2006, s. 673.*

¹⁴⁴ *Kemal Beydilli, 1790 Osmanlı-Prusya İttifakı, İstanbul, 1984, s. 34.*

Prusya ile Avusturya arasında Orta Avrupa'da toprak ve askeri güç yönündeki mücadelelerinden doğmuştur.¹⁴⁵

Rusya, gerçek çıkarlarının gerektirmediği Yedi Yıl Savaşları'na Prusya'dan dolayı girmiştir. Prusya, Avusturya Veraset Savaşları sırasında Avusturya'yı mağlup ederek Silezya'yı almıştı. Bu durum Prusya'nın Lehistan'a doğru genişlemesi demektir. Lehistan'ı alarak Avrupa içlerine girme siyaseti güden Rusya, Prusya'nın bu bölgedeki hareketinden endişeye kapılarak Avusturya ile ittifak yapmıştır. Fransa ve Avusturya 1757 yılında Prusya'ya saldırınca arkasından Rusya da saldırmıştır. Oldukça zor duruma düşen Prusya, Osmanlı Devleti'ne ittifak teklifinde bulunmuş, Osmanlı Devleti'nin özellikle Avusturya'ya ve Rusya'ya saldırmasını istemiştir. Yapılan müzakereler sonucunda Osmanlı Devleti, Prusya'nın ittifak teklifini reddetmediği gibi kabul de etmeyerek olayları kendi seyrine bırakmayı tercih etmiştir.¹⁴⁶

Doğu Avrupa'da büyük devletlerin bu savaşlarla meşgul olmasını fırsat bilen İngiltere; bu sırada rahatça yeni deniz aşırı sömürgeler elde etmiş, diğer Avrupa devletlerinin sömürgelerini ele geçirmiş, ancak Avrupa'daki dengenin bozulmamasına da dikkat etmiştir. Prusya, bütün komşularıyla ve özellikle Fransa ile savaşırken; İngiltere, Fransızların Kuzey Amerika'daki kolonilerini, Kanada'yı eline geçirmiş, Hindistan'a kesin olarak yerleşmiş ve denizlerdeki hâkimiyetini tesis etmiştir.¹⁴⁷ Yedi yıl süren savaş sonunda; deniz aşırı ülkelerdeki İngiltere, Fransa ve İspanya mücadelesini bitirmiş olan Paris Antlaşması (10 Şubat 1763) ve bu savaşta asıl bitiren Hubertusburg Antlaşması (15 Şubat 1763) imzalanmıştır. 1763 Paris Antlaşması'yla Fransa, Missisipi'nin doğusundaki Amerika topraklarını ve Kanada'yı İngiltere'ye devretmiş, batısındaki ve güneyindeki toprakları ise İspanya'ya bırakmıştır. Yine aynı yıl imzalanan Hubertusburg Antlaşmasıyla da Silezya'nın hâkimiyeti tekrar Prusya'ya geçmiştir. Böylece Paris Antlaşması, İngiltere'nin dünya çapında, Hubertusburg Antlaşması ise Prusya'nın Avrupa çapında bir güç haline geldiğini kanıtlamıştır.¹⁴⁸

Veraset Savaşları ve onu takip eden Yedi Yıl Savaşları, Avrupa kıtasındaki dengelerin çıkar ilişkisine bağlı olarak sürekli değişmesine neden olmuştur. Bütün dünya coğrafyası gibi, Doğu Avrupa ve buradaki devletler de bu süreçten oldukça etkilenmiştir. Uzun çatışmalı süreç, güç denkleminin ve sınırların değişmesine neden olmuş; Doğu Avrupa'da özellikle Rusya ve Prusya'nın yükselişe geçtikleri görülmüştür.

---

¹⁴⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih; İlkçağlardan 1918'e, İmge Kitabevi, Ankara, 1989, s. 96.*

¹⁴⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e., V. Cilt, s. 352-355.*

¹⁴⁷ Üçok, *a.g.e., s. 6*

¹⁴⁸ Üçok, *a.g.e., s. 52.*

2.4. Doğu Avrupa Siyasetinde İngiltere ve Fransa

Kıta Avrupa'sında İngiltere ve Fransa birbirine rakip devletlerdi. Birbirlerinin güçlenmesini istemeyen bu iki devlet, geçmiş dönemlerden itibaren karşı karşıya gelerek birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Söz konusu mücadelelerini, XVIII. yüzyılda önem kazanmaya başlayan Doğu Avrupa coğrafyası üzerinde de sürdürmeyi ihmal etmemişlerdir.

İngiltere, daha XVIII. yüzyıla girmeden önce Rusya'nın İsveç'le olan mücadelesinde Rusya'nın Baltık Denizi'ne çıkmasına engel olmak için İsveç'le ittifak anlaşması yapmıştır (1698).¹⁴⁹ Yine 1700 yılında Osmanlı Devleti ve Rusya arasında imzalanan anlaşmada İngiltere Hollanda ile birlikte Rusya karşısında, Osmanlı taraftarı bir tutum sergilemiştir.¹⁵⁰ Ancak XVIII. yüzyılın değişen politik koşullarında aynı İngiltere, bu dönem de Fransa'nın Avrupa'da üstünlük kurmasına engel olmak ve özellikle Avrupa'daki dengenin bozulmasını önlemek için, XVIII. yüzyılda yükselişe geçen Rusya ile iyi geçinmiş ve yakın ilişkiler kurmuştur. Hatta bu yüzyılın ilk yarısında Rusya ile ittifak anlaşması dahi imzalamıştır. Buna karşılık Fransa da elde ettiği çıkarlar doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumasından yana bir siyaset izlemiştir. Bu yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti, komşuları Rusya ve Avusturya'nın gittikçe artan tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, Fransa'yı tedirgin etmiş ve Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasına neden olmuştur. Çünkü Karadeniz'e ve oradan da Akdeniz'e incek bir Rusya, Fransa'nın doğu ticaretine zarar verebilirdi.

Bu durumu önlemek amacıyla Fransa, Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı başlattığı savaşta arabuluculuk yapmış, taraflar arasında Belgrad Antlaşması'nı imzalatmıştır. Burada Fransa'nın müdahalesi olmasaydı, antlaşmanın maddeleri Osmanlı Devleti açısından daha ağır olabilirdi. Ancak bu diplomatik yardım, padişahın daha önce Fransa'ya verilen imtiyazları daha da genişletmesine ve kalıcı hale getirmesine neden olmuştur (1740).¹⁵¹ Osmanlı Devleti bundan sonra, özellikle Fransa'nın yoğun diplomatik gayretlerine rağmen Avrupa'da oluşan ittifaklar içerisine dahil olmaktan kaçınmıştır. III. Mustafa zamanında Avrupa'da başlayan Yedi Yıl Savaşları Osmanlı diplomasisini zorlu bir savaşa sokmuştur. Fransa elçisi Vergenes'in Osmanlı Devleti ile Rusya ve Avusturya'ya karşı ittifak kurma çabaları karşısında Osmanlı diplomatlarının verdiği mücadele kayda değerdir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya güvenmemekte ne kadar isabetli davrandığı sonradan Fransa'nın hem

---

¹⁴⁹ V. E. Şutoy, "Osmanlı Devleti'nin 1700-1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu", (Çev. Ö. Cenap Eren), *Bellekten*, 53. Cilt, sayı: 207-208, s. 904.

¹⁵⁰ Selim Hilmi Özkan, "1700 İstanbul Antlaşması Sonrası Karadeniz'de Türk-Rus Ticari İlişkileri ve Karadeniz'in Güvenliği", *Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*, I. Cilt, 09-11 Ekim 2008, s. 286.

¹⁵¹ Şapı Kaziye, "Ekonomik Çekişmenin Neticesi Olarak Türk-Rus Savaşları", *Osmanlı*, Cilt I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 554.

Rusya ile hem de Avusturya ile ittifak yapması ile görülmüştür.¹⁵² Fransa'nın bu devletlerle ittifak kurmasıyla, İngiltere de Prusya ile anlaşmış ve bu iki blok Yedi Yıl Savaşları'nı başlatmıştı. Esas olarak İngiltere ve Fransa'nın rekabetinden doğan bu savaşın sonunda İngiltere, Fransa karşısında büyük kazanımlar elde etmiştir.

Ancak bu savaşlar nedeniyle hazinesinin zayıflaması İngiltere'yi, ekonomik bir dizi önlem almaya sevk etmiştir. Bu doğrultuda 1766 yılında Rusya ile ticaret anlaşması imzalayarak Baltık üzerinden Rusya ile geniş ticari imtiyazlara sahip olmuştur. Bu durum, Fransa için Karadeniz'in önemini bir kat daha arttırmıştır. Bundan dolayı Fransa, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nin Fransız ticaret gemilerine Karadeniz'de ticaret izni vermesi yönünde çalışmalara başlamıştır.¹⁵³

Sömürgelerde ve denizlerde üstün olan İngiltere'ye karşı Avrupa devletlerinin düşmanca tutumları, Ruslarla İngilizler arasında sıkı bir dostluk geliştirmeye başlamıştır. Çünkü İngiltere Avrupa'nın batısında, Rusya ise doğusunda saldırgan politikaları yüzünden yalnız kalmışlardı. Avrupa'daki sorunlarda Rusların desteğine ihtiyacı olan İngiltere, Doğu Akdeniz'de Fransızların üstünlüğünü sona erdirmek için Rusya'ya yardım etmiştir. Alınan yardımla birlikte Rus donanması Akdeniz'e açılmış ve 1770 yılında Mora'ya gelerek Rumların da desteği ile savaşı Balkanlara yaymaya başlamıştır.¹⁵⁴

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Fransa, Rusya aleyhtarlığı politikasını terk ederek, Aynalıkavak Tenkihnamesi ile Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki Kırım Meselesi yüzünden çıkacak bir savaşı engellemiştir. Çünkü bu sırada İngiltere ve Fransa arasında, Amerika'daki sömürgeler nedeniyle savaşlar başlayacaktır. Fransa, isyan eden sömürgelere 1776 yılından bu yana askeri ve mali destek vermekteydi. Bu durum, 1778 yılında İngiltere'nin Fransa'ya savaş ilan etmesine yol açmıştır. İngiltere'nin Fransa'ya savaş açması ve bu ülkeyi ekonomik açıdan zayıflatmak için denizden ablukaya alması Rusya'yı zarara uğratmıştır. Çünkü Rusya limanlarından çıkan mallar İngiliz ablukası yüzünden Fransa'ya ulaşamamıştır. Öte yandan Fransa da Akdeniz ticaretine zararı dokunacak bir Osmanlı-Rus savaşı istememiştir. Osmanlı Devleti ise ekonomik ve siyasi bakımdan sıkıntı yaşamaktaydı. Dolayısıyla tarafların bu durumu, Fransa'nın barış için yaptığı girişimi olumlu sonuçlandırmıştır.¹⁵⁵

Öte yandan Fransa'nın İngiltere ile sürdürdüğü savaş sırasında başarılı politikası sonucu, İngiltere yalnız bırakılmış ve Fransa 1763 yılında kaybettiği topraklardan bir kısmını 1783 yılında Fransa'nın Versailles (Versay) şehrinde yapılan barış antlaşması ile geri

---

¹⁵² Kemal Çiçek, "III. Osman", *Osmanlı, XII. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 190.*

¹⁵³ Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 295-296.

¹⁵⁴ Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk; Osmanlı Harpleri 1700-1870, (Çev: Gül Çağalı Güven), İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2011, s. 162-163.*

¹⁵⁵ Kemal Çiçek, "I. Abdülhamid", *Osmanlı, XII. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 195.*

kazanmıştır.¹⁵⁶ Ancak bu anlaşma imzalandığı sırada Fransa hazinesi boşalmış, iç borçlanmalar halkı zor durumda bırakmıştı. Bu süreç nihayetinde 1789 Fransız İhtilali ve Fransa, iç meseleleriyle ilgilenmeye başlamıştır.¹⁵⁷

1783 yılından sonra İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmaya çalışmıştır. Zira Rusya'nın Avusturya ile birlikte Osmanlı Devleti'ni parçalama amacıyla açtıkları savaşta (1787-1792) İngiltere, Rusya'nın Akdeniz'e inmesinin yaratacağı tehlikeyi görmüş ve bu tehlikeye karşı Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumayı, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar politika haline getirmiştir.¹⁵⁸ General Napolyon Bonapart'ın 1798'de Mısır'ı işgale kalkışması üzerine, İngiltere, Fransa karşısında Osmanlı Devleti ile askeri bir ittifak yapmıştır (1798). Bu ittifaka Rusya da katılarak, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumaya yönelik, Napolyon güçleri karşısında ittifak güçleriyle birlikte mücadele etmiştir.¹⁵⁹

2.5. XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa Politikası

Üç kıtaya birden hakim olan Osmanlı Devleti aşılamayacak siyasi, coğrafi engellerle karşılaşarak denizde ve karada oldukça güçlü rakiplerle karşı karşıya gelmiştir. Batıda Viyana önlerinde Habsburglar tarafından durdurulurken, doğuda İran platosu ve Safeviler, Osmanlı ilerlemesine set çekmiştir. Afrika'da çöl, Hint Okyanusu'nda Portekizliler ve kuzeyde Ruslar, Osmanlı Devleti için hayati öneme sahip fetih politikasının sona erdiğinin işaretlerini vermişlerdir.¹⁶⁰ Bunun yanında uzun süren ve yenilgiyle sonuçlanan savaşlar ve XVII. yüzyılın başlarından itibaren görülen Celali İsyanları, Osmanlı Devleti'nde oldukça olumsuz bir etki bırakmıştır. Öte taraftan Avrupa'daki savaş sanayisinin gelişmesi ve yeni silahların yapılması, denizcilik alanında ilerlemelerin olması ve buna bağlı olarak yeni ticaret yollarının keşfedilmesi Osmanlı Devleti'nin, Avrupa'ya kıyasla geride kalmasına neden olmuştur. Esasında Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki ilerleme iddiasından vazgeçmesi Zıttorok Antlaşması'yla (1606) başlamıştı. Daha XVII. yüzyılın başlarında yapılan bu antlaşmayla Osmanlı sultanı ilk kez bir Avrupa kralını (Avusturya kralı) kendisine eşit tutmuştu.¹⁶¹

Osmanlı Devleti, II. Viyana Kuşatması'ndan sonra imzaladığı Karlofça Antlaşması'yla askeri, siyasi ve ekonomik yönden güç kaybettiği gerçeğiyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu antlaşma, Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlere toprak bıraktığı ilk antlaşma olmakla birlikte;

¹⁵⁶ Wood Gray, Richard Hofstadler, *Amerikan Tarihinin Ana Hatları, Amerikan Basın ve Kültür Merkezi Yayınları*, Ankara, 1965, s. 39.

¹⁵⁷ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK Yayınları, Ankara, 1997, s. 36.

¹⁵⁸ Armaoğlu, a.g.e., 1997, s. 8.

¹⁵⁹ Nahide Şimşir, *Osmanlı Araştırmaları, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 52.*

¹⁶⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çev. M. Kıratlı)*, Ankara, 1993, s. 24-25.

¹⁶¹ Sander, a.g.e., 1993, s. 113-114.

devletin sonunun da başlangıcı olarak kabul edilmektedir.¹⁶² Fetihler durmuş, devlet mevcut statükoyu koruma endişesine düşmüştür. Çünkü bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin karşısında Ortaçağ Avrupa'sı değil, Rönesans ve Reform hareketlerini özümseyen, yaptığı coğrafi keşifler sayesinde denizaşırı sömürge imparatorlukları kuran ve bu sayede gelişen, güçlenen bir Avrupa vardır. Bu gelişmelerin ardından Kıta Avrupa'sında yaşanan en önemli olay da Aydınlanma hareketi olmuştur. Aklın yüceliğini savunan bu düşünce bütün Avrupa'yı etkilemiş ve düşünsel anlamda daha da güçlendirmiştir.¹⁶³

Önemli değişikliklerin yaşandığı bu yüzyılın başında, Avrupa'nın doğusunda yeni güçler belirmeye başladığından bütün dikkatler buraya çevrilmiştir. Çar Petro'nun yönetiminde askeri ve idari yapıda gerçekleştirilen reformlarla Rusya'nın bu bölgede yeni bir güç olarak yükselmesi, Osmanlı Devleti açısından büyük bir tehlike oluşturmaya başlamıştır. Zira Petro, ülkesini bir deniz devleti yapmayı ve bu amaçla sıcak denizlere inmeyi milli bir politika haline getirmişti. Bunun için de gözünü Karadeniz'e dikerek, 1686 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı kurulan "Kutsal Birlik"e katılmıştır.¹⁶⁴ Bunu izleyen yıllarda Azak üzerine saldırıya geçerek, iki aylık bir kuşatmadan sonra 26 Temmuz 1696 tarihinde Azak Kalesi'ni ele geçirmiştir.¹⁶⁵ Bu gelişmelerden dolayı Osmanlı Devleti, Rusya'yı bir tehlike olarak görmüş ve bu yüzyılda ürettiği önemli politikalarından biri, bu devlete karşı mücadele etmek olmuştur.

Rus Çarı I. Petro, sadece Azak Kalesi ile yetinmemiş ve Kerç Boğazı'nı da ele geçirerek Karadeniz'e açılmak istemiştir. Denize ulaşılmaya donanmaya ihtiyaç duyulacağından, bu işte çalıştırılmak üzere İsveç, Venedik, Danimarka ve Hollanda'dan ustalar getirilmiş ve bu konuda bilgi sahibi olmak için Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir. Petro'nun amacı askeri ve sosyal alanda yeniliklerle ülkesini güçlü bir hale getirmek ve "Kutsal Birlik"teki devletlerin desteğiyle bir an önce Karadeniz'e açılmaktı. Ancak Avusturya, Venedik ve Lehistan'ın Osmanlı Devleti ile barış müzakerelerine başlamaları Petro'nun planlarını bozmuştur. Çar uzlaşmaya engel olmak istemişse de başarılı olamamış ve 1699 yılında Karlofça Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı mücadelesinde yalnız kalan çar da barış yapmak zorunda kalmıştır. İki devlet arasında 1700 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması'yla Azak Kalesi Rusya'ya bırakılmıştır.¹⁶⁶ Böylece Rusya, büyük bir devlet olmak yolunda ilerlerken, Osmanlı Devleti ise aksi bir yola girmiştir. Bunun sonucunda da Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki dengeler Rusya lehine gelişmiştir.¹⁶⁷

---

¹⁶² Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 42.*

¹⁶³ Lee, a.g.e., s. 252.

¹⁶⁴ Kurat, a.g.e., 1993, s. 237.

¹⁶⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., IV. Cilt, s. 164-165.

¹⁶⁶ Kurat, a.g.e., 1993, s. 255-256.

¹⁶⁷ Süleyman Kocabaş, *Kuzeyden Gelen Tehdit; Tarihte Türk-Rus Mücadelesi, Vatan Yayınları, İstanbul, 1989, s. 69.*

Çarlık Rusya'sının yükselişi uluslararası güç dengesi yönünde de büyük sonuçlar doğurmuştur. Azak Kalesi'nin ardından Baltık Denizi'ne de ulaşmak amacıyla, Lehistan ve Danimarka ile ittifak kurarak İsveç'e saldıran Çar Petro, Kral XII. Karl'ı Poltova'da (1709) yenilgiye uğratmıştır. Bu zafer, Avrupa'nın diğer güçlerine, Rusya'nın Avrupa siyasetinde rol oynamaya kararlı olduğunu göstermiştir.¹⁶⁸ Bu nedenle XVIII. yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın yayılcı politikalarıyla mücadele hali, Osmanlı Devleti ile İsveç ve Lehistan gibi Doğu Avrupa'da söz sahibi devletleri bir araya getirmiştir. Ortak düşman karşısında Osmanlı Devleti, bu devletlere destek vermiş ve zaman zaman himaye etmiştir.

I. Petro'nun Baltık'a indikten sonraki arzusu Karadeniz'e de kesin olarak yerleşmek ve İstanbul'u işgal edip başkentini buraya taşımaktı. Bunun için hazırlık yapıyordu. Bu amaçlar çerçevesinde Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyan halkı isyana teşvik etmek için planlar yapıyordu. İsveç'e karşı kazandığı zafere güvenerek Osmanlı Devleti'ni de mağlup edeceğine inanıyordu. Osmanlı Devleti'ne bağlı Eflak ve Boğdan beylerinden de destek sözü almıştı. İsveç Kralı'nın da Poltova sonrası Osmanlı Devleti'ne sığınması, Rusya'nın aradığı fırsatı doğurdu. Fakat sonuç Rusya'nın planladığı gibi olmadı.¹⁶⁹

Osmanlı Devleti'ne sığınan İsveç kralı, I. Petro'nun Osmanlı Devleti'ne dair emellerinden söz ederek, devleti Rusya'ya karşı savaşa teşvik etmiştir. Bu konuda Kırım Hanı'nın da Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine giriştiği faaliyetleri bir raporla padişaha sunması, Rusya ile savaşı kaçınılmaz kılmıştır. 1711 yılındaki savaşta yenildiğini gören Rusya, Osmanlı Devleti lehine şartlar içeren Prut Antlaşması'nı kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu antlaşma gereğince Ruslar, İstanbul Antlaşması'yla aldığı Azak'ı, Osmanlı Devleti'ne geri vermiştir.¹⁷⁰ Bu başarı, Osmanlı siyasetinde Karlofça Antlaşmasıyla kaybedilen toprakların geri alınabileceği umudunu daha da güçlendirmiştir.

Azak'ın alınması, Karlofça'da Venedik'e bırakılan Mora'nın da alınabileceği fikrini doğurmuştur. Venediklilerin Karadağ halkını Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtması, Osmanlı ticaret gemilerine saldırması ve Venedik baskısından bunalan Ortodoks Mora halkının Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi üzerine Venedik'e 1715 yılında savaş açılmıştır. Karadan ve denizden hareket eden Osmanlı ordusu kısa bir süre içinde Mora yarımadasını geri almıştır.¹⁷¹

Osmanlı Devleti'nin Venedik karşısında gösterdiği başarıdan telaşa düşen Avusturya, Karlofça Antlaşması'nın çiğnendiğini ileri sürerek Mora'nın Venedik'e geri verilmesini ve Venediklilerin zararının karşılanmasını istemiştir. Bu isteğin kabul edilmemesi üzerine

---

¹⁶⁸ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri*, (Çev. Birtane Karanakçı), İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998, s.112.

¹⁶⁹ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu III, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2003, s. 175-176.*

¹⁷⁰ Armaoğlu, a.g.e., s. 14; King, a.g.e., s. 182.

¹⁷¹ Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 104-105.

Avusturya, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir (1716). Karlofça yakınlarında Petervaradin'de yapılan savaş, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanmış; Avusturya ordusu Belgrad'ı ele geçirmiştir. Damat İbrahim Paşa'nın da isteğiyle İngiltere ve Hollanda aracılık etmiş ve Avusturya ile 21 Temmuz 1718 tarihinde Pasarofça Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; Kuzey Sırbistan, Temeşvar ve Belgrad Avusturya'ya verilmiş; Dalmaçya kıyıları, Arnavutluk ve Hersek kıyılarındaki bazı kaleler de Venedik'e bırakılmıştır. Mora Yarımadası ise Osmanlı Devleti'nde kalmıştır.¹⁷²

Böylelikle, Karlofça Antlaşması'yla kaybedilen Mora geri alınmış ve Venedikliler, Ege kıyılarından uzaklaştırılmıştır. Ancak Macaristan topraklarının tamamı ve Belgrad kaybedilmiştir.¹⁷³ Bu antlaşmayla özellikle Belgrad'ın kaybedilmesi, Osmanlı Devleti'nin kaybettiği toprakları geri alma umutlarını sona erdirmiş ve Avrupa'yı daha yakından tanıma çabası içine girmesine neden olmuştur.

Pasarofça Antlaşması, Osmanlı devlet adamlarının dünya görüşlerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Avrupa devletlerinin teknolojik ve ekonomik üstünlüğünün farkına varan Osmanlı Devleti, artık kayıpları da telafi etmekten vazgeçmiş ve eldeki toprakların muhafazası için çalışmaya başlamıştır. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ıslahat yapmak gerekli hale geldiğinde, Osmanlı devlet adamları bu ihtiyacın, genellikle klasik Osmanlı kurum ve usullerinden uzaklaşma sonucunda doğduğunu belirtmişlerdir. Bu yüzden bu dönemin ıslahat çalışmaları da eski dönem Osmanlı kurumlarına dönüş yaparak onları eksiksiz uygulama hedefleriyle yapılmıştır. Ancak 1683 Viyana Kuşatması'ndan sonra Pasarofça Antlaşması'na kadar geçen sürede yaşanan toprak kayıpları, iç isyanlar ve ekonomik sorunlar artık klasik dönem Osmanlı kurumlarından vazgeçilmedikçe, Avrupa ile başa çıkılamayacağı düşüncesinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁷⁴ Dolayısıyla XVIII. yüzyılda yapılan yenilikler daha önceki dönemlerde yapılanlardan farklı bir özellik taşımıştır. Zira XVIII. yüzyıl, Batı hayat tarzının, Batı kültür ve medeniyetinin hayranlıkla izlendiği bir dönemdir. Bu nedenle, Batı'nın da etkisiyle ilk esaslı yenilikler Pasarofça Antlaşması'yla başlayıp 1730 yılına kadar süren dönemde yapılmıştır. Bu döneme Lale Devri denilmiştir. Lale Devri; her ne kadar zevk ve sefa dolu eğlenceleriyle anılmış olsa da aslında Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleriyle gerçek anlamda iletişim kurduğu ve çağı yakalama konusunda ilk adımların atıldığı dönem olması nedeniyle oldukça önemlidir. Bu dönemde devlet sisteminde reform yapılması gerektiğini düşünen Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Avrupa'yı tanımanın Osmanlı dış politikası için önemli olduğunu inanmıştır. Bu amaçla, 1719 yılında Viyana'ya bir elçilik heyeti gönderirken 1720

---

¹⁷² Korel Haksun, *Tarihten Notlar (1-2)*, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 149-151.

¹⁷³ Selim Somçağ, *Kanuni'den Vahdettin'e Osmanlı ve Batı*, 2006 Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 65.

¹⁷⁴ Berkes, a.g.e., s. 43-45.

yılında da Fransa ile bir ittifak olanağı aramak üzere Yirmisekiz Mehmet Çelebi'yi de Paris'e göndermiştir.¹⁷⁵

Bu arada Prut yenilgisinden sonra, Karadeniz'e inmekten ümidini kesen I. Petro, yönünü Rus hakimiyetini güçlendirmek için diğer bir sıcak deniz olan Hazar Denizi'ne çevirmiştir. İran'ın iç karışıklıklar içinde olmasından yararlanarak, 1722 yılında Hazar Denizi sahili boyunca ilerlemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti, Rusya'nın burada İran'la olan savaşını dikkatle takip etmiştir. Rusya'nın buradaki amacı Osmanlı Devleti'ni arkadan çevirmektir. Osmanlı Devleti bu duruma seyirci kalmamış ve Damat İbrahim Paşa, olası bir Rus istilasını önlemek ve Osmanlı sınırlarını güvenlik altına almak amacıyla harekete geçme kararı almıştır. Böylece Rusya ile yeniden savaşın eşiğine gelinmiştir. Osmanlı Devleti, Avrupa'da kaybedilen toprakların başka yerde telafi edilmesi düşüncesiyle Gürcistan için giriştiği askeri hareketi genişletmeye çalışmıştır. Dağıstan ve Azerbaycan'ın yardımına koşan Osmanlı Devleti, buralarda hakimiyetini yeniden kurmuştur. Böylece Rusya, Kafkasya'da da Osmanlı Devleti ile anlaşmak zorunda kalmış; Fransa'nın aracılığıyla 1724 yılında iki devlet arasında on altı maddelik İran Mukâsemnâmesi (Taksimât Antlaşması) imzalanmıştır.¹⁷⁶ Bu antlaşmaya göre İran, Derbend ve Bakü dışında Hazar Denizi'nin güneyindeki Geylan, Mazenderan ve Astrabad bölgelerini Rusya'ya bırakırken; Şirvan, Gence, Erivan, Mogan, Karabağ ve Azerbaycan'ı Osmanlı Devleti'ne terk etmek zorunda kalmıştır.¹⁷⁷ Bu mücadeleyle Rusya, Kafkasya yönünden de Karadeniz'e yaklaştırılmamış oldu ancak Rusya'nın Karadeniz üzerindeki emelleri tam olarak son bulmamıştı.

Rusya ve Osmanlı Devleti arasında İran topraklarının bölüşülmesine dair bir antlaşma yapılmışsa da Osmanlı-İran savaşları aralıklarla devam etmiştir. Damat İbrahim Paşa tarafından kurulmaya çalışılan barış ve sükunet devri, bu savaşlar döneminde halk arasında ciddi bir hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Halkın büyük bir kısmı savaşlardan dolayı sıkıntı içindeyken; devlet yönetimi etrafındaki halkanın da Lale Devri nedeniyle sefahat ve eğlence içinde olması sosyal patlamaya neden olmuştur. Bunun sonucunda Patrona Halil İsyanı ortaya çıkmış; isyan sonunda III. Ahmet tahttan indirilerek yerine I. Mahmut getirilmiştir.

I. Mahmut ileri görüşlü ve yenilik taraftarı bir padişahı. Patrona Halil İsyanı'nın elebaşlarını ortadan kaldırdıktan sonra, yenilik çalışmalarına başladı. I. Mahmud amcası III. Ahmet döneminde başlatılan yenilik hareketlerinin daha azimli ve planlı bir şekilde yürütülmesini sağlamıştı. III. Ahmed zamanında De Rochfort adındaki bir Fransız subayı

---

¹⁷⁵ Osman Özkul, *Gelenek ve Modernite Arasında Ulema, Bir Harf Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 131-132.*

¹⁷⁶ Osman Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", *Osmanlı, Cilt I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 540-541*; Xavier De Planhol, "Hazar Denizi", *DİA, XVII. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 112. (ss. 109-113)*

¹⁷⁷ *Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 192-194.*

çağrılıp, Osmanlı ordusunun ıslahı için bir rapor hazırlatıldığı için, I. Mahmut'un kendisi de Avrupalı bir askeri danışman getirtmeye karar vermiştir. Çünkü Osmanlı'da Avrupa'nın gelişmiş askeri yöntem ve tekniklerine göre yetişmiş askeri erkan olmadığını iyi biliyordu. Bundan sonraki dönemlerde de Osmanlı Devleti, Avrupa ile bu teknik ve askerî uzmanlar aracılığıyla bağ kuracaklardı.¹⁷⁸

Öte yandan Pasarofça'dan sonra Balkanların Avrupa'ya açılan kapısı olan Belgrad'ın Avusturya'nın eline geçmesiyle bölgedeki güç dengesi değişmiş; Avusturya yönünü doğuya yani Osmanlı topraklarına çevirmiş ve Balkanlar'da nüfuz kazanmak isteyen Rusya ile işbirliğine gitmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti, Rusya'nın ve Avusturya'nın, Osmanlı Devleti aleyhine yürüttüğü politikalar nedeniyle bu iki devlete karşı savaş açmıştır (1736). Osmanlı Devleti iki cephede birden savaşmak zorunda kalmasına rağmen önemli başarılar elde etmiş; Ruslar Kırım'dan, Avusturyalılar da Sırbistan'dan çıkarılmıştır. 1739 yılında Fransa'nın aracılığıyla Avusturya ile Belgrad Antlaşması imzalanmış; bu anlaşmaya göre Avusturya, Pasarofça Antlaşması'yla aldığı Belgrad'ı Osmanlı Devleti'ne geri vermiştir.¹⁷⁹

Belgrad Antlaşması haberi Rusların bütün planlarını alt üst etmiştir. Avusturya'nın anlaşma yapması üzerine yalnız kalan Rusya, korku ve panik içerisine girmiştir. Zira bu sıralarda İsveç-Fransa ittifakı, Osmanlı Devleti ile Prusya arasında antlaşma müzakerelerinin yürütülmesi ve İsveç'in, Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girmeye hazırlanması, Rusları tedirgin etmekteydi. Tüm bu gelişmeler Rusya'yı yine Fransa'nın aracılığıyla barışa zorlamış ve Ruslarla da Belgrad'ta yeni bir antlaşma yapılmıştır (1739). Bu anlaşmayla Ruslar savaş sırasında aldıkları yerleri geri vermiş, Karadeniz'de savaş ya da ticaret gemisi bulundurmaktan men edilmişlerdir.¹⁸⁰

Belgrad Antlaşmaları, Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılda imzaladığı son kazançlı anlaşmalar olmuştur. Bu antlaşmalarla Osmanlı Devleti, Karlofça sonrası ilk defa iki güçlü devletle başa çıkabilmiş ve onları geri çekilmeye mecbur etmiştir. Bu durum aynı zamanda Karlofça ve Pasarofça Antlaşmaları ile kaybedilen zararların bir kısmının telafisi anlamına da gelmekteydi. Gelenekçi ıslahatçılar, elde edilen başarılarla yapılan yeniliklerin önemli bir payı olduğunu vurgulamaktaydılar. Belgrad'ın geri alınmasıyla Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya açılan kapısı yeniden ele geçirilmiştir. Karadeniz'in Osmanlı Devleti'ne ait olduğu bir kez daha kabul edilmiştir. Yapılan antlaşmalar gereğince taraflar dostluklarını pekiştirmek amacıyla karşılıklı elçilik teatisinde bulunmaları sebebiyle 1740 yılında Canikli Ali Paşa Viyana'ya ve Mehmed Emni Efendi de Petersburg'a gönderilmişlerdir. Osmanlı Devleti, bu antlaşmadan sonra tekrar

---

¹⁷⁸ Yalçınkaya, a.g.m., s. 485.

¹⁷⁹ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt I, (Çev: M. Ali Kılıçbay), İstanbul, E Yayınları, 1982, s. 316.*

¹⁸⁰ Yalçınkaya, a.g.m., s. 487.

yaklaşık otuz yıllık bir barış dönem içerisine girmiştir. İzlenen barışçı dış politika nedeniyle Avrupalı güçlerle daha verimli ilişkiler kurma yolunda yoğun çaba gösterilmiştir.¹⁸¹

---

¹⁸¹ Shaw, a.g.e., s. 316; İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim, Makaleler I, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004, s. 431; Mücteba İlgürel, "Birinci Mahmud", DGBİT, İstanbul, 1989, s. 142.*

3. KAZAKLARIN OSMANLI HİMAYESİNE GİRDİĞİ DÖNEMLER

3.1. XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı

3.1.1. Poltova Sonrası Ukrayna Kazaklarının Himayesi

Kazaklar, XVII. yüzyılın ilk yarısında ve daha öncesinde Osmanlı Devleti'nin kuzeydeki en ciddi sorunu olagelmıştır. Lehistan'ın Tatar saldırılarına karşı bir güvenlik birimi olarak örgütlediği Ukrayna Kazakları, bu saldırılara karşılık verdiği gibi zaman zaman Osmanlı topraklarına ve limanlarına da akınlar düzenlemişlerdir. Kazakların düzenlediği akınlar ve saldırılar, Osmanlı Devleti ile Lehistan'ın arasını açmıştır. Bu konu XVII. yüzyılın ilk yarısında her iki taraf arasında önemli çarpışmalara neden olmuştur.

Bohdan Khmelnytsky'nin 1648 yılında Lehistan'a karşı ayaklanması ve bu ayaklanma sonucunda Ukrayna toprakları üzerinde bir statü elde etmesi Doğu Avrupa coğrafyasında dikkatleri kendi üzerine çevirmiştir. Kazak Hatmanlığı adıyla özerk bir yapıya kavuşan Kazaklar, bu coğrafyada önemli bir güç olduklarını ispatlamışlardır. Bu noktadan sonra bölgede hakimiyet politikaları yürüten Osmanlı, Rusya ve Lehistan gibi devletlerin, özellikle kuzey Karadeniz stepleri ve Kazakların bulunduğu Ukrayna coğrafyası üzerinde rekabetleri gündeme gelmiştir.¹⁸² Bu devletler, Kazak güçlerini kendi saflarına katmayı amaçlamış ve bu doğrultuda strateji geliştirmişlerdir.

Osmanlı Devleti, bu aşamadan sonra Kırım üzerinden Kazaklarla iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ve bunların kontrolünü elde etmek için yoğun bir çaba sarfetmiştir. Lehistan Kralı IV. Władysław'ın, Osmanlı karşıtı siyaset gütmesi de Osmanlı Devleti ile Kazaklar'ın yakınlaşmasına katkı sunmuş, bu konudaki çabaların boşa gitmemesi açısından avantaj sağlamıştır.¹⁸³ Kazaklar'ın bu dönemde Lehistan ve Moskova'dan bağımsız bir Kazak devleti oluşturulmasıyla ilgili, Osmanlı Devleti'nin planları ve çabaları hakkında, Papalık temsilcisinin Lemberg'den 23 Ekim 1662 tarihinde yazdığı mektup, ilginç bilgiler barındırmaktadır. Peter Bartl'in makalesinde yer verdiği bu mektuba aşağıda aynen yer verilmiştir.

Leopoli, 23.X.1662: Sultan Erdel meselesini hallettikten başka, burada durumunu kuvvetlendirmek üzere Kazaklarla yakın ilişkilere girmiştir. Kazaklar, Polonya egemenliğinde kaldıkları sürece sonu gelmeyen bir kölelik içinde olacaklardır. Moskova ve Kazakların içinde buldukları Polonya arasında yapılacak bir barışın sadece Polonya'yı güçlendireceği ve bu köleliği daha da arttıracığı söylentileri yayılmaktadır. Arzu edilen özgürlüğe kavuşulması için

---

¹⁸² İnalçık, a.g.m., 1999, s. 30.

¹⁸³ Pritsak, a.g.m., 1999, s. 271.

bir Ukraynalının prens olarak seçilmesinin çok daha iyi olacağı ve bu prensin hükümler niteliği içinde dost olarak tanınacağı ve vergi talep edilmeyeceği; böyle bir gelişmeyi gerçekleştirmek için karar verdiklerinde Tatarlar tarafından desteklenecekleri ve kendilerine her türlü yardımın yapılacağı ifade edilmektedir.¹⁸⁴

Gösterilen gayretlerin ardından Osmanlı Devleti, 1669 yılından sonra Ukrayna Kazaklarını himaye etmeye başlamıştır. O zamana kadar düşman olan Kazaklar, artık müttefik haline gelerek bölgede Osmanlı politikalarını desteklemişlerdir. XVII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-Lehistan çatışmasına Kazak saldırıları neden olmuştu ancak yüzyılın ikinci yarısında bu çatışmaya artık Osmanlı'nın himayesi neden olacaktı. Bu sebeple çıkan Osmanlı-Lehistan savaşlarından sonra imzalanan antlaşmalarda Kazaklar lehine kararlar alınıp uygulanması, Osmanlı Devleti'nin bunlara ne kadar önem atfettiğini göstermektedir. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal iç durumuna rağmen, bu coğrafyaya ve burada ciddi bir güç olan Kazaklara verdiği önem anlaşılabilir bir durumdur. Çünkü Podolya ve Ukrayna'nın alınmasından sonra devlet, en geniş sınırlara ulaşmış ve bu bölgelerde gözü olan iki büyük düşman, Lehistan ve Rusya ile karşı karşıya gelmiştir. Özellikle bu yüzyılın sonundan itibaren yükselen bir güç olan Rusya'ya karşı bu coğrafyayı korumaya çalışmakta azami bir çaba sarfetmiştir.¹⁸⁵

Tüm çabalara rağmen Osmanlı Devleti, Karlofça Antlaşması'yla Podolya ve Ukrayna'yı Lehistan'a geri vermiştir.¹⁸⁶ Lehistan, her ne kadar bu bölgeleri kendi topraklarına katmışsa da Kazakların Osmanlı Devleti ile iletişim halinde olmasına engel olamamıştır. XVIII. yüzyılda da Osmanlı Devleti, politikası gereği bunları himaye etmeye devam etmiştir. Bu konuda kendisine engel olacak olan Rusya'ya karşı girişilen savaşların ardından imzalanan antlaşmalarda, Osmanlı Devleti, Kazaklar lehine maddeler koydurmuş ve uygulamaya çalışmıştır. Rusya'nın baskılarına dayanamayıp kaçan Kazaklara, topraklarını açmış, iskan edebilecekleri uygun yerler tahsis etmiştir. Kazaklar'a göre Lehistan ve Rus aritokrasisinin faaliyetlerine karşı Kazak özgürlüğünün korunmasını sağlayacak olan tek müttefik Osmanlı Devleti'dir. Osmanlı Devleti ise Boğdan'dan Kırım'a kadar uzanan bağımlı devletlere son halka olarak vasal bir Ukrayna devletini eklemeyi amaçlamıştır. Çünkü böyle bir devlet, güneye doğru yayılma politikası içinde olan Rusya'nın bu çabalarına karşı engel teşkil edecektir.¹⁸⁷

Bu bölümdeki başlıklarımızda, gerek Don Kazaklarının ve gerekse Ukrayna Kazaklarının himaye edildiği dönemler tespit edilmiş ve bu dönemlerin özellikle Osmanlı-Rus mücadelesinin yaşandığı savaş dönemlerine denk geldiği görülmüştür. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin himaye dönemleri, XVIII. yüzyıl Osmanlı-Rus savaşlarıyla tasnif edilmiş olup; himaye nedenlerini ve

---

¹⁸⁴ Bartl, a.g.m., s. 315.

¹⁸⁵ İlgürel, a.g.m., s. 164.

¹⁸⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., III. Cilt, s. 592.

¹⁸⁷ Bartl, a.g.m., s. 329.

süreçlerini bu savaşların nedenlerinde ve sonuçlarında aramak, konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır.

I.Petro, Osmanlı Devleti ile yaptığı İstanbul Antlaşması'yla Azak'ın hakimiyetini devraldıktan sonra, yayılma hareketini kuzey ekseninde gerçekleştirmiştir. Bu yöndeki amacı, Baltık Denizi'nde bir kıyıya sahip olup İsveç tehdidini ortadan kaldırmaktır.¹⁸⁸ Bunun için 1700 yılında politik bir girişimde bulunarak Lehistan ve Danimarka ile ittifak yapmış İsveç'e karşı harekete geçmiştir. Fin Körfezi ve Riga yönündeki müttefik taaruzu, İsveç Kralı XII. Karl tarafından geri püskürtülmüştür. İsveç kuvvetleri, 30 Kasım 1700 tarihinde Narva kuşatmasında kırk bin kişilik Rus ordusunu bozguna uğratmış, daha sonra da Lehistan'a yönelerek burayı işgal etmeye başlamıştır. Bu yenilgiden sonra Rusya tarafından 300 tane yeni top dökülmüş, Avrupalı askeri uzmanlarla ordu takviye edilmiş ve 1703 yılında Fin Körfezi'ndeki Petropavlosk kalesi alınarak buradaki şehre St.Petersburg adı verilmiştir.¹⁸⁹

Bu arada Ukrayna Kazaklarının Hatman'ı Mazepa, Ukrayna topraklarını birleştirme planı hakkında endişe duymaya başlamıştır. Buna neden olan durum, sol yaka Ukrayna'sında albay Paliy ve Abazin tarafından Lehistan yönetimine karşı organize edilen ayaklanmalardır. Başlangıçta ayaklanmalar başarılı olmuş ancak daha sonra Lehistan üstünlük elde ederek, Mazepa'dan yardım talebinde bulunan isyancıları karargahlarına geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Mazepa, I. Petro'nun desteğiyle 1704 yılında sağ yaka Ukrayna'sını işgal etmiş, buradaki hakimiyet alanını genişletmiştir. Yeni topraklar elde ederek Kazak *starshyna's*ının tasarrufuna bırakmıştır. Tekrar huzursuzluk çıkarmasına engel olmak amacıyla Albay Paliy'i tutuklatıp sürgüne göndermiştir.¹⁹⁰

Ukrayna coğrafyasında bunlar olurken, kuzeyde Rusya ve İsveç arasındaki savaş devam ediyordu. Askeri saldırılar Lehistan topraklarına sıçramaya başlamış; 1704 yılında Rus tarafında olan Ukrayna Kazakları, İsveç kuvvetlerini Lviv'den çıkararak kuzeye doğru ilerlemeye başlamışlardır. Ancak 1706 yılında Kazak kuvvetleri Belarus topraklarında İsveç ordusu tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmışlardır. Kazaklar, Lehistan ve İsveç'in saldırı tehditleri altında Ukrayna topraklarındaki kalelerin bakım ve onarım işlemlerini gerçekleştirmiştir. Zor durumda kalan Kazak Hatmanı Mazepa'nın yardım talebinin I. Petro tarafından reddedilmesi, onu gizli bir şekilde İsveç Kralı XII. Karl ile görüşmeye sevk etmiştir. Petro'nun hiç bir zaman sadakatinden kuşku duymadığı Mazepa, 1708 Ekim'inin sonlarında askerleriyle birlikte Baturin'i terk ederek, XII. Karl'ın ordusuna katılmıştır. Bunu duyan Çar I.Petro, Mazepa'yı hain ilan etmiş ve halkını kendi himayesi altında yaşamaya davet etmiştir. Ukrayna'daki Kazak *starshyna's*ı yeni bir hatman seçmek için toplanma kararı almış, Mazepa'nın erzak ve

---

¹⁸⁸ J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi, (Çev. Fethi Aytuna), İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 369.*

¹⁸⁹ Mesut Hakkı Çaşın, *Rus İmparatorluk Stratejisi, ASAM Yayınları, Ankara, 2002, s. 78.*

¹⁹⁰ Aleksieiev, a.g.e., s. 56-57.

cephanesini bıraktığı Baturin'i işgal emri vermiştir. Menshikov komutasındaki askerler daha İsveç güçleri varmadan Baturin'i yerle bir etmiş ve Mazepa taraftarlarını acımasızca öldürmüşlerdir. Çar, bu olay üzerine Kazak starshyna'sına yeni topraklar ve yeni ayrıcalıklar vermiştir. Mazepa'nın sahip olduğu varlıklara el konulmuş, arazisinin çoğu Rus magnatlarına (büyük toprak sahipleri) verilmiştir. Hlukhiv'de I. Petro'nun baskısıyla hatman seçilen Ivan Skoropadsky, çarın mutlak kontrolü altında yönetimini sürdürmeyi planlamıştır.¹⁹¹

1709 yılında Mazepa ve İsveç Kralı XII. Karl arasında anlaşma yapılmış bu anlaşma gereğince XII. Karl, Ukrayna'yı çarın kontrolünden kurtarmak koşuluyla, Mazepa ile Petro'nun anlaşacağına sözünü vermiştir. Yine bu anlaşmaya göre, Ukrayna toprakları prenslik haline gelmiş ve Mazepa buranın "meşru prensi" kabul edilmiştir. Karl, Ukrayna Kazakları ile yaptığı anlaşmaya güvenerek Rus topraklarına girmiş ve Kazakları Rus yönetiminden kurtarmak üzere Ukrayna'ya yönelmiştir.¹⁹² İsveç ordusu, Ukrayna topraklarında kışı geçirmek üzere Desna Nehri ve Poltova arasında bir yerde pozisyon almıştır. Zaporog Kazakları da Kostia Hordiyenko öncülüğünde Mazepa'nın yanında yer almıştır. I. Petro'nun bir araya gelen bu güçlere karşı Ukrayna topraklarına gönderdiği Rus ordusu, Dinyeper üzerindeki kaleyi zapt etmiş ve Zaporog filosunu dağıtarak yok etmiştir. Mayıs ayında Rus güçleri Zaporog Sich'ini tamamen yıkmıştır. Kimi Zaporog Kazakları kaçmayı başarmış ve Kamienka Nehri üzerinde yeni bir Sich inşa etmişlerdir. Mazepa, Rus ordusunun sayıca üstün olduğunu fark ederek, Petro'ya Rus himayesine geri dönme niyetinde olduğunu bildirmiş ve İsveç Kralı'nı tutuklayacağına sözünü bile vermiştir. Ancak hiç bir zaman bu planını gerçekleştirme şansını yakalayamamıştır.¹⁹³

1709 Bahar'ında XII. Karl, Poltova'yı ele geçirmek üzere harekete geçmiş ve bunun için Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti, yardımda bulunmadığı gibi, Kırım Hanı Devlet Giray'ın da bu savaşa katılmasına izin vermemiştir. Savaşta 17.000 kişilik İsveç ordusu, 50.000 kişilik Rus ordusuna¹⁹⁴ karşı mücadele etmiştir. Mazepa'nın askerlerinin eşlik ettiği İsveç ordusu, 27 Haziran 1709 tarihinde Poltova yakınlarında tamamen bozguna uğratılınca, Danimarka ordusuyla birlikte Rus kuvvetleri İsveç'i işgal etmiştir. Rus askeri tarihinde büyük bir öneme sahip olan Poltova Zaferi, Ruslara Avrupa yolunu açarak Rusya'nın Doğu Avrupa'da yüzyıllarca sürecektir hegemonyasının kurulmasına zemin hazırlamıştır.¹⁹⁵ Yenilgiden sonra, İsveç Kralı XII. Karl ordusunun başına General Levenhauptin'i getirdikten sonra kendisi, maiyeti ve üç yüz kadar muhafızı ile Prevoloçna adındaki Kazak hisarına gelmiştir. Burada Kazakların tedarik etmiş oldukları teknelerle Çehrin Kalesi karşısından

---

¹⁹¹ Aleksieiev, a.g.e., s. 57-58.

¹⁹² Metin Kunt, "Siyasal Tarih (1600-1789)", *Türkiye Tarihi, III. Cilt, Cem Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 54.*

¹⁹³ Aleksieiev, a.g.e., s. 59.

¹⁹⁴ Bu orduda Rus süvarlerinden başka, Kalmuklar, Don Kazakları ve bir miktar da Boğdan kuvvetleri yer almıştır. Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 62.

¹⁹⁵ Çaşın, a.g.e., s. 79.

Dinyeper Nehri'ni geçerek Bender yönünde ilerlemiştir. Hatman Mazepa da bir miktar Kazak'la kendisine eşlik etmiştir. Böylelikle, İsveç Kralı XII. Karl ve Kazak Hatmanı Mazepa sınırı geçerek Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır.¹⁹⁶ (Bkz. Harita-1.) I. Petro, Mazepa'nın teslim edilmesi için Osmanlı Devleti'ne elçiler göndermiş fakat Osmanlı Devleti bu isteği reddetmiştir.¹⁹⁷ Mazepa girdiği bu yolda başarısızlığının nasıl sonuçlanacağını göremeden 22 Ağustos 1709 tarihinde Bender'de hayatını kaybetmiştir. Mazepa'nın başarısızlığı bir çok nedene bağlanabilir ancak bunların en önemlileri; Mazepa'nın, İsveç ordusunun gücünü çok büyük görmesi ve Ukrayna nüfusunun büyük bir çoğunluğunun kendisini desteklememesi olmuştur.

Rutenyalı soylu bir ailenin çocuğu olan Mazepa, Varşova'daki Cizvit Koleji'nde eğitimine devam ederken, yeni Leh kralı Jan Kazimierz'in dikkatini çekmiş ve kral tarafından eğitim için Hollanda'ya gönderilmiştir. Bu süre zarfında batı Avrupa ülkelerini de ziyaret eden Mazepa, Lehistan'a döndükten sonra kralın hizmetinde çalışmaya başlamıştır. Kral tarafından bir kaç kez diplomatik misyonla Kazakların arasına gönderilmiştir. Petro Doroshenko'nun 1669 yılında Osmanlı Devleti'nin himayesine girmesinden sonra Mazepa, Doroshenko'nun hizmetine girerek kısa sürede yükselmiş ve general olmuştur. Özel bir görevle Kırım'a gönderildiği sırada Rus himayesinde olan Kazaklar tarafından tutuklanarak Moskova'da hapsedilmiştir. Buradaki hapis hayatından kurtulabilmek için Rus himayesindeki Sol Yaka Ukraynası'nın hatmanı Ivan Samoylovych'in hizmetine gireceği sözüyle Moskova'dakileri ikna etmiştir. Moskovalılar tarafından Samoylovych'in hizmetine gönderilen Mazepa, burada da kısa sürede yükselmeyi başarmış, siyasi entrikalar konusunda uzman biri olarak Moskova'nın da girişimiyle hatmanlığa seçilmiştir (1687).¹⁹⁸ Mazepa, hatmanlığı süresince Moskova'nın himayesi altında hüküm sürmüştür. Son olarak I. Petro'nun desteğiyle, 1705-1706 yıllarında Lehistan kontrolündeki Sağ Yaka Ukraynası'nın hakimiyetini elde ettikten sonra Mazepa, Kazaklar üzerindeki Moskova hakimiyetini sorgulamaya başlamıştır. Bir süre düşündükten sonra Ukrayna'nın bağımsız olmasının gerekliliğine inanmış ve bu uğurda İsveç kralı XII. Karl'ın yanında yer almaya karar vermiştir.¹⁹⁹

Ukrayna bağımsızlığının önemli bir sembolü olan Mazepa, tarihin çokça tartışılan bir figürü haline gelmiştir. Rus tarihçileri tarafından hain ilan edilirken, Ukraynalı tarihçiler tarafından büyük bir kahraman olarak değerlendirilmiştir.²⁰⁰ Petro tarafından hain ilan edilmesi İsveç kralının ordusuna katılmasıyla başlayan Mazepa, bu tarihten sonra Ukrayna'nın

---

¹⁹⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 63; Serczyk, a.g.e., s. 174; Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükselişi ve Çöküşü*, (Çev. Özdemir Çobanoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 322.

¹⁹⁷ Kunt, a.g.b., s. 55.

¹⁹⁸ Magocsi, a.g.e., 1996, s. 240.

¹⁹⁹ Magocsi, a.g.e., 1996, s. 243-244.

²⁰⁰ Thomas M. Prymak, "The Cossack Hetman: Ivan Mazepa in History and Legend from Peter to Pushkin," *The Historian*, LXXVI, 2 (2014), s. 237-238.

bağımsızlığı için mücadele etmeye başlamıştır. Sahip olduğu geniş ilişki ağı ve deneyimiyle Mazepa, bu uğurda sürekli etkin müttefikler bulmaya çalışmıştır. Yardımına ve desteğine başvurduğu insanlar, genellikle Petro'nun gazabına uğramış ve ona karşı kin duyan unsurlardır. Bunlar Rus egemenliğinde yaşayan Zaporog Kazakları, Kırım Tatarları, Don Kazakları²⁰¹, Başkirler, Kalmuklar ve Kuban'da yaşayan Çerkeslerdir. Mazepa, bunların yardımına başvurarak güneyde büyük bir anti-Rus koalisyonu oluşturmayı planlamıştır. Bu girişim aynı zamanda tarihte "azınlıklar"dan oluşan ilk Moskova karşıtı blok olarak da kabul edilmektedir. 1708 yılının sonlarında ve 1709 yılının ilk aylarında Mazepa, önce Kırım'a ve Don bölgesine daha sonra da Kuban'a elçiler²⁰² göndermiştir. Bu elçiler, Rusya'ya karşı destek elde etme misyonuyla gönderilmişlerdir. Ancak gerek zamanın azlığı ve gerekse de bu grupların isteksizliği, Mazepa'nın bu projesini hayata geçirmesini önlemiştir.²⁰³ Böyle bir atmosferde Mazepa'ya Osmanlı Devleti sahip çıkmış ve Osmanlı sınır muhafızları onunla birlikte İsveç kralı ve adamlarını Bender²⁰⁴'de konuk etmişlerdir. Burada koşevisiyle²⁰⁵ birlikte Mazepa'nın günlük ihtiyacı, akçe üzerinden değerlendirilerek, bölgedeki yöneticiler aracılığıyla giderilmeye çalışılmıştır.²⁰⁶

Mazepa'nın ölümünden sonra, onunla birlikte Osmanlı Devleti'ne sığınan Kazaklar²⁰⁷, 1710 yılında Bender'de toplanıp Pylyp Orlyk'i²⁰⁸ hatman seçmişlerdir. Çek kökenli soylu bir ailenin çocuğu olan Orlyk, Vilnius'taki Cizvit Okulu'nda ve Kiev Mohyla Akademisi'nde eğitim almıştı. Eğitimini tamamlamasının ardından Ivan Mazepa'nın Askeri Danışma Konseyine kabul edilmişti. Burada Mazepa'nın da desteğiyle kısa sürede yükselmiş ve baş danışman olmuştu. Mazepa'nın İsveç ve Polonya ile gizli yazışmalarında yanında bulunan Orlyk, Rus karşıtı koalisyonun oluşması için de oldukça çaba sarfetmişti.²⁰⁹ Orlyk'in hatman seçildiği gün yeni hatman, starshyna ve Zaporoglular tarafından "Zaporog Hak ve Özgürlükler Anayasası ve

²⁰¹ Mazepa'nın Don Kazakları ile her zaman sıkı ilişkileri olmuştur. Özellikle Ataman Bulavin ve sonrasındaki I. Nekrasov ile ilişkilerini hiç bir zaman kesmemiş, irtibatları sürmüştür. Subtelny, a.g.e., 1981, s. 50.

²⁰² Bu elçiler sırasıyla; D. Bolbota, K. Mokievsky ve F. Murovych'dir.

²⁰³ Orest Subtelny, *The Mazepists: Ukrainian Separatism in the Early Eighteenth Century*, Columbia University Press, New York, 1981, s. 50.

²⁰⁴ Mazepa ve kendisine bağlı Kazakların kalmış olduğu Bender'in, XVII. yüzyılın ilk yarısında defalarca Kazak saldırılarına ve yağmalarına maruz kaldığı görülmüştür. Bkz. 85 Numaralı Mühimme Defteri, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002, s. 266-267.

²⁰⁵ Askeri birlik komutanı.

²⁰⁶ BOA. C. HR. 143 / 7109 (M. 17.11.1709).

²⁰⁷ Bazı tarihçiler tarafından bu Kazaklar "Mazepistler" şeklinde adlandırılmışlardır. Bu adlandırmayla, Ukrayna tarihinin ilk siyasi iltica olayı ifade edilmiştir. Orest Subtelny, *Ukraine: A History*, University of Toronto Press, Toronto, 1994, s. 165.

²⁰⁸ Osmanlı literatüründe; Filip Orlik olarak geçmektedir.

²⁰⁹ "Pylyp Orlyk", *Encyclopedia of Ukraine*

Antlaşması²¹⁰” adı altında bir anayasa hazırlanıp kabul edilmiştir. Bu yasanın önemli hatları şu maddelerle belirlenmiştir.²¹¹

- Ukrayna'nın Rusya ve Polonya'dan bağımsız olduğu kabul edilmiştir.
- İsveç Kralı'nın Ukrayna Kazakları'nı himayesi ve Kırım Hanlığı ile yapılan ittifak meşru bir zeminde onaylanmıştır.
- Ukrayna toprakları, 1649 yılındaki Zboriv Antlaşması'nın kriterlerine göre yeniden belirlenmiştir.

Bunların yanı sıra bu yasa, içerisinde oldukça demokratik ilkeler barındırmaktadır. Seçimle başa gelen bir Genel Konsey (General Council) belirlenmiş ve bu konsey, bünyesinde yargı ve yürütme erklerini birbirinden ayırarak ve bağımsızlaştırmıştır. Bu açıdan, bu anayasa, Avrupa'nın kuvvetler ayrılığını savunan ilk anayasası olma özelliğini taşımaktadır.²¹² Yasa, yabancı topraklarda, Ukrayna'nın ulusal ve politik düşüncesinin bir anıtı haline gelmiştir.

Bu arada Bender'de kalmaya devam eden İsveç Kralı XII. Karl²¹³, ülkesine dönebilmek ve Rusya'ya karşı savaşını devam ettirebilmek için Osmanlı Devleti'nin askeri ve ekonomik kaynaklarına başvurmadan başka bir çaresinin olmadığını düşünmekteydi. Zaten XII. Karl'ın Bender'de kaldığı süre içerisinde kendisinin ve adamlarının barınmayla ilgili her türlü ihtiyacı Osmanlı Devleti tarafından giderilmiş, belirli miktarlarda nakdi yardım dahi yapılmıştır.²¹⁴

3.1.2. Prut Seferi ve Sonrası Dönem

Osmanlı topraklarında bulunan İsveç Kralı gibi, sürgündeki Kazak hatmanları Mazepa ve Pylyp Orlyk²¹⁵'in politikaları da Rusya'ya karşı Osmanlı desteğini sağlamak üzerine oluşturulmuştur.²¹⁶ XII. Karl, kurduğu yakın ilişkilerle Rus düşmanı olan Leh, Kazak ve Tatar kuvvetlerini Bender'de toplamayı başarmış ve zaman zaman bu birleşik orduyla sınırı geçerek

²¹⁰ (Ukr. *Konstytucija prav i svobod Zaporoz'koho Vijska*, Lat. *Pacta et constitutiones legum libertatumque Excercitus Zaporoviensis*, İng. *The Pacts and the Constitutions of Rights and Freedoms of Zaporizhian Host*)

²¹¹ Serhii Plokhy, *Tsars and Cossacks; A Study in Iconography*, Harvard University Press, Cambridge, 2002, s. 13.

²¹² Plokhy, a.g.e., 2002, s. 13.

²¹³ İsveç Kralı, Bender'de kaldığı süre boyunca Osmanlı misafirperverliğini yakından tanıma fırsatı yakalamıştır. Kendisine ve adamlarına gösterilen saygıdan ve buradayken rahat etmeleri için yapılan hazırlıklardan çok memnun kalmışlardır. Buradaki hayatına dair daha fazla bilgi için bkz. R. Nisbet Bain, *Charles XII and the Collapse of the Swedish Empire, 1682-1719*, AMS Press, New York, 1980, s. 191-221.

²¹⁴ BOA. AE. SAMD. III. 124 / 12176 (M. 18.09.1711); BOA. AE. SAMD. III. 148 / 14466 (M. 12.01.1713); BOA. İE. HR. 12 / 1224 (M. 17.03.1714); BOA. İE. HR. 9 / 892 (M. 28.03.1713).

²¹⁵ Hatman Pylyp Orlyk'in o yıllarda kendisiyle Osmanlı Padişahı arasındaki ilişkileri konu edinen bir günlük tutmuştur. Fransızca yazdığı bu günlüğün bir kısmı Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. Adı geçen günlük için bkz. BOA. YB.(1). 1 / 20 (M. 26.01.1713).

²¹⁶ Bertil Haggman, "Poltova'nın Neticesi: Rusya'yı Yenmeye Yönelik İsveç-Ukrain-Osmanlı-Kırım Tatar Stratejileri 1709-1714", *Emel*, sayı: 220, Mayıs-Haziran 1997, s. 10.

Rusya üslerine baskınlar düzenlemiştir. Bunun yanında İstanbul'da özel temsilcisi Stanislaw Poniatowski aracılığıyla saray ve devlet adamları arasında Rus düşmanlığı propogandası yapılmış, başarılı propoganda sonucunda Çar'a ve Rusya'ya duyulan nefret iyice artmıştır.²¹⁷ İsveç kralının bu çabalarının yanında, Rusya'nın Baltık Denizi'ne çıkmasını istemeyen İngiltere, Hollanda ve Fransa gibi deniz devletlerinin elçilerinin de etkin bir rol oynadıkları görülmüştür.²¹⁸ Diğer taraftan Leh kralının ve I. Petro'nun İstanbul'daki temsilcileri de Rus karşıtı bu propogandayı engel olmaya çalışmışlardır.²¹⁹ Dolayısıyla İstanbul'da bu sıralarda yoğun bir diplomatik çekişmenin yaşandığı görülmüştür.

İsveç Kralının, bir araya getirdiği kuvvetlerle Osmanlı Devleti'nin desteğini alması ve bir Osmanlı-İsveç ittifakını kurması Rusya'yı çok rahatsız etmiş, bu yüzden de çar İstanbul'a mektuplar göndererek ısrarla İsveç kralının teslim edilmesini istemiştir. Padişah ve etrafındaki yöneticiler ise Osmanlı hakimiyetine sığınmış Hıristiyan bir hükümdarın iade edilmesinin devletin şanına ve büyüklüğüne yakışmayacağı gerekçesiyle teslim teklifini reddetmişlerdir. Kralın teslim edilmemesi konusundaki bu tavır, Petro'nun İsveç problemini hallettikten sonra Osmanlı topraklarına yöneleceğinin de sinyallerini vermiştir. Rusya'nın nihai hedeflerine ulaşması için hem İsveç hem de Osmanlı Devleti ile savaşmaktan başka çözüm yolu kalmamıştır. Her iki devlet de ayrı ayrı yenilmeli ve askeri güçlerini birleştirmelerine engel olunmalıydı. Bu nedenle Petro, öncelikle Rus sınırlarına yakın bölgelerde yerleşmiş olan İsveç askerini ortadan kaldırmaya başlamıştır. 1709 yılının sonbaharında Rus ordusu Osmanlı topraklarına girmiş ve Boğdan'ın Çernoviçe kentinde yerleşmiş olan İsveç askerini esir almıştır. Bu arada İsveç kralından ve ilgili bölgelerden Rusya'nın büyük saldırı hazırlıkları yaptığına dair istihbaratlar gelmeye devam ediyordu. Özellikle Özi ve Azak kalelerine sürekli olarak erzak ve cephane takviyesinin yapılması oldukça dikkat çekmiştir. Rus kuvvetlerinin Çernoviçe baskını ve sınırlardan gelen bu haberler Osmanlı Devleti için artık bardağı taşıran son damlalar olmuştur. Padişah ve etrafındaki yöneticiler, bu gelişmelerden sonra senelerdir tek taraflı korunmaya çalışılan barışçı politikanın artık terk edilmesi gerektiğine inanmaya başlamışlardır.²²⁰

Rus kuvvetleri Özi ve Azak kaleleri yakınlarında kurdukları karargahlardan yaptıkları saldırılarla bölgedeki Osmanlı egemenliğini tehdit etmeye başlamışlardır. Osmanlı güçleri ve Kırım Tatarları da sık sık sınırı geçerek Rus saldırılarına karşılık vermişlerdir. Sınırdaki gerçekleşen bu olaylar İstanbul'daki Rus karşıtı kamuoyunu iyice güçlendirmiştir. Buna bağlı olarak 27 Eylül 1710 tarihinde Rus karşıtlıklarıyla tanınanların çabalarıyla Baltacı Mehmed Paşa

---

²¹⁷ Hakan Yıldız, *Prut Seferi'nde Lojistik ve Organizasyon, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2006, s. 97.*

²¹⁸ V. E. Şutoy, "Osmanlı Devleti'nin 1700-1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu", (Çev. Ö. Cenap Eren), *Bellekten*, 53. Cilt, sayı: 207-208, s. 904.

²¹⁹ Haggman, a.g.m., s. 11.

²²⁰ Yıldız, a.g.e., s. 97-98.

sadrazamlığa getirilmiştir. Mehmed Paşa'nın göreve gelmesinden hemen sonra, Rusya'nın savaş hazırlıklarının detaylarını öğrenmek amacıyla sınırdaki eyalet ve kalelerde bulunan paşalar, komutanlar ve Kırım Hanı Devlet Giray İstanbul'a davet edilmiştir. 20 Kasım 1710 tarihinde Sofa Köşkü'nde toplanan büyük danışma kurulunda önce sınır boylarından gelen paşalara söz verilmiştir. Bölgeyi yakından tanıyan bu paşalar, ortak bir şekilde Rusya'nın ciddi bir savaş hazırlığı içerisinde olduğunu ve her an saldırıya geçebileceğini belirtmişlerdir. Bütün raporların ve istihbaratın incelenmesinden sonra, şeyhülislamdan da fetva alınarak Rusya'ya sefer kararı alınmıştır.²²¹ Bu sırada İstanbul'da bulunan Rus elçisi Tolstoy da yetmiş kadar adamıyla tutuklanarak Yedikule Zindanları'na hapsedilmiştir. Sofa Köşkü'ndeki sefer kararından üç ay sonra Baltacı Mehmed Paşa, Osmanlı ordusunun başına getirilerek 19 Şubat 1711 tarihinde Rus seferine çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin savaş ilan ettiğini öğrenen Çar I. Petro da Şubat 1711'de savaşa sebep olanın Osmanlı Devleti olduğunu iddia eden bir bildiri yayınlarak savaş kararı aldığını açıklamıştır. Böylece Osmanlı-Rus Savaşı resmen başlamış bulunmaktaydı.²²²

Bu sırada bir kısım Zaporog Kazakları, Hatman Pylyp Orlyk'in tahrikleriyle Ruslar'a karşı Ukrayna topraklarında faaliyette bulunuyorlardı.²²³ Osmanlı Devleti'nin, bu sefer sırasında, farklı askeri birliklerle de ittifak halinde olduğu görülmüştür. Söz konusu askeri birlikler İsveç askerleri, Lehliler ve Pylyp Orlyk'in komutasında bulunan Ukrayna Kazakları'ndan oluşuyordu. Ayrıca Yaş şehri yakınlarında Kiev palatini Jozef Potocki'nin komuta ettiği Lehli ve Lipka Tatarları'ndan oluşan bir de Leh-Tatar²²⁴ ordusu bulunmaktaydı. Osmanlı ordusunun Rus ordusuyla yaptığı çatışmalara doğrudan katılmayan bu askeri birlikler, genellikle düşman kuvvetlerini besleyen lojistik kaynaklara zarar vermekte kullanılmışlardır. Osmanlı Devleti'nin daha sefer hazırlığı yaptığı 1711'in Ocak ayında Kırım Hanı Devlet Giray'ın emrindeki Tatar ordusu, Bender'de bulunan yabancı askeri birliklerle (İsveç, Leh ve Kazak kuvvetleri) birlikte Ruslar'ın kontrolündeki Ukrayna topraklarında başarılı akınlarla Rus kalelerine ağır darbeler indirilmiştir. Akınlar sırasında Rus ordusunun lojistik kaynaklarına zarar verilmiş, düzenli askeri birlikleri ani baskınlarla yıpratılmıştır. Bu saldırılar daha sefere çıkmadan Osmanlı Devleti için Ruslar'a karşı ciddi bir avantaj sağlamıştır.²²⁵

---

²²¹ Dimitri Kantemir, *Osmanlı Devleti'nin savaş kararı almasındaki en büyük rolün İsveç Kralı XII. Karl ve İstanbul'daki elçisi Poniatowski'nin faaliyetlerinin olduğunu belirtmektedir. Kantemir, a.g.e., Cilt III, 1980, s. 326.*

²²² Yıldız, a.g.e., s. 99-101.

²²³ Uzunçarşılı, a.g.e., Cilt V, s. 77.

²²⁴ Lehlilerden, Lipka Tatarlarından ve Kazaklardan oluşan bu ordu, savaş sona erdikten sonra da bu bölgede ikamet etmeye devam etmiştir. Ancak burada ikamet ettikleri sırada bölgedeki halkın malını yağma etmiş ve canlarına kastetmişlerdir. Bu yüzden bunların buradan çıkarılarak, yabancı birliklerin topluca bulunduğu Bender'e gönderilmeleri kararlaştırılmıştır. BOA. C. DH. 34 / 1693 (M. 06.04.1712).

²²⁵ Yıldız, a.g.e., s. 133-135.

Baltacı Mehmed Paşa kumandasındaki yaklaşık 100 bin kişilik Osmanlı ordusunun harekete geçmesiyle birlikte, çevredeki valilere de bu orduya katılmaları için arka arkaya emirler gönderilmişti. İki ordu Prut Nehri kenarında karşı karşıya gelmiş; hemen başlatılan savaş akşama dek sürmüştü, Osmanlı öncü kuvvetleri, Rus öncü kuvvetlerine ağır bir darbe indirmiştir.²²⁶ Diğer taraftan Kırım Hanı Devlet Giray da Rus nakliye birimlerini basarak, içi malzeme dolu altı yüz arabayı ele geçirmiştir. Dolayısıyla Rus ordusu lojistik desteğini tamamen kaybetmiş görünüyordu. Yaş yolunun Devlet Giray emrindeki Tatarlar tarafından kesilmesi, Rusların durumunu daha da ağırlaştırmıştır. Kuzeyden Kırım atlıları sağ taraftan da Osmanlı sipahileri bastırınca Rus ordusu tamamen sıkıştırılmış bulunuyordu. Yapılan çarpışmalar sonunda çarın hareket alanı iyice daraltılmış, Prut'un karşı kıyısına da Bender kuvvetlerinin²²⁷ yerleştirilmesiyle, Osmanlı topraklarının menziline giren Ruslar'a ağır zayıat verilmiştir.²²⁸

Ordusunun çaresizlik içinde kaldığını gören Petro, bir meclis toplayarak barış teklifinde bulunmayı kararlaştırmıştır. Çarın emriyle General Şeremetiyev, bir mektup yazmış ve barış teklifinde bulunmuştur. Baltacı Mehmed Paşa'nın mektubu önemsemeyip saldırıya devam etmesi üzerine, Şeremetiyev ikinci bir mektup yazarak yeniden barış teklif etmiştir. Mektubu aldıktan sonra Mehmed Paşa, 21 Temmuz'da Kırım Hanı'nı ve ordu erkanını toplayarak barış yapılıp yapılmaması konusunda görüş almıştır. Yapılan toplantıdan sonra barışa karar veren Mehmed Paşa, ertesi günü Rus temsilcisi Piyotr Şafirov ile görüşmelere başlamış ve 22 Temmuz 1711 tarihinde anlaşmaya varılmıştır.²²⁹

Rusya ile yapılan Prut Antlaşması'nın çerçevesi aşağıdaki önemli maddelerle belirlenmiştir²³⁰:

1. Azak Kalesi, ne şekilde alınmışsa öylece Osmanlı Devleti'ne teslim edilecek,
2. Daha önceki anlaşmanın hilafına yapılan Taygan (Taganrog), Kamenka (Kamienska)²³¹, Samara (Yeni Kale) kaleleri yıkılacak ve bundan sonra bu bölgelerde kale inşa edilmeyecek,

²²⁶ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat, (Sadeleştirilen: Neşet Çağatay), Cilt III-IV, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s. 26.*

²²⁷ Bender ve Yaş yakınlarından gelerek Rus ordusunu nehir yönünden kuşatan yabancı askerlerin sayısı yaklaşık 15.000 kadardır. Bu ordunun; 1000'i İsveç askerinden, 3.000-4.000 arası Leh-Tatar askerinden ve 10.000 'i de Ukrayna Kazakları'ndan oluşmuştur. Ayrıca, 4.000 İsveç askeri, 12.000 Potkalı Kazakları ve 4.000 Barabaş Kazakları'ndan oluşan 20.000 kişilik bir kuvvet de kuşatmaya katılmayarak Bender'de kalmıştır. Yıldız, a.g.e., s. 135; Bender bölgesinde bulunan bu yabancı güçlerin ihtiyaç duyduğu her türlü yiyecek, içecek ve diğer malzemeler Osmanlı Devleti tarafından karşılanmıştır. Osmanlı Devleti bu ihtiyaçları gidermek için Boğdan gibi büyük bir eyaletin cizye gelirlerini kullanmıştır. BOA. İE. HR. 9 / 892 (M. 28.03.1713).

²²⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Feridun Emecen, "Kuruluşun Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Cilt I, (Ed. E. İhsanoğlu), IRCICA, İstanbul, 1994, s. 55-60; Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 78-83.*

²²⁹ Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2007, s. 298-299.*

²³⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 84-85; Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., s. 26. Kurat, a.g.e., 1993, s. 261.

²³¹ Taygan, Azak Kalesi'nin güney-batı yönünde deniz kenarında bulunmaktadır. Kamenka ise Özi (Dinyeper) Nehri üzerinde yer almaktadır. Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 84.

3. Ruslar, Lehistan'ın iç işlerine müdahale etmeyecek,
4. Barabaş ve Potkalı Kazakları'na Ruslar tarafından müdahale edilmeyecek,
5. İsveç Kralı XII. Karl'ın ülkesine serbestçe dönebilmesine engel olunmayacak,
6. Rusya, İstanbul'da elçi bulundurmayacak,
7. Eskisi gibi Ruslar tarafından Kırım Hanı'na vergi verilecektir.

Barabaş ve Potkalı Kazakları, Mazepa döneminde Rusya'ya karşı isyan etmiş ve Poltova sonrası Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardı. Prut seferinde Osmanlı Devleti'nin yanında savaşmalarından dolayı, Prut Antlaşması'na onlarla ilgili de bir madde eklenmiş ve buna göre, Rusya'nın bunlara müdahale etmemesi kararlaştırılmıştır. Çar Petro'nun da onayladığı bu kararın devamında Kazakların Osmanlı Devleti himayesinde bağımsız bir şekilde yaşam sürecekleri ifade edilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti, kendi sınırları içinde Kazak tüccarlarından gümrük vergisi dışında herhangi bir şey talep edilmemesi ve hatmanlarının tayin ve azline devlet tarafından müdahale edilmemesi kararı almıştır.²³² Dolayısıyla Osmanlı-Kazak ilişkileri açısından önemli olan bu antlaşma; Kazakların Osmanlı Devleti tarafından resmen himaye edildiğini göstermiştir. Öte taraftan, himaye dışında kalan Kazakların saldırı tehditlerine karşı verilen mücadele, eskiden olduğu gibi aynı şekilde devam etmiştir. Prut sonrası, Osmanlı kontrolünde bulunan Karadeniz kıyısındaki yerleşim yerlerine Kazaklar tarafından saldırılar düzenlenerek buradaki halkın malları yağmalanmıştır. Osmanlı Devleti de buradaki yerleşim yerlerini bu tür saldırılara karşı güçlendirmek adına bölgeye ek kuvvetler sevk etmiştir.²³³

Osmanlı Devleti, himayesine aldığı Kazakları kimseye zarar vermeden bağımsız bir şekilde yaşamaları için ortam hazırlamıştı. Henüz savaştan çıktığı Rusya ile aralarında barışın hüküm sürmesinden dolayı, Kazakları Rus topraklarına ve tüccarlarına saldırmamaları konusunda uyarılmıştı. Buna rağmen Osmanlı topraklarında bulunan Kazakların, buradan geçen Rusya vatandaşlarına ve tüccarlarına müdahalede bulunması, Rus çarının sefirler aracılığıyla, Osmanlı Devleti'ni uyarmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti, bunun üzerine Kazakların yaşamış olduğu bölgelerdeki yöneticilere benzer bir durumun tekrarlanmaması için emir göndermiştir.²³⁴

Ukrayna Kazaklarının sürgündeki hatmanı Pylyp Orlyk, Osmanlı topraklarında yaşamasına rağmen, Ukrayna'da kalan Kazakları idare etmeye ve sorunlarıyla ilgilenmeye devam etmiştir. Bender'deyken Ukrayna topraklarındaki yönetici soylu ailelerine Kazaklar üzerinde baskı kurmamaları konusunda, uyarı içeren mektuplar yazmıştır. Mektuplarında isyancı Kazaklara sert bir şekilde müdahale edilmemesini istemiş, aksi halde bu müdahaleye

---

²³² Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 84.

²³³ BOA. AE. SAMD. III. 70 / 7075 (M. 03.01.1715).

²³⁴ BOA. C. HR. 52 / 2566 (M. 21.08.1713); BOA. C. HR. 129 / 6449 (M. 15.07.1721).

Kırım hanının karşılık vereceği bildirilmiştir. Lehli olan bu aileler de aynı şekilde Orlyk'e mektup yazmışlardır. Leh soylusu Marcin Kalinowski yazdığı mektupta, Kazak isyanı devam ettiği sürece müdahale edileceğini bildirmiştir. Kırım hanının müdahaleye karşılık vermesinin de taraflar arasında geçerli olan Karlofça Anlaşması'na zarar vereceği ifade edilmiştir.²³⁵ Orlyk'in bu şekilde, gerek Ukrayna topraklarındaki Kazak yöneticileriyle ve gerek Kırım hanı ile yazışmaları devam etmiştir. Bu yazışmalar sırasında Rusya'nın bölgeye dair planları konusunda, Kırım hanından aldığı istihbaratı da gerekli yerlere bildirmiştir.²³⁶

Prut sonrasında da Bender'de ikamet etmeye devam eden İsveç kralının durumu, bu antlaşmayla netlik kazanmıştı. Rusya ile yapılan anlaşma gereğince, İsveç kralı XII. Karl'ın ülkesine dönmesine engel olunmayacaktı. Bu doğrultuda İsveç kralına dönüş yolunda sıkıntı yaşamaması için Osmanlı Devleti bir takım önlemler almıştır. 1714 yılında ülkesine doğru hareket eden kral, Budapeşte, Viyana, Bavyera ve Maklemburg'den geçerek ülkesine ulaşmıştır. Ülkesine döndükten sonra da Rusya ile mücadelesine devam etmiştir. XII. Karl, 1718 yılında Rus müttefiği olan Danimarka ile savaştığı sırada başından aldığı yarayla hayatını kaybetmiştir.²³⁷ Karl'ın ölümünden sonra İsveç, önemli ölçüde güç kaybetmişse de tahta çıkanlar, Rusya karşısında mücadele etmeye devam etmişlerdir. İsveç kuvvetleri, denizdeki çatışmalarda birkaç kez galip gelmiş, ancak Rusya karşısındaki yenilgileri ağır olmuştur. Osmanlı Devleti de İsveç'in Rusya karşısında verdiği bu mücadeleyi yakından takip ederek temsilcileri ve casusları aracılığıyla İsveç-Rus çatışmaları hakkında bölgeden bilgi toplamıştır.²³⁸

Osmanlı Devleti'nin Prut'ta Ruslara karşı kazanmış olduğu zafer, Kazak Hatmanı Pylyp Orlyk'i Ukrayna'nın bağımsızlık mücadelesi konusunda ümitlendirmiştir. Viyana üzerinden İsveç'e giden Orlyk ve yardımcıları, Avrupa'da kent kent dolaşarak, baş koydukları davaları için destek talebinde bulunmuşlardır (1714-1720).²³⁹ Ancak XVIII. yüzyıl Avrupa siyasetinde etkinlik kazanmaya başlayan Rusya ile aralarında sorun çıkmasını istemeyen Avrupalı devletler, Ukrayna'yı bağımsızlık mücadelesinde yalnız bırakmışlardır. Beklediği desteği bulamayan Orlyk, Hamburg, Hannover ve Prag üzerinden Lehistan'ın Krakov kentine gelmiştir (1721). Buradayken İsveç'in Rusya ile ateşkes yaparak Nystad şehrinde anlaştıklarını duyan Orlyk, mücadelesi için yeni bir strateji oluşturmaya çalışmıştır. Burada yaptığı görüşmelerde Orlyk'e nazikçe Rus çarı I. Petro ile görüşmesi önerilmiştir. Orlyk, bu cesaretle Petro ile anlaşmanın yollarını aramıştır. Gelecekte damadı olacak olan İsveçli yarbay Johan Stenflycht aracılığıyla görüştüğü Rus yetkililerinden olumsuz bir cevap almıştır. Stenflycht, bu aşamadan sonra kendisi

---

²³⁵ AGAD. AKW. *Dział Kozackie, Mikr.* 32651 (M. 17.12.1713).

²³⁶ AGAD. AKW. *Dział Kozackie, Mikr.* 32650 (M. 30.03.1713).

²³⁷ *Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 95.*

²³⁸ BOA. AE. SAMD. III. 126 / 12392 (M. 26.02.1720).

²³⁹ *Subtelny, a.g.e., 1994, s. 165.*

için en iyi çözümün Ukrayna'ya dönmesi olduğunu belirttiği Orlyk; daha fazla risk almayarak Osmanlı himayesine dönmeye karar vermiştir. Adamlarıyla birlikte Kırım taraflarında iskan edilmek istediğini belirten Orlyk'e, buranın kendisi için güvenli olmayacağı ve bu yüzden daha iç taraflara gitmesinin uygun olacağı bildirilmiştir. 27 Şubat 1722 tarihinde Osmanlı Devleti'nin kontrolündeki Hotin'e gelen Pylyp Orlyk, burada da büyük bir şansızlık yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nin Rusya ile barış sürecinde olmasının Kazaklar için yarattığı olumsuz koşullara, Hotin muhafızı Abdullah Paşa'nın baskıları da eklenmiştir. Ukrayna Kazaklarından kurtulmak isteyen Abdullah Paşa, Orlyk'den bir kaç hafta önce gelen yardımcılarında Fedir Nakhymovsky'yi tutuklatıp Lehistan'a göndermişti. Aynı şeyi Orlyk için de düşünmesi üzerine Orlyk, Avrupa'nın monarklarından aldığı tavsiye mektuplarını paşaya göstererek onu, bu isteğinden vazgeçirmiştir. Hotin'de kalmasına izin verildikten sonra, Orlyk'in şansı yaver gitmiş, Osmanlı-Rus ilişkilerinde küçük sürtüşmeler görülmeye başlanmıştır. Bilgilerinden faydalanılmak istenen Orlyk, İstanbul'a çağırılmış ancak öncesinde Serez'de bir süre kalması uygun görülmüştür.²⁴⁰ Ağustos 1722'de Serez'e vardktan sonra, İstanbul'a daveti iptal edilen Orlyk'in yeni bir talimatla Selanik'e gitmesine karar verilmiştir. Burada uzun bir süre ikamet etmiştir. Ancak daha sonra buradan Bender'e naklolunması uygun görülen Orlyk, burada Rus meselelerinde Osmanlı Devleti'ne danışmanlık yapmıştır. Kazak hatmanı Orlyk, Osmanlı tebaası haline gelerek ölümüne kadar bu topraklarda yaşamıştır (1734).²⁴¹

Orlyk ve kendisine tabi Kazakların, Kırım Tatarları ile arası oldukça iyiydi. Osmanlı topraklarında yaşamını devam ettirirken Orlyk'in en büyük destekçisi Kırım hanı olmuştur. Hatta Rus çarı, bu desteğe engel olmak için, Orlyk'in himaye edilmemesi konusunda Kırım hanına defalarca tavsiyede bulunmuştur.²⁴² Orlyk'in de kendisinden önceki hatman Mazepa ve İsveç Kralı XII. Karl gibi, Osmanlı topraklarında bulunduğu sürece her ihtiyacı devlet tarafından karşılanmıştır. Devlete olan sadakati ve hizmetlerinden dolayı yılın belirli dönemlerinde Orlyk'e nakdi yardımda bulunulmuştur. 1734 yılına ait bir belgeye göre Hatman Orlyk'e Boğdan cizyesinden 6.000 kuruşluk bir ödeme yapılmıştır.²⁴³ Yine aynı tarihli başka bir belgeye göre, bu defa Eflak cizyesinden Kazak hatmanına 6.000 kuruşluk bir ödeme gerçekleştirilmiştir.²⁴⁴

Mazepa ve Orlyk'in ölümünün ardından Ukrayna bağımsızlık mücadelesi kesintiye uğramış ve Ukrayna topraklarında Rusya, Lehistan ve Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti görülmeye başlanmıştır. Bu devletler tarafından gerçekleşen bölünme sonrasında; sol yaka Ukraynası Rusya'nın, sağ yaka Ukrayna'sı Lehistan'nın ve aşağı Dinyeper'de bulunan Zaporojye bölgesi de

---

²⁴⁰ Bartl, a.g.m., s. 328-329; Subtelny, a.g.e., 1981, s. 121-129; BOA. C. HR. 78 / 3851 (M. 11.05.1722); "Pylyp Orlyk", *Encyclopedia of Ukraine*.

²⁴¹ Bartl, a.g.m., s. 329.

²⁴² BOA. SAMD. III 215 / 20809 (M. 02.10.1730).

²⁴³ BOA. C. HR. 79 / 3941 (M. 24.07.1734); BOA. C. HR. 78 / 3886 (M. 26.06.1734).

²⁴⁴ BOA. C. HR. 180 / 8951 (M. 17.06.1734); BOA. C. MTZ. 5 / 227 (Tarih belirtilmemiş).

Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmiştir. Rusya, elinde tuttuğu Ukrayna topraklarına Sloboda adını vererek, burayı yerleşime açmıştır. Daha önce 120.000 olan nüfusun, XVIII. yüzyılın son çeyreğinde 660.000 civarında olduğu tespit edilmiştir. Bu nüfusun içerisinde yer alan savaşçı Kazakların büyük bir bölümü Rus ordusunda görevlendirilmiştir.²⁴⁵

Osmanlı Devleti'nin kontrolünde olan Zaporozje bölgesi, Ukrayna toprakları içerisinde önemli bir mevki olmakla birlikte, her iki yakanın idaresi buradan sağlanmıştır. Bu bölge genel olarak Moskova ile ittifakı benimsemiş, XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra buradaki Kazaklar, Kırım Tatarları'na karşı yürütülen savaşlara katılmışlardır. Ancak, 1709 yılında Mazepa ve XII. Karl'ın himayeleriyle Zaporog Kazakları, I. Petro ile tüm bağlarını koparmışlardır. Bu taraf değiştirmelerinden ötürü Moskova yönetimi, Zaporog Sich'ini yıkarak yerle bir etmiştir. Zaporog Kazakları da Osmanlı Devleti'ne ait aşağı Dinyeper (Özi) bölgesinde bulunan Oleshky'de yeni bir Sich inşa etmişlerdir. Burası 1711 ve 1734 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin himayesi altında hüküm sürmüştür. Bu karargahta yaşayan Kazaklar zaman zaman Osmanlı Devleti tarafından bir tür güvenlik birimi olarak kullanılmıştır. Bunun karşılığında da Kazakların bir takım ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti, bu bölgede bulunan Kardaş Ormanı'ndaki 2.000 süvari Potkalı ve Barabaş Kazaklarının ihtiyacı olan 15.000 kile unu Kili kalesinden gemilere yükleterek kendilerine göndermiştir.²⁴⁶ Yine aynı tarihte, burada 4.000 olduğu belirtilen Kazak süvarilerine 10.000 İstanbul kilesi arpanın teslim edildiği belirtilmiştir.²⁴⁷ Osmanlı Devleti, Özi bölgesinde himayesinde bulunan Kazaklara bu şekilde defalarca gıda yardımında bulunmuş ve bu konuda sıkıntı yaşamamaları için gerekli önlemleri almıştır.²⁴⁸ Ancak yapılan yardımlara rağmen, Kırım topraklarına saldırıları ve yağma yapmaları yasaklanan Zaporog Kazakları'nın ticari faaliyetleri kesintiye uğramış, ekonomik açıdan sıkıntı yaşamışlardır. Bu nedenle Zaporog Kazakları, bireysel olarak çarın himayesine başvurmuş ve eskiden yaşadıkları yerlere tekrar dönmek istediklerini ifade etmişlerdir. Fakat bu durum, liderleri Hordienko'nun Rusya karşıtı düşüncelerini etkilememiş ve ölümüne kadar (1733) Osmanlı himayesinde kalmaya devam etmişlerdir.²⁴⁹ Kazakların bulunduğu bölgenin merkezden uzak olmasından dolayı Osmanlı Devleti bu Kazakları, Kırım hanlarının sorumluluğuna bırakmıştır. Bunlar, Kırım hanlarının maiyyetinde bulunduğu süre boyunca da bütün ihtiyaçları merkez tarafından giderilmiştir. Kazaklara belirli dönemlerde tekrarlanmak üzere İsakçı'dan zahire yardımı yapılması talimatı verilmiş ve ihtiyaç duyulan zahire bölgeye sürekli

---

²⁴⁵ Magocsi, a.g.e., 1996, s. 265.

²⁴⁶ BOA. YB. 04. 4 / 12 (M. 13.01.1713).

²⁴⁷ BOA. C. AS. 875 / 37557 (M. 12.10.1711).

²⁴⁸ BOA. AE. SAMD. III. 30 / 2850 (M. 07.02.1712); BOA. AE. SAMD. III. 66 / 6667 (M. 07.02.1712).

²⁴⁹ Aleksieiev, a.g.e., s. 62.

aktarılmıştır.²⁵⁰ Devletin, bu yardımları Kazakları yağmalardan uzak tutmak için gerçekleştirdiği ihtimalini akla getirmektedir.

Bu arada Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı bir savaş hazırlığına girmiş ve bu sebeple Zaporog Kazakları ile temas kurarak görüşmeye başlamıştır. Görüşmelerin sonunda 1734 yılında imzalanan Lubni Antlaşması'yla, Zaporog Kazakları eski topraklarına geri dönmüş ve burada kendi geleneklerine göre Rus egemenliği altında yaşamlarını sürdürmüşlerdir.²⁵¹ Bunların Tatar sınırlarına yakın yerde bulunmaları, Tatar-Kazak çatışmalarını kaçınılmaz kılmıştır. 1736 yılına ait bir belgede, Kırım hanının yanındaki Tatarlarla birlikte Rus sınırından geçmesi üzerine, burada bulunan Kazaklarla aralarında çatışma çıktığı belirtilmiştir.²⁵² Bundan yola çıkarak Ruslara tabi olan bu Kazakların, Rus sınırlarını yabancılara karşı korudukları söylenebilir. Bunun yanında Osmanlı Devleti'ne karşı sürdürülen savaşlarda da bunlar, düzenli bir şekilde Rus ordusunda yer almış ve Rusya'dan bu hizmetlerine karşılık yıllık 20.000 ruble para almışlardır. Daha önce I. Petro tarafından yıkılan Sich'in olduğu Dinyeper Nehri üzerinde, bunlara ait olacak yeni bir Sich (Nova Sich) kurulmuştur. Yeni Sich, doğrudan Rusya'nın egemenliğinde bulunan Kiev valisinin kontrolüne girmiştir.

Rusya'da tahta geçtikten sonra, II. Katerina, Doğu Avrupa coğrafyasında yeni politikalar yürütmeye başlamıştır. Çariçenin destekleriyle Lehistan'da kral seçilen Stanisław August Poniatowski, başa geldiği ilk günden itibaren bazı reformlar gerçekleştirmiş; özellikle Ortodoks ve Protestanlara eşit haklar verilmesi konusundaki çabaları artmaya başlamıştır. Rusya da yeni krala bu konuda destek verme bahanesiyle Lehistan topraklarına bir ordu göndermiştir. İç politikadaki Rus müdahalesi ve Katolik olmayanlara karşı gösterilen bu ilgi, Leh magnatlarını (büyük toprak sahibi asiller) rahatsız etmeye başlamış; bu yüzden Ukrayna'nın Bar kentinde bir konfederasyon (Konfederacja Barska) kurulmuştur. Konfederasyonun amacı, Katolik inancını ve ülkenin bağımsızlığını korumaktır. Magnatların öncülük ettikleri bu konfederasyon ülkede pek çok çatışmaya neden oldu. Konfederasyon hareketine karşı, Ortodoks halktan ve Ukraynalı köylülerden oluşan *haydamak*²⁵³ adlı çeteler görülmeye başlanmıştır. Zaporog Kazakları'ndan biri olan Maksym Zalizniak'ın lideri olduğu haydamak hareketi kısa sürede bir isyana dönüşmüş ve Kiev, Bratslav, Podolia ve Volhynia gibi bölgelere sıçramıştır. Bir çeşit gerilla organizasyonu olan haydamaklar, köylü, hizmetçi ve zanaatkarlardan oluşmuş ve baskıya maruz kalıp sıkıştıkları yerlerde Zaporojye bölgesine sığınmışlardır. 1768 yılında Uman şehrini kuşatan haydamaklar burayı kendilerine üs olarak seçmişlerdir. Buradaki konsey Zalizniak'ı kendilerine

---

²⁵⁰ BOA. C. AS. 1156 / 51413 (M. 09.10.1734).

²⁵¹ V. Kubijovyc, "Emigration", *Encyclopedia of Ukraine, Vol. I, University of Toronto Press, Toronto, 1984, s. 818.*

²⁵² BOA. C. HR. 154 / 7685 (M. 23.02.1736).

²⁵³ Orjinal olarak eski Türkçe olan bu kelime "soyguncu, yağmacı" anlamına gelmektedir. Magocsi, a.g.e., 1996, s. 295.

hatman seçmiş ve Kazak geleneklerine göre burası “yüzlük” denilen askeri birimlere bölünmüştür. Uman’ın kuşatılması sırasında buradaki garnizonun başı olan Ivan Honta da taraf değiştirerek Zalizniak’a katılmış ve Uman Konsey’i tarafından Uman albayı seçilmiştir. Haydamakların güç kazanıp bölgeye hakim olmasıyla birlikte, II. Katerina, General Krechetnikov önderliğinde bir ordu hazırlatarak Uman’a göndermiştir. Rus ordusu tarafından binlerce haydamak öldürülmüş ve bir çoğu tutuklanmıştır. Lehli olan asiler Lehistan yönetimine teslim edilmiş, Rus ulusundan olan asiler de Sibiryaya sürgüne gönderilmiştir. Devrik lider hatman Zalizniak da Sibiryaya gönderilenler arasında yer almıştır.²⁵⁴ Böylece Kazakların da yer aldığı ve destek verdiği bir isyan hareketi daha Ruslar tarafından bastırılmıştır.

3.1.3. Bulavin İsyanı Sonrası Don Kazaklarının Himayesi

XVII. yüzyıl boyunca Moskova’nın etkisi altında bağımsız yaşayan Don Kazakları’nın, I. Petro’nun çarlığı döneminde merkezle bağlantıları daha da güçlendirilmiştir. Petro, Kazakların askeri yeteneklerinden yararlanmak için çarlık himayesine almış ve politikası doğrultusunda onlardan askeri bir güç olarak yararlanmaya çalışmıştır. Bu durum, XVIII. yüzyılda da Rusya’nın artan tahakkümü altında aynı şekilde devam etmiştir.

Doğu Avrupa’da güçlenen Rus hakimiyeti altında Don bölgesinde kalmaya devam eden Kazaklar, Rus ordusunda yer almalarına karşılık, bölgede yaşamalarına izin verilmiştir. Atamanları Çar tarafından atanan Kazaklar doğrudan devletin askeri birimine bağlanmışlardır. Başlıca Kazak şehri olan Cherkassk’da askeri işler ofisi kurulmuş; ataman, sekreteri ve altı yaşlı Kazak tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Bu yaşlıların en önemli görevi ise kaçan Kazakları araştırarak geri dönmelerini sağlamaktır. Bunun dışında askeri, adli, idari ve mali işlerden de sorumlu olmuşlardır. Böylece geleneksel askeri idare birimi olan *krug* önemini kaybetmiş, Kazaklar çarın istediği gibi kontrol edilebilir “askeri ve çiftçi” bir halk haline gelmişlerdir.²⁵⁵

I. Petro tahtı devraldığı günden itibaren gerçekleştirmeye çalıştığı Avrupa standartlarındaki yenilikler için yeni vergiler ve mükelleflikler getirmiş, askerlik hizmetini katılaştırmıştır. Bu yaptırımların yer yer artması sonucunda halk arasında memnuniyetsizlik ve karşı çıkışlar görülmeye başlamıştır. Özellikle Don Kazaklarının otorite tanımayan yönleri, bu baskılara karşı seslerini yükseltmelerine neden olmuştur.²⁵⁶

Çar, bu bölge üzerindeki kontrolü daha da arttırmak için Kazakların yaşadığı Don bölgesine, 1707 yılında Prens Yuri Dolgoruky kumandasında büyük bir ordu göndermiştir.

---

²⁵⁴ Magocsi, a.g.e., 1996, s. 294-300.

²⁵⁵ Pugachyova, a.g.m., s. 31.

²⁵⁶ Kurat, a.g.e., 1993, s. 257.

Petro'nun Dolgoruky'ye talimatı; düzenli vergilerini ödemek istemeyen, işlerini terk eden ve aileleriyle birlikte Don'da saklanan kaçak köylülerin izini sürmesiydi. Çünkü Petro'ya göre bu kaçaklar, Kazaklar tarafından himaye ediliyor ve bir süre sonra onlar da Kazak saflarında yer alıyordu. Eylülde Cherkassk'a varan Prens Dolgoruky, Ataman Maksimov tarafından iyi karşılanmamıştı. Zira ataman, Dolgoruky'nin bu görevinin daha büyük stratejik hesapların bir parçası olduğunu biliyordu. Petro, bu düzlükleri sömürgeleştirerek Kazakların zenginliğini ve askeri gücünü devlet için kullanmak istiyordu. Dolayısıyla Petro'nun bu girişimi, geleneksel Kazak ayrıcalıklarına doğrudan bir saldırı olmanın ötesinde, Kazaklar için önemli olan özerkliklerine karşı da bir meydan okumaydı.²⁵⁷

Dolgoruky ve askerleri, Don bölgesindeki yerleşim yerlerini yakıp yağmalayarak boşaltmışlardır. Burada yaşayan halkın malı ve mülkü müsadere edilmiş, evleri yakılanların pek çoğu Rusya'ya zorla geri gönderilmiştir.²⁵⁸ Gerçekleştirilen bu olay ve baskılar karşısında Kazak muhalefetinin yükselmeye başladığı görülmüştür. Don Kazakları, 1707 yılında Kondrati Afanasievich Bulavin'i ataman seçerek onun komutasında Ruslarla mücadele etmeye karar vermişlerdir. Yeni ataman, bölgedeki Rus baskısını durdurmaya oldukça kararlıydı. Bunun için Kazaklardan ve kaçaklardan oluşan yaklaşık 200 kişilik bir güçle 8 Ekim gecesi Prens Dolgoruky'yi Kuzey Donets'in bir kolu olan Aidar Irmağı üzerindeki Shulgin köyünde pusuya düşürmüş ve bütün Rus askerlerini öldürmüştür. Bu olayla Ataman Bulavin'in liderliğinde büyük bir Kazak isyanı başlamıştır.²⁵⁹ Rusya'nın bu isyan sırasında dışarıda da İsveç'le mücadele halinde olması, isyanın yayılmasını engelleyemediği gibi çara ve yönetimine de ciddi sıkıntılar yaratmıştır.

İsyan, Khopre'deki Pristansky şehrinden başlayarak dalga dalga yayılmış; Kuzey Don bölgesi ve Orta Volga'yı etkisi altına almıştır. Bulavin adamlarını arttırmak için hızla harekete geçerek, faaliyetlerini tüm Rus topraklarında yaymaya çalışmıştır. Hatta Zaporog Kazaklarının Özi (Dinyeper)'deki karargahına da geçerek Hatman Mazepa'ya, Rusya'ya karşı ortak hareket etme teklifinde bulunmuştur. Bağımsız bir Ukrayna düşleyen Zaporog Kazakları, Bulavin'in çağrısına sıcak baksalar da çok azı bu isyana katılmıştır. Bulavin'in Zaporog bölgesine geçtiğini duyan Petro, Mazepa'ya bir elçi göndererek isyancıların tutuklanıp devlete teslim edilmesini istemişti. Ancak Mazepa, eski silah arkadaşına ihanet etmemiş ve böyle bir şeyi gerçekleştirmemiştir. Çünkü Moskova'nın emirlerini yerine getirmesi, Kazak özerkliğinin darbe

---

²⁵⁷ Celalettin Güngör, *Rusya ve İsyanları, Barış Kitap, Ankara, 2010, s. 185.*

²⁵⁸ Paul Avrich, *Russian Rebels, 1600-1800, W. W. Norton and Company, New York, s. 154.*

²⁵⁹ Don Kazaklarının, Osmanlı Devleti ile ilişki kurdukları ve bu isyan sırasında Osmanlı'nın yardımına başvurdukları bilinmektedir. Ancak Rusya ile mevcut barışın dışına çıkmaktan çekinen Osmanlı Devleti, bu çağrışı karşılıksız bırakmıştır. Kurat, a.g.e., 1993, s. 258.

alacağı anlamına gelecekti. Bu yüzden Moskova ile başını derde sokmadan, Bulavin'in Kodak'a geçişine izin vermiştir.²⁶⁰

Rusya'nın farklı yerlerinden ve şehirlerden Çar Petro'nun baskılarına maruz kalmış halk, akın akın Don bölgesine gelmeye devam ediyordu. Gelenler arasında Esaulov Kazaklarının atamanı Ignat Nekrasov da vardı. İsyan gittikçe büyümesine rağmen, yeterli silah bulunmadığından ağır kayıplar verilmeye başlamıştır. 1708 yılında Ruslar, isyanın lideri Ataman Bulavin'i pusuya düşürerek öldürdükten sonra isyancı Kazakların atamanlığına Ignat Nekrasov seçilmiştir. Bulavin, öldürülmeden önce, isyanın bastırılması durumunda, gerekirse Kuban'a kaçacaklarını ve Kazakları Osmanlı Devleti'nin korumasına bırakacağını yanındakilere defalarca ifade etmiştir.²⁶¹

Bulavin hareketinden arta kalanlar, Nekrasov'un karargahını aktardığı Panshin ve Esaulov'da toplanmış ve yeni ataman, isyanı diriltmeye çalışmıştır. Haziran 1708'de Nekrasov'un güçleri Tsaritsyn kentini ele geçirerek kuzeye Penza ve Tambov'a yönelmiş, daha sonra güneye dönerek aşağı Don bölgesine doğru hareket etmişlerdir. Bunun üzerine Prens Dolgoruky, yeniden isyancıları temizlemek için çar tarafında yer alan Kazakların da içinde olduğu birlikleriyle Don vadisine yönelmiş ve 22 Ağustos 1708 tarihinde Esaulov'a varmıştır. Bu bölgede şiddetli çatışmalar yaşanmış ve çok sayıda isyancı katledilmiştir. Nekrasov'un liderliğindeki Kazaklar, Ruslar karşısında büyük bir yenilgiye uğramışlardır. Bulavin ve sonrasında Nekrasov'un yenilgisi Don Kazaklarına büyük bir darbe vurmuş ve Kazak bağımsızlığının artık ebediyen gerçekleşmeyeceği fikrini doğurmuştur.²⁶² Yenilgi sonrası Ataman Nekrasov, 1709 yılında kendisine tabi Kazaklarla birlikte Kuban şehrine kaçmış ve buradaki Osmanlı ordusuna sığınmıştır. (Bkz. Harita-2.) Kuban topraklarında Anapa ve Taman yarımadasında yerleşen bu Kazaklar, Nekrasov Kazakları olarak anılmışlardır.²⁶³ Osmanlı Devleti, Rusya'nın Azak Denizi'ne ve Kuban steplerine çıkma tehlikesine karşı Nekrasov'a bağlı Kazakları buraya yerleştirerek kendi çıkarlarını korumaya çalışmıştır.²⁶⁴

Davasında kararlı olan Nekrasov, hiç bir zaman yenilgiyi kabul etmemiş ve 1737 yılına kadar savaşını sürdürmüştür. Özgürlük ve bağımsızlık uğruna verdiği mücadele, bölgede adının duyulmasına neden olmuştur. Ona inananlara da farklı bir gözle bakılarak saygı duyulmuştur. Nekrasov, kendisine bağlı Kazaklarla Rusya'ya sürekli baskınlar yapmış, buna karşılık Osmanlı

---

²⁶⁰ Güngör, a.g.e., s. 187.

²⁶¹ Güngör, a.g.e., s. 193.

²⁶² I. Bilyj, *Cossack Struggle for Independence*, M. Caplin Press, London, 1954, s. 19.

²⁶³ Osmanlı Devleti bu Kazaklara, liderlerinin adından dolayı "İgnat (İğnat, İnad, Anad, Ağnat, Ağnad) Kazakları" adını vermiş ve belgelerde de bu şekilde tanımlamıştır. Bu çalışma boyunca, kullanımına en çok rastlanan "Ağnad" tabiri tercih edilmiştir.

²⁶⁴ Brian Davies, *Empire and Military Revolution in Eastern Europe: Russia's Turkish Wars in the Eighteenth Century*, Continuum International Publishing, London, 2011, s. 90; Avruch, a.g.e., s. 170.

Devleti, Nekrasov ve adamlarını sonuna kadar koruyup kollamıştır.²⁶⁵ Bu dönemde Kırım Hanlığı'nın idaresinde olan Kuban²⁶⁶ bölgesi 1737 yılına kadar, Don bölgesinden ve Rus topraklarından kaçan çok sayıda köylünün mesken edindiği bir yer haline gelmiştir. Nekrasov'un kendisi ve ona bağlı Kazakların büyük bir çoğunluğu *Eski İnananlar*²⁶⁷ denilen bir inanç topluluğuna bağlıdır. Rus kontrolünde yaşayan bu inanca sahip insanlar, ülkedeki Ortodoks otoritelerin baskılarına maruz kaldığından onlar da kaçarak Nekrasov Kazaklarına katılmışlardır. Bu şekilde yeni gelenlerle Kuban'daki Nekrasov Kazaklarının nüfus yoğunluğu sürekli artış göstermiştir.

I. Petro, her ne kadar ısrarla Nekrasov ve adamlarının teslim edilmesini istemişse de tahtta bulunan III. Ahmed, bu talepleri reddetmiştir. Rusya, I. Petro'nun kazandığı zaferler ve uyguladığı reformlarla yavaş yavaş güçlenirken, Osmanlı Devleti de kayıpları ve devlet sistemindeki sıkıntıları nedeniyle güç kaybetmeye başlamıştır. Bu güç kaybı, merkez ve çevresini etkilediği gibi Nekrasov ve kendisine tabi olan Kazakları da etkilemiştir. Çar Petro, bunların ülkelerine geri dönmeleri için defalarca af çıkarmışsa da çok azı geri dönmüştür. Zira geçmişte yaşadıkları acılar ve sıkıntılar daha çok tazeydi ve bu yüzden Petro ve yönetimine güvenmiyorlardı.²⁶⁸

Çar Petro'nun 1725 yılındaki ölümünden sonra, halefleri de Kazak politikasını aynen sürdürmüş ve Kazakları baskılarla kontrol altına almayı amaçlamışlardır. Ancak Osmanlı Devleti, her zaman bu amacın gerçekleştirilmesine engel olmaya çalışmıştır. Ataman Nekrasov ve yanındaki Kazaklar, Osmanlı'nın himayesi altında Osmanlı'nın bu bölgeden çekilmesine kadar Kuban bölgesinde kalmışlardır. Burada buldukları süre boyunca da Rusya'ya karşı saldırılar düzenleyerek, gücünü kırmaya çalışmışlardır. Özellikle 1737 yılında Kuban bölgesinden ayrıldıkları süreç öncesinde Nekrasov ve yanındaki Kazaklar, 1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yer alarak önemli katkılar sunmuşlardır. Bu Kazakların 1737 yılında bu bölgeden ayrılma nedenleri ve süreçleri bu savaşla ilgilidir. Bu nedenle 1736 yılında başlayan

²⁶⁵ Davies, a.g.e., s. 90.

²⁶⁶ Kazak tarihinde, Kuban hakkında daha fazla bilgi için bkz. V. Ivanys, V. Kubijovyc, M. Miller, "Kuban", *Encyclopedia of Ukraine*, Vol. II, University of Toronto Press, Toronto, 1984, s. 687-695.

²⁶⁷ 1652 yılında Rusya'da Novgorod Metropoliti Nikon, patrik olduktan sonra Rus kilisesi, kısa zamanda devlet yönetiminde büyük bir etkinlik kazanmıştır. Çar Aleksey Michaloviç'in Patrik Nikon'a büyük bir bağlılığı söz konusu olmuştu. Bu yüzden patrik adeta çarın ortağı haline gelmiş ve yanlış gördüğü şeylere müdahale etmeye başlamıştır. Kilise ayinleri ve din kitapları konusunda keyfi reformlar gerçekleştirmesi kilise mensupları arasında memnuniyetsizlik yaratmıştı. Nikon'un getirdiği yeniliklerden hoşlanmayan ve bunların yanlış olduğunu savunan kuvvetli bir ruhani zümre meydana gelmişti. Aynı şekilde halk arasında da bu değişiklikleri kabul etmeyen bir hareket oluşmuştu. 1652 ve 1666 yılları arasında Rus Ortodoks Kilisesi'nin çıkardığı reformlara karşı çıkan bu harekete mensup insanlara *Eski İnananlar* (Old Believers, Old Ritualists) adı verilmiştir. Bkz. "Old Believers", *The Cambridge Encyclopedia of Russia*, (Edited by A. Brown, M. Kaser, G. S. Smith), Cambridge University Press, Cambridge, 1994, s. 82.

²⁶⁸ Somuncuoğlu, a.g.e., s. 54-55.

Osmanlı-Rus Savaşı'nı incelemek, Kazakların bu bölgeden ayrılma nedenlerini daha anlaşılır kılacaktır.

3.1.4. 1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı ve Sonrası Dönem

Rusya'da I. Petro'nun 1725 yılında ölümünden sonra, II. Petro, onun da ölümüyle 1730 yılında Anna Ivanovna tahta geçmiştir. Çariçe Anna, saltanatı yıllarında, dış politikada I.Petro'nun çizdiği yoldan aynen devam etmiştir. Başlangıçta Lehistan'daki Rus nüfuzunu arttırmış daha sonra da Karadeniz'e çıkma politikasını sürdürmüştür. Bu amaçla 1722 ve 1723 yıllarında İran'dan aldığı yerleri²⁶⁹ geri vererek İran'la dostluk kurmaya çalışmıştır.²⁷⁰ Diğer taraftan da Osmanlı Devleti'nin İran ile savaşından yararlanarak, 1733 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmak üzere Avusturya imparatoru ile bir ittifak kurmuştur. Bu ittifakı kurmakta Avusturya'nın amacı Bosna ve Hersek taraflarını ele geçirmektir; Rusya'nın ise Karadeniz kıyılarına çıkabilmektir. İttifak gereğince, ilk saldırı Rusya tarafından gerçekleştirilecek daha sonra Avusturya da Osmanlı Devleti ile Rusya arasında arabuluculuk yaparak zamanı gelince savaşa katılacaktır.²⁷¹ Rusya, bu savaşla Osmanlı Devleti'nden sadece toprak talep etmekle kalmıyor aynı zamanda, bu devletin kendisini de yakıp yıkmayı planlıyordu. Bu planlar ve tasarılar, bu dönemde Rusya'da askerlik yapan Alman General Munnich tarafından ortaya konuyordu.²⁷²

Osmanlı Devleti'nde I. Mahmud tahta geçtikten sonra (2 Ekim 1730), öncelikle Patrona Halil İsyanı'nı bastırmış daha sonra da İran Seferi'ne odaklanmıştır. İran ile savaş devam ederken, Fetih Giray komutasındaki Kırım kuvvetlerinin Rusya'ya ait Kabartay ve diğer yerlerden geçerek İran'a doğru ilerlemesi²⁷³, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni uyarmasına neden olmuştur. İran seferinin tamamlanmamış olması nedeniyle Osmanlı Devleti, Rusya ile yeni bir sorun yaşamamak için Fetih Giray'ın Kırım'a geri dönmesini sağlamıştır. Ancak Rusya'nın birden bire Azak'a yüklenerek mevcut anlaşmayı bozması, iki devlet arasında siyasi bir kriz yaratmıştır. Rusya daha önce de anlaşmaya aykırı bir şekilde, türlü bahanelerle Lehistan'ın iç

---

²⁶⁹ Hazar Denizi'nin güneyindeki Geylan, Mazenderan ve Astrabad bölgeleri.

²⁷⁰ Kurat, a.g.e., 1993, s. 276.

²⁷¹ Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 253.

²⁷² Svetlana F. Oreşkova, "Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu Arasındaki Savaşlar: Sebepleri ve Kimi Tarihi Sonuçları", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya*, (Der. G. Kazgan, N. Ulçenko), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 24.

²⁷³ Fetih Giray, Kuban taraflarına geldiğinde Rus sınır kumandanı Lavaşef, Fetih Giray'a haber yollayarak Kuban taraflarının kendilerine ait olduğunu bildirmiş ve bu geçişi protesto etmiştir. Ancak Fetih Giray, bunu dinlemeyerek geçmek istemiş kendisini önlemek isteyen Rus kuvvetlerini mağlup etmişse de İstanbul'daki Rus elçisinin uyarısı üzerine Osmanlı Devleti, Ruslarla yeni bir maceraya atılmamak için Fetih Giray'a Kırım'a dönmesini emretmiştir. Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 251.

işlerine müdahalede bulunmuş ve kendi adayını Leh tahtına oturtmuştu. Bu durum iki tarafın arasının açılmasına neden olmuştu. Bunun yanında Rus kontrolündeki Don Kazaklarının Tatarlarla mücadeleleri ve Kabartay Çerkeslerine²⁷⁴ ait sınır anlaşmazlıkları nedeniyle Osmanlı-Rus çekişmesi katlanarak devam etmekteydi. Ancak Osmanlı Devleti, İran seferiyle meşgul olduğundan bütün bunlara göz yummuş ve Rusya ile ayrıca uğraşmak istememiştir. Bir süre sonra Rusya, Osmanlı Devleti'nin anlaşmaya aykırı davrandığını iddia ederek Lehistan'a müdahalede bulunmuş; Kazak memleketlerini ve Ukrayna'yı işgal etmeye başlamıştır. Rusya'nın bu saldırıları, Osmanlı Devleti'nin, İran seferini IV. Murad zamanındaki sınırları uygun gören bir anlaşmayla²⁷⁵ çabucak sonlandırmasına neden olmuştur.²⁷⁶

Rusya, iyice hazırlandıktan sonra Azak Kalesi ve Kırım yönünde saldırıya geçmiştir. Bu ani saldırı karşısında hazırlıksız olan Osmanlı Devleti, Azak Kalesi'nin kuşatılma haberini aldıktan sonra 2 Mayıs 1736 tarihinde Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu kararında Fransız elçisinin de teşvikleri oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Fransa, Lehistan veraseti için Rusya'nın müttefiki olan Avusturya ile savaşa başlamıştı. Bu yüzden yükünü hafifletmesi adına Osmanlı Devleti'ni savaşa ikna etmiştir.²⁷⁷ I. Mahmud, Silahat Mehmed Paşa'yı serdar-ı ekrem tayin ederek cepheye göndermeye karar vermiştir. İran Seferi, hazineye zarar vermiş ancak yine de kısa süre içerisinde sefer hazırlıkları yapılarak yola çıkmıştır.²⁷⁸

Mareşal Burkhard Christoph von Munnich komutasındaki 62.000²⁷⁹ kişilik Rusya'nın Dinyeper (Özi) ordusu, 30 Mayıs 1736 tarihinde saldırıya geçmiş; Osmanlı kontrolündeki Orkapı (Perekop) Kalesi'ne hücum ederek Kırım'a girmiş ve Gözleve, Bahçesaray ve Akmesic'i ele geçirmiştir.²⁸⁰ Kırım'ı yakıp yıkan Rus ordusu, bir süre sonra iaş ve malzeme konusunda sıkıntı yaşamaya başlamıştır. Ordunun erzak tedarik edememesi üzerine salgın ve hastalık, büyük kayıpların verilmesine neden olmuştur. Kaplan Giray Han'ın emrindeki askerler, geri çekilen

---

²⁷⁴ Kabartay Çerkesleri, bu tarihte Kafkasya'nın kuzeyinde Malka, Baksam ve Terek ile sınırları olan Kuban Nehri havzasında oturmuşlardır. Bunların bir kısmı Malka veya Baksam kenarında, Terek Nehri'nin sol sahilinde ve diğer kısmı da Terek Nehri'nin sağ sahilinde bulunuyordu. Terek'in sol sahilindekilere Büyük Kabartay Çerkesleri, sağ tarafındakilere Küçük Kabartay Çerkesleri adı verilmiştir. Kabartaylar, Kırım Hanlığı'na tabiydiler. 1722 yılında yapılan anlaşmada çar tarafından Nişli Mehmed Ağa ile gönderilen mektupta Rus hükümdarı, Çerkesleri padişahın tebası olarak tanımaktaydı. Ancak sonradan bunların, kendisine bağlı olduğunu iddia etmiştir. Bu konudaki anlaşmazlık bundan ibaretti. Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 251.

²⁷⁵ 1736 Mart'ında başlayan görüşmeler, aynı yılın 24 Eylül'ündeki anlaşmayla son bulmuştur.

²⁷⁶ Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 251-252.

²⁷⁷ Köse, a.g.m., s. 541.

²⁷⁸ Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 254.

²⁷⁹ Virginia Aksan'ın verdiği bilgilere göre; bu ordu içerisinde Rus tarafında, 5.000 Don Kazak'ı ve 8.000 de Ukrayna Kazak'ı yer almıştır. Virginia H. Aksan, Kuşatılmış Bir İmparatorluk; Osmanlı Harpleri 1700-1870, (Çev. Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, s. 112.

²⁸⁰ Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı", DİA, XXV. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 453.

Rus ordusunu Kırım'dan tümüyle püskürtmeyi başarmıştır. Rusların Kırım'dan çekilmesinin ardından han olan Kaplan Giray azlolunarak yerine Kalgay Fetih Giray getirilmiştir.²⁸¹

Rusya'nın Kont Petro Lassi komutasındaki 28.000 kişilik ordusu da Don Nehri üzerindeki Rus gemi filolarına bindirilerek Azak Kalesi önüne gelmiş ve burayı ele geçirmiştir. Kılburun Kalesi yönünde ilerleyen ordu buranın kontrolünü de sağlamış ve kaleyi zaptetmiştir. 1737 yılında Ruslar, Dinyester üzerinden Boğdan'a girmeyi planlamış, ancak iyi takviye edilen Osmanlı ordusu, Rus ordusunu Bender'den atmayı başarmıştır. Temmuz 1737'de 40.000 askere yükselen Lassi komutasındaki Don ordusu Kırım'a yürümüştür. Kırım ordularıyla yapılan bir kaç çarpışmadan sonra Rus ordusu galip gelmiş ve Karasubazar şehrini almıştır.²⁸² Buradaki savaş sırasında Rusya, elde ettiği yerleri reayasıyla doldurmuş; kendi taraftarı olan Kazakları, buradaki Tatarlarla savaşarak onları Rusya karşısında etkisiz hale getirmeye çalışmıştır.²⁸³ Bu yöntemlerle Rusların Kırım'a vurdukları bu ağır darbe, Kuban bölgesinde yaşayan Ataman Nekrasov ve yanındaki Kazakları da etkilemiştir.

Rusların bu bölgedeki yayılmalarından tedirgin olmaya başlayan Kazaklar, bir çözüm yolu aramışlardır. Ataman Ignat Nekrasov, Osmanlı topraklarına sığınma kararı almış ve bu kararını "krug" denilen Kazak meclisine sunmuştur. Meclisin de bu kararı onaylamasının ardından, bu talep Osmanlı Devleti'ne bildirilmiştir. Osmanlı Devleti, büyük yararlılıklar gösteren bu halka, topraklarında yer vermeyi politikasına uygun bulmuş ve yerleşmeleri için ilk etapta Tuna havzasındaki kasabaları tahsis etmiştir.²⁸⁴ Kili, Tulca ve İsmail, Kuban'dan gelen Kazakların yerleştiği önemli şehirlerdir.²⁸⁵ Bu aşamadan sonra Nekrasov'a tabi Kazaklar aileleriyle birlikte, 1737 yılı içerisinde aşama aşama Osmanlı topraklarına gelip yerleşmeye başlamışlardır.²⁸⁶

Öte taraftan devam eden Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Kırım'ı işgal etmiş olan General Lassi ve ordusu iase ve malzeme kıtlığı nedeniyle Kırım'dan çekilmek zorunda kalmıştır. Bu sırada Rusya'nın Dinyeper ordusu da hücumu geçerek Özi (Oçakiv) Kalesi'ni ele geçirmiştir.²⁸⁷

Özi Kalesi'nin Ruslar tarafından alınmasının ardından Avusturya, 12 Temmuz 1737 tarihinde Rusya'nın yanında savaşa girerek Osmanlı topraklarında üç koldan ilerlemeye

²⁸¹ Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'it-Tevarih*, (Neşr. M. Münir Aktepe), İstanbul, 1976, s. 64.

²⁸² Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 264-265.

²⁸³ BOA. İE. HR. 19 / 1710 (M. 19.04.1738).

²⁸⁴ BOA. C. DH. 111 / 5549 (M. 29.05.1778); BOA. MAD. d. 10222, s. 8 (M. 09.03.1785).

²⁸⁵ BOA. C. ML. 76 / 3490 (M. 03.10.1795).

²⁸⁶ Brian Davies, a.g.e., s. 91; Ağnad Kazaklarının Kuban bölgesinden, Osmanlı topraklarına geldiği, daha sonraki tarihli belgelerden tespit edilmiştir. XVIII. yüzyılın son çeyreğine ait olan söz konusu belgelerde, Ağnad Kazaklarının 1730'lu yıllarda Osmanlı Devleti'nin Tuna havzasındaki şehirlerde iskan etmeye başladıkları bilgisi verilmiştir. BOA. C. DH. 252 / 12577 (M. 18.12.1779); BOA. C. DH. 278 / 13852 (M. 14.07.1779); BOA. C. DH. 111 / 5549 (M. 29.05.1778); BOA. C. HR. 78 / 3855 (M. 15.12.1781); BOA. C. ML. 619 / 25513 (M. 01.07.1779); BOA. C. ML. 76 / 3490 (M. 03.10.1795); BOA. C. ML. 656 / 26838 (M. 08.12.1779); BOA. AE. SSLM. III. 226 / 13230 (M. 29.08.1791).

²⁸⁷ Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", *DİA*, XXVII. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 350.

başlamıştır.²⁸⁸ Morava Irmağı yönünden ilerleyen ordu, 1 Ağustos 1737 tarihinde Niş'i ele geçirmeyi başarmıştır. Bu ordunun başarılı olması üzerine, buradan otuz bin kişilik bir ordu oluşturularak Vidin üzerine gönderilmiştir. Ancak Vidin'deki Osmanlı ordusu, bu kuşatmaya hazırlıklı olduğundan, Avusturyalılar burada başarı elde edememiş; Adakale yakınlarında yapılan savaşta yenilmeleri üzerine buradan çekilmişlerdir.²⁸⁹ Humbaracı Ahmet Paşa tarafından yapılan reformlar sonucunda, Osmanlı birliklerinin yeni topçuların yardımıyla Avusturyalıları geriletmeye başlamaları üzerine Avusturya, İstanbul'daki Fransız elçisi aracılığıyla barış teklifinde bulunmuştur. Barış müzakereleri yavaş yavaş ilerlerken, Avusturya üzerine saldırılar devam etmiştir. Avusturya ordusunun başkomutanlığına getirilen Mareşal Wallis, 60.000 kişilik ordusuyla Tuna Nehri'ni Pancsova'dan geçip Belgrad'a doğru yürümüştür. Temmuz 1739'da Belgrad'ın doğusunda yapılan savaşta Mareşal Wallis komutasındaki Avusturya ordusu büyük bir yenilgiye uğratılmış, Belgrad kuşatılarak yeniden Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Bu mağlubiyetin ardından Avusturya, büyük bir ciddiyetle yeniden müzakerelere dönmüş ve 18 Eylül 1739 tarihinde Avusturya ve Osmanlı Devleti arasında Belgrad Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla Avusturya, Pasarofça Antlaşması'yla (1718) eline geçirmiş olduğu Sırbistan, Belgrad, Eflak'ın bazı kısımlarını ve Bosna'da Banat bölgesi hariç Osmanlı Devleti'ne geri vermiştir.²⁹⁰

Avusturya'nın 18 Eylül'de Osmanlı Devleti ile barış yaparak Belgrad Antlaşması'nı imzalaması, Rus ordularının başkomutanı Mareşal Munnich'i zor durumda bırakmış ve Osmanlı Devleti ile barış yapılmasını kabul etmiştir. Rusya, anlaşma için İstanbul'daki Fransız elçisinin arabuluculuğunu onaylamış ve Niş'te yapılan müzakereler sonucunda Rusya ve Osmanlı Devleti arasında Belgrad Antlaşması imzalanmıştır. On beş maddeden oluşan bu antlaşmanın önemli maddeleri şunlardır²⁹¹:

- Azak Kalesi tamamen yıkılacak ve arazisi tarafsız kalacak,
- Ruslar, Azak ve Karadeniz'de savaş ya da ticaret gemisi bulundurmayacak,
- Kırım askerleri, Ruslar üzerine akın yapmayacak,
- Rus hükümdarlarına "imparator" unvanıyla hitap edilecektir.

Böylece, Osmanlı Devleti'nden toprak elde etmek amacıyla girilen bu savaşta, Osmanlı Devleti her iki devlet karşısında da önemli başarılar kaydetmiştir. Avusturya'dan Belgrad ve Tuna kalelerini alarak doğal Tuna boyu sınırına erişmiştir. Ruslara karşı ise önce her ne kadar Kırım'ın saldırıya uğrayarak harap edilmesi ve kimi kalelerin Rusların eline geçmesiyle bazı ağır

---

²⁸⁸ Köse, a.g.m., s. 541.

²⁸⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 267-268.

²⁹⁰ Özcan, a.g.m., s. 350; Paul Robert Magocsi, *Historical Atlas of of East Central Europe*, University of Washington Press, Seattle, 1993, s. 71.

²⁹¹ Köse, a.g.m., s. 541; Oreškova, a.g.m., 2003, s. 24.

sonuçlara maruz kalınmışsa da sonunda Rusların, Karadeniz'e ulaşmalarıyla ilgili hedeflerinin gerçekleşmesi engellenmiştir. Bu gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti; bu savaş süresince Rusya'ya karşı büyük bir zaafiyet yaşadığı Kırım'ın korunmasında önemli bir rol oynayan savaşçı Ağnad (Nekrasov) Kazaklarını Tuna'nın ağzındaki kentlere yerleştirmeyi uygun bulmuştur. Çünkü sınırların önem kazandığı bu yüzyılda, Tuna bölgesi stratejik bir mevziyi oluşturuyordu.

3.2. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı Sonrasında Ukrayna Kazaklarının Yeniden Himayesi

Savaş olgusu, XVIII. yüzyıl Osmanlı-Rus ilişkilerini belirleyen temel faktör olmuştur. Bu yüzyıldaki Osmanlı-Rus ilişkilerini açıklarken sadece iki ülkenin tarihi değil aynı zamanda Avrupa tarihinin de çok önemli bir "dönüm noktasını" incelemiş oluruz. İlber Ortaylı, sosyal bilimler açısından oldukça önemli gördüğü bu ilişkileri tanımlarken, "*geleneksel iki cemiyetin modernleşmesi ve bu modernleşmenin getirdiği kavgalar ve gerilimler*" şeklinde bir yorum ortaya koymuştur.²⁹²

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Rusya'yı bir imparatorluk haline getiren I. Petro'nun başarılı ardıllarından biri olan II. Katerina, sahip olduğu yeteneklerle Rusya'yı, I. Petro'nun bıraktığı yerden daha da ileriye götürmüştür. Daha 1745 yılında "on-dördünde bir filozof" olarak tanımlanmış, zekasının "bir filozof mizacı" taşıdığı öne sürülmüştür.²⁹³ Voltaire'in "Kuzey'in Semiramis'i" dediği II. Katerina, kendisinin de itiraf ettiği gibi bir kadından daha çok bir erkeğin niteliklerine sahipti. Aslen Alman olan Katerina, III. Petro ile evlendikten sonra Ortodoksluğu kabul etmiş ve bir Rus'tan daha fazla Rus olmuştur. Montesquieu'yü okumuş, Voltaire ile yazışmış ve Diderot'yu sarayında ağırlamıştır.²⁹⁴ Bu Fransız aydınları ile temasları sonucu bazı liberal fikirleri benimsemiş ve bir takım reformlar gerçekleştirmiştir. İlk başta Aydınlanma felsefesinden esinlendiği düşüncelerini uygulamaya koymayı temel hedef olarak görmüştür ancak sonunda bu hedef mevcut şartların korunmasına dönüşmüştür. Bu değişikliğin nedeni ise II. Katerina'nın Ruslaşması olarak gösterilir. Çariçe olana kadar II. Katerina, Rus muhafazakarlığından fazla etkilenmemiştir ancak iktidarından zaman geçtikçe Rus tarzını toplumsal açıdan olduğu kadar siyasal açıdan da benimsemeye başlamıştır.²⁹⁵ Bu nedenle I. Petro'nun dış politikada izlediği yayılcı politikayı yeniden canlandırmaya çalışmıştır. En

---

²⁹² İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2008, s. 145.

²⁹³ Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789*, (Çev. Ertürk Demirel), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2004, s. 219.

²⁹⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 4.

²⁹⁵ Lee, a.g.e., s. 218.

büyük hedefi, Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmak ve İstanbul'da Bizans tahtına oturarak Karadeniz'i bir Rus gölü haline getirmektir.

II. Katerina, 1762 yılında tahta çıkar çıkmaz devletini askeri ve ekonomik yönden güçlendirmeye ve yeni topraklar elde ederek yayılmaya çalışmıştır. Bu amaçla bir taraftan Osmanlı toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirmeye çalışmış, diğer taraftan da Lehistan'ın iç işlerine karışarak bu devleti kendi nüfuzuna almak istemiştir. Leh Kralı III. August'un ölmesinin ardından, ülkede kral seçimi yeniden gündeme gelmiş ve Doğu Avrupa siyasetinde önemli bir süreç başlamıştır. Lehistan'da hegemonya kurmak isteyen Rusya, Prusya ve Avusturya'nın bu konudaki baskıları ülkede tam bir kaos meydana getirmiştir.²⁹⁶ Rus Çariçesi II. Katerina, Lehistan'a asker sokarak kendi adayı Stanislaw August Poniatowski'yi kral seçirmiştir. Yeni kral, ülkeyi içinde bulunduğu kargaşadan ve kaostan kurtarabilecek bir kişi değildi. Bu yüzden onun kral seçilmesiyle ülkedeki çatışmalar daha da artmıştır. Özellikle Poniatowski'nin tahta çıkmasının ardından Varşova'daki Rus elçisi, Lehistan'ın iç işlerine daha çok müdahale etmeye başlamıştır. Bu müdahalenin sonucunda Katoliklerle aynı hakların tanınmasını isteyen Ortodokslar ayaklanmaya başlamış, ülke bu iki muhalif grubun çatışmalarına sahne olmuştur. Leh Diyet Meclisi (Sejm) Ortodoksların eşit hak tanınma talebine ret cevabı verince; II. Katerina, Prusya kralı II. Friedrich ile anlaşarak kuvvetleriyle birlikte Lehistan'a girmiş ve Ortodoks haklarını tanıyan kararı Leh meclisine onaylatmıştır (1767). Bir yıl sonrasında Rusya ve Leh hükümeti arasında imzalanan bir antlaşmayla, Rusya ülke kontrolünün büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Durum böyle olunca Lehistan'da Rus karşıtı hareketlerin doğması kaçınılmaz olmuş ve yer yer "Konfederacja"lar oluşmaya başlamıştır.²⁹⁷ Bunların en büyüğü ve en önemlisi Podolya'nın Bar şehrinde kurulan Bar Konfederasyonu'dur.

Bu konfederasyon kurulduktan kısa bir süre sonra üyeleri tarafından Osmanlı Devleti'ne bir mektup yazılmış ve Rusya karşısındaki bağımsızlık mücadeleleri için destek istenmiştir.²⁹⁸ Osmanlı devlet adamları bu durum karşısında iki gruba ayrılmışlardır. Bir kısmı devletin uzun savaş döneminde oldukça yıprandığını öne sürerek Rusya ile savaşa girilmemesi gerektiğini savunurken, diğer bir kısmı da tehlikenin daha fazla büyümesine izin vermeden Rusya'ya savaş ilan edilmesinden yanaydılar. Ancak o anki koşullardan sulh taraftarları galip gelerek savaş kararı alınmamıştır.²⁹⁹ Böyle bir durumdan dolayı, Leh vatanseverlerine ilk etapta herhangi bir yardımda bulunulmamıştır. Hatta Osmanlı Devleti tarafından Rus elçisine bu asilere yardım edilmeyeceği temin edilmiş, bunu kanıtlamak için Lehistan sınırındaki Osmanlı kumandanlarına

---

²⁹⁶ B. Sıtkı Baykal, "Lehistan'ın İlk Taksimi ve Osmanlı Devleti'nin Bu İşle Alakası", A.Ü. DTCF Yıllık Araştırmalar Dergisi, Cilt I, Ankara, 1940/41, s. 149.

²⁹⁷ Kurat, a.g.e., 1993, s. 287.

²⁹⁸ Akdes Nimet Kurat, "Türkiye-Lehistan Münasebetleri", Ülkü, Cilt VIII, 46. sayı, Ankara, 1936, s. 313.

²⁹⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., Cilt V, s. 366-368.

Lehlileri himaye etmemeleri için emir gönderilmiştir. Fakat bu emirlere rağmen Rus askeri tarafından takip edildikleri sırada Lehli vatanseverlerin, Osmanlı sınırlarından geçmelerine izin verilmiştir. Bu yüzden Ruslar birçok kez Osmanlı sınırlarının ötesine geçmişlerdir.³⁰⁰

Bu hareketleriyle Osmanlı Devleti ile arasındaki antlaşmaya aykırı davranan Rusya, tecavüz ettiği Osmanlı sınırlarına yakın yerlerde kaleler inşa etmiş, buralara asker ve cephane taşımıştır. Hatta bunların güvenliğini sağlamak amacıyla, hakimiyeti altında yaşayan pek çok Kazak'ı da tedbiren sınır bölgelerine göndermiştir.³⁰¹ Bu kalelerdeki Rus askerleri Baserabya'da Osmanlı sınırları içerisindeki Balta isimli bölgeye baskın yaparak bini aşkın asker, kadın ve çocuğu katletmiştir. Daha önce de Lehistan'ın iç işlerine müdahalesini bilmesine rağmen göz yuman Osmanlı Devleti, bu son olaydan sonra daha fazla sabredemeyip; Leh soylularının ve Fransa elçisinin de kışkırtmalarıyla Rusya'ya savaş kararı almıştır (Ekim 1768).³⁰² Virginia Aksan'a göre; Balta olayı, Osmanlı Devleti'nin savaş ilan etmesini hızlandırıcı bir rol oynamışsa da çatışmanın gerçek nedenleri uzun zamandır mevcut olan sorunlara dayanmaktaydı. Özellikle Stanislaw Poniatowski'nin Lehistan kralı seçilmesinden sonra öne çıkan Lehistan'ın varlığını sürdürmesi sorunu; Rus gücünün büyüyerek Osmanlı hegemonyası karşısında önemli bir tehdit haline gelmesi; hem Osmanlı ve hem de Ruslar için sorun haline gelen Tatarlar, isyanlar, huzursuzluklar ve karışıklıklar savaş kararına neden olan önemli faktörler arasındadır.³⁰³ İlber Ortaylı'ya göre ise bu savaşın nedeni, her ne kadar Rusya'nın Lehistan'a müdahalesi olarak görünse de gerçek nedeni, Rusya'nın Kırım'ın iç işlerine karışması ve bölgede kurduğu düzenin tehdit yaratmasıdır.³⁰⁴

Osmanlı Devleti İstanbul'daki Rus elçisine savaş kararının alındığını bildirmiş, Fransız elçisi Vergenes³⁰⁵'in de tavsiyesiyle diğer devletlerin temsilcilerine de birer rapor göndermiştir. Bu raporda; Lehistan'daki zoraki kral seçiminden Balta olayına kadar gelişen bütün olaylar anlatıldıktan sonra, Osmanlı Devleti'nin Lehistan'ın bağımsızlığını savunmak maksadıyla savaş açtığı belirtilmiştir.³⁰⁶

---

³⁰⁰ Baykal, a.g.m., 1940/41, s.153.

³⁰¹ BOA. AE. SMST. III. 77 / 5706 (M. 07.06.1766).

³⁰² BOA. C. HR. 6147 (M. 13.12.1770); Somçağ, a.g.e., s. 88-89; Shaw, a.g.e., Cilt I, s. 336.

³⁰³ Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)*, (Çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, s. 116.

³⁰⁴ İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplması*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 155.

³⁰⁵ Lehistan, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında tampon devlet işlevi görmekteydi. Bu noktada Fransa da; Rusya'nın Balkanlar'ı aşarak, Avrupa'yı tehdit etmesini istemediği için güçlü bir diplomat olarak gördüğü Vergenes'i bu amaçla görevlendirmiştir. Elçi, raporunda da kendisinin özellikle "Lehistan Sorunu"nun Fransa lehine çözümü konusunda yükümlü olduğunu vurgulamıştır. Sıdıka Eser, *Vergenes Charler Gravier Kont'un 1767 Tarihli Raporları Çerçevesinde XVIII. Yüzyıl Denge Politikası ve Osmanlı-Fransız İlişkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2007, s. 50.

³⁰⁶ Baykal, a.g.m., 1940/41, s.154.

Kırım Hanı Kırım Giray'ın 1769 yılının Şubat ayında Rusya'ya akınlar³⁰⁷ düzenlemesiyle savaş başlamış, Mart sonlarında Osmanlı orduları Hotin'e doğru hareket etmiştir. Rusların, Eflak ve Boğdan yönünde ilerlemelerinin sonucunda, 21 Eylül 1769 tarihinde Hotin'i ele geçirmeleriyle Osmanlı Devleti'nin yenilgileri devam etmiştir.³⁰⁸ Petro Rumyantsev kumandasındaki Rus ordusu, Temmuz 1770'te Prut Nehri'nin bir kolu olan Larga nehri boylarında ve yine bu bölgenin yakınında bulunan Kagul Irmağı'ndaki Kartal Ovası'nda Osmanlı ordularını ağır bir yenilgiye uğratmıştır. Bu meydan savaşlarının ardından savaşın yönü tamamen Osmanlı Devleti'nin aleyhine dönmüştür. Rus kuvvetleri, İsmail, Akkerman ve Bender kalelerini ele geçirmiş ve II. Katerina, Aleksey Orlov komutasındaki Rus donanmasını Baltık Denizi'nden Akdeniz'e göndermiştir. İlk defa Akdeniz'e savaşa giren Rus donanması, önce Mora yarımadası Rumlarını Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandırmış, daha sonra da Çeşme limanında demirlemiş olan Osmanlı donanmasını bir gece baskınıyla yakarak yok etmiştir (6 Temmuz 1770).³⁰⁹

Osmanlı orduları, 2 Ağustos 1771'de Özi'de; 12 Eylül 1771'de Yerköy (Boğdan)'de ; 29 Haziran 1773'te Silistre'de ve 20 Ekim 1773'te Varna'da bazı zaferler kazanmışlardır ancak bu zaferler, savaşın Osmanlı Devleti'nin aleyhine devam etmesini engelleyememiştir. Rusların önemli başarı sağladığı bu sıralarda Don Kazakları'nın isyanı ve bu isyan nedeniyle içeride yaşanan mali sorunlar, II. Katerina yönetimini sıkıntıya sokmuş ve onlar da barış talep etmek zorunda kalmışlardır.³¹⁰

Müzakerelerin başlamasının ardından, 21 Temmuz 1774 tarihinde iki taraf arasında Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanarak bu savaşa son verilmiştir. Bu anlaşmayla Osmanlı Devleti, Rusya tarafından ileri sürülen ağır şartları kabul etmek zorunda kalmıştır. Antlaşma 28 esas madde ile iki ek maddeden oluşmuştur. Antlaşma maddeleri gereğince; Osmanlı Devleti tarafından Kabartay arazisi Rusya'ya terk edilmiş ve sınır Aksu ve Bug nehri olarak kabul edilmiştir. Buna karşılık Eflak ve Boğdan, Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir. Kaynarca antlaşmasının en önemli maddeleri ikinci, yedinci ve on dördüncü maddelerdir. İkinci madde ile Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığı, yani Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığına son verilmesi kabul edilmiştir. Yedinci madde bundan sonra Rusya'ya, Ortodoks uyrukları bahane ederek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasına ve Ortodoksların "koruyucusu" rolü oynamasına imkân sağlayacaktır. On dördüncü madde ile de Rusya İstanbul'da bütün Ortodoksların yararlanacağı

---

³⁰⁷ Bu tarihlerde Kırım Tatarları arasında bulunan François de Tott, Kırım Hanı'nın Rusya'ya akınlar düzenlerken Tatar kuvvetlerinin içerisinde Ağnad Kazaklarının de bulunduğunu belirtmiştir. François de Tott, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, (Çev. Reşat Uzmen), AD Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 139.

³⁰⁸ Köse, a.g.m., s. 543.

³⁰⁹ Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk; Osmanlı Harpleri 1700-1870*, (Çev:Gül Çağalı Güven), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 150-164; King, a.g.e., s. 184.

³¹⁰ Robert Mantran, *İstanbul İmparatorluğu Tarihi I*, (Çev. Server Tanilli), Alkım Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 318.

bir kilise yaptırma hakkını da elde ediyordu ki, bu yetki adeta yedinci maddeyle aldığı yetkinin tamamlayıcısı olmaktaydı. Antlaşmanın on birinci maddesi ile de, Rus ticaret gemileri Boğazlar'dan serbestçe gelip geçecekler ve Ruslar bu amaçla uygun görecekları Osmanlı kıyılarında konsolosluk açabileceklerdi.³¹¹

Rusya bu anlaşmayla kesin bir şekilde Karadeniz sahillerine ulaşarak çok verimli ve geniş bir arazi elde etmiştir. Kırım Hanlığı'nın Rusya'ya katılması için ilk adım atılmıştır. En önemli nokta ise Rusya'nın, Ortodoks tebaayı himaye bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma imkânını elde etmesidir. Bundan dolayı Küçük Kaynarca Antlaşması, Osmanlı-Rus ilişkilerinde bir dönüm noktası olup, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni yıkma yolunda büyük bir başarı olarak kabul edilmiştir. II. Katerina bu başarıyla yetinmeyerek Osmanlı Devleti'ni büsbütün ortadan kaldırmayı düşünmüştür. İstanbul merkez olmak üzere Rusya'nın himayesi altında bir "Rum İmparatorluğu" kurmayı tasarlayan çariçe bunu gerçekleştirememiştir; çünkü Osmanlı Devleti henüz tasfiye edilecek kadar zayıf bir devlet değildir.³¹² Rusya'nın Küçük Kaynarca ile elde ettiği başarıların hemen ertesinde "Doğu Sorunu" denen kavramdan söz edilmeye başlanmış ve 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı bu fikrin oluşmasına katkı sunmuştur. Ayrıca bu husus, Rusya'nın "Doğu Sorunu" fikrinin ortaya çıkışındaki ve gelişimindeki asli rolünü de açıkça göstermiştir.³¹³

Yukarıda da ifade edildiği gibi Don Kazaklarının isyanı, II. Katerina'nın bu savaşı planladığından daha erken bitirmesine neden olmuştur. Katerina 1762 yılında çariçe olduğu günden itibaren kendisine karşı gelişen muhalefeti, baskı altında kontrol etmeye çalışmıştır. Bu yüzden Moskova'nın artan yoğun baskısından kurtulmak isteyen Don Kazakları, Emelian Pugachev liderliğinde ayaklanmışlardır. Kendisinin İmparator III. Petro olduğunu iddia eden Pugachev, serfliği kaldırdığını ve feodal beylerin mülklerinde çalışan tüm köylüleri özgür kıldığını duyurmuştur. Hızla yayılan ayaklanma Ural (o zamanlar Yayık) Nehri ve Volga Havzası'nın batısı boyunca ilerlemiştir. Gözlemciler göre 1774 Ocak ayında isyancı birliklerin sayısı 30.000'e ulaşmıştır. Ayaklanma, imparatorluk Rusya'sında yaygın olan sosyal huzursuzluk üzerine inşa edilmiştir. Bir Kazak hareketi olarak başlayan olay; hızla serfleri, devlet köylülerini, maden ve fabrika çalışanlarını, fakir şehir sakinlerini, Başkirler'i, Kalmıklar'ı, Tatarlar'ı ve Rus olmayan unsurları etrafına çekmiştir. Bütün bu guruplar, geleneksel özgürlüklerini kaybettiğine inanan çevrelerdir. Ayaklanmanın aşırı vahşeti huzursuzluğun ne denli olduğunu göstermiştir. Zenginlerin yağmalanması, talanı, dayak ve cinayeti, saldırıya uğrayan şehirlerde olağan hale

---

³¹¹ Armaoğlu, 1997, s. 15; Alan Palmer, *Bir Çöküşün Yeni Tarihi; Osmanlı İmparatorluğu'nun Son 300 Yılı*, (Çev. B. Çorakçı Dışbudak), *Turkuvaz Kitapçılık*, İstanbul, 2008, s. 62.

³¹² Kurat, 1993, s. 291.

³¹³ Matthew S. Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, *Yapı Kredi Yayınları*, İstanbul, 2000, s. 1.

gelmiştir. Kırsal bölgelerdeki saldırılar pek çok toprak sahibinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Bu bölgelerde Osmanlı Devleti ile sürdürülen savaş sebebiyle sayıca az askerin bulunması, hareketin karşı çıkılmadan büyümesine neden olmuştur. Ancak askeri birliklerin olay yerlerine ulaşmasıyla, isyancı ordusu yenilmeye başlamıştır. Pugachev, kaçmaya çalışırken yakalanmış ve Moskova'ya getirilerek 1775 yılında idam edilmiştir.³¹⁴

Oldukça zeki olan Büyük Katerina, bu olaydan sonra birkaç reform gerçekleştirmeye niyetlenmiştir. İsyanın çıktığı bölgelerde geçmişin anılarını silmek amacıyla Yayık Nehri'nin adını Ural Nehri; Yayık Kazakları'nın adını da Ural Kazakları olarak değiştirdiğini duyurmuştur. Soylularla mutabakata varan II. Katerina, kendisini Rusya'nın "baş toprak sahibi" ilan etmiştir. Soylular, bir kaç seçkin memuriyet ve imtiyaz karşılığında muhalifliklerinden vazgeçmişlerdir. Bunun yanında Pugachev isyanı, pek çok Rus devlet adamına köylü problemlerinin çözülmesinin zorunlu olduğunu kanıtlamış, bu nedenle köylü ve serflere yönelik reform düzenlenmesini talep eden muhalif gruplar ortaya çıkmıştır.³¹⁵

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'na paralel olarak Rusya'da yaşanan Don Kazakları'nın isyanı II. Katerina'ya ağır bir ders vermiş olmalı ki çarice, Ukrayna Kazakları'na karşı da yeni girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Kontrol altında bulunmalarına rağmen, bağımsızlıklarından ve inançlarından vazgeçmeyen Kazaklar'ın bu tür isyan hareketleriyle hep varolacaklarını ve kendi politikalarına engel teşkil edeceklerini düşünmüştür. Bu nedenle Osmanlı Devleti karşısında zafer kazanan Rus ordusu, 4 Haziran 1775 tarihinde memleketine dönüş yolunda, II. Katerina'nın talimatıyla aniden Zaporog Sich'ine saldırmış ve burayı yerle bir etmiştir. Sich'in yıkılmasından sonra buradaki bazı Kazaklar Rus ordusunda yer almaya zorlanmış, bazıları çiftçi olarak kalmış ve diğerleri de Osmanlı himayesine girerek Tuna nehri boyundaki kentlerde yerleşmelerine izin verilmiştir.³¹⁶ Osmanlı Devleti, Kazakların himayesi ve topraklarında iskan kararını, bir ahidnâme ile yasal bir zemine oturtmuş ve bunu Kazakların yerleşeceği kentlerin yöneticilerine bizzat bildirmiştir.³¹⁷ Kazak Sich'inin yıkıldığı aynı yıl içinde tüm Zaporojye bölgesi, Rusya tarafından ilhak edilerek New Russia eyaletine dahil edilmiş ve Çarice Katerina'nın hayranlarından biri olan Prens Grigorii Potemkin tarafından yönetilmiştir.³¹⁸ Böylece Ukrayna topraklarının Rusya'ya katılımı aşama aşama gerçekleşmiş

---

³¹⁴ Nicholas V. Riasanovski, Mark D. Steinberg, *Rusya Tarihi*, (Çev. Figen Dereli), *İnkılap Kitabevi, İstanbul*, 2011, s. 270-272.

³¹⁵ Vernadsky, a.g.e., s. 215.

³¹⁶ Natalia Jakowenko, *Historia Ukrainy: od Czasów Najdawniejszych do Końca XVIII. wieku*, (Translated by O. Hnatiuk, K. Kotyńska), *Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin*, 2000, s. 365; Serczyk, a.g.e., s. 197; King, a.g.e., s. 184.

³¹⁷ Miray Kiyartunç, *85/3 Numaralı Rusya Ahkam Defteri'nin Değerlendirme ve Transkripsiyonu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa*, 2013, s. 137-138.

³¹⁸ Magocsi, a.g.e., 1996, s. 268-269.

oldu. 1765 yılında Sloboda Ukraynası, 1775 yılında Zaporojye bölgesi ve 1781 ve 1785 yılları arasında Polonya hakimiyetindeki Hatmanlık bölgesi tamamen Rusya'ya dahil olmuştur.

Yersiz ve yurtsuz kalan Kazaklara el uzatarak himaye eden Osmanlı Devleti, bunları Tuna'nın kıyısındaki kentlere yerleştirerek yaşamları için elverişli bir ortam yaratmaya çalışmıştır. Savaşçı yönleri ağır basan bu Kazaklar, iskan edildikleri yerlerde güvenliği pekiştirmek ve özellikle savaşlarda yararlanılmak amacıyla Osmanlı topraklarına kabul edilmişlerdir.

4. XVIII. YÜZYILDA OSMANLI TOPRAKLARINDA KAZAKLAR

4.1. Osmanlı Devleti'nin İskan Politikası

İnsan topluluklarının yer değiştirme ve yer edinme davranışlarıyla ilgili olan iskan uygulamaları, devletlerin ve toplumların hayatında önemli bir yer tutmakta ve sonuçları değerlendirildiğinde uzun soluklu bir süreci kapsamaktadır. Bireysel veya kitlesel nitelikli yer değiştirme hareketleri, tarih boyunca toplumsal yapıların oluşmasında ve gelişip şekillenmesinde oldukça önemli işlevler yerine getirmiştir. Dolayısıyla bu önemli olguyu daha detaylı değerlendirebilmek için öncelikli olarak terminolojik bir tanımlama yapmakta yarar vardır. "İskan" kelimesi terimsel olarak; *yerleştirme, vatanı veya evi olmayan kimseleri vatan veya ev sahibi yapma, boş bir bölgeye insan yerleştirme* gibi çeşitli anlamlara gelmektedir.³¹⁹

İskan politikası; devletlerin siyasal, sosyal ve ekonomik sistemleriyle doğrudan ilgili olduğu gibi sonuçları itibariyle de toplumsal yaşamın hemen her alanını ilgilendiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında iskan politikasının, devletlerin gelişmesinde önemli bir role sahip olduğu görülmekte ve bir bakıma da bir devletin medeniyet seviyesinin göstergesi olmaktadır. Bir toplumun uygarlık seviyesi incelenirken; yerleşim alanları, şehir hayatı, üretim gelenekleri ve göçebeliği gibi iskana dair özellikler çerçevesinden bakılır. Zira uygarlık geliştikçe iskana bağlı bu özellikler de gelişmektedir.³²⁰ Dolayısıyla konumuzun öznesi olan Kazakların, Osmanlı topraklarındaki iskanını anlayabilmek için, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı iskan faaliyetlerinin genel hatlarıyla bilinmesi gerekmektedir. Devletin bu konuda kendine özgü bir politikasının olduğu bilinmektedir. Kuruluşundan itibaren düzenli bir şekilde yürüttüğü bu politika sayesinde, varlığını sağlam temellere dayandırdığı söylenebilir.

Osmanlı Devleti, Rumeli'de fütihat sonucunda elde ettiği topraklarda sistemli bir iskan politikası uygulamıştır. Fütihat sırasında evlerini terk ederek başka yerlere kaçanların yerine Anadolu'dan önemli miktarda konar-göçer Türk nüfus getirilmiş ve buralarda iskan edilmiştir.³²¹ Böylelikle, miri arazi haline getirilmiş olan Rumeli'de konar göçerlerin toprağa bağlanması ve bu bölgedeki Türk nüfusunun yoğunlaşması sağlanmıştır. Osmanlı Devleti, "dışa dönük iskan" olarak nitelendirilebilecek bu yöntemle yeni fethedilen yerlerin Türkleşmesini ve İslamlaşmasını hızlandırmıştır.³²² Bu süreçte Osmanlı Devleti geleneğine ait ekonomik, idari ve

---

³¹⁹ *Büyük Türkçe Sözlük, (Haz. Haluk Akalın ve diğerleri), Türk Dil Kurumu, Ankara, 2011, s. 1207.*

³²⁰ *Fikret Babuş, Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları, Ozan Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 19*

³²¹ *Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1987, s. 16-17.*

³²² *Yusuf Halaçoğlu, "Kolonizasyon ve Şenlendirme", Osmanlı, IV. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 583.*

hukuki düzenlemeler yeni fethedilen yerlerde de uygulanmaya çalışılmıştır. Buralarda tımar sisteminin uygulanmasında bunu görmek mümkündür. Fethedilen topraklarda uygulanan tımar sistemi sayesinde, devletin bölgedeki egemenliği sağlamlaştırılmış, nüfus ve ekonomik kaynaklar defterlere kaydedilmiştir.³²³

Fetihle bağlaşıklık bu iskan politikası, XV. yüzyılda da başarılı bir şekilde devam etmiştir. II. Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra buranın nüfusunu arttırmak ve şehri eski yoğunluğuna getirebilmek amacıyla Asya ve Avrupa'dan insanları toplayarak buraya yerleştirmiştir. Özellikle Hıristiyanları seçen Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un eski çeşitliliğine kavuşması ve insanların refah içerisinde birbirleriyle yaşaması için oldukça çaba sarfetmiştir.³²⁴

XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise kuruluştaki fütuhata dayalı iskan politikasından farklı bir iskan sürecinin yaşandığı görülmüştür. Bu süreç, göç hareketleri sonucunda oluşmuştur. XVII. yüzyıla devreden bu süreçte, iç karışıklıklar ve ekonomik bunalımlar gerçekleşmiş; bu durum halkın daha uygun bölgelere göç etmesine neden olmuştur. Daha önce Balkanlara yerleştirilen Türkmenler savaşların uzaması ve devletin Balkanlardaki kontrolünün zayıflaması sonucu, XVII. yüzyılın ikinci yarısında bu bölgelerden ayrılarak doğuya doğru hareket etmişlerdir.³²⁵ Hatta Osmanlı Devleti, buna benzer gelişmeleri önlemek amacıyla vergi indirimi veya muafiyeti gibi politikalar uygulayarak ziraat ve iskan konusunda bir dizi reform gerçekleştirmiştir.³²⁶

Ancak XVII. yüzyılın sonlarında II. Viyana Kuşatması'yla başlayan süreçte daha da farklı bir tablo yaşanmıştır. Avrupa devletlerine karşı verilen mücadele mağlubiyetle sonuçlanmış, önemli miktarda toprak kaybedilmiştir. Bundan dolayı Osmanlı Devleti, her ne kadar mevcut durumu barışla koruma doğrultusunda bir dış politika izlemeye çalışmışsa da gelen tehditlere cevaben bir dizi savaşa girmek zorunda kalmıştır.³²⁷ Savaşlar sonunda büyük arazi kayıplarının yaşanması, buralarda yaşayan halkın, imparatorluğun geri kalan kısımlarına göç etmesine neden olmuştur. Bu durum, Osmanlı Devleti'ni göçmenlerin iskanı gibi büyük bir mesele ile karşı karşıya bırakmıştır.³²⁸ Devlet, sınırlarda biriken göçmenlerin iskanı için çeşitli emirler göndermiş ancak bunların yerleştirilmeleriyle ilgili sistemli bir yasal düzenleme henüz

---

³²³ Halil İnalçık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, (Der. O. Özel, M. Öz), İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 443.

³²⁴ Heat W. Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleştirilmesi (1461-1583)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 11.

³²⁵ Mehmet İnbaşı, "Balkanlarda Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti", *Türkler, IX. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2002, s. 161.

³²⁶ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1994, s. 152.

³²⁷ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara, İmge Yayınları, 1993, s. 125.

³²⁸ Halaçoğlu, a.g.m., s. 584.

yapmamıştır.³²⁹ Sadece, kaybedilen topraklardan iç bölgelere göç eden grupların kolay uyum sağlayacakları uygun yerlere iskan edilmeleri sağlanmıştır. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin toprak kayıplarından dolayı gerçekleşen göçmen iskanlarından farklı bir nitelikte olan uygulama da kuzeydeki steplerde yaşayan Kazakların, Osmanlı topraklarında iskanlarıdır.

Rusya'nın XVIII. yüzyıl boyunca gelişerek büyük bir güç haline gelmesi, Rus sınırlarına yakın bölgelerde yaşayan halklar için bir tehdit oluşturmuştur. Ruslar, özellikle Karadeniz'in kuzeyindeki Don bölgesi ve Osmanlı kontrolünde yer alan Özi'nin kıyı bölgesini stratejik üstünlük sağlamanın yanı sıra verimli toprakları açısından da bir iskan mıntıkası olarak görmüşlerdir. Ele geçirdikleri bölgede kendilerine karşı koyabilecek direnç merkezlerini etkisizleştirdikten sonra, bu bölgedeki halkı tamamen sürerek veya bu bölgeye büyük miktarda Rus göçmen getirerek yerli halkı azınlık durumuna düşürmeyi bir metot olarak kullanmışlardır.³³⁰ Kazaklar, böylesi bir uygulamaya maruz kalmadan, Rus tahakkümünden kurtulabilmek amacıyla, kendi bağımsızlık mücadelelerine katkı sunabilecek Osmanlı Devleti'nin topraklarına göç etmişlerdir. Göçleri sonucunda Kazakların Osmanlı topraklarında iskan edilmeleri, XVIII. yüzyıl Osmanlı iskan politikasında özel bir durumdur. Zira gelmiş oldukları topraklar daha önce Osmanlı Devleti'ne ait olmayan topraklardır. Kazakların buldukları bölgelerin Rus tahakkümüne geçmesiyle birlikte, bu gruplar Osmanlı topraklarına sığınmışlardır. Osmanlı Devleti bunları, Rusya'ya karşı koruyarak ortak düşman karşısında işbirliğine dayalı bir politika geliştirmiştir.

Bu durum çerçevesinde XVIII. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti, himaye ettiği Kazakları kuzeydeki sınırlarına yakın bölgelere iskan etmiştir. Bununla, Rus ilerlemesinin karşısında savaşı Kazakların bir arada bulunduğu bir bölge yaratılması amaçlanmıştır. Bu bölge, doğal bir sınır olan Tuna boyu üzerinde oluşturulmuştur. Kazaklar buralarda Osmanlı Devleti'nin sınırlarını düşman güçlerine karşı koruyarak gerektiğinde savaşa dahil edilmiş, aynı zamanda iskan edildikleri bölgelerde üretici durumda bulunarak, devletin ekonomik hayatına da katkıda bulunmuşlardır.

---

³²⁹ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi; Göç, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 31.*

³³⁰ Abdullah Temizkan, "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı Kolonileştirmesinde Kozakların İşlevi", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, XIII/2 Kış, 2013, s. 314-315.*

4.2. Kazakların Osmanlı Topraklarında İskanı Edilmesi

4.2.1. Kazakların İskan Edildiği Bölgeler

XVIII. yüzyılın başlarında, Poltova Savaşı'yla I. Petro ile bağıını kopararak aşağı Özi bölgesinde Osmanlı Devleti'ne ait olan topraklara yeleşen Zaporog Kazakları, burada yeni bir Sich (Oleshky) inşa ederek etrafında kümelenmişlerdir. Buradaki çevreyi kendilerine göre şekillendiren Kazaklar, 1734 yılına kadar Osmanlı himayesinde yaşadıkları sonra, Lubni Anlaşması'yla tekrar Rus egemenliğine kabul edilmişlerdir. Yukarıda da anlatıldığı üzere Kazaklar, Osmanlı himayesinde burada buldukları sürece bütün ihtiyaçları giderilmiş, gereken destek sağlanmıştır. Buralarda kalıcı olmayan bu Kazaklar dışında, Osmanlı topraklarına sığınan ve iskan edilen Kazakların, farklı iki gruptan oluştuğu tespit edilmiştir. Bu yüzden değerlendirme de bu iki grubun iskanı üzerinden yapılmıştır. İlki, XVIII. yüzyılın ilk yarısında Kuban bölgesinden gelen Ağnad Kazaklarının iskanı; diğeri ise yüzyılın son çeyreğinde, Rus kontrolündeki Ukrayna topraklarından gelen Zaporog Kazaklarının³³¹ iskanıdır.

Kuban bölgesinden gelmiş olan Ağnad Kazakları, Osmanlı Devleti'nin kontrolünde bulunan Tuna havzasındaki kentlere ve kasabalara yerleştirilmişlerdir. (Bkz. Harita-3.) Ağnad Kazaklarının Kuban bölgesinden topluca geldikleri tarih aralığı olarak, II. bölümde 1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı yılları işaret edilmişti. Ancak bu savaştan çok sonraları 1775 yılında da Kuban bölgesinden bir kısım Ağnad Kazaklarının geldiği görülmektedir.³³² Bunun yanı sıra bunların özellikle Kuban bölgesine ve oradan da Tuna havzasına geliş tarihleri, arşiv belgelerinde "yüz sene önce, seksen sene önce, yüz otuz beş sene boyunca, müddet-i vâfireden beru..." gibi belirsiz ve çelişkili ifadelerle anlatılmaktadır.³³³ Buna rağmen birçok belgeden yola çıkarak, Ağnad Kazaklarının Tuna havzasına yerleştirilme tarihleri olarak 1737 yılı sonrasını gösterebiliriz. Bu Kazakların bahsi geçen bölgede yoğun olarak iskan edildiği yerler Kili, Tulca ve İsmail gibi kentlerdir.³³⁴ Bunun yanı sıra yine bu bölgede Babadağı, Beştepe ve Donaviçe'de de iskan edildikleri tespit edilmiştir. Sözü geçen kentler ve kasabalar Tuna kıyısındaki yerleşim birimleridir. Dolayısıyla eskiden beri hayatlarında denizin ve suyun önemli bir yeri olan Kazakların, nehir ve deniz kenarlarından uzaklaşmadığı söylenebilir. Hatta Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü bölgede oluşan boğazlarda dahi yoğun bir şekilde iskan edilmişlerdir. Bu

---

³³¹ Osmanlı Devleti, eskiden olduğu gibi bu Kazaklara "Potkalı Kazaklar" demiştir. Dönemin arşiv belgelerinde de bu isimle anılmışlardır. Bu yüzden bu bölümde Potkalı Kazaklar ismi kullanılacaktır.

³³² BOA. C. DH. 111 / 5549 (M. 18.05.1782); BOA. C. ML. 76 / 3490 (M. 03.10.1795).

³³³ BOA. C. DH. 111 / 5549 (M. 18.05.1782); BOA. C. HR. 78 / 3855 (M. 15.12.1781); BOA. C. DH. 252 / 12577 (M. 18.12.1779).

³³⁴ AE. SABH. I. 361 / 25175 (Tarih belirtilmemiş); BOA. C. ML. 76 / 3490 (M. 03.10.1795); BOA. C. ML. 619 / 25513 (M. 01.07.1779); BOA. C. DH. 278 / 13852 (M. 14.07.1779).

boğazların en önemlileri Portice Boğazı, Sünne Boğazı ve Hızırilyas Boğazı'dır.³³⁵ Belirtilen yerleşim yerleri arasında zaman zaman Ağnad Kazaklarının aileleriyle birlikte, bir kentten diğerine geçiş yaptıkları ve yer değiştirdikleri de görülmektedir.³³⁶ Ayrıca 1783 tarihli bir belgeden öğrendiğimiz kadarıyla, genel olarak Tuna deltasında iskan edilmiş olan Ağnad Kazaklarından bazıları, buradan Anadolu'ya geçerek Trabzon sınırları dahilindeki Çarşamba Gölü kenarında bir süre ikamet etmişlerdir.³³⁷

II. Katerina'nın talimatıyla 1775 yılında Sich'in yıkılıp, Ukrayna topraklarının tamamen Rus Çarlığı'na geçmesiyle birlikte; Potkalı (Zaporog) Kazakları Osmanlı topraklarına sığınmaya başlamışlardı. Sığınanların sayısının artmasının ardından Osmanlı Devleti bu Kazakları, geleneksel yaşamlarına uygun olacağını düşündüğü Özi bölgesindeki nehir ve göllerin kenarlarına yerleştirmiştir.³³⁸ Ancak bu durumdan rahatsızlık duyan Rusya, 1779 yılında Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu Aynalıkavak Anlaşması'na bu rahatsızlığını giderecek bir madde eklemiştir.³³⁹ Bu madde gereğince Potkalı Kazakları, ya eskiden tabi oldukları Rusya topraklarına dönerek suçlarından beraat edileceklerdir ya da Rus sınırına yakın buldukları Özi bölgesinden kaldırılıp Tuna'nın karşı kıyısına yerleştirileceklerdir. Bu durumun kendilerine iletilmesinin ardından Potkalı Kazakları, Tuna'nın karşı kıyısına Osmanlı topraklarında iskan edilmelerini kabul etmişlerdir.³⁴⁰ Bu kararın ardından Ağnad Kazakları gibi, Potkalı Kazakları da Tuna boyundaki kentlere iskan edilmeye başlamışlardır. Ancak Ağnad Kazakları Tuna'nın Karadeniz ağzındaki yerlere yerleştirilirken; Potkalı Kazakları daha gerilerdeki Tuna kıyılarına yerleştirilmişlerdir. (Bkz. Harita-3.) Bu bölgedeki Silistre, Hırsova, Rusçuk, Zıştovi ve Maçın gibi kentler Potkalı Kazaklarının yerleştirildiği başlıca yerlerdir.³⁴¹ Bu süreci anlatan 1792 tarihli

³³⁵ BOA. MAD.d. 10222, s. 8 (M. 09.03.1785); BOA. AE. SSLM. III. 226 / 13230 (M. 29.08.1791); BOA. C. ML. 656 / 26838 (M. 08.12.1779); BOA. C. DH. 252 / 12577 (M. 18.12.1779); BOA. C. DH. 111 / 5549 (M. 18.05.1782); BOA. C. DH. 278 / 13852 (M. 14.07.1779); BOA. C. HR. 78 / 3855 (M. 15.12.1781); AE. SABH. I. 361 / 25175 (Tarih belirtilmemiş).

³³⁶ BOA. C. DH. 111 / 5549 (M. 18.05.1782); Ağnad Kazaklarının aileleriyle birlikte zaman zaman yer değiştirmelerinin önemli bir nedeni de kendi içlerindeki anlaşmazlıklardır. Bu durumu kanıtlayacak örnekler için bkz. Hatice Çetin Durgun, 197 No'lu Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2009, s. 33, 135.

³³⁷ BOA. C. DH. 258 / 12888 (M. 29.06.1783).

³³⁸ BOA. A. DVNS. MHM. 175, s. 266, h. 759. (M. 06.06.1778)

³³⁹ Söz konusu madde, anlaşmanın 5. maddesinin 3. hükmünde yer almıştır. Bu maddenin orijinali için bkz. Muâhedât Mecmuâsı, III. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 280.

³⁴⁰ BOA. C. ML. 147 / 6229 (M. 09.12.1786); BOA. AE. SABH. I. 17 / 1517 (M. 07.07.1787).

³⁴¹ BOA. C. HR. 30 / 1460 (M. 05.01.1792); BOA. C. DH. 283 / 14119 (M. 19.06.1792); BOA. C. DH. 150 / 7500 (M. 02.11.1794); BOA. C. DH. 325 / 16249 (M. 08.09.1782); Ahmed Vasıf Efendi'nin eserinde verdiği bilgiler de Potkalı Kazaklarının, koşullar gereğince Tuna'nın gerisindeki yerlere yerleştirildiğini göstermektedir. Ahmed Vasıf Efendi, Mehâsin'ül-Âsâr ve Hakâik'l-Ahbâr, (Yay. Haz. Mücteba İlgürel), TTK Basımevi, Ankara, 1994, s. 388; Ayrıca yüksek lisans tezi olarak çalışılan R-8 Numaralı Rusçuk Kadı Sicili'ndeki 105 numaralı hüküm, Potkalı Kazaklarının sözkonusu bölgede iskanlarına ilişkin aynı bilgileri vermektedir. Emrullah Öztürk, R-8 Numaralı Rusçuk Kadı Sicili: Trankripsiyon ve Tahlili (H. 1192-1193 / M. 1778-1779),

belgeye göre; Osmanlı Devleti, bunları yerleştirirken söz konusu yerlere dağıtarak yerleştirmiş ve bunların bulunduğu kentlerin yöneticilerine de bekar olan bu Kazaklara, yaşamaları için uygun yerler tahsis edilerek evlendirilmeleri hakkında emirler göndermiştir.³⁴²

Potkalı Kazaklarının savaşçı yönü daha ağır bastığından, Osmanlı Devleti gerekli gördüğü zamanlarda bunları başka yerlere naklederek iskan etmiştir. Buna örnek teşkil edecek bir durum Rumeli bölgesinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti, Rusya ile savaş sürecindeyken, seferde yararlanmak üzere bir kısım Potkalı Kazak'ını Rumeli'ye yerleştirmiştir.³⁴³ Bunun yanı sıra Potkalı Kazaklarının idaresini tek bir yerden sağlamak ve iletişimde sıkıntı yaşamamak adına, bunların üst düzey yöneticilerinden kırk üç tanesinin devlet tarafından Edirne'ye yerleştirildiğini görmekteyiz.³⁴⁴ Bu üst düzey yöneticilerin kişisel hizmetinde bulunan Kazak askerleri de yine burada ikamet etmiştir.³⁴⁵

Özi taraflarından gelip Osmanlı topraklarına iskan edilen Potkalı Kazaklarının isimleri, sayıları ve Tuna kıyısında iskan edildikleri kentler devlet tarafından, defterlerde kayıt altına alınmıştır. Arşivde farklı tasnif edilen söz konusu defterlerdeki bilgiler birbirleriyle aynı olup, içerdikleri bilgilere ekler kısmında aynen yer verilmiştir. 30 Haziran 1780 tarihli olan bu defterlere göre gelen Potkalı Kazaklarının sayısı 543'tür.³⁴⁶ (Bkz. EK-B, Tablo)

Rusya'yla yapılan savaş (1787-1792) sonrasında Osmanlı Devleti, topraklarında bulunan bu Kazakların iskan yerleriyle ilgili yeni düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda Potkalı ve Ağnad Kazaklarının buldukları bölge içerisinde iskan edildikleri yerlerin değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Potkalı Kazakları, Silistre ve Hırsova arasında bir yere nakledilmek istenmiş fakat bu bölgenin boş olmaması nedeniyle bu karara önce karşı çıkmışlardır. Daha sonra buradaki yöneticiler, Potkalı Kazaklarına Tuna adalarından biri olan Karaorman'ı işaret etmişlerdir.³⁴⁷ Bir sonraki yıl, bu durumun izah edildiği belgede Potkalı Kazakları, yerlerinin değiştirilmesini kabul etmiş ancak bu değişiklik için kırk günlük bir zaman tanınmasını istemişlerdir. Osmanlı Devleti, bu durumu kabul etmişse de Potkalı Kazaklarının bu süre içerisinde yeni yerlerine geçemedikleri ve Ağnad Kazaklarıyla çatışmaya devam ettikleri tespit edilmiştir. Bunun üzerine Silistre valisinden Potkalı Kazakları için, Silistre ile Hırsova arasında yeni bir iskan yerinin belirlenmesi istenmiştir. Bu yeni yerde, eskiden beri dağılık halde olan Kazaklar, bir arada bulunacak ve harap yerlere iskan edileceklerinden dolayı memleketin imarına da katkıda bulunacaklardı. Daha da önemlisi, Ağnad Kazaklarıyla aralarında bir

---

(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2014, s. 160-162.

³⁴² BOA. C. DH. 283 / 14119 (M. 19.06.1792).

³⁴³ BOA. C. AS. 989 / 43167 (M. 11.10.1787).

³⁴⁴ BOA. C.AS. 1158 / 51531 (M. 28.07.1780); BOA. C. DH. 193 / 9636 (M. 30.05.1782).

³⁴⁵ BOA. C. AS. 995 / 43484 (M. 02.12.1790).

³⁴⁶ BOA. A. DFE.d. 358 ; BOA. A. DVN. MHM.d. 959.

³⁴⁷ BOA. C. DH. 331 / 16517 (M. 30.05.1793).

çatışmanın çıkmasına engel olunacaktı.³⁴⁸ Bu sebeple Potkalı Kazaklarının Silistre ile Rasvat arasında iskan edilmeleri uygun görülmüştür.³⁴⁹ Ancak 19. yüzyılın başlarındaki bir belgeden bu iki Kazak grubunun iskan süreçlerinin son bulmadığını öğrenmekteyiz. 1800 yılına gelindiğinde Potkalı Kazaklarının bir kez daha yerleri değiştirilmiş, Hızırilyas Boğazı'na yerleştirilmişlerdi. Bu bölgedeki Ağnad Kazakları ise Potkalı Kazaklarıyla çekişmelerinden dolayı buralardan alınarak yine Ağnad Kazaklarının bir kısmının ikamet ettiği Donaviçe'ye gönderilmişlerdir.³⁵⁰

4.2.2. Tuna Havzasının Önemi

Ağnad Kazaklarının ve Potkalı Kazaklarının iskan edildiği Tuna havzası, tarih boyunca jeostratejik öneme sahip bir bölge olarak kabul edilmiştir. Bu bölgede hüküm süren devletler arasında özellikle Osmanlı Devleti, Balkanlar'a ve Orta Avrupa'ya hakim olabilmek için, bu bölgenin kontrolünü ele geçirmek zorunda kalmıştır. Yıldırım Bayezid ile başlayan Tuna akınları, II. Murad döneminde önemli kazanımların elde edilmesiyle devam etmiştir. Nehir üzerindeki önemli stratejik noktaların ele geçirilmesiyle Orta Avrupa yönünde ilerleme sağlanmış ve bu ilerlemeye engel olacak olan Macarlarla karşı karşıya kalınmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Tuna ve Karadeniz yönünde Osmanlı Devleti'nin ilerlemesi yeni bir döneme girmiştir. Bir taraftan Kırım'daki Ceneviz kolonisi ele geçirilirken, 1456 yılında bir taraftan da Tuna üzerindeki Belgrad Kalesi kuşatılmış ancak başarı sağlanamamıştır. Buradaki mücadelenin devamında, 1484 yılına gelindiğinde Boğdan Prensiği'nin elindeki aşağı Tuna üzerinde bulunan Kili ve Akkırman kaleleri II. Bayezid tarafından fethedilmiştir. Böylece İstanbul'un güvenliği ve iiaşesi için büyük önem taşıyan Karadeniz'de ve Tuna boyunda Osmanlı kontrolü sağlanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın 1521'de Belgrad'ı zaptetmesiyle Tuna havzasının hakimiyeti, büyük oranda Osmanlı Devleti'ne geçmiş ve Tuna nehri artık bir Osmanlı su yolu haline gelmiştir.³⁵¹

Tuna boyunun ve çevresinde yer alan kentlerin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısını incelememiz, Kazak iskanlarının Osmanlı coğrafyasında özellikle bu bölgede gerçekleştirilmesinin nedenlerini daha anlaşılır kılacaktır. Tuna Nehri, doğuya doğru akarak beş kol halinde Karadeniz'e karışmıştır. Birinci kolu, Eflak'ta denizle Tuna'nın karıştığı yerde Kili Boğazı önündedir. Evliya Çelebi, buradan birçok geminin İsmail, İbrail, Kalas, İsakçı, Hırsova, Silistre ve Rusçuk'tan Budin'e kadar gidip geldiğini belirtmiştir. İkinci kolu Tulca Kalesi yakınlarında İslavne (Sünne) Boğazı'nda denize karışır. Üçüncü kolu, Silistre'den ayrılp Hızırilyas Boğazı'nda; dördüncü kolu Beştepe bölgesinden ve beşinci kolu da Karaharman

---

³⁴⁸ BOA. C. HR. 14 / 651 (M. 09.06.1794).

³⁴⁹ BOA. C. DH. 150 / 7500 (M. 02.11.1794); BOA. AE. SSLM. III. 267 / 15439. (M. 07.10.1794).

³⁵⁰ BOA. C. HR. 57 / 2841 (M. 14.16.1800).

³⁵¹ Mihai Maxim, "Tuna", *DIA, XLI. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 372-373.*

Kalesi'nin altından Karadeniz'e karışmaktadır.³⁵² Avrupa kıtasının uzun nehirlerinden biri olan Tuna, birden fazla ülkeden geçtiği için ulaşımda kolaylık sağlamış ve kıyılarda önemli bir ticaret akışına izin vermiştir. Verimli topraklarında kaliteli hububat üretilen kıyı kentleri, ithalat ve ihracatın da merkezleri haline gelmiştir. Bu yoğun ticaret akışını karşılamak için Osmanlı Devleti, Tuna üzerinde faaliyet gösteren gemilerin sayısını arttırmıştır. Burada bulunan gemiler, diğer nehir ve denizdekilerle aynı olmakla beraber genel olarak kullanılanlar; kadirga, başarda, kalyon, kalayta ve şayka gibi gemilerdir. Osmanlı Devleti, Tuna'da büyük şaykalar kullanmış ve nehir boyunca yer alan liman şehirlerindeki şaykaların her biri on dört at alabilecek genişlikte yapılmıştır.³⁵³ Gemilerin serbest dolaşımına bağlı olarak gelişen ticaret hacmi ve ürün potansiyelinin çeşitliliği, nehir boyunca yer alan kentleri zenginleştirmiş ve elde edilen vergi gelirleri bölgedeki Osmanlı askeri için büyük bir kaynak oluşturmuştur. Bunun yanı sıra askerin lojistik ve organizasyonunu desteklemek üzere devlet, burada yer alan madenlerin çıkarılmasını sağlamış, yetiştirilen büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardan istifade etmiştir.³⁵⁴ Durum böyle olunca Osmanlı karşıtlarının, dönem dönem gözlerini bu bölgeye diktiklerine tanık olunmuştur. Hatta Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre Tuna havzasındaki Osmanlı kentleri, XVIII. yüzyılda bu kentlere yerleştirilen Kazakların ataları tarafından XVII. yüzyılda defalarca yağmalanmıştır.³⁵⁵ Bu yüzden burası Kazakların öteden beri aşına olduğu bir bölge olmakla beraber; ekonomik ve sosyal çehresi incelendiğinde Kazaklar için oldukça uygun bir coğrafyadır. Bunun yanında bölgenin doğal zenginliğinin de aynı uygunluk derecesinde olduğu görülmüştür.

Tuna havzası, çok çeşitli ağaçların bulunduğu ormanlık bir yapıya sahiptir. Bu nedenle gemilerin tamir ve yapımı konusunda herhangi bir malzeme eksikliği yaşanmamıştır. Öyle ki bu doğal zenginlik, Osmanlı Devleti'nin Tuna'da XVI. ve XVII. yüzyılda en büyük tersaneyi Rusçuk'ta kurmasını sağlamıştır. Ancak zamanla gemilerin bakım ve onarım işleri, hemen hemen bütün Tuna boyundaki kentlerde gerçekleştirilebilmiştir.³⁵⁶ Bu geniş gemi imalat kapasitesine rağmen, Rusçuk tersanesinin önemi, XVIII. yüzyılda da değişmemiş; bu dönemde tersanenin çok sayıda gemi üretmeye devam ettiği görülmüştür.³⁵⁷ Bir süre sonra, gemi yapımında ağaçlara yoğun bir şekilde ihtiyaç duyulması, Osmanlı Devleti'ni İsakçı'da bir kereste ambarı kurmasına sevk etmiştir.³⁵⁸ Bununla birlikte Vidin'den Maçin'a kadar Tuna kıyısındaki

---

³⁵² Evliya Çelebi, *Seyahatname: Rumeli-Solkol ve Edirne*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 42.

³⁵³ Maxim, a.g.m., 2012, s. 374.

³⁵⁴ Tahir Sevinç, "XVIII. Yüzyılda Tuna Nehri'nde Ulaşım ve Nakliye Faaliyetleri", *Türk Tarihinde Balkanlar, I. Cilt, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Sakarya, 2013, s. 590.*

³⁵⁵ Çelebi, a.g.e., s. 66-81.

³⁵⁶ Maxim, a.g.m., 2012, s. 374.

³⁵⁷ BOA. C. BH. 196 / 9194 (M. 19.02.1697).

³⁵⁸ BOA. AE. SABH. I. 67 / 4674 (M. 21.08.1785).

bütün kentlerdeki keresteler kayıt altına alınarak ambara gönderilmiştir.³⁵⁹ Bunlardan sadece gemi yapımında ya da tadilatında değil, bayındırlık işlerinde de faydalanılmıştır. Tulca karşısında bir köprü kurmayı düşünen devlet, kereste ihtiyacını bu bölgedeki Maçın, Balçık ve Zıştovi gibi ormanlık açısından zengin kentlerden karşılamıştır.³⁶⁰ Dolayısıyla gemicilik konusunda zengin malzeme kapasitesine sahip bu bölge, şaykalarıyla denizde ve nehirlerde gezinen Kazaklar için, oldukça elverişli ve yaşamsal alışkanlıklarına devam etmeleri açısından ihtiyaçlarını karşılayabilecek özelliktedir.

Tuna havzasının ekonomik öneminin yanı sıra siyasal öneminin de gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Osmanlı Devleti, bu havzanın zengin ticari potansiyelinden yararlanırken, nehrin ulaşım ağını kullanarak XVIII. yüzyılda Avusturya ve Rusya karşısında askeri lojistik konusunda büyük destek sağlamıştır.³⁶¹ Aksi halde, Tuna nehrinden gelecek olan zahire ve cephanenin aksaması daha kötü sonuçlar doğurabilirdi. Bunun yanında Tuna Nehri, Osmanlı topraklarında doğal bir set görevi görmekle beraber, kuzeyden gelecek olan tehdidi engelleyebilecek en güçlü konuma sahip bir bölgeyi kapsamaktadır. Genişliği 750 ile 1600 metre arasında değiştiği için, bu nehri aşmak oldukça güçtür. Nehir üzerinde stratejik noktalara kurulan kaleler, düşmanın geçişini daha da zorlaştırdığı gibi buranın savunma kapasitesini arttırmıştır. Bu özellikler açısından Osmanlı Devleti, söz konusu bölgenin güvenli olması noktasında çokça çaba sarfetmiştir. Bu amaçla bu bölgeye yerleştirilen Kazaklar, buranın güvenli olmasına katkıda bulunmuş ve bu yüzyılın son çeyreğinde Rusya ve Avusturya ile girilen savaşlarda Tuna havzasının savunmasında önemli bir rol oynamışlardır.

4.3. Osmanlı Ordusunda Kazakların İstihdamı

4.3.1. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı Sırasında Kazaklar

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyıl boyunca karşı karşıya kaldığı Rus ve Avusturya tehdidine karşı, Kazak halkını kendi topraklarında doğal bir sınır hattı olan Tuna boyuna iskan etmiştir. Zira bu yüzyılda sınırlar, güvenlik açısından oldukça önemli görülmüştür. Osmanlı topraklarına yerleşen bu Kazakların, Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'yle ittifak içerisinde olduğu ve bu bağlamda askeri bir işbirliği tesis ettikleri görülmüştür. Rusya'nın, hakimiyeti altındaki topraklardan kaçan Ağnad ve Potkalı Kazaklarını düşman olarak addetmesi, Osmanlı

---

³⁵⁹ BOA. C. AS. 91 / 4188 (M. 05.01.1791).

³⁶⁰ BOA. C. NF. 40 / 1969 (M. 08.04.1778).

³⁶¹ Sevinç, a.g.m., s. 590.

Devleti'nde bunların bir güç olarak kullanılması fikrini doğurmuştur.³⁶² Dolayısıyla Osmanlı Devleti, bölgeyi ve kendisine düşman olan Rusya'yı önemli derecede tanıyan bu halkın fikirlerinden ve savaşçı yönlerinden faydalanmayı tercih etmiştir. Bu yüzden de askeri anlamda bir takım imtiyazlar tanıyarak Kazakları, ordusunda istihdam etmiştir. Osmanlı toprakları üzerinde yaşıyorken her iki Kazak grubu da aşağıda inceleneceği gibi askeri misyonlarla Rusya karşısında etkili bir mücadele yürütmüşlerdir.

Potkalı ve Ağnad Kazaklarının, XVIII. yüzyılın ilk yarısında Rusya'ya karşı gerçekleştirilen Prut ve 1736-1739 Savaşı'nda yer aldıkları ve büyük yararlılıklar gösterdikleri, II. bölümde anlatılmaya çalışılmıştır. Bunların devamı niteliğinde Tuna boyuna iskan edilenler, bu yüzyılın ikinci yarısında da aynı misyonu yüklenmeye çalışmışlardır. Potkalı ve Ağnad Kazaklarının, Osmanlı topraklarına iskan edildikten sonra da Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer alacakları ihtimali güçlü görünmekteydi.

Nitekim Ağnad Kazakları, iskan edildikleri bölgelerde 1768-1774 savaşı sürecinde Osmanlı Devleti tarafında yer alarak, orduda görevlendirilmişlerdir. Bu dönemle ilgili çok fazla bilgi sahibi değiliz ancak savaşın devam ettiği yıllarda Ağnad Kazaklarından yüz tanesinin, Karaharman bölgesinin muhafazası için istihdam edilmek üzere buradaki yöneticilerin maiyyetine gönderildikleri tespit edilmiştir. Görevde buldukları süre boyunca da kendilerine devlet tarafından yevmiye verilmiştir.³⁶³ Aynı şekilde Rusya da bu savaş sırasında kendi hakimiyetindeki Potkalı Kazaklarından yararlanmıştır. Öyle ki savaş sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması sırasında, kendi tarafında savaşan bu Kazaklardan esir düşenler hakkında Osmanlı Devleti ile bir anlaşmaya varmışlardı. İki devlet arasında anlaşmaya varılan madde, belgelere şu şekilde yansımıştır: *"Nasraniyyetlerinde isrâri şer'an sâbit olan Rusyalu ve Potkalı Kazağı ve Lehlu üserânın ashâbına yüzer gurus semenleri cânib-i mîrîden mübâşir mârifetiyle i'tâ, mâada Eflaklu, Boğdanlu ve Moralu ve cezâir-i sâirelu üserânın Nasraniyyetleri şer'an sâbit oldukda semen nâmına bir akçe verilmeyub mecmu'u istihlâsla..."* Buna göre; Rus, Lehli ve Potkalı Kazaklarından herhangi birini elinde esir olarak tutan Osmanlı tebasına yüzer kuruş bedel ödenerek bunların kurtarılmasına; Eflak, Boğdan ve Mora gibi yerlerden olan esirlerin de bedelsiz serbest bırakılmasına karar verilmiştir. Rusya ile yapılan bu anlaşma doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nin esir edilen Rus, Lehli ve Potkalı Kazakları için pek çok defa bedel ödediği görülmüştür.³⁶⁴

---

³⁶² BOA. AE. SABH. I. 5 / 442 (M. 06.04.1789).

³⁶³ BOA. C. AS. 742 / 31158 (M. 29.03.1772).

³⁶⁴ BOA. C. AS. 1125 / 49890 (M. 21.06.1775); BOA. C. HR. 83 / 4127 (M. 28.06.1775); BOA. AE. SABH. I. 245 / 16345 (M. 26.06.1775); BOA. AE. SABH. I. 245 / 16348 (M. 19.06.1775); BOA. AE. SABH. I. 263 / 17758 (M. 07.06.1775); BOA. C. HR. 143 / 7129 (M. 07.08.1775); BOA. C. HR. 90 / 4485 (M. 20.03.1776); BOA. C. HR. 178 / 8900 (M. 20.01.1777).

1768-1774 Savaşı'nın galibi Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması'yla elde ettiği başarıların hemen akabinde Osmanlı Devleti'ni tasfiye düşüncesiyle, bütün dikkatini bu yöne çevirmiştir. Kaynarca Antlaşması'yla bağımsız bir konuma getirmiş olduğu Kırım'ın iç işlerine müdahale etmesi üzerine, Osmanlı Devleti ile aralarındaki çekişme yeniden alevlenmiştir. Hatta 1778 tarihinde Lehistan'da bulunan Yahudi bir tüccarın verdiği bilgilere göre Rusya, savaşa hazırlık amacıyla kendisine tabi Kazaklardan, Rus piyade ve süvarilerden oluşan askerlerini Aksu (Buğ) civarında ve öte taraflarında konuşlandırmaya başlamıştır. Bunlarla birlikte önemli miktarda da cephane yığıldığı bilgisi gelmiştir.³⁶⁵ Ancak her iki devlet arasında savaş çıkma olasılığına karşı Fransa, araya girerek anlaşma yapmalarını sağlamıştır. 1779 yılında imzalanan Aynalıkavak Antlaşması'na göre Rusya, Kırım'daki askerini geri çekerek iç işlerine müdahale etmekten vazgeçecektir.³⁶⁶

Rusya, bir süre sonra Aynalıkavak Antlaşması'na uymamış ve Osmanlı Devleti'ne rağmen Kırım'ın işlerine karışmaya devam etmiştir. Rusya'nın Osmanlı Devleti karşısındaki bu tutumu, artık düşmanını iyi tanımasından kaynaklanıyordu. Eski gücünü kaybederek askeri yönden yetersiz kalan Osmanlı Devleti, Rusların ilerleyişine ve keyfi uygulamalarına ses çıkaramaz hale gelmişti.³⁶⁷ Bu nedenle, ordusunu ayakta tutabilmek adına eline geçen her fırsatı değerlendirmeye çalışmıştır. Topraklarına iskan eden Kazakların savaşı yönlerini iyi bilen Osmanlı Devleti, bunları Rusya ile olan mücadelesine asker olarak kanalize etmiştir.

Rusya, Osmanlı Devleti'nin eski gücünün kalmadığını anlayarak yeni girişimlerde bulunmaya başlamış, Osmanlı Avrupası'nda kendisi gibi yayılma amacıyla olan Avusturya ile anlaşmanın yollarını aramıştır. Bu amaçla II. Katerina, Avusturya İmparatoru II. Joseph ile 1780 yılı Mayıs ayında Mohilef'te görüşmüş; bu görüşmede, Osmanlı Devleti'nin topraklarının paylaşılması konusunu ele almış ve bir plan yapmışlardır. İki hükümdar bir yıl sonra da St. Petersburg'da bir araya gelmiş ve 1782 yılında Osmanlı Devleti'nin paylaşılma projesine son şeklini vererek aralarında bu konuda gizli bir anlaşma yapmışlardır. Rusya ile Avusturya'nın gerçekleştirdikleri bu anlaşmaya göre; eğer Osmanlı Devleti'ni bir savaşta yenecek olurlarsa, "Yunan veya Grek Projesi" adı verilen tasarılarını uygulayacaklardı. Buna göre Rusya; Özi, Aksu ve Turla (Dinyester) nehirleri arasındaki yerleri, ayrıca Akdeniz'deki bazı adaları alacak, Eflak-Boğdan ve Besarabya Rusya'nın himayesinde özerk bir prenslik olacaktı. Diğer taraftan, İstanbul merkez olmak üzere Bizans İmparatorluğu yeniden kurulacak ve başına II. Katerina'nın torunu Konstantin getirilecekti. Bunlara karşılık Avusturya ise, Küçük Eflâk, Belgrad, Orşova, Vidin, Niğbolu ve Hotin ile Venediklilerin elinde bulunan İstirya ve Dalmaçya'yı alacaktı. Venedikliler de verdikleri bu yerlere karşılık Mora, Girit ve Kıbrıs ile bazı adalara yerleşeceklerdi. Bunların

---

³⁶⁵ *AE. SABH. I. 264 / 17790 (M. 09.09.1778).*

³⁶⁶ *Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 451-452.*

³⁶⁷ *Uzunçarşılı, a.g.e., V. Cilt, s. 492-493.*

yanı sıra, Avusturya, çıkacak bir Osmanlı-Rus savaşında, Rusya'ya yardım edecek ve Osmanlı Devleti'ni Küçük Kaynarca Antlaşması'nın şartlarına uymaya zorlayacak, bunda başarı sağlayamazsa bu savaşa Rusya'nın yanında katılacaktı.³⁶⁸

Rusya, Doğu Avrupa konusunda aynı zamanda rakibi olan Avusturya'yı böylece ittifak yaparak yanına aldıktan sonra, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini daha da sertleştirecek hareketlere başlamıştır. Rusya'nın bu tacizlerinden bıkan ve Ruslar'a karşı savaşma taraftarı olan Sadrazam Koca Yusuf Paşa, bu duruma son vermek için harekete geçmiştir. Bu amaçla İstanbul'daki Rus elçisine, 27 Temmuz 1787 tarihinde bir uyarı vererek Rusya tarafından kabul edilmesini istemiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu uyarısı, Rusya tarafından reddedilmiş, bunun üzerine Osmanlı-Rus ilişkileri daha da gergin bir hale gelmiştir. Rusya, Osmanlı Devleti'ni kışkırtan ve endişelendiren girişimlerini sürdürmüştür. Bu gelişmeler üzerine, 1783 yılında Rusya³⁶⁹'nın almış olduğu Kırım'ı kurtarmak ve Avusturya ile Rusya arasında Osmanlı topraklarının paylaşılması konusunda yukarıda bahsedilen antlaşmanın gerçekleşmesini önlemek için Osmanlı Devleti; 1787 yılında, önce Rusya'ya olmak üzere, bu güçlere karşı savaş açmıştır.³⁷⁰ Daha bu savaşın çıkmasından önce olduğu gibi sonrasında da Osmanlı Devleti, önemli ölçüde her iki Kazak grubundan da faydalanmayı planlamıştır.³⁷¹ Özellikle doğrudan Moskova'ya karşı düzenlenecek sefer sırasında Potkalı Kazaklarından yararlanılması göz ardı edilmeyecek bir durumdur.³⁷² Hatta daha savaş kararının alınmasıyla birlikte, Özi bölgesini güçlendirmek adına Potkalı Kazaklarının asker olarak toplanacağı ve Rusya'ya karşı savaşacağı kesinleştirilmiştir.³⁷³ Askeri ve savaşçı yönleriyle bilinen bu Kazaklar Osmanlı topraklarında, yörük Türklerin oluşturduğu askeri bir teşkilat olan "evlâd-ı fatihân³⁷⁴"a benzetilmişlerdir.³⁷⁵

1787-1792 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya'ya karşı vermiş olduğu mücadele sırasında, Tuna'nın kuzeyindeki toprakların korunmasında ve karşı saldırılar düzenlenmesinde Ağnad ve Potkalı Kazaklarının katkısı muhtelif bölgelerde önemli derecede gerçekleşmiştir. Özellikle Ağnad Kazaklarının iskan edildiği Tuna'nın Karadeniz ağzı, bu savaş sırasında önemli bir mevziyi teşkil etmiştir. Ağnad Kazakları, burada ara sıra çete kayıklarıyla Rus askerlerine saldırarak buradaki boğazları korumaya çalışmışlardır. Çatışma sırasında zarar görmemeleri için ailelerini Babadağı Gölü'ndeki bir adaya yerleştirmiş ve sonrasında devletin

³⁶⁸ Lee, a.g.e., s. 233; Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)*, (Çev. Hür Güldü), Kapı Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 28.

³⁶⁹ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Alan W. Fisher, *The Russian Annexation of the Crimea 1771-1783*, Cambridge University Press, Cambridge, 1970.

³⁷⁰ Hüner Tuncer, *Osmanlı-Avusturya İlişkileri (1789-1853)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2008, s. 17-18.

³⁷¹ BOA. C. AS. 20 / 896 (M. 12.09.1787); BOA. C. AS. 1210 / 54243 (M. 10.11.1787).

³⁷² BOA. C. AS. 989 / 43167 (M. 11.10.1787).

³⁷³ BOA. C. AS. 20 / 896 (M. 12.09.1787).

³⁷⁴ Bu konuda bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Evlâd-ı Fâtihân", *DİA*, XI. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 524-525.

³⁷⁵ BOA. C. AS. 20 / 896 (M. 12.09.1787); BOA. C. DH. 283 / 14119 (M. 19.06.1792).

verdiği top ve tüfeklerle Ruslara karşı mücadele etmişlerdir. Hatta bu bölgedeki Ruslar, haber göndererek Ağnad Kazaklarının kendilerine itaat etmelerini aksi halde aileleriyle birlikte yok edileceklerini bildirmişlerse de Kazaklar, bunu kabul etmeyerek; Osmanlı himayesinde kalıp can pahasına da olsa buldukları yerlerde mücadele etmeye devam edeceklerini ifade etmişlerdir.³⁷⁶ Bu kararlılıklarından dolayı Sünne Boğazı, Hızırilyas Boğazı, Bortice Boğazı, Doyareş Boğazı, Nev Venice Boğazı ve Razın Gölü gibi stratejik önemde olan bölgelerin güvenliği de Ağnad Kazaklarına devredilmiştir.³⁷⁷ Ağnad Kazakları buraları korurken devletten tedarik ettiği silahlardan yararlanmış ve çatışma sonrasında artan cephaneyi de tekrar iade etmiştir.³⁷⁸ Ayrıca bunlar sözü edilen askeri hizmetlerle görevlendirildikleri zaman, kendilerine topuz ve bayrak verildiği tespit edilmiştir.³⁷⁹ Ağnad Kazakları, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile olan savaşı sırasında, eskiden olduğu gibi yine Kırım hanının maiyyetinde görevlendirilmek istemiş ve bu doğrultuda istekleri yerine getirilmiştir.³⁸⁰ Askeri görevlerin yanında bu Kazaklar, dil alma ve casusluk gibi misyonlar da üstlenmişlerdir.³⁸¹ Yukarıda Ağnad Kazaklarının yaşamları, suyla şekillendiği için Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü yerlerde iskan edildiklerinden bahsedilmiştir. Bu Kazaklar, bu bölgelerin güvenliğini sağlarken ve düşmana karşı mücadele verirken de sudan yararlanmayı ihmal etmemişlerdir. Suya dayalı kültürlerinden dolayı Osmanlı Devleti'nin, Ağnad Kazaklarına on üç top sandalı için gerekli teçhizatı sağladığı görülmüştür.³⁸²

Potkalı Kazaklarının ise nakillerinin kolay olmasından dolayı, bir yerden başka bir yere aktarımı kolay bir şekilde gerçekleşmiş ve savaş boyunca nerede ihtiyaç duyulmuş ise "*cânla başla hıdmet etmek*" üzere devlet tarafından oraya gönderilmişlerdir. Potkalı Kazakları savaşı yeteneklerinden dolayı genellikle devletin büyük ordusunda (Ordu-yu Hümayun³⁸³) yer almışlardır.³⁸⁴ Bu orduda yer aldıkları süreçte de Kırım hanlarının maiyyetinde görevlendirilmişlerdir. Burada sözü edilen hanlık statüsü, Rusya'nın 1783 yılında Kırım'ı ilhakından sonra sembolik bir şekilde Osmanlı topraklarında sürdürülmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti, Rusya ile savaşı sırasında önce Şahbaz Giray (1787-1789)'ı ardından da Baht

³⁷⁶ BOA. AE. SABH. I. 361 / 25175.

³⁷⁷ BOA. C. AS. 395 / 16300 (M. 18.09.1771); BOA. C. AS. 108 / 4851 (M. 14.05.1790); BOA. C. AS. 742 / 31158 (M. 29.03.1772); Ağnad Kazaklarına verilen bu görev, 168 Numaralı Mühimme Defterine de aynı şekilde yansımıştır. İlhan Gök, Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 Numaralı Mühimme Defteri, (s. 200-376) (1183-1185/1769-1771) Transkripsiyon, Değerlendirme, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 391-392.

³⁷⁸ BOA. C. AS. 1080 / 47616 (M. 30.08.1775).

³⁷⁹ BOA. AE. SABH. I. 5 / 442 (M. 06.04.1789).

³⁸⁰ BOA. C. AS. 1210 / 54243 (M. 10.11.1787)

³⁸¹ BOA. C. DH. 111 / 5549 (M. 18.05.1782).

³⁸² BOA. C. BH. 49 / 2301 (M. 12.05.1790).

³⁸³ 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşı sırasında, Osmanlı ordusunun Tuna bölgesinde daha planlı ve daha hızlı hareket edebilmesi için Maçin, Babadağı ve Silistre arasındaki yollarda bulunan menziller ve bunların saat hesabıyla uzaklıkları kaydedilerek defter şeklinde sunulmuştur. Bkz. BOA. C. NF. 22 / 1074 (M. 08.05.1791).

³⁸⁴ BOA. C. AS. 623 / 26303 (M. 06.07.1792); BOA. C. AS. 906 / 39046 (M. 25.12.1791).

Giray (1789-1792)'ı "Han" ünvanıyla, Bucak bölgesindeki ordunun başında görevlendirmiş ve bu hanlar, maiyyetleriyle birlikte Rusya'ya karşı savaşmışlardır. Potkalı Kazakları da bu savaş sırasında, önce Şahbaz Giray'ın daha sonra da Baht Giray'ın maiyyetinde yer alarak Rusya karşısında askeri görevlerini yerine getirmişlerdir. Aynı durum, Ağnad Kazakları için de geçerli kılınmıştır. Kazakların savaşçı yeteneklerinin farkında olan söz konusu hanlar, bunları kendi saflarında görmek istediklerini belirterek Rusya'ya karşı etkili ve uyumlu bir mücadele yürütmüşlerdir.³⁸⁵

Bunun dışında, Potkalı Kazaklarının gerekli görülen yerlere özel olarak gönderildikleri de görülmüştür. Savaşın Rus cephesinde büyük yenilgiler alınmış; Ruslar, stratejik önemi büyük olan Özi (Oçakov) kalesi yönünde ilerlemeye başlamıştır.³⁸⁶ Bu yüzden Osmanlı Devleti, Rusya ile arasında önemli bir mevzi olarak gördüğü Özi bölgesine, buradaki muhafızın maiyyetine girmek üzere Potkalı Kazaklarını sevk etmiştir.³⁸⁷ Kazaklar burada, Özi'ye altı saat mesafede olan Aksu Nehri'ndeki Rus Geçidi denilen yerden geçerek Ruslara ait karakolları basmış ve askerlerini kılıçtan geçirmiştir.³⁸⁸ Önemli çatışma alanlarından biri olan bu bölgenin, savaş sürecinde desteğe ihtiyacı olacak ki 1789 yılında İstanbul'da bulunan on iki Potkalı Kazak askerinin komutanlarıyla birlikte Özi'ye gönderilmeleri talimatı verilmiştir.³⁸⁹ Bunun yanı sıra yine İsmail bölgesinin savunması için buradaki Serasker Vezir Ali Paşa'nın maiyyetine bir kısım Potkalı Kazak gönderilmiştir.³⁹⁰ Burada Ruslara karşı göstermiş oldukları başarılarından dolayı, bu Kazaklara bahşiş verildiğini görmekteyiz.³⁹¹ Hatta 1788 tarihli bir belgeden, savaş sırasında üç esir getiren üç Potkalı Kazak askerinin her birine teşvik amaçlı yirmişer kuruş ödeme yapıldığı tespit edilmiştir.³⁹²

Savaş sırasında Potkalı Kazaklarının idaresini daha da kolaylaştırmak için bunların hatman denilen ileri gelenleri, devlet tarafından Edirne'de iskan edilmiş ve savaşçı olmalarının nişanesi olarak kendilerine topuz ve alem verilmiştir. ³⁹³ Edirne, başkente yakın olmasından dolayı gelen emirler, hatmanlar aracılığıyla direk Potkalı Kazak askerlerine iletilmiştir. Hatmanların, Edirne'de kaldıkları süre boyunca giyecekleri elbiselerden binecekleri atlara kadar her türlü ihtiyacı devlet tarafından karşılanmıştır.³⁹⁴ Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya karşısında giriştiği bu savaş sırasında hazineden önemli derecede harcamalar yapmıştır. Öyle ki

---

³⁸⁵ Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı", *DİA, XXV. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, s. 454; BOA. AE. SABH. I. 5 / 442 (M. 06.04.1789); BOA. AE. SSLM. III. 226 / 13230 (M. 29.08.1791).*

³⁸⁶ Kurat, a.g.e., 1993, s. 291.

³⁸⁷ BOA. C. AS. 574 / 24142 (M. 22.11.1787).

³⁸⁸ BOA. C. AS. 20 / 896 (M. 12.09.1787).

³⁸⁹ BOA. AE. SABH. I. 47 / 3395 (M. 06.02.1789).

³⁹⁰ BOA. C. AS. 906 / 39061 (M. 11.10.1787).

³⁹¹ BOA. C. AS. 20 / 896 (M. 12.09.1787).

³⁹² BOA. C. HR. 83 / 4119 (M. 16.06.1788).

³⁹³ BOA. C. AS. 989 / 43176 (M. 15.09.1787); BOA. C. AS. 420 / 17421 (M. 26.09.1787).

³⁹⁴ BOA. AE. SABH. I. 33 / 2510 (M. 22.10.1786).

bu ekonomik açığı kapatmak adına maliye sisteminde yeni düzenlemeler yapmış ve dahası kendisine bağlı eyalet paşalarından borç alacak duruma gelmiştir.³⁹⁵ Ancak Kazakların asker olarak verdikleri hizmetler, Osmanlı yöneticilerini önemli derecede memnun etmiş olmalı ki böyle bir durumda bile Kazakların ihtiyaç duyduğu desteklerin sağlanmasında önemli bir aksama görülmemiştir.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaşın Osmanlı aleyhine gelişmesi üzerine, kura ile sadrazam tayin edilmiş olan Şerif Hasan Paşa azledilerek, yerine Koca Yusuf Paşa yeniden sadrazam atanmıştır. Koca Yusuf Paşa, Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkmasında önemli bir rol oynamıştı. Onun sadrazamlığa yeniden getirilmesiyle, açmış olduğu bu savaflara yine kendisinin son vermesi düşünülmüştü. Zira, başarılı ve onurlu bir barışın yapılabilmesi için bazı zaferler elde edilmesi gerekiyordu. Ancak özellikle 9 Nisan 1791'de yapılan Maçın Muharebesi'nden sonra, artık yeni bir zafer kazanma ümidi kalmamıştır. III. Selim, bu durum karşısında İngiltere, Prusya ve İspanya'nın da arabuluculuğuyla Rusya ile barış yapılmasına karar vermiştir.³⁹⁶ Karşı tarafta da 1789 Fransız Devrim hareketinin kendi ülkelerine de sıçrayacağından korkan Avrupa monarşileri, derin bir huzursuzluk duymaya başlamış, bu şartlar altında savaşın devamını sakıncalı görerek Rusya'yı savaşa son vermesi için ikna etmeye çalışmışlardır.³⁹⁷ Bunun üzerine, II. Katerina da bir an önce Osmanlı Devleti ile barış yapmak istemiştir. Böylece iki tarafın barışa yönelmesi üzerine görüşmelere başlanmış; yaklaşık iki buçuk aylık müzakerelerden sonra, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 10 Ocak 1792 tarihinde Yaş Barış Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; Kırım'ın, Rusya'ya ait olduğu kabul edilmiş, Özi Kalesi ve Buğ Nehri'yle, Dinyester Nehri arasındaki bölge, Rusya'ya bırakılmış, Dinyester Nehri iki devlet arasında sınır kabul edilmiştir.³⁹⁸

Görüldüğü üzere, Kırım'ı geri almak için bu savaşa girmiş olan Osmanlı Devleti, Kırım'ı alamadığı gibi; Kırım'ın Rusya'ya ait olduğunu da kabul etmek zorunda kalmıştır. Girişilen savaşın sonucu devleti tatmin etmemişse de Potkalı Kazaklarının, savaş boyunca göstermiş olduğu başarı ve metanet Osmanlı Devleti'ni oldukça memnun etmiştir. Öyle ki bundan sonraki savaşlarda da bunların hizmetlerinden aynı şekilde yararlanılacağı ifade edilmiştir.³⁹⁹

Rusya karşısındaki savaşta Osmanlı Devleti, topraklarına iskan edilen Kazaklardan asker olarak yararlandığı gibi, Rusya da kendi hakimiyeti altında yaşayan Kazaklardan yararlanmıştır. Rus ordusunda yer alan Kazaklar, pek çok kez Osmanlı sınırlarını aşarak Özi bölgesinde ve Tuna sahillerinde saldırılar düzenlemiştir. Bunlar, Osmanlı kontrolünde bulunan Bender, Kili ve

---

³⁹⁵ BOA. C. ML. 43 / 1956 (M. 30.09.1789); BOA. C. ML. 48 / 2217 (M. 26.01.1789).

³⁹⁶ Palmer, a.g.e., s. 70.

³⁹⁷ Somçağ, a.g.e., s. 98.

³⁹⁸ Kurat, a.g.e., 1993, s. 291.

³⁹⁹ BOA. C. HR. 57 / 2841 (M. 14.16.1800).

İsmail gibi kentleri yağmalayarak halk üzerinde bir baskı oluşturmaya çalışmışlardır.⁴⁰⁰ Bu durum, Rusya'nın Osmanlı karşısında bazı cephelerde başarılı olmasına katkı sağlamıştır.

Osmanlı ordusunda yer alan Kazakların, savaş ortamında yaralanması veya hastalanması beklenen bir durumdur. Ancak böyle bir durum karşısında Osmanlı Devleti'nin ne gibi önlem aldığı, 2 Aralık 1790 tarihli bir belgeyle örneklemek mümkün. Orduda yer alan Traham isimli Potkalı Kazak komutanı, hastalandığı için önce Rusçuk kışlasına sevk edilmiş; oradan da daha iyi koşullarda bakılması için Edirne'ye getirilmiştir. Bu nakil işlemi süresince, kendisine hizmet etmek amacıyla üç Kazak askeri eşlik etmiş ve bunların her tür masrafı da yine devlet tarafından karşılanmıştır.⁴⁰¹

Osmanlı topraklarındaki Kazaklar, savaş boyunca orduda yer almalarının yanı sıra yaşadıkları bölgede asayişli sağlamakla da görevlendirilmişlerdir. Yerleştirildikleri Tuna kıyılarının güvenliği ve muhafazası bunlara devredilmiştir.⁴⁰² Tuna sahillerinde eşkıyalık olaylarının sıklaşması üzerine Potkalı Kazaklarından bazıları, bunları bastırmak üzere Silistre Valisi Musa Paşa'nın maiyyetine gönderilmişlerdir.⁴⁰³ Bunların beş tanesine, eşkıyayla mücadeleleri sırasında yaralanıp işe göremez hale geldikleri için, ölene kadar maaş ödenmesi kararı verilmiştir.⁴⁰⁴ Potkalı Kazaklarının eşkıya karşısındaki bu kararlı etkinliğini gören devlet, bunların başına bir komutan atamış ve bu mücadelelerinin XIX. yüzyılın ilk yıllarına kadar devam etmesini sağlamıştır.⁴⁰⁵ Başka bir kısım Potkalı Kazak ise Eflak'ı savunmakla görevlendirilen orduya katılmak üzere sevk edilmişlerdir. Eflak bölgesinin savunması için görevlendirilen bu Potkalı Kazaklarına, yardımcı kuvvet olması açısından bir süre sonra Sünne Boğazı'ndaki Donavice köylerinde iskan edilen Ağnad Kazakları da gönderilmiştir.⁴⁰⁶

Genel olarak Ağnad ve Potkalı Kazaklarının gerek Rusya'ya karşı ve gerek buldukları bölgedeki eşkıyalık olaylarına karşı Osmanlı ordusunda yer aldıkları süre boyunca, devlet tarafından her türlü ihtiyacı giderilmiştir. Osmanlı Devleti, Kazakları orduda istihdam ederken giyecek, yiyecek ve silah yardımının yanı sıra uygun miktarda tayinat vermiş ve düzenli olarak da *mâhiyye* (maaş, aylık) adı altında bir ücret ödemiştir.⁴⁰⁷ Ayrıca devlet, Ağnad ve Potkalı Kazak askerlerine, sırf orduda yer aldıkları için bir takım destekler vererek vergi muafiyeti hakkı

---

⁴⁰⁰ BOA. HAT. 190 / 9156 (M. 18.08.1792); BOA. HAT. 244 / 13736 (M. 16.12.1792).

⁴⁰¹ BOA. C. AS. 995 / 43484 (M. 02.12.1790).

⁴⁰² BOA. C. DH. 283 / 14119 (M. 19.06.1792).

⁴⁰³ BOA. C. AS. 1003 / 43882 (M. 09.08.1800).

⁴⁰⁴ BOA. C. HR. 19 / 909 (M. 18.04.1801); BOA. C. ML. 608 / 25084 (M. 26.02.1799).

⁴⁰⁵ BOA. HAT. 74 / 3095 A (M. 20.09.1800); Meryem Kaçan Erdoğan, *Rusçuk Ayanı Tirsinklizade İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2009, s. 76..

⁴⁰⁶ BOA. C. MTZ. 19 / 922 (M. 19.08.1800); BOA. C. AS. 96 / 4381 (M. 06.12.1801).

⁴⁰⁷ BOA. AE. SABH. I. 47 / 3395 (M. 06.02.1789); BOA. C. AS. 207 / 8869 (M. 28.04.1801); BOA. C. AS. 909 / 39222 (M. 23.05.1789); BOA. C. AS. 543 / 22734 (M. 25.03.1791); BOA. C. DH. 250 / 12498 (M. 14.07.1779); BOA. C. HR. 120 / 5957 (M. 01.05.1801); BOA. C. HR. 139 / 6918 (M. 05.01.1792).

tanımıştır.⁴⁰⁸ Bir sonraki başlık altında bu konu hakkında ayrıntılı değerlendirmelere yer verilecektir.

4.3.2. Kazakların Maaşları ve Tayinatları

Osmanlı topraklarında iskan edilen Potkalı ve Ağnad Kazaklarına, orduda görevlendirilmelerine karşılık bir takım destekler sağlanmıştır. Bu desteklerin en önemlisi, asker olan her Potkalı veya Ağnad Kazak bireyine belli bir ücretin ödenmesi olmuştur ki asker olan Kazaklar düşünüldüğünde bunun ciddi bir bütçe oluşturacağı açıktır. Buna rağmen Osmanlı Devleti, Kazakları asker olarak görevlendirdiği yerlerde, bu hizmetlerinin karşılığında kendilerine maaş (mâhiyye) tahsis etmiştir. Bir kısım Potkalı Kazakları, İbrail Nazırı'nın maiyyetine gönderilmişse de burada da aylıklarını almaya devam etmişlerdir.⁴⁰⁹ Ayrıca belgelerden, Potkalı Kazaklarının düzenli olarak aldıkları bu maaşın zaman zaman ulufe⁴¹⁰ olarak adlandırıldığı da görülmüştür.⁴¹¹ Maaş olarak ödenen ulufenin, verilemediği ya da geciktirildiği durumlarda toplu olarak iki ya da üç aydan sonraki dönemlere devredildiği tespit edilmiştir.⁴¹² Aşağıdaki tabloda Hicri 1215 senesinde, Kazak askerlerine verilen mâhiyye tutarları gösterilmiştir.

Tablo 1: Kazakların Mâhiyye Tutarları

Yekûn	Nefer	Mâhiyye	
3935	787	5	Kazak Neferatının Mâhiyyesi
0660	044	15	Kırk dört Hatman mâhiyyesi
0130	001	00	Koşevi mâhiyyesi
0150	005	30	Beş Polkovi'nin mâhiyyesi
0070	009	15	Altı bayrakdar

⁴⁰⁸ BOA. AE. SABH. I. 52 / 3720 (M. 17.06.1786).

⁴⁰⁹ BOA. AE. SSLM. III. 21 / 1239 (M. 13.05.1801).

⁴¹⁰ Ulufe'nin kapsamıyla ilgili bkz. Mehmet Mert Sunar, "Ulufe", *DİA, Cilt. 42, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012*, ss. 124-126.

⁴¹¹ BOA. C. AS. 207 / 8869 (M. 28.04.1801); BOA. C. AS. 96 / 4381 (M. 06.12.1801); BOA. AE. SSLM. III. 21 / 1212 (M. 13.05.1801).

⁴¹² BOA. C. AS. 906 / 39046 (M. 25.12.1791); BOA. C. AS. 96 / 4381 (M. 06.12.1801).

			mâhiyyesi
4950 (guruş)	842		
0025	001	25	Baş çavuş mâhiyyesi
0020	001	20	Yazıcı mâhiyyesi
0015	001	15	Pisar mâhiyyesi
0045	002	00	Tercüman mâhiyyesi
0040	002	10	Dört çavuş mâhiyyesi
0030	003	10	Üç tâyyinci mâhiyyesi
0120	012	10	On iki topçu mâhiyyesi
5245 (guruş)	894		

Kaynak: BOA. C. AS. 207 / 8869 (M. 28.04.1801)

Osmanlı topraklarında yaşayan Kazakların düzenli olarak aldıkları bu gibi ödemelerin yanı sıra ihtiyaç duydukları yiyecek ve erzak da devlet tarafından karşılanmaktaydı. Tayinat adı verilen bu uygulama, yiyecek ve erzak masrafının hazineden verilmesi esasına dayanmıştır. Özellikle orduda istihdam edilen Potkalı Kazaklar için sıkça rastlanan bu uygulama, asker olarak görevlendirildikleri süre boyunca yoğun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Tayinat olarak Potkalı Kazaklarına verilen erzak arasında en fazla görülen kalemler un ve ettir. Osmanlı ordusunda savaşan Potkalı Kazaklarına önceleri aylık olarak verilen 19.400 kıyye⁴¹³ un daha sonraları 12.940 kıyyeye kadar düşürülmüştür. Bu tayinatlar aylık olarak verildiği gibi, gerekli görüldüğünde ya da koşullara bağlı olarak birikmiş bir şekilde iki aylık, üç aylık veya dört aylık şeklinde de verildiği görülmüştür.⁴¹⁴ Bunun yanında devletin yönlendirmesiyle ikamet ettikleri yerlerde, tayinat olarak verilecek unun olmaması durumunda ihtiyaç kadar unun başka yerlerden sevk edildiği ve ihtiyaçlarının giderildiği tespit edilmiştir.⁴¹⁵ Potkalı Kazaklarına tayinat olarak verilen et ise günlük olarak teslim edilmiştir. Bir arşiv belgesinden edinilen bilgiye göre; ordu içerisinde muhtelif işler için istihdam edilen Potkalı Kazaklarına, ayrılacakları güne kadar günlük iki kıyye et verilmiştir.⁴¹⁶ Bunlar aynı olarak verildiği gibi kimi durumlarda bu tayinatların karşılığı olan bedelin doğrudan Potkalı Kazaklarına verildiği durumlar da olmuştur. Potkalı Kazakları dilekçe yazarak merkezden arpa, un ve et gibi tayinat bedellerinin

⁴¹³ Bir kıyye 1,282 kg'ye denk gelmektedir. Bkz. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 253.

⁴¹⁴ BOA. C. HR. 32 / 1585 (M. 09.08.1791); BOA. C. HR. 16 / 775 (M. 08.11.1791); BOA. C. AS. 623 / 26303 (M. 06.07.1792); BOA. C. AS. 952 / 41369 (M. 16.03.1791); BOA. C. AS. 906 / 39046 (M. 25.12.1791).

⁴¹⁵ BOA. C. HR. 30 / 1460 (M. 05.01.1792).

⁴¹⁶ BOA. C. AS. 848 / 36238 (M. 21.08.1789).

kendilerine verilmesini istemişlerdir.⁴¹⁷ Bunun sonucunda da Osmanlı Devleti, tayinat bedellerini ifade edildiği şekliyle doğrudan söz konusu Kazaklara ödemiştir.⁴¹⁸ Örnek oluşturması açısından aşağıdaki tabloda; 1787 yılında Rusya ile girişilen savaş sırasında, İsmail'den Özi'ye gönderilen Potkalı Kazaklarına verilen tayinat kalemleri ve miktarları belirtilmiştir.

Tablo 2: Özi'ye Gönderilen Potkalı Kazaklarına Verilen Tayinatlar

Nân	Gûşt	Mahiyye	Neferat	
30	6	50	1	Hatman Koşevi'ye verilen
15	3	22,5	1	Beher tâayine birer buçuk guruş hesabıyla ulûfesi ikinci hatmanın
10	2	15	1	Kezâlik paralarına hesâb-ı mezkûr itibariyle
10	2	15	1	Kezâlik baş çavuşlarına hesâb-ı mezkûr itibariyle
65	13	102,5	4	
60	12	090	6	Polkovi beylerinin hesâb-ı mezkûr itibariyle —

⁴¹⁷ BOA. C. ML. 44 / 2035 (M. 03.08.1791).

⁴¹⁸ BOA. C. AS. 909 / 39222 (M. 23.05.1789).

				beherine
18	03 dirhem 240	027	6	Yazıcılarına hesâb-ı mezkûr itibariyle — beherine
18	03 dirhem 240	027	6	Çavuşlarına hesâb-ı mezkûr itibariyle — beherine
161	32	246,5	22	
120	24	180	40	Hatmanlarına hesâb-ı mezkûr itibariyle — beherine
281	56	426,5	62	
Yalnız iki yüz seksan çifttir	Yalnız elli altı kıyye ve seksan dirhemdir	Yalnız dört yüz yirmi altı guruşdur	Yalnız atmış iki neferdir	

Kaynak: BOA. C. AS. 574 / 24142 (M. 22.11.1787)

Yine daha önce Edirne’de buldukları ifade edilen Potkalı Kazak ileri gelenleri ve maiyyetinde bulunan hizmetkarlar için de tayinat verildiği ve bu uygulamanın uzun bir süre devam ettiği tespit edilmiştir.⁴¹⁹ Hatta Edirne’deki bu Kazaklara 1781 senesinde verilmeyip 1782 senesine devreden 351 günlük olmak üzere toplam 1930,5 akçe tayinat bedeli de Edirne gümrük gelirinden ödenmiştir.⁴²⁰ Edirne’de ikamet etmeye devam eden bu Kazak hatmanlarının her birinin günlük tayinat bedeline 14 Nisan 1784 tarihli bir hükümle beş akçe zam yapılmıştır.⁴²¹ 1786 senesine gelindiğinde buradakilerin günlük tayinat bedeli 20 akçeye çıkartılmıştır.⁴²² Bu geniş bütçeli tayinat bahası ödemeleri, buradaki Kazak ileri gelenlerinin

⁴¹⁹ BOA. AE. SABH. I. 102 / 6965 (M. 02.10.1779); BOA. C. AS. 1158 / 51531 (M. 28.07.1780).

⁴²⁰ BOA. C. DH. 193 / 9636 (M. 30.05.1782).

⁴²¹ BOA. C. AS. 1139 / 50587 (M. 14.04.1784).

⁴²² BOA. C. ML. 619 / 25506 (M. 28.02.1786).

yanı sıra bunların hizmetinde bulunan adamlarına da benzer miktarlarda yapılmıştır.⁴²³ Potkalı Kazaklarının idaresini kolaylaştırmak için Osmanlı Devleti tarafından Edirne’de iskan edilen Kazak hatmanları, verilecek yeni talimatlar için zaman zaman İstanbul’a çağırılmışlardır. Bunlar İstanbul’a geldikten sonra burada buldukları süre boyunca kendilerine ve maiyyetinde bulunanlara devlet tarafından tayinat ve harçlık verilmiştir. Böyle bir uygulamanın, 1788’in Aralık ayında dersaadete gelen Kazak yöneticisi Torokil Bey ve yardımcılara uygulandığı görülmüştür. ⁴²⁴ Benzer bir durum Ağnad Kazakları için de geçerli kılınmış, İstanbul’a gelip memleketine dönen iki Ağnad askerine yüzer kuruş yol harçlığı verilmiştir.⁴²⁵

Bunun yanında tayinat uygulaması, Potkalı Kazakları kadar yoğun olmasa da Ağnad Kazaklarına da uygulanmıştır. Hatta Ağnad Kazaklarına daha önceki bir tarihte verilmiştir. Karaharman bölgesinin muhafazasında görev aldıklarından dolayı buradaki Ağnad Kazaklarına tayinat verilmiştir.⁴²⁶ Ağnad Kazakları, orduda sürekli yer almamaları nedeniyle, sadece görevlendirildikleri zamanlarda devletten destek görmüşlerdir. Ancak bu destek sadece tayinatla sınırlı kalmayıp kıyafet yardımı da yapılmıştır. 1792 yılına ait bir belgeye göre; Ağnad Kazaklarından iki askerin giydiği çuhanın her birine, bedel olarak 16 guruş ödeme yapılmıştır.⁴²⁷ Aynı şekilde orduda istihdam edilen Potkalı Kazakların her birine de Kiev şalvarı denilen elbiseler tedarik edilmiştir.⁴²⁸ Hatta 1768-1774 savaşından sonra Özi tarafından gelen ilk Potkalı Kazaklarının cepken, kuşak, şalvar, entari ve kalpak gibi tüm giyecek ihtiyaçları devlet tarafından giderilmiş ve kılıç, tüfek yardımında bile bulunulmuştur.⁴²⁹

Tablo 3: Kazaklara Verilen Destekler

Tüfenk	Kılıç	Cebgan	Kuşak
Aded (20 Guruş)	Aded (5 Guruş)	Aded (15 Guruş)	Aded (2 Guruş)
4	4	4	4
80 Guruş	20 Guruş	60 Guruş	8 Guruş

⁴²³ BOA. C. HR. 28 / 1362 (M. 25.04.1796); BOA. C. AS. 995 / 43484 (M. 02.12.1790).

⁴²⁴ BOA. C. AS. 1181 / 52668 (M. 17.12.1788); BOA. C. HR. 78 / 3868 (M. 04.12.1788).

⁴²⁵ BOA. AE. SABH. I. 52 / 3736 (M. 22.11.1778).

⁴²⁶ BOA. C. BH. 159 / 7524 (M. 04.03.1772).

⁴²⁷ BOA. C. HR. 139 / 6918 (M. 05.01.1792).

⁴²⁸ BOA. C. HR. 120 / 5957 (M. 01.05.1801).

⁴²⁹ BOA. C. HR. 130 / 6483 (M. 08.11.1777).

Şalvar	Entari	Kalpak	Yemeni
Aded (9 Guruş)	Aded (12 Guruş)	Aded (7 Guruş)	Aded (1 Guruş)
4	4	4	4
36 Guruş	48 Guruş	28 Guruş	4 Guruş
Yekun 284 Guruş			

Kaynak: BOA. C. HR. 130 / 6483 (M. 08.11.1777).

4. 4. Kazaklara Tanınan Vergi Muafiyetleri

Osmanlı topraklarında bulunan Ağnad ve Potkalı Kazaklarının, devletten vergi muafiyeti talebinde buldukları görülmüştür. Diğer vergilerle ilgili muafiyetler de olmak beraber, bunlar arasında arşiv belgelerinde en belirgin görülen cizye ve balık vergisi olmuştur. Osmanlı Devleti, özellikle cizye ve balık vergisinden muafiyetlerini isteyen bu Kazakları söz konusu vergilerden muaf tutmuştur. 1786 yılına ait bir belgeden edinilen bilgiye göre, Potkalı Kazaklarına tanınan vergi muafiyeti, özellikle Aynalıkavak Anlaşması sonrasında belirlenmiştir. Bu tarihe kadar cizye⁴³⁰ vergisini zamanında ödemiş olan bu Kazaklar, Tuna kıyılarında iskan edilmeleriyle beraber Osmanlı ordusunda asker olarak canla başla savaşıacaklarını bildirmiş, bu yüzden de cizye vergisinden muafiyetlerini talep etmişlerdir.⁴³¹ Bu taleple birlikte Osmanlı Devleti'nin, Potkalı Kazaklarına üç senelik cizye ve diğer vergilerden muafiyet hakkı tanıdığını görüyoruz.⁴³² Hatta bu muafiyetin resmileşip, cizye muhasebesinde kayıt altına alınması için Potkalı Kazaklarının sakin oldukları yerlerin yöneticilerine emirler gönderilmiştir.⁴³³ İskan süreçleri tamamen sona erinceye kadar tanınan üç senelik muafiyetin ardından Osmanlı Devleti, bunların raiyyetlerinin belli olması için birer altın cizye ödemeleri kararını almıştır. ⁴³⁴ Bu karardan rahatsız olan Edirne'deki Potkalı Kazak hatmanları, İstanbul'a adamlarını göndererek kendilerinin sıradan reaya gibi olmadıklarını, asker olduklarını ve *her ne vakit devlet-i âliyyenin seferi zuhûr eder ise ne mahalle ta'yîn eder ise cân ve baş fedâsıyla sâdikâne hıdmet ettiklerini*

⁴³⁰ Cizye konusunda bilgi için bkz. Halil İncılık, "Osmanlılarda Cizye", DİA, VII. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2012, ss. 45-48.

⁴³¹ BOA. C. ML. 147 / 6229 (M. 09.12.1786).

⁴³² BOA. AE. SABH. I. 52 / 3720 (M. 17.06.1786).

⁴³³ BOA. C. AS. 1133 / 50319 (M. 14.02.1787); BOA. C. AS. 700 / 29368 (M. 18.02.1787).

⁴³⁴ BOA. C. ML. 147 / 6229 (M. 09.12.1786).

ifade etmiş; bu yüzden cizyeden tamamen muaf olmak istediklerini bildirmişlerdir.⁴³⁵ Devlet cizye talebinde direktirse, diğer reaya gibi bir yere yerleşip ziraatle meşgul olacaklarını ve seferlere katılmayacaklarını ifade etmişlerdir. Bunun üzerine, bir karar vermesi gereken Osmanlı Devleti de Potkalı Kazaklarının toplu bir şekilde orduda bulunmalarının daha uygun olacağı düşüncesiyle cizyeden tamamen muaf tutmuştur.⁴³⁶

Kazakların cizye vergisinin yanı sıra, balık vergisi ile ilgili de muafiyet talepleri olmuştur. Asker olan Potkalı Kazakları gibi zirai faaliyet içerisinde olanlar da devlete vergi vermekten sakınmışlardır. Kili dolaylarında balıkçılıkla uğraşan bazı Potkalı Kazaklarının, tuttıkları balıktan öşür vermedikleri tespit edilmiştir.⁴³⁷ Osmanlı Devleti'nin Potkalı Kazaklarına tanıdığı vergi muafiyet hakkı, 1800 yılına kadar da devam etmiş; o zamana kadar bu Kazakların cizye ve diğer vergilerden⁴³⁸ muaf tutulduğu görülmüştür.⁴³⁹

Vergi muafiyeti, çalışmamıza konu edilen diğer Kazak grubu için de uygulanmıştır. Kırım ve Kuban taraflarından gelmiş olan Ağnad Kazaklarından iki kişi, yazdıkları dilekçede, daha önce yaşamış oldukları Kuban bölgesinde kendilerinden cizye, gümrük vergisi ve öşür gibi vergilerin istenmediğini belirterek; aynı muafiyetin, iskan edildikleri Osmanlı topraklarında da tanınmasını istemişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Ağnad Kazaklarına iskan edildikleri yerlerde işlerini oturtuncaya kadar dört-beş senelik cizye, avarız ve sözü geçen diğer vergilerden muafiyet hakkı tanımıştır.⁴⁴⁰ Ancak buradayken geçimini balıkçılıkla sağlayan Ağnad Kazakları, Kili mukataası dahilinde bulunan Tulca ve Beştepe'deki göllerde avlandıkları için balıkların dörtte birini Kili nezaretine ödemek zorunda kalmışlardır. Söz konusu Ağnad Kazakları, bir süre sonra bu durumdan rahatsızlık duymuş ve yöneticilere bu vergiden muaf olmak istediklerini bildirmişlerdir. Devlet de Ağnad Kazaklarına talep ettikleri bu vergi muafiyetiyle birlikte diğer vergilerden de muaf tutulduklarını bildirmiş ve kendilerine bu konuyla ilgili resmi bir belge vermiştir.⁴⁴¹

Bu haliyle Ağnad Kazakları, buldukları bölgelerdeki sulara balık avlamaya devam etmişlerdir. Ancak ilerleyen zamanlarda Kili nazırı ve Tulca zabiti bunlardan vergi talep etmeye başlamış; hatta bu sebepten ötürü aralarında sorun yaşanmıştır. Ağnad Kazaklarının, bu durumu Özi valisine şikayet etmesinin ardından söz konusu vali tahkikat başlatmış ve tahkikat sonucunda Ağnad Kazaklarının, Kili mukataası dahilindeki sulara avlanmaları nedeniyle kendilerinden vergi talep edildiği ortaya çıkmıştır. Ağnad Kazaklarına da bu durum aynen izah

---

⁴³⁵ BOA. C. AS. 1133 / 50319 (M. 14.02.1787)

⁴³⁶ BOA. AE. SABH. I. 17 / 1517 (M. 07.07.1787).

⁴³⁷ BOA. C. ML. 310 / 12696 (M. 12.12.1792).

⁴³⁸ *Gerek Ağnad ve gerek Potkalı Kazaklar için avarız, gümrük resmi, kazgancı akçesi, öşür gibi vergilerin de muafiyetinin sağlandığını görüyoruz.*

⁴³⁹ BOA. C. HR. 57 / 2841 (M. 14.16.1800).

⁴⁴⁰ BOA. C. DH. 278 / 13852 (M. 14.07.1779); C. ML. 619 / 25513 (M. 01.07.1779).

⁴⁴¹ BOA. C. ML. 656 / 26838 (M. 08.12.1779).

edilmiş; Kili mukataasına ait sulara avlandıkları sürece de kendilerinden balık vergisinin tahsil edileceği belirtilmiştir. Bunun üzerine Ağnad Kazakları, şimdiye kadar iskan edildikleri yerlerde devlete sadık bir biçimde hizmet ettiklerini, sefer sırasında orduda asker olarak yer aldıklarını ve bu yüzden de tüm vergilerden muafiyetlerini talep etmişlerdir. Bu gelişmelerin ardından devlet, Ağnad Kazaklarından her halukârda hiç bir verginin talep edilmemesi kararı almış ve bunu kayda geçmiştir.⁴⁴² Arşiv belgelerinden, Ağnad Kazaklarına tanınan vergi muafiyetlerinin sonraki tarihlerde de devam ettiğini görmek mümkün.⁴⁴³

4.5. İskan Edilen Kazakların Ekonomik Faaliyetleri

Genel anlamda Kazaklar, her ne kadar askeri bir örgüt olarak tanımlanıyorsa da bunların tarımsal faaliyetleri de bir o kadar belirleyici role sahiptir. İlk olarak ortaya çıktıkları dönemde gerek Ukrayna Kazakları ve gerek Don Kazakları, yaşadıkları coğrafyanın nimetlerinden yararlanmayı bilmişlerdir. Dolayısıyla coğrafyanın, Kazak ekonomisini şekillendirmede çok önemli bir rolü olmuştur denilebilir. İlk zamanlar, avcı-toplayıcı denilebilecek bir tarzda yaşadıkları bölgelerdeki nehir ve ormanlardan avladıkları ve topladıklarıyla geçimlerini sağlamışlardır. Özellikle çevresinde yaşadıkları nehirlerde balık avlamaları ve ormanlarda bulunan yabani balları toplamaları onları bu konuda uzmanlaştırmıştır.⁴⁴⁴

XVI. yüzyıldan itibaren komşu ülkelerin topraklarına düzenledikleri baskınlar sırasında yağmaladıkları mallar ve topladıkları esirler, Kazak ekonomisini farklı bir evreye taşımıştır. Elde edilen mallar ve esirler pazarlarda satılarak önemli miktarda gelir sağlanmıştır. Ancak bu durumun süreklilik içermemesi, sabit bir gelirin oluşumunu zorlaştırmış ve Kazak yaşamını yağmaya bağımlı hale getirmiştir. Bu yüzyılın sonlarından itibaren özellikle Ukrayna Kazakları için Lehistan yönetimince ortaya konan “Kayıtlı Kazak” statüsüyle, Lehistan ordusunda istihdam edilen Kazak askerlerine maaş bağlanarak düzenli bir gelir sağlanmıştır.⁴⁴⁵ Bunlar dışındaki özgür Kazaklar ise önemli ticaret kentlerini yağmalamaya devam etmiş ve belirli bir güce eriştikten sonra Khmelnytsky’nin isyanı sonucunda Hatmanlık adı altında bağımsız bir statü elde etmişlerdir (1648). Bu süreçte Kazakların, tarımsal üretim ve madencilik gibi önemli üretim alanlarını geliştirdikleri ve ürün çeşitliliğinde mesafe katettikleri görülmüştür. Ancak buna rağmen ticaret gerilemeye başlamıştır. Çünkü Kazakların üretmiş oldukları ürünleri Lehistan topraklarındaki pazarlarda satmalarına engel konulmuştur. Hal böyle olunca alternatif pazarlar arayan Ukrayna Kazakları, Moskova’ya yakınlaşmış ve ürünlerini Rusya pazarlarında

---

⁴⁴² BOA. C. DH. 111 / 5549 (M. 18.05.1782)

⁴⁴³ BOA. C. ML. 76 / 3490 (M. 03.10.1795)

⁴⁴⁴ Öztürk, a.g.e., 2004, s. 211.

⁴⁴⁵ Wynar, a.g.m., s. 341.

satmaya başlamışlardır. Bunun yanında Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti ile de ticari bağlantılar kurulmuştur. Kazaklar, Osmanlı Devleti'ne et, kürk ve hububat satarken karşılığında da ipek, kilim ve Acem işi dokuma ürünlerini almışlardır. Yine Kırım Tatarları'yla da büyük ve küçükbaş hayvanların ticaretini yapmışlardır. Kazaklar, bu ticareti çoğunlukla Türkler, Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar aracılığıyla yürütmüştür.⁴⁴⁶

Hem Ukrayna Kazakları hem de Don Kazakları bu sıralarda yine yağmalarına ve akınlarına devam etmişlerdir. Bu faaliyetler sırasında ihtiyaç duydukları cephane ise aynı ve nakdi olarak zaman zaman Rusya ya da Lehistan tarafından sağlanmıştır. Rusya'da I. Petro'nun iktidarı zamanında, Don Kazakları merkez yönetimle güçlü bir bağ kurmuşlardır. Savaşlarda Don Kazaklarından yararlanmak için I. Petro, Cherkassk'da askeri bir ofis kurmuş ve Kazakların bir çoğunu asker olarak istihdam etmiştir. Bu süre zarfında çok sayıda Don Kazak'ının, belirli bir süre için maaş karşılığında Rus ordusunda yer aldıkları görülmüştür. I. Petro, hedeflerine ulaştıktan bir süre sonra bir takım reformlar yaparak Don Kazaklarının gündelik yaşamını etkileyecek kararlar almıştır. Cherkassk'daki askeri ofis, bir taraftan Kazakların orduda yer almasını sağlarken, diğer taraftan asker olmayan Kazakların da tarımsal üretiminden yararlanmaya başlamıştır. Çar Petro, asker olarak istihdam ettiği Kazaklara verilen maaşı kestikten sonra, bunların çoğunu tarımsal faaliyetlere yönlendirmiştir. Hayvan yetiştiriciliğinin yanı sıra bağcılık yapan Don Kazakları, yetiştirdiği atlar ve üretmiş olduğu şaraplarla Rusya ekonomisine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu bölgede ticaretin gelişmesiyle Rus, Ukraynalı, Türk, İtalyan, Fransız ve Acem tüccarları, Don Kazaklarının ticaret merkezi haline gelen Cherkassk'a akın etmeye başlamışlardır. Don Kazakları, gelen tüccara kendi ürettikleri hububat, şarap, balık ve et gibi ürünleri pazarlamışlardır.⁴⁴⁷

Ortaya çıktıklarından bu yana Ukrayna ve Don Kazaklarının yaşamlarında balıkçılık, çok önemli bir yer tutmuştur. Genellikle nehir kenarlarında yaşamalarından dolayı, bu konudaki yeteneklerini geliştirdikleri ve zengin bir gelir sağladıkları görülmüştür. Bu durum, balıkçılığın Kazaklar arasında başat bir geçim kaynağı haline gelmesine neden olmuştur. Don, Özi (Dinyeper), Turla (Dinyester), Aksu (Buğ), Kuban ve Karadeniz gibi çeşitli sularda avlanmaları; farklı balık türlerini avlamalarını sağladığı gibi, kuzeyin geniş balık ticaretinden de nemalanmalarına yardımcı olmuştur. Kazaklar, yakaladıkları balıkları uzun süre saklayabilmek ve ticaretini yapabilmek için, tuza ihtiyaç duymuşlardır. Bu gereksinim, balıkçılığın yanında tuz ticaretini de önemli bir hale getirmiştir. Ancak yaşadıkları bölgelerde tuzun olmaması, onları komşu bölgelere sevk etmiştir. Lehistan'ın yanı sıra özellikle Kırım, Evliya Çelebi'nin de

---

⁴⁴⁶ Magocsi, a.g.e., 1996, s. 254.

⁴⁴⁷ Pugachyova, a.g.m., s. 31.

değindiği gibi zengin tuz madenlerine sahip bir bölgedir.⁴⁴⁸ Bu yüzden Kazaklar, avladıkları balıklar için tuzun büyük bir bölümünü Kırım Hanlığı'ndan temin etmişlerdir. Bu durum Kazaklar ve Kırım Tatarları arasında ticari bir ilişkinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır.⁴⁴⁹

Buraya kadar ifade edilen geleneksel Kazak ekonomisinin, XVIII. yüzyılda Osmanlı topraklarına iskan edilen Potkalı ve Ağnad Kazakları tarafından da benzer bir şekilde takip edildiği görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde ordu içerisinde istihdam edilen her iki Kazak grubu da yaşamlarını, devletten aldıkları para ve erzak destekleriyle devam ettirmişlerdir. Devletin istihdam alanı dışında kalanların ise geleneksel Kazak ekonomisinin avcılık ve diğer tarımsal faaliyetlerine yöneldikleri tespit edilmiştir.

İnsan türünün en eski ekonomik faaliyetlerinden biri olan balık avcılığı, deniz ve su kenarlarında yaşayan toplumlar için önemli bir gelir kaynağı olmuştur. Bu doğrultuda, Potkalı ve Ağnad Kazaklarının Osmanlı topraklarında iskan edildikleri Tuna kıyılarından ve Karadeniz'den balık avlayarak geçimlerini sağlamaları, doğal bir seyir olarak kabul edilmektedir. Özellikle Karadeniz'le birleşen Tuna nehrinin ve bu nehre bağlı olan su kaynaklarının, buradaki halk için önemli bir besin olan balık açısından zengin bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Evliya Çelebi de Tuna nehrindeki balığın bolluğunu ve çeşitliliğini sıkça vurgulayarak; morina, mersin, sazan ve lom gibi balık türlerinin bulunduğunu ve balıkçılar açısından verimli bir av alanı olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁰ Balıkçılık açısından koşulların bu denli uygunluğu, Potkalı ve Ağnad Kazaklarını, iskan ettikleri yerlerde balık avlamaya sevk etmiştir.

Sayıda en fazla balıkçılık faaliyetini yürütenler Ağnad Kazaklarıdır. Çünkü, Potkalı Kazaklarının çoğu Osmanlı ordusunda askerlik yaparak hayatlarını idame ettirmişlerdir. 29 Mayıs 1778 tarihli bir belgeden, aileleriyle gelip Tuna'nın kenarlarında yerleşen üç yüz kadar Ağnad Kazaklarının balık avlamak için izin istedikleri tespit edilmiştir. Babadağı, Beştepe, Hızırilyas ve Bortice Boğazı'nda yaşamakta olan bu Kazaklar, yaşadıkları kıyılarda ve Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü boğazlarda balıkçılık yapmak için devletten izin istemiş ve bu faaliyet sırasında kimsenin kendilerine engel olmaması yönünde talepte bulunmuşlardır. Devletin izin verdiği Ağnad Kazakları, Tuna nehrinde ve bu nehre bağlı dalyanlarda ve boğazlarda uzun bir süre balıkçılık yaparak yaşamlarını devam ettirmişlerdir.⁴⁵¹ Ancak bu tarihten çok önceleri de Ağnad Kazaklarının oturdukları yerlerde balıkçılık yaptıkları ve uzun zamandır bu işle uğraştıkları görülmüştür. Öyle ki bu bölgede yapılan balık avcılığının önemli bir bölümü, Kuban tarafından gelmiş olan Ağnad Kazakları ile anılagelmiştir.⁴⁵² Bu Kazaklar, avladıkları balığın miktarını

---

⁴⁴⁸ Çelebi, a.g.e., 1984, s. 138.

⁴⁴⁹ Chirovsky, a.g.e., s. 154-155.

⁴⁵⁰ Çelebi, a.g.e., 1984, s. 49-52.

⁴⁵¹ BOA. C. DH. 111 / 5549 (M. 18.05.1782).

⁴⁵² BOA. C. AS. 1080 / 47616 (M. 30.08.1775); BOA. C. ML. 656 / 26838 (M. 08.12.1779).

arttırmak ve daha fazla verim elde edebilmek için, Tuna'nın Karadeniz'deki ağızlarından biri olan Hızırilyas Boğazı'na yeni boğazlar açmışlardır. Yeni boğazlara dolacak olan suda avlayacakları balıkların, ekonomik açıdan önemli bir katkı sunacağını düşünmüşlerdir. Ancak Kazaklar buradan faydalandıktan bir süre sonra merkez, bunların açmış olduğu sözkonusu boğazların tekrar kapatılması talimatını vermiştir.⁴⁵³

Az sayıda da olsa Potkalı Kazakları da balıkçılık faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasına ait bir belgeden; sayıları belli olmayan Potkalı Kazaklarının balık avcılığı yaptıkları, ancak av yaptıkları dalyanları hasara uğrattıkları anlaşılmaktadır.⁴⁵⁴ Yine ordu içerisinde asker olan Potkalı Kazaklarının, Özi bölgesindeki yöneticiyle balık ağları konusunda sorun yaşadıkları ve buradan hareketle bunların da balıkçılıkla meşgul olduklarını söylemek mümkün.⁴⁵⁵ Bunun yanında XVIII. yüzyılın sonuna doğru Potkalı Kazaklarının, sefere çıkmadıkları zamanlarda iskan edildikleri bölgelerde hizmetkârlık ve ırgatlık gibi işlerle meşgul oldukları görülmüştür.⁴⁵⁶

Bunlar gibi geleneksel Kazak ekonomisine bağlı belli başlı uğraşların yanı sıra, Osmanlı topraklarındaki Kazakların bireysel olarak istihdam edildiği farklı alanlar da olmuştur. Örneğin 1791 tarihli bir belgeden Tulca, Beştepe ve Babadağı civarında iskan edilen Ağnad Kazaklarının geçimlerini sağlayabilmeleri için ücret karşılığında tarla işlerinde çalıştırılmaları konusunda bölgedeki yöneticilere emir gönderildiğini öğreniyoruz.⁴⁵⁷ Yine daha önce Tuna kenarında iskan edilen bazı Ağnad Kazaklarının da 1783 yılında Trabzon sınırları dahilindeki Çarşamba'ya gelerek burada zirai faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere tarlalar hazırladıkları görülmüştür.⁴⁵⁸ 1791 tarihli Zecriye defterinde, Kazakların yerleşmiş olduğu Maçın, Tulca, Babadağı ve bunlara bağlı köylerde önemli miktarda rakı ve şarap üretildiği ve devletin bu üretimden vergi aldığı belirtilmektedir.⁴⁵⁹ Elimizde her ne kadar delil olmasa da geleneksel Kazak ekonomisi düşünüldüğünde, Kazakların böylesi bir üretim içerisinde olma ihtimalleri oldukça güçlü görünmektedir. Bu yönlerle incelemeye çalıştığımız konu, Osmanlı topraklarına iskan etmiş olan Potkalı ve Ağnad Kazaklarının bu topraklardaki ekonomik faaliyetleridir. Bu faaliyetler ışığında, buradaki Kazakların geçimlerini nasıl sağladıkları incelenmiştir.

---

⁴⁵³ BOA. C. BLD. 151 / 7524 (M. 08.09.1782).

⁴⁵⁴ BOA. C. ML. 310 / 12696 (M. 12.12.1792).

⁴⁵⁵ BOA. C. DH. 241 / 12025 (M. 22.10.1786).

⁴⁵⁶ BOA. C. HR. 57 / 2841 (M. 14.16.1800).

⁴⁵⁷ BOA. AE. SSLM. III. 226 / 13230 (M. 29.08.1791).

⁴⁵⁸ BOA. C. DH. 258 / 12888 (M. 29.06.1783).

⁴⁵⁹ BOA. D. BŞM. ZCR. d. 20260 (M. 1791).

4.6. Toplumsal Yaşam İçerisinde Kazaklar

XVIII. yüzyılda Osmanlı topraklarında iskan edilmiş olan Kazakların devletle olan ilişkileri, toplum içerisindeki statülerini belirlemiştir. Devletin bu halka bakış açısı, onların bu toplumda varoluş nedenlerine bir izah kazandırmıştır. Asker ya da güvenlik birimi olarak değerlendirilen Kazaklara atfedilen önem de bununla orantılıdır. Tuna boyundaki kentlere yerleştirilen Ağnad ve Potkalı Kazaklarının orduda asker olarak görev almaları, kuşkusuz devletin savaşma gücüne katkı sunmuştur. Bu yüzden Osmanlı Devleti, bunları topraklarında iskan edip korumuş; sosyal yapı içerisinde kendilerine özgü gelenekleri ve yaşam tarzlarıyla yer almalarını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti, gerek Potkalı Kazaklarının ve gerek Ağnad Kazaklarının inançsal dünyalarına hiç bir müdahalede bulunmamış, aksine inançlarını serbestçe yaşayacak koşullara sahip yerlerde iskan etmiştir. Daha önce, Kazakların iskan edilmiş olduğu Tuna boyundaki yerleşim birimlerinde yaşayan gayrimüslim nüfusun genel olarak Ortodoks olduğu ifade edilmişti.⁴⁶⁰ Kazakların iskan için bu yerlerin seçilmesine, bilinçli olarak karar verilmiş ve bu durum, buradaki yerli halkla inanç boyutunda bir çatışmayı da asgari düzeye düşürmüştür. Osmanlı topraklarında yaşayan söz konusu Kazaklara inanç serbestiyetinin tanındığı açıkça görülmektedir. Öyle ki Potkalı Kazakları, ibadetlerini rahatça edebilmeleri için İstanbul Rum Patriki'nden resmi bir belge istemiş; devlet de patrikten aldığı mühürlü izin kağıdını Potkalılara ulaştırarak ibadetlerini yerine getirmelerini sağlamıştır.⁴⁶¹ Tanınan aynı serbestiyetle, 1795 yılında da Ağnad Kazakları, Babadağı kazasının Donoc bölgesinde kendileri için bir kilise inşa etmiş ve ibadetlerini burada gerçekleştirmişlerdir.⁴⁶² Ayinleri sırasında müdahalede bulunulmaması için onlar da Potkalı Kazakları gibi piskopos kaleminden izin almışlardır.⁴⁶³ Ancak ibadetlerini gerçekleştirdikleri kilisede çalınan çanlar, bölgedeki halkı rahatsız etmiş; halk bu sorunu bölgenin yöneticilerine şikayet etmiştir. Sorunu nasıl çözeceğini bilmeyen yöneticiler, bu konuyu merkeze bildirmişlerdir.⁴⁶⁴ Ağnad Kazaklarının ibadet konusunda yaşadıkları diğer bir asayiş olayında ise Babadağı Aliş Ağa adında birinin, Ağnad Kazaklarının yapmış olduğu kiliseyi yakıp yıkmakla tehdit ettiği görülmektedir.⁴⁶⁵

---

⁴⁶⁰ BOA. C. ADL. 28 / 1657 (M. 22.11.1718).

⁴⁶¹ BOA. A. DVNS. MHM. 175, s. 266, h. 759 (M. 06.06.1778).

⁴⁶² BOA. HAT. 233 / 12997 C (M. 26.08.1795); HAT. 233 / 12997 D (M. 07.08.1795). Aynı Ağnad Kazakları, 1817 yılında Maçin Kalesi'ne yakın bir yerde başka bir kilise inşa etmişlerdir. BOA. C. DH. 13 / 636 (M. 07.11.1817). 1861 yılında da bu defa Ağnad Kazaklarının rahibeleri için yine Babadağı'nın Kızılhisar köyünde bir kilisenin inşa edildiği tespit edilmiştir. BOA. İ. HR. 183 / 10166 (M. 21.03.1861).

⁴⁶³ BOA. C. ML. 76 / 3490 (M. 03.10.1795).

⁴⁶⁴ BOA. HAT. 233 / 12997 D (M. 07.08.1795); HAT. 233 / 12997 C (M. 26.08.1795).

⁴⁶⁵ BOA. C. ML. 76 / 3490 (M. 03.10.1795).

Kazaklar, Osmanlı topraklarında yerleştirildikleri yerlere göre farklı etnik ve dini guruplarla yaşamak ve ilişkiler geliştirmek zorunda kalmışlardır. Genel olarak olumlu seyreden ilişkiler, zaman zaman bozulabiliyor ve Kazakların yaşamış olduğu yerlerdeki halkla veya yöneticilerle araları açılabilirdi. Poltova ve Prut savaşları sonrasında Osmanlı topraklarına sığınmış olan Kazakların, Boğdan bölgesindeki halkın mallarını yağmalamaları, halkın bunlardan şikayetçi olmalarına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin de çözüm olarak, söz konusu Kazakları o bölgeden çıkararak Bender'e gönderdiği görülmüştür.⁴⁶⁶ Aynı bölgede yaşanan sorunlara başka bir örnek de Osmanlı himayesindeki bu Kazakların, bölge halkı tarafından esir olarak alınıp satılması durumudur. Devlet, himaye altındaki bu Kazakların esir olarak alınma ve satılma işleminin yasaklanması için bölge yöneticilerine emirler göndermiştir.⁴⁶⁷ Benzer sorunlar, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da Kazakların yaşamış olduğu yerlerde devam etmiştir.

İskan edildikleri Tuna boyundan kalkarak Anadolu taraflarına geçen bir kısım Ağnad Kazakları, Trabzon sınırları dahilindeki Çarşamba nehrinin kenarlarında ikamet etmeye karar vermişlerdir. İkametlerinden bir süre sonra buradaki faaliyetlerinden dolayı bölgedeki halkın, Ağnad Kazaklarından şikayetçi olduğu tespit edilmiştir (29 Haziran 1783). Bölge halkı Ağnad Kazaklarının, zirai amaçlarla rastgele ahalinin ağaçlarını kestiğini ve tarlalarına zarar verdiğini iddia ederek; merkeze şikayette bulunmuş ve bu yanlışların tekrarlanması durumunda Ağnad Kazaklarının buradan kaldırılarak eski yerlerine gönderilmelerini istemiştir.⁴⁶⁸ Bundan yaklaşık beş yıl sonra, Ağnad Kazaklarının seferlerde hizmetleri olacağı düşünülerek, Anadolu'da bulunanların hepsinin toplanarak eskiden iskan edildikleri Tuna boyuna geri gönderilmeleri kararı alınmıştır. Bu doğrultuda, söz konusu Kazaklar, Kırım Hanı'nın maiyyetinde toplanmak istediklerini belirtmişlerdir.⁴⁶⁹

Tuna boyunda yaşayan Potkalı Kazakları da benzer bir takım sorunlar yaşamışlardır. Ancak bunların halkla sorunu tespit edilmemiş, yaşanan sıkıntılar genellikle Potkalı Kazaklarıyla bunların bulunduğu bölgelerdeki yöneticiler ve devlet görevlileri arasında yaşanmıştır. Örneğin 8 Eylül 1782 tarihli bir belgeden, Tuna boyuna yerleştirilmiş olan Potkalı Kazaklarına yaşadıkları yerlerdeki zabıtlarce zulüm edildiği bilgisi elde edilmiştir. Belgeye göre, buradaki bazı zabıtlar, Potkalı Kazaklarını rahatsız edip, gereksiz yere tutuklamış ve hapse atmışlardır. Bu durumun merkez tarafından duyulmasının ardından; söz konusu bölgedeki sorumlu zabıtların

---

⁴⁶⁶ BOA. C. DH. 34 / 1693 (M. 06.04.1712).

⁴⁶⁷ BOA. İE. DH. 22 / 2026 (M. 16.04.1712).

⁴⁶⁸ BOA. C. DH. 258 / 12888 (M. 29.06.1783).

⁴⁶⁹ BOA. C. AS. 1210 / 54243 (M. 10.11.1787).

sorgulanması ve Potkalı Kazaklarının benzer şekilde bir daha rahatsız edilmemeleri için gerekli dikkatin gösterilmesi emri verilmiştir.⁴⁷⁰

Başka bir arşiv belgesinden ise Ağnad Kazaklarının, Kili Nazırı Kızılbaş Osman tarafından zulüm gördüğü öğrenilmiştir. Kili Nazırı Osman'ın kendilerine saldırdığını ve rahatsız ettiğini darsaadete şikayet eden Ağnad Kazakları, bu durumun giderilmesini ve adı geçen yöneticinin bölgeden uzaklaştırılmasını talep etmişlerdir. Yapılan soruşturmada Kili Nazırı Osman, Ağnad Kazaklarını küçük Rus ticaret gemilerini yağmalayarak içindeki kıymetli malları almakla suçlamış ve bundan dolayı şikayetçi olmuştur. Ancak, tahkikat sonucunda yağmanın ve soygunun bizzat Kili Nazırı tarafından gerçekleştirilerek suçun Ağnad Kazaklarına atıldığı anlaşılmıştır. İsmail seraskerine gizlice verilen emirde Kili Nazırı Osman'ın tutuklanarak merkeze getirilmesi ve burada cezalandırılması talimatı verilmiştir.⁴⁷¹

Osmanlı topraklarına yerleştirilmiş olan Kazakların, bölgedeki halkla olan sosyal iletişimde konuşma dili, çok önemli bir yer tutmuştur. Çünkü dil, sosyal ilişkilerin yanında, insan ihtiyaçlarını gidermede, talep etmede, konuşulanları ve kendisi ile ilgili verilen kararları anlamada etken bir rol oynamaktadır. Bu yüzden Kazakların halkla olan iletişimi, ilk zamanlar her ne kadar Türkçe olmasa da daha sonra buradaki ikametleri süresince Türkçe'yi öğrenmeye çalıştıkları varsayımında bulunulabiliriz. Bu süre zarfında Kazakların devlete yazdıkları dilekçeler ve talepler de kendi dillerinde yazılmış; ancak daha sonra tercümanlar tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu duruma, Ağnad Kazaklarının 1765 yılında Rus dilinde yazmış oldukları dilekçeyi örnek vermek mümkün.⁴⁷² Aynı şekilde Potkalı Kazaklarının da Osmanlı topraklarında iskân edilmeye başladıkları andan itibaren yanlarında tercüman bulduklarını ve bu tercüman aracılığıyla devletle iletişim sağladıkları tespit edilmiştir.⁴⁷³

Kazakların, özellikle kendi aralarında yaşadıkları çatışma ve çekişme, Osmanlı topraklarındaki sosyal yaşantılarının önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Ukrayna (Zaporog) Kazaklarının devamı olan Potkalı Kazaklar ile Don Kazaklarının devamı olan Ağnad Kazaklarının, Osmanlı topraklarında yaşadıkları süre boyunca aralarında varolan çatışma, farklı kültürel ve coğrafi kökenlerden gelmelerinden kaynaklanmıştır. Potkalı ve Ağnad Kazaklarının, kendi coğrafyalarında yaşarken de zaman zaman birbirleriyle mücadele ettikleri görülmüştür. Bu nedenle Osmanlı Devleti, sözü edilen Kazakların karşı karşıya gelmelerinden endişelendiği için, bunları iskan ederken bile farklı yerleri seçmiş ve çatışmalarına engel olmaya çalışmıştır.

---

⁴⁷⁰ BOA. C. DH. 325 / 16249 (M. 08.09.1782).

⁴⁷¹ BOA. AE. SABH. I. 361 / 25175. Tarihi tam olarak belli olmayan bu belgenin, içinde geçen bilgilerden yola çıkarak Yaş Antlaşması (1792) sonrasına ait olduğu tespit edilmiştir.

⁴⁷² BOA. C. DH. 339 / 16942 (M. 12.08.1765).

⁴⁷³ BOA. A. DFE.d. 358 (M. 30.06.1780); BOA. A. DVN. MHM.d. 959 (M. 30.06.1780). Ayrıca kendi aralarından seçilen bu tercümanların maaş ve tayinatları, Osmanlı Devleti tarafından karşılandığı görülmüştür. BOA. C. AS. 1139 / 50587 (M. 14.04.1784); BOA. C. AS. 1158 / 51531 (M. 28.07.1780).

Ancak buna rağmen Potkalı ve Ağnad Kazakları aynı bölgede yaşamalarından dolayı birbirleriyle karşılaşmış ve aralarında bir takım sorunlar yaşanmıştır.

Aralarında fiili olarak çatışma meydana gelmediği görülen Potkalı ve Ağnad Kazakları, dolaylı olarak bir rekabet ya da çekişme denilebilecek bir mücadele içerisinde olmuşlardır. Osmanlı Devleti, bu Kazak gruplarının karşı karşıya gelmelerini istemediği için bir düzenleme yaparak bunların yerlerini değiştirmiştir. Silistre ve Rasvat arasında tahsis edilen yerlere nakledilen Potkalı Kazakları, yeni yerlerinde sıkıntı yaşamamak için geride bıraktıkları eşyaların ve malzemenin bedelini almak istemişlerdir. Bu doğrultuda da onların yerlerine gelecek olan Ağnad Kazakları, söz konusu eşyaların bedelini ödemeyi taahhüd etmiş; fakat daha sonra bu bedeli ödemedikleri ortaya çıkmıştır. Devlet de bedeli ödemedikleri sürece Ağnad Kazaklarının eski yerlerinde tutulmalarına karar vermiştir.⁴⁷⁴ Aralarındaki çekişmeler nedeniyle, XVIII. yüzyılın bitimiyle Potkalı ve Ağnad Kazaklarının yerleri değiştirilmişse de bu iki grup arasında varolagelen çatışma ve çekişme XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiştir.⁴⁷⁵

Osmanlı topraklarında iskan edilen Kazakların, daha önceden yaptıkları yağmacılık faaliyetlerine burada da rastlanmaktadır. Yağmacılık, her ne kadar geleneksel Kazak ekonomisinin önemli bir unsuru olsa da bu topraklarda sıkça görülmemiş olması; Osmanlı Devleti'nin Kazakların yağmaya başvuracak koşulları aza indirmiş olması kaynaklanmıştır. Bu koşullar, devletin maddi destek sağlamasıyla ve kendi üretim ekonomileri için uygun çevre hazırlamasıyla oluşturulmuştur. Ancak buna rağmen, Osmanlı topraklarında yaşayan kimi Kazakların, zaman zaman yağma yaptıkları ve bununla ilgili bir takım asayiş olaylarına karıştıkları tespit edilmiştir. Yapılan yağmalar, Osmanlı tebaası dışında genel olarak Rus tebaasına ya da tüccarına karşı gerçekleştirilmiş; bu bölgede karaya düşen Rus gemilerinin, Kazaklar tarafından yağmalandığı görülmüştür.⁴⁷⁶ Bu olaylardan birinin anlatıldığı 3 Mart 1783 tarihli belgede, Rus tebaasından olan Istepan'ın Tuna ağzında karaya düşen gemisindeki malların o bölgede ikamet eden Kazaklar tarafından gaspedildiği belirtilmiştir.⁴⁷⁷ Yine iki yıl sonrasında Rus tüccarı Ivan ve Samoill'e ait ticaret gemisinin Tuna Boğazı'nda karaya oturduğu ve içindeki malların Kazaklar tarafından yağmalandığı ifade edilmiştir.⁴⁷⁸ Malları yağmalanan Rus tüccarı, bu olayı Kazakların yaptığını iddia etmişse de iddialarını ispat edemedikleri için herhangi bir yaptırım uygulatamamışlardır.⁴⁷⁹ Dolayısıyla Kazakları, işledikleri bir suç

---

⁴⁷⁴ BOA. C. DH. 150 / 7500 (M. 02.11.1794); BOA. AE. SSLM. III. 267 / 15439. (M. 07.10.1794).

⁴⁷⁵ BOA. C. HR. 57 / 2841 (M. 14.16.1800); BOA. C. AS. 999 / 43676 (M. 27.03.1813).

⁴⁷⁶ Rus gemilerinin Kazaklar tarafından yağma edilmesi konusunda muhtelif örnekler bilgi için bkz. Miray Kıyartunç, 85/3 Numaralı Rusya Ahkam Defteri'nin Değerlendirme ve Transkripsiyonu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 2013.

⁴⁷⁷ BOA. C. HR. 120 / 5974 (M. 03.03.1783).

⁴⁷⁸ BOA. C. HR. 180 / 8986 (M. 07.06.1785).

⁴⁷⁹ BOA. C. HR. 80 / 3966 (M. 07.01.1785).

yüzünden yargılamak ve mahkeme süreciyle sonuçlanan bir kararı uygulamak oldukça güç olmuştur.

Rus tüccarının karaya düşen gemisindeki eşyayı gaspeden Kazakların mahkemece verilecek karara uymayacakları, daha mahkemenin öncesinde belirtilmiştir. Söz konusu Kazaklar, yöneltilen suçlamaya karşılık olarak *"...bu toprağı padişâh-ı âlişân hazretleri bizlere verdi buraya çıkan mal bizlerindir Allah verdi biz aldık..."* şeklinde savunma yapmışlardır. Yapılan hesap sonucunda gaspedilen malın değeri 9.628 kuruş tutmuştur; ancak olayı gerçekleştiren Kazaklar, kendilerine 5.000 kuruş verilmediği sürece malları teslim etmeyeceklerini belirtmişlerdir.⁴⁸⁰ Benzer bir gasp olayı da bu yüzyılın sonunda, zahire almaya giden bir gemide gerçekleşmiştir. Zahire almaya giden kabile arasında asker olarak bulunan üç Kazak, gemide bulunan diğer beş askeri, kaptanı, celebi ve yazıcıyı öldürerek ceplerinde bulunan 3.200 kuruşu gaspetmiş; daha sonra gemiyi تنها bir yerde batırarak kaçmışlardır. Bunun üzerine başlatılan arama sonucunda bulunamayan kaçak Kazakların aldıkları paraların, komutanlarından ya da kefillerinden tahsil edilmesi kararı verilmiştir.⁴⁸¹

4.7. Osmanlı Topraklarındaki Kazakların Statüleri: Himaye'den Tabiiyet'e

Çalışmamızda cevap verilmesi gereken önemli sorulardan biri, Osmanlı topraklarında bulunan Kazakların, burada kaldıkları sürece nasıl bir statüde değerlendirildikleridir. Bunlar, Rusya ile olan mücadeleleri sonrasında sığınmacı olarak mı Osmanlı topraklarına dahil edilmiştir; yoksa doğrudan Osmanlı tebaası olarak mı kabul edilmişlerdir? Osmanlı Devleti'nin Kazak halkıyla ilk olarak tanışması, çatışmalı bir süreçle başlamış olsa da XVIII. yüzyıla girildiğinde bu durum çalışmamızın konusunu oluşturan Kazak grupları açısından değişmiştir. Çünkü bu yüzyılın olayları, Osmanlı-Kazak ilişkilerini baştan sona etkilemiştir.

Bunlar ilk etapta Rus yönetimiyle girdikleri mücadele sonrasında Osmanlı topraklarına sığınmış ve sonrasında himaye edilerek koruma altına alınmışlardır. Daha sonra Rusya'ya karşı, Osmanlı Devleti ile işbirliğine giderek ittifak kurmuşlardır. Artık bunlarla olan çatışmalı süreç geride bırakılmış, bu yüzyılın dengelerine uygun politikalar üretilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda Kazakların Rusya ile çatışmalarını hesaba katan Osmanlı Devleti, Rusya'nın yayılışı ve buna bağlı tehdidi ortadan kaldırmak için Kazaklardan yana tavır almıştır.

XVIII. yüzyılda ilk olarak Ukrayna Kazaklarıyla yolları kesişen Osmanlı Devleti, Poltova Savaşı sonrası kaçan Hatman Mazepa ve kendisine tabi olan Kazaklara, kapılarını açarak sığınmalarını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Potkalı adını verdiği bu Kazakların, Rusya

---

⁴⁸⁰ BOA. C. HR. 120 / 5974 (M. 03.03.1783).

⁴⁸¹ BOA. C. ADL. 77 / 4645 (M. 07.08.1800).

tarafından iadeleri istenmişse de Osmanlı Devleti bunu reddetmiş ve bunları kendi topraklarında himaye etmeye başlamıştır. Bu durum Kazaklarla Rusya arasında 1734 yılında yapılan Lubni Antlaşması'na kadar devam etmiştir. Söz konusu Ukrayna Kazakları, bu tarihe kadar Osmanlı himayesi altında yaşamışlardır. Aynı yıllarda Osmanlı Devleti ile yolları kesişen diğer bir Kazak grubu da Don Kazakları olmuştur. Bulavin İsyanı'ndan sonra Ataman Ignat Nekrasov, kendisine tabi olan Kazaklarla Kuban'daki Osmanlı ordusuna sığınmıştır (1709). Osmanlı Devleti'nin Ağnad Kazakları olarak adlandırdığı bu halk, 1736-1739 Osmanlı Rus Savaşı'na kadar burada Osmanlı himayesinde yaşadıkdan sonra, bu tarihten itibaren Tuna deltasındaki kentlere iskan edilmiştir. Potkalı Kazaklarının konumuna gelecek olursak, II. Katerina'nın talimatıyla bunların, Sich denilen karargahlarının yıkılması üzerine, buradan kaçan kimi Kazaklar, Osmanlı hakimiyetindeki Özi bölgesine sığınmışlardır. Devlet, bu bölgede bunları koruyarak rahat yaşayacakları koşullar sağlamaya çalışmıştır.

Potkalı Kazaklarının Osmanlı sınırları dahilindeki Özi bölgesinde bulunmalarından rahatsızlık duyan Rusya, Aynalıkavak Anlaşması'nda aldığı kararda; bu Kazakların istemeleri halinde affedilerek, eski topraklarına dönebileceklerini belirtmiştir. Aksi halde buldukları Özi bölgesinden kaldırılarak Tuna'nın karşı kıyısına yerleştirilmelerini istemiştir. Potkalı Kazakları, bu karar karşısında "*kendu rızâlarıyla devlet-i âliyye raiyyetini kabûl*" edip Tuna'nın karşı kıyısında iskan edilmeye rıza göstermişlerdir.⁴⁸² Tuna boyundaki kentlere iskan edildikten sonra, Potkalı Kazaklarının "reaya" statüsüne geçtiğini görüyoruz. Hatta devlet, bunlara bir zarar gelmesini istemeyerek; buldukları bölgelerin yöneticilerine, "*Devlet-i âliyyeme sâdik bir tâife olduklarına binâen min-küllî'l-vücûh mezâlim ve taaddiyâtdan muhâfaza ve himâyelerine dikkat...*" edilmeleri konusunda emirler vermiştir.⁴⁸³ Potkalı Kazakları da Ağnad Kazakları gibi, asker olarak devlete canla başla hizmet edeceklerini belirtmiş, bu yüzden cizye ve benzeri vergilerden muafiyetlerini talep etmişlerdir. Geçici bir süre için vergi muafiyeti tanınan Potkalı Kazaklarının iskan edildikleri bölge yöneticilerine, kayıt altına alınmaları ve bekar olanların da evlendirilmelerine dair emirler gönderilmiştir.⁴⁸⁴ Bu Kazakların, Tuna'da iskan edildikleri yerler ve isimlerini içeren kayıt defterleri günümüze kadar ulaşmıştır.⁴⁸⁵ Bu gibi detaylar, Osmanlı topraklarında yaşayan Potkalı Kazaklarının, Aynalıkavak Anlaşması'ndan sonra tebaa statüsünde değerlendirildiklerini göstermektedir.

Ağnad Kazaklarının durumunu ise arşiv belgelerinde bunlarla ilgili kullanılan ifadeler üzerinden takip etmek mümkün. Ağnad Kazaklarının Kuban'daki yaşamlarına ışık tutacak bilgiler sınırlı olsa da bunların, Kuban bölgesinde ikamet ettikleri süreçte Kırım Hanı Kaplan

---

⁴⁸² BOA. C. ML. 147 / 6229 (M. 09.12.1786).

⁴⁸³ BOA. C. DH. 325 / 16249 (M. 08.09.1782).

⁴⁸⁴ BOA. C. ML. 147 / 6229 (M. 09.12.1786); BOA. AE. SABH. I. 17 / 1517 (M. 07.07.1787).

⁴⁸⁵ BOA. A. DFE.d. 358 (M. 30.06.1780); BOA. A. DVN. MHM.d. 959 (M. 30.06.1780).

Giray'a tabi bir taife olarak yaşadıkları altı çizilerek belirtilmiştir.⁴⁸⁶ Ayrıca buradayken Osmanlı Devleti'ne sadık bir şekilde savaşlarda yer alarak hizmet ettikleri de kendileri tarafından vurgulanmıştır.⁴⁸⁷ Ağnad Kazakları, aileleriyle birlikte Kuban'dan Tuna bölgesine geçtiklerinde de burada kendileriyle ilgili, uygun yerlerde "ivâ ve iskân" edilmeleri emri verilirken, aynı zamanda koruma ve himaye altında oldukları da özellikle belirtilmiştir.⁴⁸⁸ Buna karşılık devlet olarak, kendilerinden beklenen şeyin de "sefer-i hümayunda Devlet-i âliyyeye sâdikane hıdmet etmek" olduğu ifade edilmiştir. Tuna sahillerinde bulunan bu Kazaklar, devletin tayin ettiği yerlerde verdikleri askeri hizmet karşılığında da cizye, avarız ve ispençe gibi vergilerden muafiyetlerini istemişlerdir.⁴⁸⁹ Hatta bu vergi muafiyetinin Tuna öncesi yerleşim yerleri olan Kuban'da kendilerine tanındığını vurgulayarak, aynısını bu bölgede de istedikleri tespit edilmiştir.⁴⁹⁰ Vergi konusundaki istekleri ve talepleri dikkate alınarak, zaman zaman muafiyetin tanındığını görüyoruz.⁴⁹¹ Ancak Potkalı Kazakları gibi Ağnad Kazaklarının da Aynalıkavak sonrasında tebaa statüsünde değerlendirildikleri tespit edilmiştir. 1782 tarihli belgeye göre Ağnad Kazakları, Osmanlı Devleti'ndeki statülerini "sadakâtimize merhâmeten tabi' olduğumuz devlet" şeklinde tanımlamışlardır.⁴⁹² Osmanlı Devleti'ne göre ise sözü edilen Ağnad Kazakları, "mutî ve münkad ve sadakatkâr bir kavim" niteliğindedir.⁴⁹³

Yukarıdaki bilgiler ışığında Osmanlı topraklarındaki Ağnad ve Potkalı Kazaklarının statülerinin zaman içerisinde gelişen koşullar paralelinde netleştiği görülmektedir. Arşiv belgelerinden, sığındıkları ilk dönemlerde Osmanlı Devleti'nin bunları nasıl tanımladığıyla ilgili net bir bilgi bulunamamıştır. Bu süreçte her iki Kazak grubunun da özellikle Rusya karşısında korunup, himaye edildiklerine tanık olunmuştur. Ancak 1768-1774 Savaşı'nın ardından, artık bunların raiyyetlerinin tartışılmaya başlandığını görüyoruz. Zira Aynalıkavak (1779) süreciyle Kırım'ın durumunun netlik kazanması, Kazakların statülerini de netleştirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Kazakların idaresini bıraktığı Kırım'ın, nihayet Rusya'ya geçmesiyle birlikte Osmanlı topraklarında bulunan Kazaklar, reaya statüsünde değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu durumu, arşiv belgelerinden de takip etmek mümkündür.

Bununla birlikte belgelerde Potkalı Kazaklarının, kendilerini askeri bir zümre olarak tanımlamaları ve bununla bağlantılı olarak kendilerini "Evlad-ı Fatihan"a benzetmeleri oldukça dikkat çekmektedir. Bunlar, askeri hizmette bulunmalarına karşılık olarak padişahın emriyle

⁴⁸⁶ BOA. C. DH. 278 / 13852 (M. 14.07.1779).

⁴⁸⁷ BOA. C. DH. 111 / 5549 (M. 18.05.1782).

⁴⁸⁸ BOA. C. HR. 78 / 3855 (M. 15.12.1781).

⁴⁸⁹ BOA. C. ML. 76 / 3490 (M. 03.10.1795); BOA. C. DH. 111 / 5549 (M. 18.05.1782).

⁴⁹⁰ BOA. C. DH. 278 / 13852 (M. 14.07.1779); BOA. C. ML. 656 / 26838 (M. 08.12.1779).

⁴⁹¹ BOA. C. HR. 78 / 3855 (M. 15.12.1781); BOA. C. DH. 278 / 13852 (M. 14.07.1779); C. ML. 619 / 25513 (M. 01.07.1779); BOA. C. ML. 656 / 26838 (M. 08.12.1779).

⁴⁹² BOA. C. DH. 111 / 5549 (M. 18.05.1782).

⁴⁹³ BOA. AE. SSLM. III. 226 / 13230 (M. 29.08.1791).

vergilerden muaf tutulmuşlardır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde belirli bir hizmet karşılığında *raiyyet rüsûmu*'ndan muaf tutulan ve kanunlarda adına *muâf ve müselleme reâyâ* denilen tasnifi akla getirmektedir.⁴⁹⁴ Bu bilgiler doğrultusunda, Osmanlı Devleti'nin Potkalı Kazaklarını "muaf ve müselleme reaya" statüsünde değerlendirdiği görülmektedir. Elimizde her ne kadar yeterli kanıt olmasa da Potkalı Kazakları gibi, Ağnad Kazaklarının da yerine getirdikleri askeri hizmetler karşılığında bu kategoride değerlendirildiğini düşünüyoruz.

Bu yüzyıl içerisinde Osmanlı topraklarına yerleştirilmiş olan Potkalı ve Ağnad Kazaklarının, içine dahil oldukları Osmanlı toplumundaki yaşantıları; buraya kadar ifade edilmeye çalışılan koşullar ve durum etrafında şekillenmiştir. XIX. yüzyıl ve sonrasında da bu Kazakları değişen koşullarla Osmanlı topraklarında görmek mümkün. Bu topraklarda yaşayan bazı Kazakların memleketlerine geri döndüğü, bazılarının ise Anadolu'ya yayıldığı görülmüştür. Bu topraklarda kalmayı tercih edenlerin bir kısmı yerleştikleri yerlerde halkla kaynaşarak tebaa haline gelmiş bir kısmı da orduda yer almaya devam etmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin düşmanlarına karşı Kazakların askeri ruhunu yeniden canlandırmak isteyen Ukrayna kökenli Sadık Paşa (Michał Czajkowski), Kazak Süvari Alayı'nı oluşturarak Osmanlı ordusunun çatısı altında mücadele etmiş ve önemli başarılarla imza atmıştır. Bu birlik, her ne kadar Lehistan ve diğer ülkelerden gelen mültecilerden meydana gelmişse de adını, XVIII. yüzyılda Osmanlı topraklarına iskan eden Kazaklardan almıştır. Zira, Lehistan egemenliği altındayken Ukrayna Kazaklarının cesareti ve iyi birer savaşçı oldukları Sadık Paşa'nın da malumudur.⁴⁹⁵ Osmanlı Devleti, gerek Potkalı Kazaklarına ve gerek Ağnad Kazaklarına, sahip olduğu topraklarda istedikleri kadar yaşamalarına izin vermiştir. Potkalı Kazakları, XIX. yüzyıl içinde kendi ülkelerine dönerken; Ağnad Kazaklarının geldikleri memleketlerine dönüşü XX. yüzyılı bulmuştur.⁴⁹⁶ Bu süre zarfında bunların bağımsız bir şekilde kültürlerini devam ettirmelerine izin verilmiş; her iki Kazak halkının tarihinde de Osmanlı etkisinin yaşandığı bir dönem kayda geçmiştir.

---

⁴⁹⁴ Halil İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu", *Belleten*, XXIII. Cilt, (575-610), 1959, s. 52-53.

⁴⁹⁵ Bkz. Saadet Büyük, *Michał Czajkowski (Sadık Pasha) and His Cossack Cavalry Regiment*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2013.

⁴⁹⁶ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Servet Somuncuoğlu, *Don Kazakları, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004.*

5. SONUÇ

Doğu Avrupa coğrafyasında önemli bir halk olan Kazaklar, kendilerine has yaşam tarzlarıyla oldukça dikkat çeken bir topluluk olmuştur. Şüphesiz bu özelliğini, kitlesel isyancı yapısına ve kendi içindeki örgütlülüğüne borçludur. Üzerlerinde otorite kurmaya çalışan Lehistan ve Rusya'ya karşı mücadele içinde olan Kazaklar, zamanla bu çatışma halkasını genişleterek Kırım ve Osmanlı Devleti'ne karşı da mücadele geliştirmişlerdir. Kazakların bu devletlere karşı giriştikleri saldırılar ve bunların sonucundaki yağmalardan elde ettikleri kazanımlar; onları tecrübeli savaşçılar haline getirmiş ve ekonomik anlamda önemi bir artı yaratmıştır. Bunun sonucunda artık kendi bağımsızlıklarının peşinden koşmaya başlamışlardır. Bu amaçla XVII. yüzyıl boyunca sık sık taraf değiştirmiş olan Kazaklar, destek için her defasında bir devlete yakınlaşmışlardır. Ancak zaman zaman farklı olsa da kendilerine hamî olarak genellikle Rusya'yı tercih etmişlerdir. Bunun önemli nedenlerinden bir tanesi, inanç ortaklığıdır ki; çevrelerinde kendileri gibi Ortodoks inancına mensup olan Rusya'ya alternatif olarak Katolik olan Lehistan ve Müslüman olan Osmanlı Devleti vardır. Kazaklar, bunlar arasında seçimini çoğunlukla Rusya'dan yana kullanmıştır. Ancak XVIII. yüzyıla girildiğinde bu durumun değiştiği görülmüştür.

Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılda Doğu Avrupa coğrafyasında hakimiyetini tesis etmeye çalışırken yolu Kazaklarla kesmiş; her ikisi de bu coğrafyada güçlenmekte olan Rusya'ya karşı işbirliğine gitmeyi çıkarlarına uygun bulmuştur. Rusya'nın kuzey steplerindeki yayılışı, hem Kazaklar hem de Osmanlı Devleti için önemli bir tehdit olarak görülmekteydi. Bu durum Osmanlı Devleti ile Kazakları birbirlerine yakınlaştırmış ve ortak paydada buluşmalarına neden olmuştur. Bu doğrultuda, Rus gücüne karşı ittifak kurmak amacıyla Osmanlı-Kazak ilişkileri oluşmaya başlamıştır. Çalışmamızda bu ilişkilerin bilinmeyen yönlerini açıklamaya çalışarak, literatüre katkı sunmaya çalıştık.

Osmanlı-Kazak ilişkilerinin tesisi, Potkalı ve Ağnad Kazaklarının Rusya karşısında verdikleri mücadelelerinin başarısız geçmesi sonucuna dayanmaktadır. Ivan Mazepa'nın hatmanı bulunduğu Potkalı Kazakları, İsveç'in yanında yer alarak bu yüzyılın başında Rusya'ya karşı savaşmışlardır. Ancak Poltova'da yenilmelerinin ardından İsveç Kralı XII. Karl ve Hatman Mazepa sağ kalan adamlarıyla birlikte Osmanlı'nın Özi'deki topraklarına sığınmışlardır. Aynı tarihlerde Bulavin İsyanı sonrasında Don Kazaklarının atamanı seçilen Ignat Nekrasov, Rusya karşısında yenilgiye uğrayarak Osmanlı Devleti'nin Kuban'daki topraklarına sığınmıştır. Osmanlı Devleti, bu Kazak gruplarını himaye ederek Rusya karşısında ittifak kurduğu bir güç oluşturmayı planlamıştır.

Mazepa'dan sonra hatman olan Pylyp Orlyk, Osmanlı Devleti ile kurulan ittifak gereği kendisine tabi Potkalı Kazaklarıyla birlikte Rusya'ya karşı girilen Prut seferinde yer almışlardır. Seferin başarıyla sona ermesi, Potkalı Kazaklarının Rus tahakkümü olmadan eski topraklarına dönmeleri konusunda bir umut yaratmıştır. Pylyp Orlyk, bu amaçla Avrupa devletlerinin desteğine başvurmuşsa da gereken cevabı alamamış ve yeniden Osmanlı topraklarına dönmüştür. Orlyk'in de aralarında bulunduğu Potkalı Kazakları, Osmanlı himayesi altında Özi bölgesinde yaşamaya devam etmişlerdir. Osmanlı Devleti, bunları Rusya'ya karşı koruyarak maddi destekler sağlamıştır. Ancak gelişen olaylar sonucunda söz konusu Kazaklar, 1734 yılında Ruslarla anlaşarak eski topraklarına geri dönmüşlerdir.

Öte taraftan liderlerinin adından hareketle Osmanlı tarafından kendilerine Ağnad Kazakları denilen Kazaklar, Kuban bölgesinde Rus ilerleyişine karşı stratejik bölgelere yerleştirilmişlerdir. Burada buldukları sürece idareleri Kırım hanlarına verilen Ağnad Kazakları, Tatarlarla birlikte Rus topraklarına düzenlenen akınlarda yer almışlardır. Bu hizmetlerine 1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar devam etmişlerdir. Bu savaş sırasında bu bölgelerin Rus ordusu tarafından tamamen yıkılmasının ardından Ağnad Kazakları, buradaki hizmetleri nedeniyle padişahın da izniyle Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü boğazlara nakledilmiş ve buralarda aileleriyle birlikte iskan edilmişlerdir.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında gittikçe güçlenen Rus yönetiminin, egemenliği altında yaşayan halka ağır yaşam koşullarını uygulaması üzerine Don Kazakları, Pugachev liderliğinde örgütlenerek isyan başlatmışlardır. Rusların ağır kayıplar verdiği Pugachev isyanı, geniş bir katılımı kısa sürede ülkenin pek çok tarafına yayılmışsa da çok geçmeden II. Katerina'nın uyguladığı stratejiyle bastırılmıştır. Çariçe II. Katerina içeride bu isyanı bastırmakla meşgulken dışarıda da Osmanlı Devleti ile 1768-1774 savaşını yürütüyordu. Savaşın sonlanmasının ardından, Pugachev isyanından ders çıkaran II. Katerina; Potkalı Kazaklarının da bir gün isyan edecekleri ihtimaline karşı, bunların yaşamış olduğu yerleri ve karargahı (Sich) yıktırmıştır. Yıkılan karargahlarından kaçan Potkalı Kazaklarının bir kısmı, bu yüzyılın başında olduğu gibi yine Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Osmanlı Devleti yolları yeniden kesişen Potkalı Kazaklarını, Ruslara karşı koruyarak sınıra yakın bölgelerde Özi'deki göllerin ve akarsuların kenarlarına yerleştirmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin bu defa bunlarla ilgili daha temkinli davrandığı söylenebilir. Çünkü bunlar, geçmişte olduğu gibi yine Ruslarla anlaşıp memleketlerine geri dönebilirlerdi. Osmanlı Devleti'nin böyle bir ihtimale karşılık Potkalı Kazaklarını sınıra yakın yerlere yerleştirdiği sonucuna varılabilir.

Bir süre sonra Rusya Potkalı Kazaklarının, sınırlarına yakın yerlere yerleştirilmesinden endişe duymaya başlamıştır. Bunlar bu bölgedeyken Rus topraklarına akın ve yağma yapabilirlerdi. Bu yüzden bu sorunu Aynalıkavak Anlaşması'nda gündeme getirerek çözüm

bulmaya çalışmıştır. Bu süreç sonunda Potkalı Kazakları, seçimlerini Osmanlı Devleti'nden yana kullanmış ve Tuna kıyısındaki kazalara iskan edilmişlerdir. Bu tarihten sonra, Osmanlı topraklarındaki Potkalı Kazaklarının tebaa statüsüne geçtiklerini görüyoruz. Osmanlı Devleti, bunların statülerini netleştirerek topraklarında kalıcı hale getirmeye çalışmıştır. Bugün Osmanlı arşivinde; iskan edilen Potkalı Kazaklarının isimlerini içeren defterlerin, bu amaçla hazırlanmış olan kayıt defterleri olduğu görülebilir. Osmanlı Devleti, bu Kazaklara teba olma hakkı tanıyarak Osmanlı toplumsal yaşamı içerisine dahil etmeye çalışmıştır.

Osmanlı Devleti'nin, topraklarında iskan ettiği Kazaklarla ilgili stratejisi XVIII. yüzyılın başındaki gibi olup, hiç bir değişikliğe uğramamıştır. Bu stratejide tamamen Rusya'ya karşı mücadele geliştirme hedefi vardı. Ancak gerek Potkalı Kazaklarının ve gerek Kuban bölgesine yerleşmiş olan Ağnad Kazaklarının, Rusya'ya karşı XVIII. yüzyılın başında verdikleri bağımsızlık mücadelelerinde başarılı olamadıkları ve bu nedenle Osmanlı Devleti'nin de bu amaçla verdiği desteklerin sonuca ulaşamadığı görülmüştür. Verilen destekle başarı sağlanamamasının ardından devlet, kendi topraklarına gelip yerleşen Kazaklar için yeni bir yöntem geliştirmiştir. Yine Rusya'ya karşı mücadele etme gayesiyle Potkalı ve Ağnad Kazaklarını, sahip oldukları savaşma yetenekleriyle, Osmanlı ordusunda asker olarak istihdam etmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki bu, daimi bir istihdam alanı olmamıştır. Osmanlı Devleti, Rusya karşısında verdiği savaşlarda başarı sağlayamıyordu. Bu doğrultuda bir yöntem olarak Potkalı ve Ağnad Kazaklarını güvenlik birimi ve asker olarak istihdam etmiş; Tuna Nehri'nin sahil kent ve kasabalarına yerleştirerek kuzeyden gelecek bir tehdide karşı bir güvenlik hattı oluşturmaya çalışmıştır. Kazak askeri gücü, özellikle 1787-1792 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin sürdürdüğü savaşta aktif bir rol oynamıştır. Burada iskan edilen Kazakların ordu içerisinde istihdam edilmeleriyle birlikte, Osmanlı ordusu kimi noktalarda başarı elde etmiştir. Bu durumdan rahatsızlık duyan Rusya'nın, Osmanlı-Kazak işbirliğini engellemeye çalıştığı görülmüştür. Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesiyle birlikte sembolik olarak "Han" seçilenler, maiyyetleriyle birlikte Rusya'ya karşı savaşmışlardır. Kazaklar da bu hanların maiyyetlerinde görevlendirilmişlerdir. Bununla birlikte Rusya tarafında savaşan Kazakların da benzer mücadeleyi Osmanlı güçlerine karşı gösterdikleri görülmüştür.

Tuna boyu, hem Potkalı hem de Ağnad Kazakları için her açıdan uygun bir coğrafyadaydı. Çünkü bölge, çoğunluk olarak kendileri gibi Ortodoks olan gayrimüslim tebaanın yaşadığı bir bölgeydi. Sahip olduğu yer şekilleri ve coğrafi zenginlikler Kazakların yabancı olduğu niteliklerde değildi. Geleneksel Kazak ekonomisinin her tür uğraşını devam ettirecek ve geliştirecek koşullar mevcuttu. Gerektiğinde zirai faaliyetler ve gerektiğinde balıkçılık yapılabilecek verimli bir coğrafyaydı. Buranın geldikleri topraklara yakın bir bölge olması ise ulaşılabilirlik açısından bir avantaj sağlamıştır. Bütün bu nedenlerle Tuna boyu, Kazaklar için

Osmanlı sınırları içinde en uygun sayılabilecek bölge niteliğinde olmuştur. Osmanlı Devleti için ise Tuna havzası, jeostratejik özelliğinin yanı sıra, bütün devletin ve bilhassa İstanbul'un iâşesinin karşılanması bakımından önemli bir geçiş ve tedarik bölgesidir. Devletin bu bölgedeki ticaretle ilişkisi de bu ekseninde gelişmiştir. Bu bölgenin güvenliliğinin sağlanması, ticaretinin de aynı oranda devam etmesine neden olmuştur. Bu açıdan Osmanlı Devleti'nin Kazakları buralara yerleştirmekle ne derece eko-stratejik bir adım attığı görülebilmektedir.

Kendilerini askeri bir zümre olarak gören ve Osmanlı Devleti'ne de bunu gösterme çabasında olan Potkalı Kazaklar, ordu içerisinde istihdam edilerek kuzey cephelerinde zayıflayan birimlere gönderilmişlerdir. Arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla Potkalı Kazakların sadece savaşçı erkekleri, Osmanlı topraklarına sığınmışlardır. Bu durum, Kazakların genel olarak sadece erkek cinsiyetine bağlı bir kimlik etrafında yapılanmalarının tarihsel bir boyutu ve sonucudur. Ağnad Kazakları ise her ne kadar aileleriyle gelmiş olsalar da gerek Osmanlı Devleti açısından ve gerek kendi iç yapıları açısından erkekler daha ön planda durmaktadır. Dolayısıyla Potkalı Kazakları mobilize bir toplulukken, Ağnad Kazaklarının daha yerleşik olduğu tespit edilmiştir. Aralarındaki bu farktan olsa gerek ki Osmanlı Devleti, Potkalı Kazaklarının tamamını asker olarak ordulara kanalize etmiş; Ağnad Kazaklarını ise yaşadıkları bölgelerin güvenliğinden sorumlu tutmuştur.

Bu süreçte Potkalı Kazaklarının, orduda istihdam edildikleri süre boyunca maaşları ve lojistik ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmış ve bu hizmetlerine karşılık devlet, diğer vergilerle birlikte özellikle cizye vergisinden muafiyet tanımıştır. Çünkü bu Kazaklar, ısrarla kendilerini "Evlâd-ı Fatihân"lara benzetererek asker olarak değerlendirilmek istendiklerini ve bunun karşılığında da vergilerden muafiyetlerini talep etmişlerdi. Bu talep karşısında Osmanlı Devleti, belirli askeri hizmetler karşılığında Potkalı Kazaklarına vergi muafiyetini tanımış ve bunları "muaf ve müselleme" reaya kategorisinde tanımlamıştır. Ağnad Kazakları da söz konusu muafiyetlerden yararlanmış, ek olarak balıkçılık gibi faaliyetleri de vergiden bağımsız tutulmuştur. Kazakların önem verdikleri bu uygulama, kendileri için bir nevi teşvik gibi düşünülebilir. Zira, her iki Kazak grubunun da bu yöndeki talepleri arşiv belgelerine çok fazla yansımıştır. Rahat bırakılan Kazaklar, bu yolla kendilerini ekonomik baskı altında görmeden, uğraşlarını serbest bir biçimde devam ettirmişlerdir. Bunun getirisi de asker olan Kazakların seferlerde başarı elde etmeleri; zirai faaliyet içerisinde olan Kazakların da üretimde rol almaları olmuştur.

Yerleştirildikleri bölgede halkla etkileşim içerisine girerek; Kazakların yerel halktan, yerel halkın da Kazaklardan üretim alışkanlıklarını geliştirmeleri beklenmiştir. Bununla birlikte söz konusu etkileşim sürecinin bir dezavantajı olarak, Kazaklarla halk arasında problemlerin görülmesi beklenen bir sonuç olmuştur. Toplumların elde ettikleri kazanımlarca birbirinden

farklı olmaları, birbirine yabancılaşmalarını ve sonuçta çatışmalarını doğurmuştur. Bu çatışmalar genellikle kültürel ve ekonomik farklılıklar ve çelişkiler nedeniyle yaşanmış; sonuçları çok ağır olmuştur. Benzer bir süreç de Osmanlı topraklarına iskan edilen Kazaklar konusunda yaşanmıştır. Kazakların gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetler nedeniyle yerel halkla arasında farklılık oluşmuş ve bu nedenle bir takım sorunlar yaşanmıştır. Bunun yanında, yerel halkla Kazaklar arasında görülen başka bir sorun alanı da inanç ve ibadet alanı olmuştur. Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine bağlı olan her iki Kazak grubu da gerekli resmi yerlerden izin aldıktan sonra kendileri için kiliseler inşa etmiştir. Bu kiliselerde ibadetlerini yerine getirme tarzlarından rahatsızlık duyan halkın, merkeze bu konuda şikayette bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak buna benzer sorunların giderilmesinde ve sükunetin sağlanmasında devletin, titiz davrandığını görmek mümkün. Devlet, Kazakların halkla çatışma nedenlerini bizatihi öğrenmeden karar vermemiş; verdiği kararlar da iskan yerleri değiştirilme pahasına da olsa gayet radikal bir mahiyette düzenlenmiştir. Çünkü bunların halkla karşı karşıya gelip sorunlara neden olmalarını istememiştir. Öyle ki devlet bu tavrını, Potkalı ve Ağnad Kazaklarının birbirleriyle çatıştığı zaman da göstermiştir.

Potkalı ve Ağnad Kazaklarının kültürel ve tarihsel farklılığı, kendi aralarında çatışmalarına neden olmuş; bunun sonucunda Potkalı Kazaklarının iskan yerleri değiştirilmiştir. Aksi takdirde Potkalı ve Ağnad Kazaklarının birbirine düşmesi, Osmanlı Devleti için olumsuz sonuçlar doğurabilirdi. Aralarındaki çatışma, hem Potkalı Kazaklarını hem de Ağnad Kazaklarını yıpratıcı ve zayıf duruma düşürecekti. Bu da Osmanlı Devleti'nin baştan beri Kazakları Rusya karşısında bir güç olarak kullanma stratejisini sekteye uğratabilirdi. Böyle bir sonuç gerçekleşmeden önlem alınmış Potkalı Kazakları, Tuna'nın farklı bir bölgesine nakledilmiştir. Savaşmadıkları dönemde Potkalı Kazakları nakledildikleri bölgede, kolluk görevi görmüş XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar eşkıyalık olaylarına karşı mücadele etmişlerdir.

Osmanlı topraklarında yaşadıkları süre boyunca, Kazakların statülerinin zaman içerisinde netleştiği görülmüştür. Bunlar, Osmanlı topraklarına sığındıkları andan itibaren himaye edilerek korunmuşlardır. Ancak Aynalıkavak Anlaşması'yla birlikte statütüleri değişmiş, artık Osmanlı reayası olarak kabul görmeye başlamışlardır. Görevlendirildikleri yerlerde hizmet eden Kazaklara, vergi muafiyeti ve inanç serbestiyeti gibi hakların tanınması, bunların devlet tarafından tebaa olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin, XVIII. yüzyıl boyunca Doğu Avrupa'da egemenlik kurmak amacıyla izlediği Kazak politikasının, başarısız olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Çünkü bu süreçte Kazakların, gerek buldukları ve gerek gönderildikleri yerlerde askeri alandaki katkıları yadsınamaz. Arşiv belgelerinden de bu hizmetlerinin başarılı sonuçlarını takip etmek mümkün. Aynı zamanda Rusya karşısında daha etkin biçimde mücadele etmek amacıyla

Osmanlı Devleti tarafından uygulanan Kazak stratejisinin, Rusya'yı rahatsız ettiği ve bu yüzden bu stratejiyi boşa çıkarmak adına diplomatik adımlar attığı görülmektedir. Bu da yüzyılın başından beri politik bir amaç olarak girişilen Kazaklardan faydalanma fikrinin başarıya ulaştığını göstermektedir. Bu konuda beklenilenin ne derece gerçekleştiği tartışılabilir, ancak gerek Osmanlı Devleti ve gerek Kazaklar, çıkarları doğrultusunda birbirinden faydalanmış ve ortak düşman karşısında birlikte hareket ederek siyaseten birbirine katkı sunmuşlardır.

Tespit edilen bu nedenlerle Osmanlı topraklarındaki XVIII. yüzyıl Kazak iskanının, Osmanlı Devleti ve Kazaklar arasında manevi bir gönül bağı yaratmış olduğu ve sarsılmaz bir kültürel köprü meydana getirmiş olduğu rahatlıkla söylenebilir. Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın sınırlı imkanlarına rağmen, mümkün olan yardımı ve desteği sağlamış ve Kazak halkının XIX. ve XX. yüzyıla kadar Osmanlı topraklarında varolmalarına katkı sunmuştur. Hatta bugün bile Anadolu'nun farklı yerlerinde bu Kazak nüvelerinin kültürel kalıntılara rastlamak oldukça mümkün. Aynı şekilde, Osmanlı topraklarında bulunmuş olan Kazak topluluklarının da kendi tarihsel geçmişlerinde; siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan önemli bir Osmanlı etkisini taşıdıkları tespitini yapmak yanlış olmaz.

Bu çalışmayla Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıl Doğu Avrupa politikası hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. Osmanlı Devleti, özellikle Rusya karşısında Kazaklarla işbirliğine giderek bu bölgedeki egemenliğini tesis etmeye çalışmış; bu süreçte de söz konusu Kazakları, yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Bunun sonucunda askeri bir güç olarak tanımlanan Kazaklar, gerek orduda gerek diğer güvenlik birimlerinde istihdam edilerek savaşçı yönlerinden faydalanılmıştır. Osmanlı-Kazak ilişkilerini açıklamaya çalışan bu çalışma, aynı zamanda XVIII. yüzyıl Osmanlı-Doğu Avrupa ilişkilerine de bir izah kazandırarak, söz konusu dönemin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Bu, Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılına ve o dönemin politikalarına günümüzden bakılarak mercek altına alınmasıyla mümkün olmuştur. Değişken politikaların uygulandığı bu dönemle ilgili yapılan analizler, XVIII. yüzyılı daha anlaşılır kılmıştır. Bu yönüyle çalışmanın, Doğu Avrupa hakkında hazırlanacak yeni araştırma konularına küçük bir basamak olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

1.1.a. Defterler

- [1]. Bab-1 Asafi Defterhane-i Amire Defterleri (A. DFE.d.) 358.
- [2]. Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Mühimme Kalemi (A. DVN. MHM.d.) 959.
- [3]. Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A. DVNS. MHM.) 175, s. 266, h. 759.
- [4]. Bab-1 Defteri Başmuhasebe Zecriye Kalemi Defterleri (D. BŞM. ZCR. d.) 20260.
- [5]. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.) 10222, s. 8.

1.1.b. Perakende Belgeler

- [6]. Ali Emiri Abdülhamid I (AE. SABH. I.)

Belge No: 33 / 2510; 102 / 6965; 17 / 1517; 245 / 16345; 245 / 16348; 263 / 17758; 361 / 25175; 47 / 3395; 5 / 442; 52 / 3720; 67 / 4674; 264 / 17790; 52 / 3736.

- [7]. Ali Emiri Ahmed III (AE. SAMD. III.)

Belge No: 124 / 12176; 126 / 12392; 148 / 14466; 215 / 20809; 30 / 2850; 66 / 6667; 70 / 7075.

- [8]. Ali Emiri Mustafa III (AE. SMST. III.) 77 / 5706.

- [9]. Ali Emiri Selim III (AE. SSLM. III.)

Belge No: 21 / 1212; 21 / 1239; 226 / 13230; 226 / 13230; 267 / 15439.

- [10]. Cevdet Adliye (C. ADL.) 28 / 1657; 77 / 4645.

- [11]. Cevdet Askeriye (C. AS.)

Belge No: 1003 / 43882; 108 / 4851; 1080 / 47616; 1125 / 49890; 1133 / 50319; 1139 / 50587; 1156 / 51413; 1158 / 51531; 1181 / 52668; 1210 / 54243; 20 / 896; 207 / 8869; 395 /

16300; 420 / 17421; 543 / 22734; 574 / 24142; 623 / 26303; 700 / 29368; 742 / 31158; 848 / 36238; 875 / 37557; 906 / 39046; 906 / 39061; 909 / 39222; 91 / 4188; 952 / 41369; 96 / 4381; 989 / 43167; 989 / 43176; 995 / 43484; 999 / 43676.

[12]. Cevdet Bahriye (C. BH.) 49 / 2301; 159 / 7524; 196 / 9194.

[13]. Cevdet Belediye (C. BLD.) 151 / 7524.

[14]. Cevdet Dahiliye (C. DH.)

Belge No: 111 / 5549; 13 / 636; 150 / 7500; 193 / 9636; 241 / 12025; 250 / 12498; 252 / 12577; 252 / 12577; 258 / 12888; 278 / 13852; 283 / 14119; 325 / 16249; 331 / 16517; 339 / 16942; 34 / 1693.

[15]. Cevdet Hariciye (C. HR.)

Belge No: 120 / 5957; 120 / 5974; 129 / 6449; 130 / 6483; 139 / 6918; 14 / 651; 143 / 7109; 143 / 7129; 154 / 7685; 16 / 775; 178 / 8900; 180 / 8951; 180 / 8986; 19 / 909; 28 / 1362; 30 / 1460; 30 / 1460; 32 / 1585; 52 / 2566; 57 / 2841; 6147; 78 / 3851; 78 / 3855; 78 / 3868; 78 / 3886; 79 / 3941; 80 / 3966; 83 / 4119; 83 / 4127; 90 / 4485.

[16]. Cevdet Maliye (C. ML.)

Belge No: 147 / 6229; 310 / 12696; 43 / 1956; 44 / 2035; 48 / 2217; 608 / 25084; 619 / 25506; 619 / 25513; 656 / 26838; 76 / 3490.

[17]. Cevdet Eyalet-i Mümtaze (C. MTZ.) 5 / 227; 19 / 922; 20 / 971.

[18]. Cevdet Nafia (C. NF.) 22 / 1074; 40 / 1969.

[19]. Hatt-ı Hümayun (HAT)

Belge No: 190 / 9156; 233 / 12997 C; 233 / 12997 D; 244 / 13736; 74 / 3095 A.

[20]. İrade Hariciye (İ. HR.) 183 / 10166.

[21]. İbnülemin Dahiliye (İE. DH.) 22 / 2026.

[22]. İbnülemin Hariciye (İE. HR.) 1/108; 1/38; 1/52; 1/68; 12 / 1224; 19 / 1710; 2/237; 9 / 892.

[23]. Yabancı Arşiv Rusya Federasyonu Arşivindeki Osmanlı Dönemine aid Belgeler (YB.(1).) 1 / 20.

[24]. Yabancı Arşiv Bulgaristan (YB. (04).) 4 / 12.

1.2. Polonya Arşiv Kaynakları

[25]. AGAD (Archiwum Główne Akt Dawnych), AKW (Archiwum Koronne Warszawskie), Dział Kozackie, Mikr. 32584; Mikr. 32591; Mikr. 32595; Mikr. 32611.

[26]. AGAD, AKW, Dział Kozackie, Mikr. 32565.

[27]. AGAD, AKW, Dział Kozackie, Mikr. 32585.

[28]. AGAD, AKW, Dział Kozackie, Mikr. 32590.

[29]. AGAD, AKW, Dział Kozackie, Mikr. 32650.

[30]. AGAD, AKW, Dział Kozackie, Mikr. 32651.

[31]. Biblioteka Czartoryskich w Krakowie (Czartoryski Library in Krakow), rkp. 402, s. 281-290.

2. Yayınlanmış Arşiv Kaynakları

[32]. *85 Numaralı Mühimme Defteri*. (2002). Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

3. Kaynak Eserler

[33]. Ahmed Vasıf Efendi. (1994). *Mehâsin'ül-Âsâr ve Hakâik'l-Ahbâr*. (M. İlgürel, Yay. Haz.), Ankara: TTK Basımevi.

[34]. Defterdar Sarı Mehmet Paşa. (1997). *Zübde-i Vekayiât 1*. (A. Özcan, Sad.). İstanbul: Tercüman Yayınları.

[35]. Erich Lassota von Steblau. (1975). *Habsburgs and Zaporozhian Cossacks: The Diary of Erich Lassota Von Steblau, 1594*. (O. Subtelny, Trans.). Littleton: Ukrainian Academic Press.

[36]. Evliya Çelebi. (1984). *Seyahatname:Rumeli-Solkol ve Edirne*. (İ. Parmaksızoğlu, Haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

[37]. Guillaume Le Vasseur de Beauplan. (1993). *A Description of Ukraine*. (A. B. Pernal, D. F. Essar, Trans. and noted). Cambridge: Harvard University Press.

[38]. Katip Çelebi. (2007). *Deniz savaşları hakkında büyüklere armağan; Tuhfetü'l-kibar fi esfari'l-bihar*. (O. Ş. Gökyay, Haz.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

[39]. *Muâhedât Mecmuâsı*. (2008). III. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

[40]. Mustafa Na'ima Efendi. (1281). *Na'ima Tarihi*. II. Cilt. İstanbul: Matbaa-i Amire.

[41]. Mustafa Nuri Paşa. (1992). *Netayic'ül-Vukuat*. (N. Çağatay, Sad.). Cilt III-IV. Ankara: TTK Yayınları.

[42]. Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi. (1976). *Mür'i't-Tevarih*, (M. Münir Aktepe, Neşr.), İstanbul.

4. İnceleme Eserler

[43]. Afyoncu, E. (2003). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu III*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

[44]. Ağanoğlu, H. Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın makus talihi; göç*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.

[45]. Aksan, V. (1997). *Savaşta ve barışta bir Osmanlı devlet adamı: Ahmed Resmi Efendi (1700-1783)*. (Özden Arıkan, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

[46]. Aksan, V. H. (2011). *Kuşatılmış bir İmparatorluk; Osmanlı harpleri 1700-1870*. (Çev. Gül Çağalı Güven). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

[47]. Aleksieiev, Y. (2007). *History of Ukraine*. Kiev: Caravela.

[48]. Anderson, M. S. (1987). *Europe in the eighteenth century, 1713-1783*. London: Longman.

[49]. Anderson, M. S. (2000). *Doğu sorunu 1774-1923 uluslararası ilişkiler üzerine bir inceleme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

[50]. Armaoğlu, F. (1997). *19. yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914)*. Ankara: TTK Yayınları.

[51]. Avrich, P. *Russian Rebels, 1600-1800*. New York: W. W. Norton and Company.

- [52]. Babuş, F. (2006). *Osmanlı'dan günümüze etnik-sosyal politikalar çerçevesinde göç ve iskan siyaseti ve uygulamaları*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- [53]. Bain, R. N. (1980). *Charles XII and the collapse of the Swedish Empire, 1682-1719*. New York: AMS Press.
- [54]. Bal, F. (2011). *Osmanlı Devleti-İspanya iktisadi ilişkileri (16.-18. Yüzyıllar)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- [55]. Bartl, P. (1998). 17. yüzyılda ve 18. yüzyılın ilk yarısında Kazak Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu. (K. Beydilli, Çev.). *İlmi Araştırmalar*. 6. İstanbul.
- [56]. Baykal, B. S. (1940/41). Lehistan'ın ilk taksimi ve Osmanlı Devleti'nin bu işle alakası. *A.Ü. DTCF Yıllık Araştırmalar Dergisi*. I. Ankara.
- [57]. Berkes, N. (2004). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- [58]. Beydilli, K. (1984). *1790 Osmanlı-Prusya ittifakı*. İstanbul.
- [59]. Beydilli, K. (1985). *Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. yüzyılda Osmanlı-Prusya münasebetleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- [60]. Beydilli, K. (2001). İsveç. *DİA*. XXIII. Cilt. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 407-417.
- [61]. Bilyj, I. (1954). *Cossacks struggle for freedom and independence*. London: M. Caplin Press.
- [62]. Büyük, S. (2013). *Michał Czajkowski (Sadık Pasha) and His Cossack Cavalry Regiment*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- [63]. *Büyük Türkçe Sözlük*, (2001). (Haluk Akalın v.d. Haz). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- [64]. Chirovsky, N. L. Fr. (1981). *An introduction to Ukrainian history*. Vol. II. New York: Philosophical Library.
- [65]. Chynczewska, H. T. (1985). *Świadomość narodowa szlachty Ukrainskiej i Kozaczyzny od schyłku XVI do połowy XVII. w.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo, Naukowe.
- [66]. Çaşın, M. H. (2002). *Rus İmparatorluk stratejisi*. Ankara: ASAM Yayınları.
- [67]. Çiçek, K. (1999). III. Osman. *Osmanlı*. XII. Cilt. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- [68]. Çiçek, K. (1999). I. Abdülhamid. *Osmanlı*. XII. Cilt. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- [69]. Davies, B. (2011). *Empire and military revolution in Eastern Europe: Russia's Turkish wars in the eighteenth century*. London: Continuum International Publishing.
- [70]. Davies, N. (1982). *God's playground: A history of Poland*. Vol. I. New York: Columbia University Press.
- [71]. Davies, N. (2006). *Avrupa tarihi*. (M. Ali Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- [72]. Doğru, H. (2006). *Lehistan'da bir Osmanlı Sultanı; IV. Mehmed'in Kamanıçe-Hotin Seferleri ve bir masraf defteri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- [73]. Donnert, E. (1986). *Russia in the age of Enlightenment*, Leipzig: Edition Leipzig.
- [74]. Durant, W. (1957). *The Reformation: A history of European Civilization from Wyclif to Caulin, 1300-1564*. New York: Simon and Schuster.
- [75]. Durgun, H. Ç. (2009). *197 No'lu Mühimme Defteri'nin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- [76]. Emecen, F. (1994). Kuruluşta Küçük Kaynarca'ya. *Osmanlı Devleti ve medeniyeti tarihi*. Cilt I. (E. İhsanoğlu, Ed.). İstanbul: IRCICA, 55-60.
- [77]. Erdoğan, M. K. (2009). *Rusçuk Ayanı Tirsinklizade İsmail Ağa ve dönemi (1796-1806)*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- [78]. Eser, S. (2007). *Vergenes Charler Gravier Kont'un 1767 tarihli raporları çerçevesinde XVIII. yüzyıl Denge Politikası ve Osmanlı-Fransız ilişkileri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- [79]. Faroqhi, S. (2004). Krizler ve değişim 1560-1699. *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi*, II. Cilt, (H. İnalcık, D. Quataert, Ed.). İstanbul: Eren Yayınları.
- [80]. Fındıkoğlu, Z. F. (1963). Rus Kazakları etrafında nazariyeler ve bir ek, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mecmuası*. 23. Cilt, 3-4, İstanbul.
- [81]. Finkel, C. (2007). *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- [82]. Fisher, A. W. (1970). *The Russian annexation of the Crimea 1771-1783*. Cambridge: Cambridge University Press.

- [83]. Franz, M. (2004). *Wojskowość Kozaczyzny Zaporoskiej w XVI-XVII wieku; geneza i charakter*. Torun: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- [84]. Franz, M. (2006). *İdea Państwa Kozackiego na ziemiach Ukrainnych w XVI-XVII wieku*. Torun: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- [85]. Gierowski, J. A. (2001). *Rzeczpospolita w dobie złotej wolności (1648-1763)*. Krakow: Fogra Oficyna Wydawnicza.
- [86]. Gök, İ. (2007). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi 168 numaralı mühimme defteri, (s. 200-376) (1183-1185/1769-1771) transkripsiyon, değerlendirme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- [87]. Grabovetski, V. (1996). Kozaklar Türk himayesi altında: 17. yüzyılda Ukrayna-Osmanlı ilişkileri. (Ferhad N. Gardaşhanoğlu, Çev.), *Tarih ve Medeniyet*. 26, Nisan, 53-56.
- [88]. Gray, W. Hofstadler, R. (1965). *Amerikan tarihinin ana hatları*. Ankara: Amerikan Basın ve Kültür Merkezi Yayınları.
- [89]. Güngör, C. (2010). *Rusya ve isyanları*. Ankara: Barış Kitap.
- [90]. Haggman, B. (1997). Poltova'nın neticesi: Rusya'yı yenmeye yönelik İsveç-Ukrain-Osmanlı-Kırım Tatar Stratejileri 1709-1714. *Emel*. 220, Mayıs-Haziran, 10-21.
- [91]. Haksun, K. (2004). *Tarihten notlar (1-2)*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- [92]. Halaçoğlu, Y. (1999). Kolonizasyon ve şenlendirme. *Osmanlı*. IV. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 581-586.
- [93]. Halaçoğlu, Y. (2012). Evlâd-ı Fâtihân. *DİA*. XI. Cilt, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları. ss. 524-525.
- [94]. Halecki, O. (1943). *A history of Poland*. (M. M. Gardner, M. C. Patkoniowska, Trans.). New York: Roy Publishers.
- [95]. Hammer, J. V. (1991). *Büyük Osmanlı tarihi*. XVIII. Cilt, İstanbul.
- [96]. Haumann, H. (2002). *A history of East European Jews*. Budapest: Central European University Press.
- [97]. Heywood, C. (2001). Mykhail Hrushevsky on the rise of Ukrainian Cossackdom: An Ottomanist view. *The Journal of Ottoman Studies*. XXI., İstanbul.

- [98]. Hrushevsky, M. (1999). *History of Ukraine Rus'*. Vol. 7. Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press.
- [99]. Ivanics, M. (1999). Nemçe İmparatoru hizmetinde bulunan Kazak kuvvetleri (1593-1606). *Türk-Rus İlişkilerinde 500. Yıl; 1491-1992*. Ankara: TTK Yayınları. 85-90.
- [100]. Ivanys, V., Kubijovyc, V., Miller, M. (1984). Kuban. *Encyclopedia of Ukraine*. Vol. II, Toronto: University of Toronto Press, 687-695.
- [101]. İlgürel, M. (1989). Birinci Mahmud. *DGBİT*. İstanbul.
- [102]. İlgürel, M. (1996). Osmanlı-Ukrayna münasebetlerinin başlaması. *Bellekten*. C.LX, 277, Nisan, 155-164.
- [103]. İnalçık, H. (1959). Osmanlılarda Raiyyet Rüsûmu. *Bellekten*, XXIII. Cilt. (575-610).
- [104]. İnalçık, H. (1999). Osmanlı-Rus ilişkileri 1492-1700. *Türk-Rus İlişkilerinde 500. Yıl; 1491-1992*, Ankara: TTK Yayınlar, 32-33.
- [105]. İnalçık, H. (2000). Osmanlı fetih yöntemleri. *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. (O. Özel, M. Öz, Der.). Ankara: İmge Kitabevi. ss. 443-472.
- [106]. İnalçık, H. (2002). Kırım Hanlığı. *DİA*. XXV. Cilt. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 450-458.
- [107]. İnalçık, H. (2008). Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı tehlikede. *Çanakkale Tarihi*. I. Cilt. (Mustafa Demir, Ed.). İstanbul: Değişim Yayınları, 59-64.
- [108]. İnalçık, H. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ (1300-1600)*. (Ruşen Sezer, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- [109]. İnalçık, H. (2012). Osmanlılarda cizye. *DİA*. VII. Cilt, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 45-48.
- [110]. İnbaşı, M. (2002). Balkanlarda Osmanlı hakimiyeti ve iskan siyaseti. *Türkler*. IX. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 154-162.
- [111]. İnbaşı, M. (2007). Kamanıçe'de Türk idaresi (1672-1699). *Omeljan Pritsak Armağanı*. Sakarya: Sakarya Üniv. Yayınları, 627-649.
- [112]. İnbaşı, M. (2009). Osmanlı-Lehistan harplerinde sefer yolu ve Tuna Nehri'nin stratejik önemi (XVII. Yüzyıl). *On İkinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri I*. Ankara: Ankara Genelkurmay Basımevi, 185-207.

- [113]. Jakowenko, N. (2000). *Historia Ukrainy: od czasów najdawniejszych do końca XVIII. wieku.* (O. Hnatiuk, K. Kotyńska, Trans.). Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.
- [114]. Kalfa, M. G. (2000). Osmanlı Devleti'nin Kazak ve Kırgızlarla münasebetleri. *Yeni Türkiye.* VI. , 31, Ankara, 144-152.
- [115]. Kalinki, W. (1895). *Sejm Czteroletni.* Tom I. – II., Krakow: Nakładem Księgarnia Spółki Wydawniczej Polskiej.
- [116]. Kanat, V. (2011). *Lehistan'ın parçalanma sürecinde Osmanlı Devleti ile ilişkileri (1772-1795).* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- [117]. Kantemir, D. (1980). *Osmanlı İmparatorluğu'nun yükseliş ve çöküş tarihi.* Cilt III. (Özdemir Çobanoğlu, Çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- [118]. Kaziyev, S. (1999). Ekonomik Çekişmenin Neticesi Olarak Türk-Rus Savaşları. *Osmanlı.* Cilt I. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 550-555.
- [119]. Kennedy, P. (1998). *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri.* (Birtane Karanakçı, Çev.). Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- [120]. Kıyartunç, M. (2013). *85/3 Numaralı Rusya Ahkam Defteri'nin değerlendirme ve transkripsiyonu.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- [121]. King, C. (2008). *Karadeniz.* (Zülal Kılıç, Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- [122]. Kocabaş, S. (1989). *Kuzeyden Gelen Tehdit; Tarihte Türk-Rus Mücadelesi.* İstanbul: Vatan Yayınları.
- [123]. Kołodziejczyk, D. (2002). 1795'e kadar Osmanlı-Leh ilişkilerinin karakteri üzerine bazı tespitler. *Türkler.* Cilt IX. (H. Celal Güzel, vd. Ed.). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- [124]. Köse, O. (1999). XVIII. yüzyıl Osmanlı-Rus münasebetleri. *Osmanlı.* Cilt I. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 536-549.
- [125]. Krolikowska, N. (2010). *Law and division of power in the Crimean Khanate; A study on the reign of Murad Giray (1678-1683).* Warsaw: Institute of History-University of Warsaw.
- [126]. Kubijovyc, V. (1984). Emigration. *Encyclopedia of Ukraine.* Vol. I. Toronto: University of Toronto Press. 818-824.

- [127]. Kunt, M. (2005). Siyasal tarih (1600-1789). *Türkiye Tarihi*. III. Cilt. İstanbul: Cem Yayınevi. ss. 19-73.
- [128]. Kurat, A. N. (1936). Türkiye-Lehistan münasebetleri. *Ülkü*. Cilt VIII. 46, Ankara.
- [129]. Kurat, A. N. (1966). *Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astrahan Seferi, Ten İdil Kanalı ve XVI-XVII. yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)*. Ankara.
- [130]. Kurat, A. N. (1993). *Rusya tarihi; başlangıçtan 1917'ye kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- [131]. Lamartine, A. D. (2008). *Osmanlı Tarihi*. (Serhat Bayram, Çev.). İstanbul: Kapı Yayınları.
- [132]. Lee, S. J. (2004). *Avrupa tarihinden kesitler 1494-1789*. (Ertürk Demirel, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- [133]. Lemercier-Quelquejay, C. (1977). Three Ottoman documents concerning Bohdan Xmel'nyč'kyj", *Harvard Ukrainian Studies*. Vol. I, No. 3 Sept.
- [134]. Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (M. Kıratlı, Çev.). Ankara.
- [135]. Lord, R. H. (1915). *The Second partition of Poland*. Cambridge: Harvard University Press.
- [136]. Lowry, H. W. (1998). *Trabzon şehrinin İslamlaşması ve Türkleştirilmesi (1461-1583)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- [137]. Magocsi, P. R. (1993). *Historical atlas of East Central Europe*, Seattle: University of Washington Press.
- [138]. Magocsi, P. R. (1996). *A History of Ukraine*. Seattle: University of Washington Press.
- [139]. Mantran, R. (2007). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi I*, (Server Tanilli, Çev.). İstanbul: Alkım Yayınevi.
- [140]. Marx, K. (1992). *18. yüzyılda gizli diplomasi: Rus despotluğunun Asyatik kökeni*. (Işık Soner, Çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- [141]. Maxim, M. (2012). Tuna. *DİA*. XLI. Cilt. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- [142]. Naff, T. (1977). Ottoman diplomatic relations with Europe in the eighteenth century; patterns and trends. *Studies in the Eighteenth Century Islamic History*. Illinois: Southern Illionis University Press.

- [143]. Old Believers. *The Cambridge Encyclopedia of Russia*. (Edited by A. Brown, M. Kaser, G. S. Smith). Cambridge: Cambridge University Press, 82.
- [144]. Oreškova, S. F. (2003). Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki savaşlar: sebepleri ve kimi tarihi sonuçları. *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya*. (Der. G. Kazgan, N. Ulçenko). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 17-33.
- [145]. Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğu'nda aşiretlerin iskanı*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- [146]. Ortaylı, İ. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nda iktisadi ve sosyal değişim, Makaleler I*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- [147]. Ortaylı, İ. (2008). *Osmanlı'da milletler ve diplomasi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- [148]. Orvis, J. S. (1916). *A brief history of Poland*. Cambridge: The Riberside Press.
- [149]. Ostapchuk, V. (1990). An Ottoman Gazaname on Halil Pasa's naval campaign against the Cossacks (1621). *Harvard Ukrainian Studies*. XIV. 3-4, Dec. 1990, 482-521.
- [150]. Ostapchuk, V. (1999). *1648-1681 yılları arasında Doğu Avrupa'da (Ukrayna, Rusya, Polonya, Türkiye) yeni bir düzen kurulma yolunda yapılan mücadeleler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- [151]. Ostapchuk, V. (2001). The human landscape of the Ottoman Black Sea in the face of the Cossack naval raids. *Oriente Moderno*. (Ed. Kate Fleet), XX (LXXXI), 1, 23-96.
- [152]. Ostapchuk, V. (2013). Cossack Ukraine in and out of Ottoman orbit, 1648-1681. *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteen and Seventeenth Centuries*. (G. Karman, L. Kuncevic, Ed.). Leiden: Brill.
- [153]. Öntuğ, M. M. (2012). Karadeniz'de Kazak tehlikesi ve Özü Kalesi (1580-1630). *38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi)*. V, Ankara, 2313-2329.
- [154]. Özcan, A. (2002). Mahmud I. *DİA*. XXVII. Cilt, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları. 348-352.
- [155]. Özkan, S. H. (2008). 1700 İstanbul Antlaşması sonrası Karadeniz'de Türk-Rus ticari ilişkileri ve Karadeniz'in güvenliği. *Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu*. I, 09-11 Ekim.
- [156]. Özkul, O. (2005). *Gelenek ve modernite arasında ulema*, İstanbul: Bir Harf Yayınevi.

- [157]. Öztürk, E. (2014). *R-8 Numaralı Rusçuk kadı sicili: transkripsiyon ve tahlili (H. 1192-1193 / M. 1778-1779)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- [158]. Öztürk, Y. (2004). *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- [159]. Palmer, A. (2008). *Bir çöküşün yeni tarihi; Osmanlı İmparatorluğu'nun Son 300 Yılı*. (B. Çorakçı Dışbudak, Çev.). İstanbul: Turkuvaz Kitapçılık.
- [160]. Planhol, X. D. (2012). *Hazar Denizi. DİA. XVII. Cilt*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- [161]. Plokhly, S. (2002). *Tsars and Cossacks; A study in iconography*. Cambridge: Harvard University Press.
- [162]. Pritsak, O. (1999). İlk Türk-Ukrayna ittifakı (1648). (Kemal Beydilli, Çev.), *İlmi Araştırmalar*, 7. İstanbul.
- [163]. Prymak, T. M. (2014). The Cossack Hetman: Ivan Mazepa in history and legend from Peter to Pushkin. *The Historian*, LXXVI, 2, 237-277.
- [164]. Pugachyova, L. (2006). Knights of the Don. *Russian Life*. July/August, 24-36.
- [165]. Rawita-Gawronski, F. (1922). *Kozaczyzna Ukrainna w Rzeczypospolitej Polskiej do konca XVIII. wieku*. Warszawa.
- [166]. Riasanovski, N. V., Steinberg, M. D. (2011). *Rusya Tarihi*. (Figen Dereli, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- [167]. Roberts, J. M. (2010). *Avrupa tarihi*. (Fethi Aytuna, Çev.). İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- [168]. Sabine G. (1969). *Siyasal düşünceler tarihi II*. (Alp Öktem, Çev.). Ankara: Sevinç Matbaası..
- [169]. Sander, O. (1993). *Anka'nın yükselişi ve düşüşü: Osmanlı diplomasi tarihi üzerine bir deneme*. Ankara: İmge Yayınları.
- [170]. Sander, O. (1989). *Siyasi tarih; ilkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi.
- [171]. Scott, H. M. (1975). France and Polish throne, 1763-1764. *The Slavonic and East European Review*, 53, 132, July, 370-388.
- [172]. Serczyk, W. A. (1979). *Historia Ukrainy*. Warszawa: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich Wydawnictwo.

- [173]. Sevinç, T. (2013). XVIII. Yüzyılda Tuna Nehri'nde ulaşım ve nakliye faaliyetleri. *Türk Tarihinde Balkanlar*. I. Cilt, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- [174]. Shaw, S. J. (1982). *Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye*. Cilt I. (M. Ali Kılıçbay, Çev.). İstanbul: E Yayınları.
- [175]. Shaw, S. J. (2008). *Eski ve yeni arasında Sultan III. Selim yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu (1789-1807)*. (Hür Güldü, Çev.). İstanbul: Kapı Yayınevi.
- [176]. Skinner, B. (2009). *The Western front of the Eastern Church: Uniate and Orthodox conflict in eighteenth century Poland, Ukraine, Belarus, and Russia*. Illinois: Northern Illinois University Press.
- [177]. Somçağ, S. (2007). *Kanuni'den Vahdettin'e Osmanlı ve Batı*. İstanbul: 2006 Yayınevi.
- [178]. Somuncuoğlu, S. (2004). *Don Kazakları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- [179]. Stökl, G. (1953). *Die Entstehung des Kosakentums*, München: Isar Verlag.
- [180]. Subtelny, O. (1981). *The Mazepists: Ukrainian seperatism in the early eighteenth century*. New York: Columbia University Press.
- [181]. Subtelny, O. (1986). *Domination of Eastern Europe: native nobilities and foreign Absolutism 1500-1715*. Kingston: McGill-Queen's University Press.
- [182]. Subtelny, O. (1994). *Ukraine: A history*. Toronto: University of Toronto Press.
- [183]. Sunar, M. M. (2012). Ulufe. *DİA*. Cilt. 42. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları. 124-126.
- [184]. Şimşir, N. (2004). *Osmanlı Araştırmaları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- [185]. Şutoy, V. E. (1989). Osmanlı Devleti'nin 1700-1709 Kuzey Savaşı yıllarındaki tutumu. (Ö. C. Eren, Çev.). *Bellekten*. 53, 207-208, 903-966.
- [186]. Tabakoğlu, A. (1994). *Türk iktisat tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- [187]. Temizkan, A. (2013). XVIII. ve XIX. yüzyılda Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı kolonileştirmesinde Kozakların işlevi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. XIII/2 Kış, 313-336.
- [188]. Tott, F. D. (1996). *Türkler ve Tatarlar arasında*. (Reşat Uzmen, Çev.). İstanbul: AD Yayıncılık.

- [189]. Toynbee, A. J. (1987). *A Study of History*. Oxford: Oxford University Press.
- [190]. Tuncer, H. (2008). *Osmanlı-Avusturya ilişkileri (1789-1853)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- [191]. Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Büyük Osmanlı tarihi*. IV. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- [192]. Üçok, C. (1951). *Siyasi tarih dersleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- [193]. Vernadsky, G. (2009). *Rusya tarihi*. (D. Mızrak, E. Mızrak, Çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- [194]. Witzernath, C. (2007). *Cossack and the Russian Empire 1598-1725; manipulation, rebellion and expansion into Siberia*. New York: Routledge.
- [195]. Wójcik, Z. (1968). *Dzikie Pola w ogniu; O Kozaczyźnie w dawniej Rzeczypospolitej*. Warszawa.
- [196]. Wynar, L. (1984). Registered Cossacks. *Encyclopedia of Ukraine*. Vol. IV. Toronto: University of Toronto Press.
- [197]. Yakiv Barabash. *Encyclopedia of Ukraine*. (Ed. Volodymyr Kubijovyc). Vol. I Toronto: University of Toronto Press. 1984.
- [198]. Yalçinkaya, M. A. (2002). XVIII. Yüzyıl: ıslahat, değişim ve diplomasi dönemi (1703-1789). *Türkler*. XII. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- [199]. Yıldız, H. (2006). *Prut Seferi'nde lojistik ve organizasyon*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- [200]. Yurdaydın, H. G. (2004). Düşünce ve Bilim Tarihi (1600-1839). *Zirveden Çöküşe Osmanlı Tarihi*. II. Cilt. (Sina Akşin, Haz.). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- [201]. Yüksel, S. (2011). Don Kazakları'nın Azak'ı işgalleri (1637-1642). *Tarih Araştırmaları Dergisi*. XXX. 49, Ankara, 205-218.

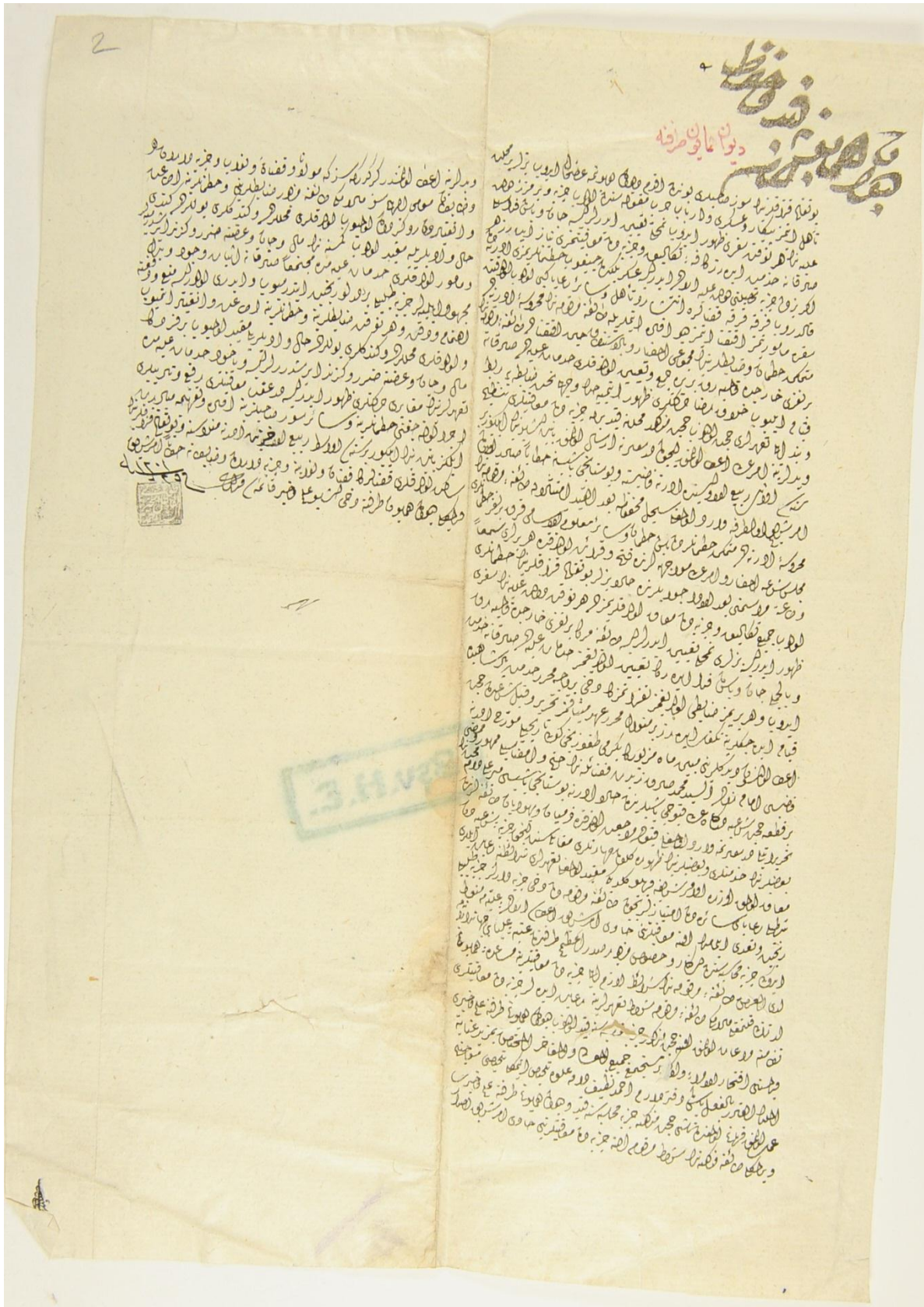

Özi Beğlerbeği olub hâlâ Bender muhâfazasında olan Mustafa Paşa'ya hüküm ki

Hâlâ Moskov çarının der-devletimde meks üzere olan murahhas-ı rehineleri taraflarından Edirne'den mektublar ile Bender'e ve ordan dâhi Moskov hudûduna giden Moskovluların ve kezâlik Moskov hudûdundan memâlik-i mahrûsem cânibine gelen Moskovluların devlet-i âliyyem toprağında nüfûs ve emvâllerine asâkir-i mezbûremden ve Lehlu ve İsveçlu ve Kazak ve sâirlerden kat'ân bir gûna zarar ve gezend erişmemek üzere muhâfaza ve muhâreselerin hususunda takayyud ve ihtimâm-ı ehemmi mehâmmdan olmağın imdi sen ki mîr-i mîran-ı muma-ileyhsin vech-i meşrûh üzere Moskov'un murahhas-ı rehineleri tarafından Edirne'den mektublarıyla Moskov hudûduna irsâl olunan Moskovlular Bender'e vâsıl olduklarında ve kezâlik Moskov hudûdundan mektublarıyla devlet-i âliyyem tarafına teveccüh ve âzimet eden Moskovluların yanlarına kifâyet mikdarı adamlar tutub devlet-i âliyyem toprağında nüfûs ve emvâllerine asâkir-i mersûmeden ve Lehlu ve İsveçlu ve tavaif-i Kazak ve sâirlerinden kat'ân bir gûna zarar ve gezend erişmemek üzere esnâ-yı râhda ve menâzil ve merâhilde hıfz ve hırâset husûsunda ziyâdesiyle takayyud ve ihtimâm eylesin şöyle ki vech-i meşrûh üzere hıfz ve hırâset fermanım olan Moskovlular devlet-i âliyyem toprağında esnâ-yı râhda menâzil ve merâhilde ve asâkir-i mezbûremden ve Lehlu ve İsveçlu ve Kazak taifesi ve sairlerden bir vechle mutazarrır olmak ihtimâli olur ise tehâvün ve tekâsül haml olunur ve mes'ul ve mukabil olacağını mukarrer bilib bu hususta ona göre basîret ve intibâh ile hareket eylemen bâbında ferman-ı âlişânım sâdir olmuşdur buyurdum ki.

Fi evâsıt-ı B sene 125

Belge 2. BOA. C. AS. 1133 / 50319 [H. 25 R 1201]

Divân-ı hümâyûna kayd ve hıfz

oluna

Divân-ı Hümâyûn Tarafına

Potkalı Kazaklarının söz sahibleri bundan akdem divân-ı hümâyûnuma ârzuhal edub bir mahalde teehhül etmez ve âskeri ve erbâb-ı harb makulesinden olub cizye vermeziz devlet-i âliyyenin her ne vakit seferi zuhûr ediyorsa ne mahalle ta'yîn ederler ise cân ve baş fedâsıyla sâdikâne hıdmet ederiz kâffe-i tekâlif ve cizyeden muâfiyetimizi niyâz ederiz eğer bizden cizye tahsilini devlet-i âliyye irâde eder ise askerî bölükden çıkub hatmanlarımızı Edirne'den kaldurub fırka fırka kazalara intişâr ve teehhül ve sâir reâya gibi olub ol-vakite seferde me'muriyetimiz iktizâ etmez deyu ifâde etmeleriyle taife-i merkûmenin mahrûse-i Edirne'de mütemekkin hatman ve zabitlerinin mecmû'su ihzâr ve bi'l-istintak hîn-i iktizâda taife-i merkûmenin bir neferi haricde kalmayarak bir yere cem' ve ta'yîn olundukları hıdmat-ı âliyyede sâdikâne kıyâm eyleyub hilâf-ı rızâ hareketleri zuhûr etmeyecek vechle taht-ı zabıtaya rabt ve bend ile taahhüdleri hüccet olunub hüccet-i mezkûr mahalline kayd-ı birle cizyeden muâfiyetleri tanzîm ve yedlerine emr-i âli i'tâ olunmak için der-sâadete irsâl olunmak bâbında iş bu bin iki yüz bir senesi evâil-i rebîü'l-evvelinde Edirne kadısına ve bostancıbaşısına hitâben sâdir olunan emr-i şerif ol-tarafa vürûd olmağla sicil-i mahfûza bâdü'l-kayd imtisâlen taife-i merkûmenin mahrûse-i Edirne'de mütemekkin hatmanlardan baş hatman ve sâire mâlûmü'l-esâmi kırk bir nefer hatmanları meclis-i şer'e ihzâr ve emr-i âli muvâcehelerinde feth ve kıraat olundukda her birleri semâen ve ta'aten merâsimini bâd'el-vürûd cevâblarında hâlâ bizler Potkalı Kazaklarının hatmanları olub cem'-i tekâlif ve cizyeden muâf olduklarımızdan her ne vakit devlet-i âliyyenin seferi zuhûr eder ise bizleri ne-mahalle ta'yîn ederler ise taifemizin bir neferi haricde kalmayarak ve bi'l-cümle can ve baş fedâ ederek tâayin olduğumuz hıdmat-ı âliyyede sâdikâne hıdmet edub ve her birimiz zâbiti olduğumuz neferâtımızın dâhi ber-vech-i muharrer hıdmet-i padişâhide kıyâm edeceklerine tekaffül ederiz ber-minvâl-i muharrer âhd-ı misakımız tahrîr ve kibel-i şer'den hüccet i'tâ olunsun dediklerini mübeyyin mah-ı mezbûrun yirmi dokuzuncu gün tarihli müverreh Edirne kadısı İmamzade Es-seyyid Mehmed Sadık zidet fezâilehunun hatt ve imzasıyla memhûr ve mûmzâ bir kıtâ hüccet-i şer'iyye der-kenâr-ı âli kapucubaşlarından hâlâ Edirne bostancıbaşısı Mir Ali dame mecdûhunun tahrîratıyla der-sâadetime vürûd olmağla kuyûda mürâcaat olundukda zımmiyan ve yahudiyan tâifelerinden bâzılarının hıdmetleri ve bâzılarının zuhûra gelen mehâretleri mukâbelesinde ancak cizye-i

şer’den muâf olmak üzere evâmîr-i şer’ife verilegeldiği mukayyid olmağla taahhüdleri şerâitine riâyât eylemeleri şartıyla reâya-ı sâireden imtiyâzları için tâife-i merkûmeden dâhi cizye verirler cizye talebiyle rencîde ve taaddi eylememek üzere muâfiyetlerini hâvi emr-i şer’if i’tâsı irâde-i âliyyeme menût idüğü cizye muhâsesinden der-kenâr ve husûs-ı mezbûr sadrâzamım tarafından atebe-i ulyâ-yı cihândârânem led’el-ârz taife-i merkûmenin şerâit-i lazım ile cizyeden mûafiyetlerine müsâde-i hümâyûnum erzâni(?) kılınmakla madem ki taife-i merkûme şürût-ı taahhüdlerine riâyât edeler cizyeden mûafiyetleri nizâmına mürâât olunmak üzere hüccet-i mezkûr cizye muhasebesine kayd olunub divân-ı hümâyûn tarafına ilmuhâberi verilmesini iftihârü’l-ümerâ ve’l-ekâbir müstecmi’ü’l-cemi’ü’l-me’âlî ve’l-mefâhir el-muhtass bi-mezîd-i inâyeti’l-meliki’l-kadr bi’l-fiil baş defterdârım Ahmed Nazif dâme-ulüvvuhû telhîs eylemekle telhîsi mücebince âmel olunmak fermanım olmağın sülüs-ü hüccet-i mezkûre cizye muhasebesine kayd ve divan-ı hümâyûn tarafına ilmuhâberi verilmekle taife-i mezkûrenin şürût-ı merkûm üzere cizyeden muâfiyetlerini hâvi emr-i şerif ısdâr ve yedlerine i’tâ olunmuşdur gerekdir ki siz ki mevlana ve kudat ve nüvvab ve cizyedaran ve zabitan-ı mûma-ileyhimsiz madem ki taife-i mezbûr zâbitlerini ve hatmanlarına itâat ve inkıyaddan rû-gerdân olmayub oldukları mahallerde ve gittikleri yollarda kendi hâl ve edebleriyle mukayyid olub kimesnenin mâl ve cân ve ırzına zarar ve gezend erişdirmeyeler ve me’mûr oldukları hıdmât-ı âliyyemde müctemien sâdikâne isbat-ı vucud ve bezl-i mechûd eyleyeler cizye talebiyle bir türlü rencide ettirmeyûb ve ederi olur ise men’ ve def’ine ihtimâm ve dikkat ve her ne vakit zâbitlerine ve hatmanlarına itâat ve inkıyâd etmeyub ve oldukları mahallerde ve gitdikleri yollarda hâl edebleriyle mukayyid olmayub bir ferdin mâl ve can ve ırzına zarar ve gezend erişdiriler ise ve yâhud hıdmât-ı âliyyemde taahhüdlerinin mugâyırı hareketleri zuhûr eder ise der-âkab mûafiyetleri ref’ ve tedibleri icrâ olunacağını hatmanlarına ve sâir söz sahiblerine ifâde ve taahhüdüme mübâderet eylemeniz bâbında bin iki yüz bir senesi evâsıt-i rebîü’l-âhîrinde Edirne munlâsına ve Potkalı Kazaklarının sâkin oldukları kazâların kuzât ve nüvvab ve cizyedâran ve zabitâna hitaben emr-i şerif verilmekle divan-ı humâyûn tarafına dâhi iş bu ilmuhaber kâimesi verildi.

Fi 25 R sene 1201

Belge 3. BOA. C. AS. 906 / 39061 [H. 20 Z 1201]

۹
مستند
۵
موقعا توكلا ذري استعير اعيان مقدر ميرا كاستر عيب لغا ما
استد مبست روى كرس موقعا توكلا ذري قولنى له قولى محله وراجح وخطى ذري
معيد ذري حجاب ممبر مكرى صدى فو وزير عيب استعير ممبر
خنة مقدر ميرا كاستر عيبه طلاق و كاستر ما صفة فو ذري فوج ممبر و كاستر
صوب مبدء اعيان صنمنا محله طلاق اعيان خبرى قولنى ممبر ما و صفة فو
تقتضى مبدء ذري كرس بر كوا اقر صوب مقدر و صوب ذري بغا مبدء و تفتنى
لو يفته نيا مقدر صاكر لعنفا كرس مبدء و صوب فو ذري قولنى فو ذري
مبدء و صاكر كرس اهل البر و مبدء و كرس مبدء كرس مبدء
ها ما مبدء و مبدء اعيان و كرس مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء
و كرس مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء
مبدء مبدء مبدء مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء
مبدء مبدء مبدء مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء
مبدء مبدء مبدء مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء
مبدء مبدء مبدء مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء
مبدء مبدء مبدء مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء
مبدء مبدء مبدء مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء و كرس مبدء

Potkalı Kazakları'nı İsmail'e isâle mukâddemce der-âliyyemden mübâşir tâayin olunan .....
(boşluk) dâme-mecdühûya

Sen ki mübâşir-i muma-ileyhsin Potkalı Kazağı neferâtı oldukları mahallerden cem' ve hatmanları mâiyetleriyle âcilen İsmail ser-âskeri sâdr-ı sâbık vezirim Ali Paşa iclâlihu mâiyetine isâle emr-i şerifimle hâsseten der-âliyyemden mübâşir tâyin ve irsâl olunmuşdu ki taife-i mezbûreyi teveccühle cem' ve el-hâletü hazihi savb-ı me'mûra isâl zımında ne mahallere vâsıl olduğun haberi tevârüd eylemediğinden ve taife-i mezbûrenin muktezâ-yı me'mûrinleri üzere bir gün akdem savb-ı me'mûra vusûlları begâyet mühîm ve muktezî olduğuna binâen mukaddemâ sâdır olan emr-i âlişân mûcibince taife-i mezbûre neferâtı oldukları mahallerden bir gün evvel celb ve cem' ve her ne mahallede ise _ cümlesini âciletan istishâb edub hemen hareket ve İsmail'e isâle ve dâmen der-meyan gayret eylemek fermanım olmağın te'kid(en) ve isti'câlen iş bu emr-i şerifim isdâr ve ..... (boşluk) ile irsâl olunmuşdur imdi taife-i mezbûrenin tamam işe yarayacak vakitleri olmağla bundan böyle bir mahalde tevakkuf ve arâmlarına ruhsat ve cevâz gösterilmeksizin cümlesini bir yere cem've aciletan ve müsâraaten kaldurub bir an ve bir saatde akdem İsmail'e ulaştırmağa müsâraat-birle ifâ-yı hıdmet mezîd say' ve gayret ve el-hâletü hazihi ne-mahallere vâsıl olduğunu tahrîr ve inhâya sâdır ve bâdehu ser-âsker-i müşârün-ileyh cânibine vusûluna ve kaç nefer idüklerini mübeyyen ser-âsker-i müşârün-ileyh tarafından tahrîrat __ bezl-i makderet ve tekrar isti'câle muceb olur rehâvet ve __ gûnâ harekette ittika ve mücânebet eylemek bâbında.

Fi evâsıt-ı Z sene 1201

Belge 4. BOA. AE. SABH. I. 47 / 3395 [H. 10 Ca 1203]

۲

بوفند و عیبر بقا اوما که نقر بونقله خلاصری خط نیرب من اوزی به وفور
اومنا بونقله خلاصری طرفه کوز کیم کجوا ااروی هیون اار ل الوعرب
انسی لاهه بقا بونقله خلاصرنا معینیه لکسجوب اید جکری بونقله
خلاصری کفوروا و عیبر و ااروی هیون ولدیج وک افض اید ابعی
فصار نظیریه قضی العن لعدن فصار الهیبری طرفینا ویرد کا
بدر بونقله صوب بونقله ایدری خطیه اهنغ و وفور لکونیا به صول
خا لویس بوجینه کسنه عیبر ااروی هیون ولدیج انسی لاهه و لافه قفردکا
فضا و نلاب و نسد و بونقله و نسد کتلائی و نر ضیده خفا و نسد
و بولما هیوننا ایدری خیر و نسد خا لویس خفا و بونقله لکونیا به صول
فید بوجی لکسجوب خیر فید لکونیا به صول

İlmuhâberi kaimesidir

Baş muhâsebeye kayd oluna

Fi 8 Ca sene 1203

Bu def'a der-âliyede bulunan on iki nefer Potkalı Kazakları hatmanlarıyla maan Özi'ye me'mûr olan Potkalı Kazakları tarafına gönderilmeleri için ordu-yu hümâyûna irsâl olunmalarıyla esnâyı râhda bulunan Potkalı Kazaklarından mâiyyetlerine isticlâb edecekleri Potkalı Kazaklarıyla mesfûrdan der-âliyeden ordu-yu hümâyûna varıncaya dek iktizâ eden tâyinatlari kazalar tekâliflerine nefz(?) olunmak üzere kazalar ahâlileri tarafından verilerek bir saat mukâddem savb-ı maksûde îsâlleri husûsuna ihtirâm ve dikkat bâbında sâdır olan fermân-ı âli mûcibince âsitane-i âliyeden ordu-yu hümâyûna varınca esnâyı râhda vâki' kazaların kuzât ve nüvvâbına ve mütesellimler ve voyvodalar ve şehir kethüdâları ve sâir zâbitana hitâben rikâb-ı mansabda divan-ı hümâyûndan emr-i şer'îfi tahrîr vâsıl-ı ferman-ı âli kalem-i mezbûrda hıfz olunmağla baş muhasebeye kayd için iş bu ilmuhâberi kaimesi i'ta olundu.

Fi evail-i Ca sene 1203

Kamçısuyu ve havâlisinde zikr olunan Ağnad Kazaklarının iskân oldukları kurâ ve kazanın

Tâbi' oldukları kazâların kuzat ve nüvvâbına ve ayân ve ___ hüküm ki

Tolçı ve Beştepeler ve Babadağı havâlilerine kâin Ağnad Kazaklarının hasb-el-iktizâ ıyâl ve evlâdları ihtiyâr ve ulemâlarıyla zikr olunan kurâ ve kasabada îvâ ve iskân olunan ve îfâ-yı hıdmâta liyâkati olanları hâlâ Kuban hânı Bahtı Giray Han dâme maalihû mâiyyetine adâm ve istihdâm olanlar ile sen ki mevlâna ve sâir muma-ileyhimsiz taht-ı kasaba ve kuranızda iskân olunan Kazakların ıyâl ve evlâdlarını iskân olundukları mahallerde muhâfaza ve himâyet ve sıyânetlerine ve zer' ve harsa ve kâr ve kesb-i kudretleri olanların taayyüşlerine medârı zımında ücretleriyle münâsib olan hıdmâtda istihdâmlarıyla zarûretten vâreste olmalarına nezâret ve dikkat olunmak fermanım olmağın imdi zikr olunan Ağnad Kazakları öteden beru devlet-i âliyyeme mutî ve münkad ve sadakatkâr bir kavim olduklarından hürriyyet ve sıyânetleri emrine ve zarûretten vikayeleri husûsuna nezâret lazımeden idüğü mâ'lumunuz oldukda taht-ı kazâ ve kurânızda iskân oldukları mahallerde ıyâl ve evladlarını vücûh-ı mezâlim ve muzardan(?) muhafaza ve vikkayelerine ve emr-i taayyüşda zarûretten sıyâneleriçun bu taraflarda olunan Kazakları ahâlıden muktezî olanlar harâset ve zirâat ve sâir kudretleri yetdiği hıdmâtda ücretleriyle istihdâm olunmaları emrine nezâret ve hilâf-ı hareketden ittika ve mücânebet olunmak bâbında.

Fi Evâhir-i B sene 1205

Belge 6. BOA. C. HR. 16 / 775 [H. 12 Ra 1206]

Tahsîs mûcibince baş muhasebeye kayd

Sûret-dâde

ve sûreti verilmek

Fi 13 Ra sene 206

buyruldu

Fi 12 Ra sene 1206

Ârz-ı bendeleridir ki

Potkalı Kazakları iş bu ârzuahallerinde me'kûlâtları için cânib-i mîriden şehriye tertîb ve ta'yîn olunan ma'lûmü'l-mikdâr dakikin üç aylığı sâbıkı üzere i'tâ olunmasını tahrîr ve istid'â ederler Kazakan-ı mersûmunun muayyen olan dakiklerinden mâh-ı safer ve rebîü'l-evvel aylıklarına mahsûben istid'âlarına mebni iki aylık dakikleri Silistre'de mübayâacı tarafından i'tâ olunmak üzere iş bu sene-i mübâreke muharreminden sûret verilmiş olduğu der-kenârdan müstebân olmağla sâdır olan fermân-ı âliyyeleri mûcibince mah-ı rebîü'l-âhir ve cemazi'el-evveliyye mahsûben iki aylıkları hesâb ettirildikde otuz sekiz bin sekiz yüz yirmi iki vukîyye dakika bâliğ olduğu baş muhasebeden der-kenâr ve hesâb olunmuşdur manzûr ve ma'lûm-u devletleri buyruldukda mezkûrü'l-mikdâr dakikleri sâbıkı mûcibince Silistre'de mübayâacı tarafından i'tâ olunmak üzere baş muhasebeye kayd olunub sûret verilmek bâbında emir ve fermân devletlu saadetlu sultanım hazretlerindedir.

Sûret-i emr-i âlişandır

Kıdvetü'l-emacid ve'l-ayan Kili nâzırı zîde mecdühu tevki'-i reff'-i hümâyûn vâsıl olacak mâlum ola ki hâlâ kapudan-ı deryâ düstûr-u mükerrerem müşir-i müfahham nizâmü'l-âlem vezirim Hüseyin Paşa edâma'llahü teâlâ iclâlehû tarafından der-saadetime vârid olan tahrîrat mefhûmunda Vidin pişgâhında gerde-i eşkiyâlar ile me'murlar mâiyyetlerinde muhârebe etmiş olan Babadağı ve havâlisinde mütevattın Potkalı Kazaklarından mâlumü'l-esâmi beş nefer Kazaklar mecruh ve âmel-mânde olub ve kârgir adîmü'l-iktidâr olduklarını müşârün-ileyh tarafına inhâ' ve medâr-ı maaş istid'â eylediklerine binâen her birine Kili nezâreti mukatâası malından mâhiyye beşer guruş verilmek ve beher mâh aynen verilub vâsita ile i'tâ olunmamak ve mahlûlleri vuku'unda tamamen hazine-mânde olunmak üzere sen ki nâzır-ı muma-ileyhsin sana taraf-ı müşâr'ün-ileyhden buyruldu tahrîr olduğunu beyân birle hallerine merhâmeten zikr olunan beş neferin mâhiyye-i merkûmeleri verilmesi için yedlerine başka başka senedleri i'tâsını tahrîr ve inhâ etmekle hazine-i âmirem defterleri kuyudâtına nazar olundukta Kili nezâreti mukâtaası senevi kırk üç bin yedi yüz kırk yedi guruş mal ile mukayyid olub zikr olunan beş nefer-i mecrûhları beherine mâhiyye beşer guruşdan lazım gelen yirmi beş guruş şehriyyelerinin senevisi üç yüz guruşa bâliğ olmakla meblâğ-ı mezbûr iki yüz on üç senesinden itibâriyle mukâtaa-ı mezkûrenin malına zamm olunub mukâbelesinde şûrut-ı mezkûr ile sâlif'üz-zikr beş nefer mecrûhine müşârü'l-ileyhin iltimâs üzere mâhiyye beşer guruş tâayyin olunmakdan nâşi mâhiyye-i merkûme hin-i hesâbda mahsûb olunmak üzere tarafından beher mâh mersumlara verilmek ve sipâriş ve sâire vechiyle verilmemek ve mahlûlleri vuku'unda derhâl der-sâadetime tahrîre müsâraat olunmak fermanım olmakla ba-telhîs iş bu emr-i âlişânım ısdâr ..... (boşluk) ve ile irsâl olunmuşdur imdi vusûlunda bâlâda beyân olunduğu üzere ahde göre olan nezâret-i Kili mukâtaası malından mecrûhin-i mersûmlara şehriyye beşer guruşdan yirmi beş guruş hesâbına mahsûb olunmak üzere tarafından i'tâ ve sipariş ve sâir vechle i'tâsından mübâadet ve mahlûlleri vuku'unda derhâl der-sâadetime iş'âra dikkat eylemek bâbında ferman-ı âlişânım sadr olmuşdur buyurdum ki hükm-ü şerifle vardıkda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sudur olan iş bu emr-i şerif-i âlişânımın mazmûn-ı münîfi üzere âmel olub hilâfından ihtirâz ve ictinâb eylesin şöyle bilesin âlamet-i şerife itimâd kılasın tahrîrûl-yevmü'l-hadi işrin şehriyye-i Ramazan-ül-mübârek sene süls ve öşr ve mieteyn ve elf.

EK-B. TABLO

Osmanlı Topraklarında İskan Edilen Potkalı Kazaklarının İsimleri ve Kentlere Göre Dağılımı

Maçın

Vasil Cerine ⁴⁹⁷ (Hatman vekili)	Yabko Teneçite	Yesko Soguvi	Kovti Mulçan	Ivan Ruya	Tançaylo Piliça	Tanas Sovak
Marko Marçinka	Prevesof Nihale	Kunon Leşvek	Yavilo Şıram	Karor Letvin	Marko Luha	Vasil Ogil
Ivan Seyveton	Vasi Kavali	Levaka Haroş	Palp Tosti	Ivan Şohi	Ustab Kabraviçne	Petro Hoya
Korma Lenevi	Panko Çorni	Marko Bekner	Ivan Noçak	Ivan Horutki	Ivan Fuçer	Vasi Zayçnogu
Porokib Peypi	Neçbor Levtilko	Tanas Lastepa	Deynos Korutlevi	Ivan Holuka	Ivan Niyaka	Agnat Perepinos
Harasim Zabloda	Maksim Kuhgar	Hakdor Şeban	Hakdor Tran	Dimno Lehi	Vasil Çorni	Doman Mali
Danilo Holovani	Tiron Dubron	Baço Çoyrina	Ivan Holadink	Kirile Tovciki	Yahko Molonerti	Havrilo Belznok
Palp Astrinça	Aleks Kaval	Peço Çorni	Toplam 52			

Hırsova

Naçıbor Maçek	Danilo Zuya	Vasyl Şımalko	Vasyl Holovi	Istban Trada	Savka Monah	Vasyl Çorti
---------------	-------------	---------------	--------------	--------------	-------------	-------------

⁴⁹⁷ Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, Türkçe olmayan yabancı isimleri işitildiği şekliyle yazıya dökmüştür. Çalışmamızda kullanılan arşiv malzemesinde geçen isimler bu mantıkla değerlendirilmeye alınmış ve isimlerin belirlenmesi, günümüz Slav isimleri dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir.

(Hatmanvekil)						
Ivan Bertoh	Kalanik Mahudban	Anerdi Ohunka	Ivan Mali	Mençapu Korçki	Mikolu Zevc	Petro Veleki
Martin Rovi	Petro Çorni	Harçko Koyan	Hıkador Kaltok	Ivan Somak	Yetişmo Duri	Aleks Kulban
Hıbvador Zavali	Ağnat Şolha	Pisko Koçer	Pisko Havrayka	Levka Holofvi	Istefan Husak	Beçko Kabral
Istara Istvarcak	Ivan Astavzık	Isteban Kolik	Mihailo Mali	Harçko Foruçevni	Petro Husak	Harcko Sersya
Ivan Zakubayko	Harcko Kazan	Harcko Nuzvira	Maksim Brucelek	Yakim Rezim	Simon Boronezni	Ivan Leklece
Istban Veçreni	Istban Bolohe	Vasil Bolveşgunus	Anton Verençore	Mihaylo Sebet	Evincko Mevl	Meks Orevstorha
Zinc Mali	Harcko Zavrak	Nazr Sebdi	Hakdor Uşkoro	Ivan Senhob	Ivan Surec	Ivan Horeb (Vekil-i Hatman)
Backo Havat	Pelb Mali	Anderi Mali	Taras Vurevna	Martin Tirvoda	Maksim Hortovi	Hakdor Çebçar
Ivan Sarilanko	Yohim Mali	Ivan Lezni	Harcko Coyzile	Ivan Mali	Vemko Kırboroni	Ivan Sohak
Sems Mozika	Maksim Şengari	Damko Çerka	Mihailo Şovec	Ivan Bezemi	Backo Çerino	Martin Korotevholvi
Damko Siyan	Semn Ustuya	Yisiko Sovic	Toplam 80			

Köstence'ye bağlı Rasvat Kazası

Ivan	Marko	Kolayno	Istban	Kiryok	Harcko	Harcko
------	-------	---------	--------	--------	--------	--------

Ohubezdelko (Hatman vekili)	Veperpa	Fucerça	Seremet	Gehudi	Aşcibak	Bemanli
Yacko Lesi	Lahordi Taran	Kiryok Askırabet	Mossi Moskal	Maksim Sivetli	Kirilo Bop	Ayzeri Kırımka
Damko Harkoş	Petro Çoga	Vasil Peyven	Harsim Seyedi	Petro Zayavalka	Nikola Cehce	Havkdor Bura
Harcko Soyltak	Backo Pevpevuc	Yavilo Dorubuk	Hovdor Haruko	Vasil Sokur	Yakim Telece	Yakim Zayka
Ivan Harson	Isteban Lessi	Yakim Şaboval	Harcko Breharila	Harasim Kolton	Yavtoh Sohi	Isteban Boyko
Ivan Zovila	Ivan Dobina	Hovdor Dorubot	Huncko Tokırınko	Ivan Bemenli	Nikola Horuya	Ivan Boyko
Toplam 42						

Silistre

Konun Lazko (Hatman vekili)	Semen Bulurca	Ivan Mayor	Hakdor Bali	Mikola Netlenini	Burukob Rudi	Anderi Lubi
Korni Rozik	Vanilo Derina	Mateui Ceberiki	Marko Borniko	Nikita Avhurbo	Neçor Tevkor	Anderi Şandire
Mosi Horozni	Yanuş Ovtizki	Yelpe Zaylova	Haciko Ruhzevi	Levko Levkibha	Savka Ruhiz	Kuzmalı
Mosi Mali	Semor Mali	Akleb Corni	Istefan Kavşınko	Pavlo Taran	Mihailo Rastvo	Kundevran Corni
Ivan Mali	Hivador	Vasil	Pavlo	Ivan	Mavka	Yarima

	Larolka	Mazope	Hondurat	Lamani	Bolohi	Kanuvceki
Ivan Cozi	Mikola Purne	Harko Kayşok	Ivan Harbe	Neçibor Corni	Petro Velnik	Haciko Bubuşko
Torohim Pora	Mihaylo Travice	Necbivor Yali	Harilo Kâhven	Boğban Kayşan	Danilo Corni	Istefan Mosi
Istefan Kırmıcoski	Toplam 50					

Niğbolu yerine Silistre'de kalmayı tercih edenler

Harko Budak (Hatman vekili)	Nagom Semaric	Ivan Talinka	Ustab Usturcay	Baciko Sıruşnan	Danilo Sekovik	Mosi Belepora
Danilo Ustoruh	Pavilo Harkuş	Ivan Mogradik	Homa Mavorcki	Kerilo Tarnos	Toplam 12	

Tırnova yerine Silistre'de kalmayı tercih edenler

Ivan Yati (Hatman vekili)	Vasil Tran	Ivan Malkopurol	Vasil Cihanovski	Simon Hlodki	Ignad Galko	Pisko Huya
Konurat Ahnati	Ivan Letvin	Omeliko Tran	Hivador Kirpa	Yasiko Corni	Vasil Şulha	Devman Huya
Onciko Tran	Lenukya Lersi	Ohrim Kıraves	Konurat Sutniçonku	Danilo Pevk	Nekste Veldeki	Mihailo Yeleli
Gerik Kırabet	Torohim Corni	Isteban Poluski	Ivan Huya	Onapri Okruşevk	Fedor Menik	Harasim Harkus
Nazmel	Nahibor	Simon	Ivan	Toplam 32		

Sando	Koriçna	Koçuveski	Poduran			
Silistre'ye yerleşen toplam Kazak sayısı 94						

Ruşçuk⁴⁹⁸

Ivan Metiş (Hatman vekili)	Tereşko Kaval	Vasil Mali	Ivan Pahada	Maksim Koçer	Omeliko Burhan	Damko Şevuc
Nagum Zevoluko	Ivan Mali	Peçko Rodi	Yakim Mulcan	Ivan Çorni	Andri Çorni	Horilo Mali
Kosti Pili	Pavlo Nezivi	Yakim Huya	Huvador Şulha	Aleksi Porus	Mihailo Durnik	Devman Vesevçin
Peçiko Çevrina	Ivan Seputa	Peçiko Yaçaşni	Teliça	Vasil Solvevi	Avram Şamliko	Simon Kanrib
Vasil Penyani	Ivan Çorunubay	Ivan Senevik	Ivan Tayda	Andri Mali	Lukyan Lostriya	

Ruşçuk'a bağlı Tutrakan'da kalmayı tercih edenler

Pavilo Hurya (Hatman vekili)	Ivan Tran	Ignad Şeyan	Ivan Kıraviç	Dimitro Rodi	Mahsin Tran	Teraş Şoviç
Marko Tran	Petro Uzvemko	Pisko Nehaiç	Matvi Pivturacko	Tanaş Şebluncak	Kozma Hobun	Vasil Paşanko
Yanko Kantak	Peçko Tran	Pavilo Sivtoracko	Petro Nedalço	Aleksi Hortevuy	Vasil Şikarpoli	Ignad Huya

⁴⁹⁸ R-8 Numaralı Ruşçuk Kadı Sicili'nin 410 numaralı hükmünde, Ruşçuk ve Ruşçuk Kazasına bağlı Tutrakan'da iskan eden Potkalı Kazaklarının isimleri aynı şekilde belirtilmektedir. Emrullah Öztürk, a.g.t., s. 510-511.

Pevrokup Huluvangi	Petroş Kanunik	Matvi Kırıb	Yakim Katraşuncuk	Neçibor Avroda	Huvador Zevb	Yaleb Şeban
Mihailo Yani	Ignad Danak	Pevero Kosulab	Toplam 65			

Ziştovi

Ivan Devrobot	Vasil Paşterib	Lukyan Koşul	Fedor Ustorcevus	Marko Zayka	Istefan Lukci	Harko Şerine
Basko Mulcak	Bohim Tran	Harko Çernaveski	Vasil Hovluko	Ustab Beloves	Pavilo Çerevko	Fedor Venker
Pavilo Pupaluç	Momi Muhale	Antin Teka	Ivan Porevhuda	Nazir Yadko	Taris Kıravi	Pasko Yali
Uçenko Yankrani	Harciko Hulavik	Adin Pulnaveski	Yadim Lenvin	Andri Perovdi	Istefan Devdi	Harziko Zima
Mosi Suhak	Toplam 29					

Babadağı

Andri Şikevka	Yetmeş Buhac	Teleşeski Zemen	Harşo Mali	Ayleko Huya	Vasil Harkun	Pevrokib Hilevenki
Harsiko Huluvati	Fedor Şanilo	Korti Muzika	Hovri Yakimenko	Danilo Yeviko	Panko Meys	Yisko Kuval
Ivan Mentib	Palib Zavan	Vasil Semilo	Mosi Travcine	Gerik Şebazaş	Danilo Nezveb	Tirin Veleki
Fedor Vasilov	Semeş Revdi	Vasil Çerevko	Turohin Çevroni	Fedor Menbetek	Tanaş Boyleb	Pavilo Sohi
Ivan	Fedor	Antin	Pelib Zevb	Fedor	Mirbet	Palib Ohuk

Lekemin	Revdi	Kuvale		Verba	Hozeb	
Yetmeş Garnafe	Vasil Zural	Tanaş Siydi	Marko Malinka	Yanko Havluko	Semile Harkuş	Istefan Bevzikom
Marko Velke	Serhi Azmaha	Paçiko Bezyali	Ignaf Devcenceki	Antin Zavoya	Pavilo Harkuş	Tavas Nazamin
Vasil Zavoya	Pavilo Horub	Andri Şıram	Roman Fencal	Aleksi Hocenko	Toplam 54	

Rahova'ya (49), Rusçuk'a (25) ve Zıştovi'ye (10) giderken yöneticilerine riayet etmeyip kaçan ve daha sonra Silistre ve Tutrakan çevresine yerleştirilenler

Halama	Unceko Tupal	Sedor Traski	Yorgo Sohi	Aleko Boyko	Ivan Horebu	Vemko Poseni
Petro Mulcan	Desiko Korilo	Aleks Topravni	Nekeste Devruna	Petro Senreki	Roman Fuhar	Aleks Şeyram
Geyrik Devroput	Pelesb Boruygi	Roman Tran	Hivadur Lehleki	Unçeko Lopesneku	Becko Tran	Antin Şeban
Danilo Pali	Harasim Cumailo	Artem Bek	Artem Cak	Fedor Sodevr	Ivan Şuvic	Ivan Şebanko
Ivan Putevha	Ukesneti Besmenli	Ivan Horureski	Lukyan Vezuzeki	Antin Sezes	Yaseku Azmur	Harseku Koruhli
Savka Romus	Ivan Mişança	Harko Devdi	Fekule Levbanıçe	Geyrik Astarvice	Kondurat Çab	Ivan Neçibet
Vasil Zançeko	Ivan Vorunim	Maksim Koloçena	Unçeko Supa	Ivan Suva	Harasim Dermeluha	Kariv Diraga
Harçiko Asica	Petro Beznosi	Ileko Sereda	Yakim Ivnekli	Peleb Dupruva	Ivan Tran	Ivan Devdi
Lavrin Lesi	Nikola	Vasil Yako	Ivan Lezen	Hebvador	Beçko	Mosi

	Rolutar			Kovencesko	Çilverik	Muranka
Petro Sohi	Ivan Sohak	Purko Seble	Nihailo Holuhvučki	Savko Kuli	Semen Vesuçen	Peleb Çorni
Istefan Harkun	Roman Kavden	Harciko Konpane	Vasil Mali	Vasil Bezuberni	Anton Tran	Ilko Koçurha
Ivan Pili	Anton Zeliznak	Nikola Buyko	Harciko Bukvenilo	Yesmus Harkun	Ivan Biven	Peçko Aşçuyka
Toplam 84						

Edirne’de iskan edilen üst düzey Potkalı Kazak yöneticileri

(Hizmetkâr- Polkovik) Harasim Kulenko	(Baş Hatman) Porus Marin	(Baş Yazıcı ve Hatman) Moşi Astrekul	(Baş Tercüman) Danilo Terse	(Hatman) Moşi Kıravic	(Hatman) Pecko Malvedri
(Hatman) Pecko Semavin	(Hatman) Ahtan Basateçki	(Hatman) Torohim Pali	(Hatman) Harasim Kaval	(Hatman) Peçko Sırati	(Hatman) Harçiko Astirom
(Hatman) Ahtan Bayda	(Hatman) Ivan Silemak	(Hatman) Ivan Zelvemko	(Hatman) Andri Huncar	(Hatman) Isteban Beseric	(Hatman) Maksim Kahun
(Hatman) Ivan Ançerine	(Hatman) Aleks Rulmani	(Hatman) Maksim Levi	(Hatman) Batas Suhak	(Hatman) Maksim Usati	(Hatman) Andri Şandeyri
(Hatman) Nazer Hulveko	(Hatman) Gurilo Peternik	(Hatman) Yohsim Horeb	(Hatman) Beçiko Şirem	(Hatman) Ahtan Predhovehor	(Hatman) Ivan Hurdak
(Hatman) Petro Selzeki	(Hatman) Astab Armuz	(Hatman) Levrin Lesti	(Hatman) Demko Çreba	(Hatman) Ahtan Kıril	(Hatman) Peçko Yaklan

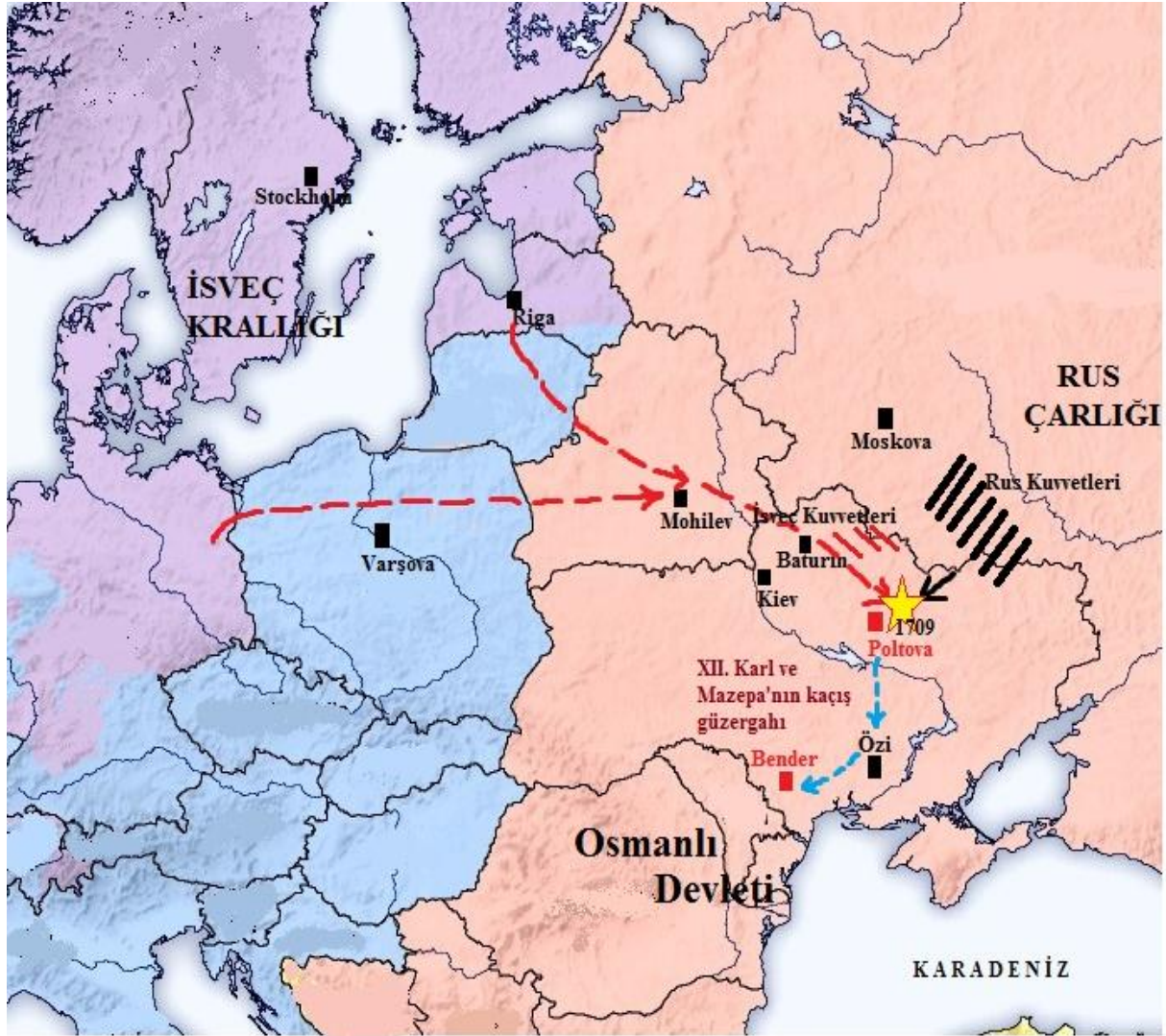
(Hatman) Nikola Tran	(Hatman) Isteban Lesti	(Hatman) Ivan Sarilunko	(Hatman) Vasil Diremluha	(Hatman) Yavnuh Lehi	(Hatman) Andri Kuban
(Hatman) Vasil Kiravic	Toplam 43				

Kaynak: BOA. A. DFE.d. 358 ; BOA. A. DVN. MHM.d. 959 (M. 30 Haziran 1780).

EK-C. HARİTALAR

Harita 1. Poltova sonrası XII. Karl ve Hatman Mazepa'nın Yanındaki Kazaklarla Bender'e Sığınması

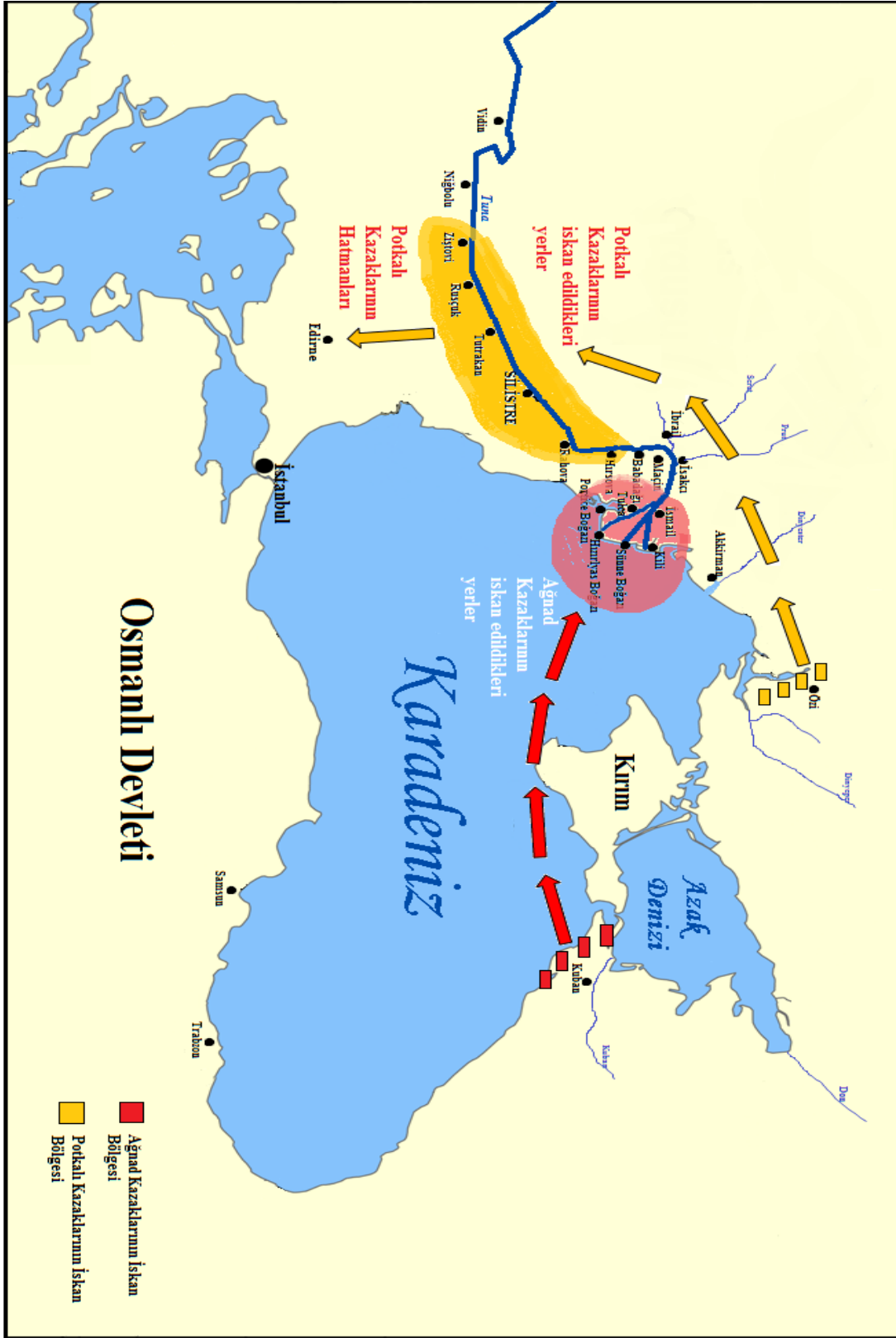

Harita 2. Bulavin İsyanı'ndan sonra İgnat Nekrasov ve Kendisine Tabi Kazakların Kuban'a Sığınması.

Harita 3. Ağnad ve Potkahlı Kazaklarının Osmanlı Topraklarında İskan Edildikleri Yerler

EK-D. PORTRELER

Porte 1. Ukrayna Kazaklarının Hatmanları

Bohdan Khmelnytsky

Petro Doroshenko

Ivan Mazepa

Pylyp Orlyk

Kaynak: <https://en.wikipedia.org/wiki>

Erişim Tarihi: 06.11.2016, 15:20

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve Soyadı : Vedat KANAT

Doğum Tarihi : 18.09.1984

E-mail : vedatkanat@hotmail.com

Öğrenim Durumu :

Derece	Bölüm / Program	Üniversite	Yıl
Lisans	Batı Dilleri Edeb./ Leh Dili ve Edeb. ABD	Ankara Üniversitesi / DTCF.	2003-2007
Yüksek Lisans	Tarih ABD	Mersin Üniversitesi / Sos. Bil. Enst.	2008-2011
Doktora	Tarih ABD	Mersin Üniversitesi / Sos. Bil. Enst.	2011-2017